

МОНГОЛ УЛС
ДОТООД ХЭРГИЙН ИХ СУРГУУЛЬ

ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

ОНОЛ, АРГА ЗҮЙН
УЛИРАЛ ТУТМЫН СЭТГҮҮЛ

2024
№04 (40)

Улаанбаатар хот

UNIVERSITY OF INTERNAL AFFAIRS,
MONGOLIA

LAW ENFORCEMENT

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL
QUARTERLY JOURNAL

2024
№04 (40)

Ulaanbaatar

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ САХИУЛАХ УЙРГА

СЭТГҮҮЛИЙН РЕДАКЦЫН ЗӨВЛӨЛ

Сэтгүүлийн эрхлэгч:

Д.Эрдэнэбаатар Доктор, профессор

Ерөнхий редактор:

Д.Булган Доктор, профессор

Нарийн бичгийн дарга:

Г.Болормаа Хэвлэлийн редактор

Гишүүд:

Ж.Амарсанаа Академич

О.Үржин Шинжлэх ухааны доктор, профессор

Б.Бат-Эрдэнэ Доктор, профессор

Д.Зүмбэрэлхам Доктор, профессор

И Габ Хван Доктор, профессор

Хармаев Юрий Владимирович Доктор, дэд профессор

Б.Энхболд Доктор, дэд профессор

С.Гантулга Доктор, дэд профессор

Б.Мөнхдорж Доктор, дэд профессор

Ц.Одбаяр Доктор, дэд профессор

Н.Угтахбаяр Доктор, дэд профессор

Г.Буянтогтох Доктор, дэд профессор

Ц.Очгэрэл Доктор

П.Чимэдцэрэн Доктор

JOURNAL EDITORIAL BOARD

Editor of the journal:

Erdenebaatar D, Ph.D., professor

First Secretary:

Bulgan D, Ph.D., professor

Secretary:

Bolormaa G, Press editor of the Office of the scientific secretary

Members:

Amarsanaa J, Academician

Urjin O, Sc.D., Professor

Bat-Erdene B, Ph.D., Professor

Zumberellkham D, Ph.D., Professor

Eui Gab Hwang, Ph.D., Professor

Kharmaev Yuri Vladimirovich, Ph.D, Associate professor

Enkhbold B, Ph.D., Associate professor

Gantulga S, Ph.D., Associate professor

Munkhdorj B, Ph.D., Associate professor

Odbayar Ts, Ph.D., Associate professor

Ugtakhbayar N, Ph.D., Associate professor

Buyantogtokh G, Ph.D., Associate professor

Ochgerel Ts, Ph.D.

Chimedtseren P, Ph.D.

ГАРЧИГ–TITLE

ХУУЛЬ САХИУЛАХЫН УДИРДЛАГА
LAW ENFORCEMENT MANAGEMENTХУУЛЬ САХИУЛАХ САЛБАРЫН ЖЕНДЭРИЙН ЭРХ ТЭГШ БАЙДЛЫГ ХАНГАХ БОДЛОГО,
ХЭРЭГЖИЛТИЙН ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛCURRENT STATE OF POLICIES AND PRACTICES FOR PROVIDING GENDER EQUALITY
IN THE LAW ENFORCEMENT SECTOR

8

Б.Анун*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Хууль сахиулах удирдлагын магистрант, дэслэгч

Lt. Anun B, MA Scholar in Law Enforcement Management, University of International AffairsГЭМТ ЯВДАЛ СУДЛАЛ
CRIMINOLOGYХОРИХ ЯЛААС ХУГАЦААНААС ӨМНӨ СУЛЛАЖ, ХЯНАЛТ ТОГТООХ ЭРҮҮГИЙН
ПРОЦЕССЫН ХЭРЭГЖИЛТ АНХААРАХ АСУУДАЛISSUES OF CONCERNS AND IMPLEMENTATION OF THE CRIMINAL PROCESS OF
PAROLE AND PROBATION

19

Ч.Болд*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Гэмт явдал судлалын докторант

Bold Ch, Ph.D Candidate in Criminology, University of Internal AffairsМОНГОЛ УЛС ДАХЬ ЭРҮҮГИЙН ПРОЦЕССЫН ЭРЭН СУРВАЛЖЛАХ АЖИЛЛАГААНД
ХИЙСЭН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS OF INVESTIGATION IN CRIMINAL PROCEDURES IN MONGOLIA

П.Батбаатар*ЦЕГ-ын Мэдээлэл, дүн шинжилгээ, шуурхай удирдлагын албаны дарга, Дотоод хэргийн
их сургуулийн докторант, цагдаагийн хурандаа,**Pol. Col. Batbaatar P**, Head, Information Analysis and Operation Management Department of
National Police Agency of Mongolia, Ph.D Candidate, University of Internal Affairs**П.Мөнхтуяа**Хөдөө аж ахуйн их сургуулийн Статистик-Эконометрикийн тэнхимийн ахлах багш, доктор
Munkhtuya P, Ph.D, Senior Lecturer, Department of Statistics-Econometrics, School of
Economics and Business (SEB), Mongolian University of Life Sciences

28

ЦАХИМ ОРЧИНД ҮЙЛДЭГДСЭН ЗАЛИЛАХ ГЭМТ ХЭРГИЙН ҮЙЛДЛИЙН АРГЫН ДҮН
ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS RESULTS OF THE METHODS OF FRAUD IN THE CYBER ENVIRONMENT

П.Эрдэнэбаатар*Дотоод хэргийн их сургуулийн Цагдаагийн сургуулийн Эрүүгийн процессын эрх зүйн
тэнхимийн ахлах багш, цагдаагийн хурандаа**Pol. Col. Erdenebaatar P**, Senior Lecturer, Department of Criminal Procedure Law, Police
School, University of Internal Affairs**Б.Цогтбаатар**Дотоод хэргийн их сургуулийн Цагдаагийн сургуулийн захирал бөгөөд Дотоодын цэргийн
804 дүгээр ангийн захирагч, доктор, дэд профессор, цагдаагийн хурандаа**Pol. Col. Tsogtbaatar B**, Assoc. Prof, Ph.D, Director, Police School and Commander of the
804th

Unit of Internal Troops, University of Internal Affairs

41

Дотоодын Ажиллагааны
Урьдчилсан Төгсөлт

МӨРИЙТЭЙ ТОГЛООМ ЗОХИОН БАЙГУУЛАХ ГЭМТ ХЭРГИЙН ЭРҮҮГИЙН ЭРХ ЗҮЙН УЛАМЖЛАЛ, ХӨГЖИЛ

TRADITIONAL METHODS AND DEVELOPMENTS OF CRIMINAL LAWS ON GAMBLING

56

Т.Саруултөгс*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Гэмт явдал судлалын магистрант, цагдаагийн ахлах дэслэгч
Pol. SR. Lt. Saruultugs T, MA Scholar in Criminology, University of Internal Affairs

ОРГОН ЗАЙЛАХ ГЭМТ ХЭРГИЙН ШАЛТГААН, НӨХЦӨЛД ХИЙСЭН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ

THE ANALYSIS ON THE FACTORS AND CAUSES LEADING TO THE CRIME OF ESCAPING FROM CUSTODY

63

Ч.Батболд*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Удирдлагын академийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн
 удирдлага, стратегийн тэнхимийн ахлах багш, доктор, дэд хурандаа
Lt. Col. Batbold Ch, Ph.D, Senior Lecturer, Department of Court Decision Executive
 Management and Strategy, Academy of Management, University of Internal Affairs

МОНГОЛЫН ЭРҮҮГИЙН ПРОЦЕССЫН ОРЧИН ҮЕИЙН ЧИГ ХАНДЛАГА

MODERN TRENDS OF CRIMINAL PROCEDURE IN MONGOLIA

69

Н.Сайнбаяр*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Цагдаагийн сургуулийн Эрүүгийн процессын эрх зүйн
 тэнхимийн ахлах багш, доктор, цагдаагийн хошууч
Pol. Maj. Sainbayar N, Ph.D, Senior Lecturer, Department of Criminal Procedure Law, Police
 School, University of Internal Affairs

ЭМЭГТЭЙЧҮҮД ГЭР БҮЛИЙН ХҮЧИРХИЙЛЭЛД ӨРТӨХӨД НӨЛӨӨЛЖ БҮЙ ХҮЧИН ЗҮЙЛ

FACTORS AFFECTING WOMEN TO EXPERIENCE DOMESTIC VIOLENCE

76

Л.Нямгэрэл*

Дотоод хэргийн их сургуулийн эрх зүйн докторант
Nyamgerel L, Ph.D Candidate in Law, University of Internal Affairs
Ч.Нямсүрэн
 Доктор, профессор
Nyamsuren Ch, Prof, Ph.D

ХИЛ СУДЛАЛ LIMNOLOGY

ТӨРӨӨС ХИЛИЙН ТАЛААР БАРИМТЛАХ БОДЛОГО, АЮУЛГҮЙ БАЙДАЛ

STATE BORDER POLICY AND SECURITY

82

Д.Алтангэрэл*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Захиргааны удирдлагын газрын дарга, докторант, хурандаа
Col. Altangerel D, Ph.D Candidate, Head, Department of Administrative Management,
 University of Internal Affairs

МОНГОЛ, ХЯТАДЫН ХООРОНД ХИЛ ТОГТООХ БОЛСОН ШААРДЛАГА

THE RATIONALE FOR A SINO-MONGOLIAN BORDER

Е.Берикжан*

Төрийн тусгай албан хаагчийн нэгдсэн эмнэлгийн штабын дарга, докторант, дэд хурандаа

Lt. Col. Berikjan E, Head of Headquarters General Hospital for State Special Servants, Ph.D Candidate in Border Studies, University of Internal Affairs

90

Х.Асхар

Дотоод хэргийн их сургуулийн Хилийн албаны сургуулийн Хилийн боомтын аюулгүй байдал, шалган нэвтрүүлэх албаны тэнхимийн профессор, доктор, хурандаа

Col. Askhar Kh, Ph.D, Professor, Department Border Checkpoint Security and Inspection, Border Protection Service School, University of Internal Affairs

ШҮҮХИЙН ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭЛ СУДЛАЛ

COURT DECISION EXECUTION STUDIES

ХОРИХ АНГИЙН ХАРУУЛ ХАМГААЛАЛТЫН ХҮЧ СУЛРАХ ШАЛТГААН НӨХЦӨЛ, УРЬДЧИЛАН СЭРГИЙЛЭХ АРГА ЗАМ

CAUSES OF WEAKENED SECURITY FORCES IN PRISONS AND ITS PREVENTIVE MEASURES

96

Д.Өлзийбат*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэл судлалын докторант

Col. Ulziibat D, Ph.D Candidate in Court Decision Execution, University of Internal Affairs

УЛС ТӨРИЙН АЛБАН ТУШААЛ ХАШИЖ БАЙСАН ХОРИГДЛЫГ НИЙГЭМШҮҮЛЭХ АЖЛЫН ОНЦЛОГ

CHARACTERISTICS OF REHABILITATION OF POLITICIANS IN PRISONS

105

М.Даваабат*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн докторант, ахмад

Capt. Davaabat M, Ph.D Candidate in Court Decision Execution, University of Internal Affairs

ХОРИГДЛЫН ХӨДӨЛМӨРИЙН АЮУЛГҮЙ БАЙДАЛ

LABOR SAFETY OF INMATES

112

Л.Даваасүрэн*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн магистрант, ахлах дэслэгч

SR. Lt. Davaasuren L, MA Scholar in Court Decision Execution, University of Internal Affairs

ГАМШИГ СУДЛАЛ

DISASTER STUDIES

АРХАНГАЙ АЙМГИЙН ГАМШГИЙН ЭРСДЭЛИЙН ҮНЭЛГЭЭНД ХИЙСЭН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS ON DISASTER RISK ASSESSMENT OF ARHANGAI PROVINCE

119

Н.Энхбаатар*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Онцгой байдал-гамшиг судлалын магистрант, ахлах дэслэгч

SR. Lt. Enkhbaatar N, MA Scholar in Emergency-Disaster Studies, University of Internal Affairs

УЛААНБААТАР ХОТ ОРЧМЫН ГАЗАР ХӨДЛӨЛТИЙН ИДЭВХТЭЙ ХАГАРЛУУДАД ХИЙСЭН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS ON EARTQUAKE FAULTS AND SEISMICITY IN THE VICINITY OF ULAANBAAATAR CITY

А.Еркежан

Дотоод хэргийн их сургуулийн Онцгой байдлын сургуулийн онцгой байдал-гамшиг судлалын магистрант, ахлагч 130

SR. Sgt Yerkeyejan A, MA Scholar in Emergency-Disaster Studies, University of Internal Affairs

Б.Батбаяр*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн Нийтийн эрх зүйн тэнхимийн багш, цагдаагийн ахлах дэслэгч

Pol. SR. Lt Batbayar B, Lecturer, Department of Public Law, School of Law and Social Sciences, University of Internal Affairs

ГАМШГААС ХАМГААЛАХ СУРТАЛЧИЛГААНЫ УЛСЫН АЛБАНЫ ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛД ХИЙСЭН ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS OF THE CURRENT STATE OF THE PUBLICITY OFFICE OF DISASTER PREVENTION

139

Б.Цэнд*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Онцгой байдал-гамшиг судлалын магистрант, ахмад

Capt. Tsend B, MA Scholar in Emergency-Disaster Studies, University of Internal Affairs

УСАНД ЭРЭН ХАЙХ, АВРАХ АЖИЛЛАГААНЫ АРГА ЗҮЙ, ОЛОН УЛСЫН ТУРШЛАГА

INTERNATIONAL EXPERIENCE AND METHODOLOGY OF SEARCHING AND RESCUEING IN WATERS

Б.Ганзагас*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Эрдэм шинжилгээний хүрээлэнгийн Гамшиг судлалын төвийн эрдэм шинжилгээний ажилтан-багш, ахмад

Capt. Ganzagas B, Scientific Researcher-Lecturer, Center for Disaster Study, Research Institute, University of Internal Affairs

147

С.Мөнгөншагай

Дотоод хэргийн их сургуулийн “Ахлагч” мэргэжлийн боловсролын сургуулийн Онцгой байдлын албаны тэнхимийн ахлах багш, хошууч

Maj. Mungunshagai S, Lecturer, Department of Emergency Management, Non-Commissioned Officer's School, University of Internal Affairs

ЭРХ ЗҮЙ СУДЛАЛ

LEGAL STUDIES

ЖИЖИГ, ДУНД ҮЙЛДВЭРИЙН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ЭРСДЭЛИЙН СУДАЛГАА

THE OPERATIONAL RISK SURVEY OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES

157

Ж.Соёлмаа*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Эдийн засгийн аюулгүй байдлын магистрант

Soyolmaa J, MA Scholar in Economic Security, University of Internal Affairs

ГАДААДЫН АРБИТРЫН ШИЙДВЭРИЙГ МОНГОЛ УЛСАД ХҮЛЭЭН ЗӨВШӨӨРЧ, БИЕЛҮҮЛЖ БУЙ ПРАКТИК, ТҮҮНД ХИЙСЭН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ

RECOGNIZING AND ENFORCING FOREIGN ARBITRAL AWARDS IN MONGOLIA: AN ANALYSIS

165

С.Энхцэцэг*

Дотоод хэргийн их сургуулийн докторант, МҮХАҮТ-ын дэргэдэх Монголын Олон Улсын Арбитрын дарга

Enkhtsetseg S, Ph.D Candidate in Law, University of Internal Affairs, Chairman of the Mongolian International Arbitration Centre, MNCCI

НИЙГМИЙН ХАЛАМЖИЙН ОНОЛЫН АСУУДАЛ

PROBLEMS IN SOCIAL WELFARE THEORY

178

Э.Ууганцэцэг*

Дотоод хэргийн их сургуулийн эрх зүйн докторант

Uugantsetseg E, Ph.D Candidate in Law, University of Internal Affairs

ШИНЖЛЭН МАГАДЛАХУЙ СУДЛАЛ

FORENSIC STUDIES

МЕТАВЕРС ЕРТӨНЦИЙН ШИНЭ ТӨРЛИЙН ГЭМТ ХЭРГҮҮД БА МАГАДЛАХ ШИНЖИЛГЭЭНИЙ ШИНЭ ТӨРӨЛ ҮҮСЭХ НЬ

CRIMES OF THE METAVERSE: A NEW TYPE OF FORENSIC SCIENCE

186

Г.Гантулга*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Шинжлэн магадлахуйн ухааны сургуулийн Шинжлэн магадлахуй судлалын төвийн эрдэм шинжилгээний ахлах ажилтан-багш, цагдаагийн хошууч

Pol. Maj. Gantulga G, Ph.D Candidate, Senior Scientific Researcher -Lecturer, Center for Forensic Examination Studies, Forensic Science School, University of Internal Affairs

ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙН БОЛОВСРОЛ СУДЛАЛ

LAW ENFORCEMENT EDUCATION STUDIES

ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙН БОЛОВСРОЛЫН ҮНДСЭН АСУУДЛЫГ ТОДОРХОЙЛОХ SWOT_AHP ШИНЖИЛГЭЭ

SWOT_AHP ANALYSIS TO DETERMINE THE MAIN ISSUES OF LAW ENFORCEMENT EDUCATION

197

Ц.Азбаяр*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Удирдлагын академийн захирал, цагдаагийн хурандаа

Pol. Col. Azbayar Ts, Ph.D Candidate, Director, Academy of Management, University of Internal Affairs

А.Тэмүжин

Дотоод хэргийн их сургуулийн Удирдлагын академийн ахлах багш, хошууч

Maj. Temujin A, Senior Lecturer, Department of Leadership Science, Security Management and Strategy, Academy of Management, University of Internal Affairs

МОНГОЛЫН
УДИРДЛАГЫН
АКАДЕМИЙН
УНИВЕРСИТЕТ

ХУУЛЬ САХИУЛАХ САЛБАРЫН ЖЕНДЭРИЙН ЭРХ ТЭГШ БАЙДЛЫГ ХАНГАХ БОДЛОГО, ХЭРЭГЖИЛТИЙН ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ

CURRENT STATE OF POLICIES AND PRACTICES FOR PROVIDING GENDER EQUALITY IN THE LAW ENFORCEMENT SECTOR

Б.Анун*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Хууль сахиулах удирдлагын магистрант, дэслэгч
Lt. Anun B, MA Scholar in Law Enforcement Management, University of Internal Affairs

*Хариуцлагатай зохиогч: anunbatchuluun588@gmail.com

Хураангуй: Монгол улс дахь жендэрийн тэгш байдал ялангуяа хууль сахиулах байгууллагын жендэрийн тэгш байдлыг хангах бодлогын хэрэгжилтэд шинжилгээ хийж судлах, нөлөөлж буй хүчин зүйлүүдийг тодорхойлж эмэгтэйчүүдийн оролцоог нэмэгдүүлэх шаардлага үүсэж байна. Учир нь жендэрийн эрх тэгш байдал нь хүйсийн тухай эсхүл зөвхөн эмэгтэй хүний асуудалтай холбоотой ойлголт биш тодорхой нөхцөлд цөөнх болж байгаа хүмүүсийн асуудлыг хэлнэ. Хууль сахиулах салбарт эмэгтэйчүүд цөөн тоог эзэлдэг тул хууль сахиулах байгууллагад ажиллаж буй эмэгтэй алба хаагчдын тоог болон эмэгтэйчүүдийн оролцоо, манлайллыг нэмэгдүүлэх нь зүйтэй. Хууль сахиулах салбарт жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангахад чухал нөлөө үзүүлж амжилттай хэрэгжсэн бодлогын баримт бичиг нь Хууль зүй Дотоод хэргийн сайдын эрхлэх асуудлын хүрээний харьяа Хууль сахиулах байгууллагуудын жендэрийн нэгдсэн бодлого /2018-2021/ юм. Энэхүү бодлогыг хэрэгжилтэд нөлөөлж буй хүчин зүйл, тулгамдаж буй асуудал, шийдвэрлэх арга замыг тодорхойлох зорилгоор хууль сахиулах салбарын 5 байгууллага (цагдаагийн байгууллага, хил хамгаалах байгууллага, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага, шүүх шинжилгээний ерөнхий газар, дотоод хэргийн их сургууль)-ын 216 алба хаагчаас санал асуулгын аргаар судалгаа авч мөн дээрх бодлогын хэрэгжилтэд дүн шинжилгээ хийв. Тухайн бодлогын хэрэгжилтэд шинжилгээ хийхэд жендэрийн тэгш байдлын талаарх уламжлалт ойлголт, хууль сахиулах салбарын шийдвэр гаргах түвшин дэх эмэгтэйчүүдийн эзлэх хувь, эмэгтэй алба хаагчдын манлайлал зэрэг асуудлууд тулгамдаж байна. Дээрх тулгамдаж буй асуудлуудыг шийдвэрлэхийн тулд нөлөөлж буй хүчин зүйлүүдийг тодорхойлох, хууль сахиулах байгууллагуудад жендэрийн тэгш байдлын тухай ойлголтын сургалт зохион байгуулах, хууль сахиулах салбарт хэрэгжиж буй стратеги төлөвлөгөөнд шийдвэр гаргах түвшин дэх эмэгтэй алба хаагчдын эзлэх хувь болон эмэгтэй алба хаагчдын оролцоог нэмэгдүүлэх зорилтуудыг тусган үйл ажиллагаа зохион байгуулах шаардлагатай байна гэж үзлээ.

Abstract: There is a need to analyze and study the implementation of gender equality policies in Mongolia, especially in law enforcement agencies, and identify the factors that influence and increase women's participation. Because gender equality is not a concept related to gender or only women's issues, it refers to the issues of people who are minorities in certain situations. Since women are underrepresented in the law enforcement sector, it is necessary to increase the number of female officers working in law enforcement agencies and increase women's participation and leadership.

A policy document that has had a significant impact on ensuring gender equality in the law enforcement sector and has been successfully implemented is the Integrated Gender Policy of Law Enforcement Agencies /2018-2021/, which falls under the jurisdiction of the Minister of Justice and Internal Affairs. In order to identify the factors affecting the implementation of this policy, the challenges and solutions, a survey was conducted among 216 officers from 5 law enforcement agencies (police, border guard, court enforcement, General Forensic Investigation Department, and University of Internal Affairs) and an analysis of the implementation of the above policy was conducted. When analyzing the implementation of the policy, issues such as traditional understanding of gender equality, the proportion of women at the decision-making level in the law enforcement sector, and the leadership of female officers are highlighted. In order to address the

above issues, it is necessary to identify the influencing factors, organize training on gender equality concepts for law enforcement teams, and organize activities that reflect the goals of increasing the proportion of female officers at decision-making levels and the participation of female officers in the strategic plans implemented in the law enforcement sector.

Түлхүүр үгс: Жендер, Жендерийн эрх тэгш байдлыг хангах бодлого, хэрэгжилт, Хууль сахиулах салбар, Эмэгтэйчүүдийн оролцоо,

Keywords: Gender, Policies and practices for providing gender equality, Law enforcement sector, Women's Participation

Үндэслэл

2024 оны байдлаар НҮБ-д элссэн 193 улс тогтвортой хөгжилд хүргэх 17 зорилгын тавдугаарт жендерийн эрх тэгш байдлыг хангах (Б, 2023) асуудлын хүрээнд тодорхой зорилтыг тавин ажилласаар байна. Монгол Улс нь 1961 онд Нэгдсэн Үндэстний байгууллагын 101 дэх гишүүн болж албан ёсоор элссэн түүхтэй. Түүнээс хойш жендерийн эрх тэгш байдлыг дээшлүүлэх хэд хэдэн бодлого төлөвлөгөө, үйл ажиллагааг зохион байгуулсан ба үүнээс Хууль сахиулах салбарын жендерийн эрх тэгш байдлыг хангах талаар тогтвортой хөгжлийн бодлого-2030, Алсын хараа-2050 Монгол Улсын засгийн газрын урт хугацааны бодлого, Хууль сахиулах байгууллагуудын жендерийн нэгдсэн бодлогын баримт бичиг, үйл ажиллагааны төлөвлөгөөг боловсруулж олон зорилтыг тусгасан. Дээрх эрх зүйн зохицуулалт, бодлого, төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэхэд Хууль сахиулах салбарт жендерийн эрх тэгш байдлыг хангах ач холбогдолтой эсэх, сул болон давуу талыг тодорхойлж, цаашид сайжруулах арга замыг эрэлхийлэх нь төрийн тусгай албанд ажиллаж буй алба хаагчдын жендерийн тэгш байдлыг хангах тулгамдсан асуудлуудын нэг болж байна.

Нэг. Жендерийн эрх тэгш байдлын тухай ойлголтыг шинжлэх ухааны үндэслэлтэй судалж, хууль сахиулах байгууллагад ажиллаж буй алба хаагчдад хууль сахиулах салбарт жендерийн эрх тэгш байдлыг хангаснаар үүсэх давуу талуудыг таниулах энэхүү ойлголтын хүрээнд явагдаж буй бодлого, төлөвлөгөө, үйл ажиллагаанд оролцох, хөгжүүлэх түгээн дэлгэрүүлэх хэрэгцээ шаардлагыг тодорхойлох шаардлагатай байна.

Хоёр. Жендерийн эрх тэгш байдал нь гэр бүлийн харилцаанаас эхлэн улс төр, удирдах түвшинд хүртэл хангагдах

шаардлагатай ба хууль сахиулах салбарын түвшинд судлах шаардлага байна.

Гурав. Хууль сахиулах салбарын жендерийн тэгш байдлыг хангах бодлого нь 2018 оноос 2021 он хүртэл хууль сахиулах 6 байгууллагад чиглэн үйл ажиллагааг хэрэгжүүлж байгаа бөгөөд үргэлжлүүлэн жендерийн эрх тэгш байдлыг хангах салбар дундын төлөвлөгөөг боловсруулан хууль сахиулах салбарын дэд зөвлөлүүдтэй хамтран ажиллаж байна. Энэхүү бодлогын баримт бичиг, төлөвлөгөөний хэрэгжилтийг судлан тулгамдаж буй асуудлыг судлан шийдвэрлэх арга замыг тодорхойлох шаардлагатай байна

Үндсэн хэсэг

Монгол Улс нь 1961 онд НҮБ-ын 101 дэх гишүүн болж албан ёсоор элсэн орсон. Энэ цагаас эхлэн хүний эрхийг бүхий л салбарын түвшинд дээшлүүлэх, нийгэм хүмүүнлэгийн олон асуудалд анхаарал хандуулж ажилласан. НҮБ-ын зорилго нь олон улсын хэмжээний асуудлыг шийдвэрлэх, энх тайван аюулгүй байдлыг сахиулах, хүний эрхийг хамгаалах (Wikipedia, 2018) гол зорилготой. Жендерийн эрх тэгш байдал болон хүний эрхийн асуудал салшгүй холбоотой ойлголт юм. Монгол Улсын иргэн Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэгт зааснаар ажил мэргэжлээ чөлөөтэй сонгох, хөдөлмөрийн аятай нөхцөлөөр хангуулах цалин хөлс авах, амрах хувийн аж ахуй эрхлэх эрхтэй. Хэнийг ч хууль бусаар албадан хөдөлмөрлүүлж болохгүй (эмхэтгэл, 1992).

НҮБ-ын хөгжлийн хөтөлбөр нь өнгөрсөн хорин жилийн хугацаанд жендерийн эрх тэгш байдлыг үйл ажиллагаандаа чухалчилж байгаа бөгөөд энэ нь хүмүүсийн сонголтыг өргөжүүлэх шударга, тогтвортой нийгмийг бий болгох Тогтвортой Хөгжлийн Хөтөлбөр 2030-д

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠯᠤᠰ

хүрэх зорилгын чухал хэсэг юм. Тогтвортой хөгжилд хүргэх зорилгуудын тавдугаарт “Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах” зорилго тусгагдсан байдаг. Энэ зорилгын хүрээнд бүх түвшинд жендэрийн тэгш байдлыг дэмжих, бүх охид, эмэгтэйчүүдийн эрх мэдлийг нэмэгдүүлэх, хүчирхэгжүүлэх зохистой бодлого, хэрэгжиж болох хууль тогтоомжийг батлан сайжруулах (www.1212.mn, 2024) ажлуудыг төлөвлөн хэрэгжүүлдэг байна. Харин хууль сахиулах салбарын хүрээнд жендэрийн эрх тэгш байдал хэрхэн хангагдаж байна вэ? Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах ямар эрх зүйн зохицуулалт, дүрэм журам бодлогыг дагаж мөрдөж хэрэгжүүлдэг вэ?

Хууль сахиулах гэж зөрчил шалгах болон нийтийн хэв журмыг сахиулах, ард иргэдийн аюулгүй байдлыг хангах ажиллагаа юм. Хууль сахиулах салбарт Хууль зүй, Дотоод хэргийн яамны харьяа байгууллагууд болох ЦЕГ, ХХЕГ, ШШГЕГ, УБЕГ, АЕГ, ШШЕГ, гадаад иргэн, харьяатын газар, дотоод хэргийн их сургууль, ХЗ-н туслалцааны төв, ХЗ-н үндэсний хүрээлэн, төрийн тусгай алба хаагчдын нэгдсэн эмнэлэг зэрэг 11 байгууллага хамаарна.

Монгол Улсын Хууль, зүй Дотоод хэргийн сайдын 2018 оны 06 дугаар сарын 13-ны өдрийн А/117 дугаар тушаалаар Хууль сахиулах салбарын жендэрийн нэгдсэн бодлогын баримт бичгийг шинэчлэн баталсан. Энэхүү бодлогын зорилго нь жендэрийн тэгш байдлын үзэл баримтлалыг Хууль зүй, дотоод хэргийн яам болон түүний харьяа хууль сахиулах байгууллагын бодлого төлөвлөлт, түүний хэрэгжилт, хяналт үнэлгээнд нэвтрүүлэх замаар байгууллагын бүх түвшинд жендэрийн мэдрэмжтэй бодлого төлөвлөх, түүнийг хэрэгжүүлэх чадавхыг бүрдүүлэхэд оршино (ncge, 2018).

Дээрх бодлогыг хэрэгжүүлэхдээ хууль сахиулах байгууллагууд тус бүр байгууллагын даргаар удирдуулсан жендэрийн дэд зөвлөл байгуулж ажилладаг. Жишээ нь:

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын дарга, хурандаа Б.Н-ын зөвшөөрлийн үндсэн дээр Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын жендэрийн дэд зөвлөлийн нарийн бичгийн дарга хошууч

Б.Ш-тай фокус ярилцлага хийж мэдээлэл авахад 2022 онд ШШГЕГ-ын даргын тушаалаар ШШГБ-ын Жендэрийн асуудал хариуцсан дэд зөвлөл 9 гишүүнтэй байхаар шинэчлэн баталсан.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага нь Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хууль (legalinfo.mn, 2011), Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах салбар дундын стратеги төлөвлөгөө 2022-2031 (nhrcm.gov.mn, 2022) үйл ажиллагаандаа хэрэгжүүлэн ажилладаг бөгөөд дээрх хууль тогтоомж, бодлогын баримт бичгийн хүрээнд “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах гүйцэтгэлийн төлөвлөгөөг 2021-2024 онуудад 4 зорилтын хүрээнд 16 арга хэмжээг хэрэгжүүлэхээр тус тус боловсруулж, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын даргаар батлуулан, хэрэгжилтийг ханган ажиллаж байна гэв. Мөн жендэрийн мэдлэг сургалтыг 2020-2023 онд нийт 42 удаа нийт алба хаагчдад зохион байгуулсан байна.

Харин Дотоод хэргийн их сургуулийн хувьд:

Дотоод хэргийн их сургуулийн жендэрийн дэд зөвлөлийн нарийн бичгийн дарга ц/х/ч Б.Х-тэй ярилцахад Дотоод хэргийн их сургуулийн захирлын 2024 оны тушаалаар Жендэрийн дэд зөвлөлийг 16 гишүүнтэй шинэчлэн байгуулсан.

Жендэрийн тэгш байдлыг хангах гүйцэтгэлийн төлөвлөгөөг бодлогын баримт бичгүүд, хуулийн хүрээнд 2018-2024 онд жил бүр боловсруулан 2021 онд Жендэрт суурилсан хүчирхийлэл хүн бүхэнд хамаатай, 2018 онд Хууль сахиулах салбар дахь жендэр ба эмэгтэйчүүдийн манлайлал (uia.gov.mn, 2018), 2018 онд Жендэр ба хөгжил олон улсын бага хуралд их сургуулийн багш нарыг оролцуулж, 2019 онд Жендэрийн мэдрэмжтэй бодлого төлөвлөлт сэдэвт сургагч багш бэлтгэх сургалт зохион байгуулж, 2023 онд Арт галерей эвент, 2024 онд Монгол улсад хууль сахиулах үйл ажиллагаанд хүний эрх, жендэрийн тэгш байдлыг дээшлүүлэх төслийн хүрээнд Эмэгтэйчүүдийн манлайлал хөтөлбөрийн арга хэмжээг гэх мэт 20 гаруй төрлийн үйл ажиллагаа, сургалт, арга хэмжээг зохион байгуулсан байна.

Хууль сахиулах салбарын хүрээнд жендэрийн тэгш байдлын хэрэгжилтэд дүн шинжилгээ хийх болон жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах ямар эрх зүйн зохицуулалт, дүрэм журам бодлогыг дагаж мөрдөж буйг тодорхойлохын тулд ХЗДХЯ-ны харьяа хууль сахиулах байгууллагуудаас цагдаа, дотоодын цэргийн байгууллагын-42 хил хамгаалах байгууллагын-39 шүүх шинжилгээний ерөнхий газрын-29 шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын-36 дотоод хэргийн их сургуулийн-41 болон онцгой байдлын байгууллагын-29 эрэгтэй-133, эмэгтэй-83 нийт 216 алба хаагчаас санал асуулга авав.

Санал асуулгад оролцсон алба хаагчдын 50.5% буюу 110 алба хаагч 10-с дээш жил, 26% буюу 56 алба хаагч 6-8 жил 14.3% буюу 31 алба хаагч 4-6 жил, 9.2% буюу 19 алба хаагч 2-4 жил хууль сахиулах байгууллагад тасралтгүй ажилласан байна. Боловсролын хувьд судалгаанд оролцогчдын 56% нь бакалавр, 32.6% нь магистр, 9.1% нь докторын зэрэгтэй байгаа бол 2.3% нь бүрэн дунд боловсрол эзэмшсэн мөн 38% буюу 82 алба хаагч удирдах албан тушаалтан, 62% буюу 134 алба хаагч гүйцэтгэх албан тушаалтан байна. Цэргийн цолны хувьд 28% буюу 60 алба хаагч ахлах офицер, 61% буюу 132 алба хаагч офицер, 8% буюу 17 алба хаагч ахлагч, 3% буюу 7 нь энгийн цолгүй ажилтан байна.

Дээрх судалгаанд хамрагдсан алба хаагчдаас “Хууль сахиулах байгууллагын талаарх жендэрийн эрх тэгш байдлыг та юу гэж тодорхойлох вэ?” гэх асуулгад Хууль сахиулах салбарт ажиллаж буй эрэгтэй эмэгтэй хүмүүсийн хүйсийн тэнцвэрт байдал, эрэгтэй эмэгтэй хүмүүсийн чадварын түвшин, алба хаагчдын нийгэмд эзлэх байр суурийн хэмжүүр гэх мэтчилэн хариулсан байна.

Харин жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хуулийн 4.1.1-т (legalinfo.mn, 2011) Жендэрийн эрх тэгш байдал гэж эрэгтэй, эмэгтэй хүн улс төр, эрх зүй, эдийн засаг, нийгэм соёлын ба гэр бүлийн харилцаанд тэгш эрхтэй оролцож, эдийн засаг, нийгэм, соёлын хөгжлийн үр шимээс тэгш хүртэж, хөгжилд эрх тэгш хувь нэмрээ оруулснаар жендэрийн ялгаварлан гадуурхалтаас ангид байхыг хэлнэ (legalinfo.mn, 2011) гэж заасан байдаг.

Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах нь зөвхөн эмэгтэйчүүд эсхүл зөвхөн эрэгтэйчүүдийн тэгш эрхийн тухай ойлголт биш харин тодорхой нөхцөлд цөөнх болж байгаа хүмүүсийн эрхийн талаарх асуудал юм. Хууль сахиулах байгууллагын ажилчид болох төрийн тусгай албанд ажиллаж буй эмэгтэйчүүдийн эзлэх хувийг бусад төрийн захиргааны, улс төрийн, үйлчилгээний албанд ажиллаж буй эмэгтэйчүүдийн эзлэх хувьтай харьцуулбал:

Төрийн алба	Хэдээс хэдэн онд	Эмэгтэйчүүдийн хэмжээ (хувиар)
Төрийн тусгай алба	2021	26.1%
	2022	28.2%
	2023	27.38%
Төрийн улс төрийн алба	2021	24.3%
	2022	22.5%
	2023	23.1%
Төрийн захиргааны алба	2021	62.8%
	2022	65.4%
	2023	66.2%
Төрийн үйлчилгээний алба	2021	75.8%
	2022	76.7%
	2023	75.6%

Хүснэгт 1. Төрийн албанд ажиллаж буй эмэгтэйчүүдийн эзлэх хувь сүүлийн 3 жилээр (Төрийн албан хаагчийн улсын нэгдсэн тоо бүртгэлийн тайлан, 2023)

Дээрх харьцуулалтаас харахад төрийн тусгай алба болон төрийн улс төрийн албанд ажилладаг эмэгтэйчүүдийн эзлэх хувь бага байна. Төрийн тусгай албанд болон төрийн улс төрийн албанд ажиллаж буй эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүсийн тооны харьцаа 70:30 байгаа бол төрийн захиргааны алба болон төрийн үйлчилгээний алба нь эсрэгээрээ 30:70-н харьцаатай байна. Үүнээс харахад төрийн тусгай алба болон төрийн улс төрийн албанд эмэгтэй хүмүүс цөөнх болж байна. Тэгэхээр хууль сахиулах байгууллагад цөөнх болж буй хөдөлмөрлөх эрх нь зөрчигдөж болзошгүй эмэгтэйчүүдэд зориулсан бодлого хэрэгжүүлж дүрэм, журамдаа тусган үйл ажиллагааг явуулах шаардлагатай. Ингэснээр хууль сахиулах байгууллагуудад эмэгтэй алба хаагчдын тоо нэмэгдэж, ажиллаж буй эмэгтэйчүүд чадвараа эрэгтэйчүүдтэй ижил хөгжүүлж удирдах, гүйцэтгэх бүхий л түвшинд байр сууриа бий болгох боломжтой.

Хууль сахиулах салбарын
жэндэрийн эрх тэгш байдлыг дээшлүүлэхэд
ач холбогдол бүхий дараах бодлого, үзэл
баримтлал, төлөвлөгөө байна:

Хууль сахиулах салбарын жэндэрийн эрх тэгш байдлыг дээшлүүлэхэд ач холбогдол бүхий дараах бодлого, үзэл баримтлал, төлөвлөгөө байна:

1. Алсын хараа 2050. Монгол Улсын Засгийн газрын урт хугацааны хөгжлийн бодлого (legalinfo.mn, 2020)

2. Монгол Улсын тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал (nda.gov.mn, 2016)

3. Хууль зүй, Дотоод хэргийн сайдын эрхлэх асуудлын хүрээний хууль сахиулах байгууллагуудын жэндэрийн нэгдсэн бодлого 2018-2021 (mojha.gov.mn, 2018)

4. Жэндэрийн эрх тэгш байдлыг хангах салбар дундын стратеги төлөвлөгөө 2022-2031 (nhrcm.gov.mn, 2022)

“Алсын хараа 2050 Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого”-т

Эрэгтэйчүүд, эмэгтэйчүүдийн дундаж наслалтын зөрүүг багасгах, хөдөлмөрийн хүрэн дэх ялгаварлан гадуурхалтыг бууруулах, улс төр дэх эмэгтэйчүүдийн оролцоо, манлайллыг нэмэгдүүлэх, бүх нийтэд жэндэрийн боловсрол олгох тогтолцоог хөгжүүлэх, жэндэрийн эрх тэгш байдлыг хангах үндэсний бүтэц тогтолцоог бэхжүүлж, хамтын ажиллагааг сайжруулах зэргээр жэндэрийн тэгш бус байдлыг арилгаж, жэндэрийн тэгш байдлын үзэл баримтлалыг төрийн бодлого төлөвлөлтөд нэвтрүүлж, хүн, нийгэм, засаглалын хөгжлийг тогтвортой дэмжихийг зорьж байгаа аж (legalinfo.mn, 2020). Энэхүү зорилтыг хэрэгжүүлэхдээ 3 үе шатанд хуваасан:

Нэгдүгээр үе шат нь (2021-2030):

Хүний нөөцийн чадавхыг бэхжүүлэх үед жэндэрийн эрх тэгш байдлыг хангах нь хөдөлмөрлөх үеийн жэндэрийн тэгш байдалтай салшгүй холбоотой.

Хууль сахиулах салбарын хүний нөөцийг Хууль, зүйн яамны харьяа Дотоод хэргийн их сургууль бэлтгэдэг. Дотоод хэргийн их сургуульд нийт элсэгчдийн 20-30 хувь нь эмэгтэй элсэгчид байдаг ба ойролцоогоор 2019 онд 60-70, 2020 онд 20-30, 2021 онд 40-50, 2022 онд 50-60 2023онд 100-120, 2024 110-120 эмэгтэй элсэгчдийг элсүүлэн суралцуулж эмэгтэй элсэгчдийн тоо жилээс жилд нэмэгдэж байгаа нь ирээдүйд хууль сахиулах салбарын

жэндэрийн тэгш байдалд үнэтэй хөрөнгө оруулж байгаагийн тод жишээ юм.

Монгол Улсын тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал (nda.gov.mn, 2016)

НҮБ-ын Тогтвортой хөгжлийн зорилго (2030)-д тусгагдсан нийт 17 зорилгын 5 дугаарт Жэндэрийн эрх тэгш байдлыг хангах зорилго байдаг. Эмэгтэйчүүдэд эрх тэгш байдлаар газар болон бусад хэлбэрийн эд хөрөнгө өмчлөх эрхийг олгож, мэдээлэл харилцаа холбооны технолог болон интернэтийг ашиглах хүртээмжийг сайжруулж, бэлгийн болон интернэтийг ашиглах хүртээмжийг сайжруулж, бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэндээ хамгаалах мэдлэг боловсрол олгох болон төрийн албанд ажиллаж байгаа эмэгтэйчүүдийн тоо болон удирдах түвшинд ажиллаж буй эмэгтэйчүүдийн оролцоог нэмэгдүүлэхийг чухалчилдаг. Дээрх зорилгын хүрээнд хууль сахиулах байгууллагын жэндэрийн эрх тэгш байдлыг дээшлүүлэхийн тулд жэндэрийн нэгдсэн бодлого боловсруулж 2018-2024 он хүртэлх хугацаанд хууль сахиулах байгууллагууд жэндэрийн дэд зөвлөл байгуулан жил бүр төлөвлөгөө боловсруулан хууль, зүй дотоод хэргийн яамны жэндэрийн зөвлөлд тайланг танилцуулсаар байна.

Хууль зүй, Дотоод хэргийн сайдын эрхлэх асуудлын хүрээний хууль сахиулах байгууллагуудын жэндэрийн нэгдсэн бодлого 2018-2021 (mojha.gov.mn, 2018) нь Монгол улсын тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал 2030, Хууль зүйн салбарын нээлттэй бодлого, хөгжлийн стратегийг хэрэгжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх бөгөөд байгууллага нэгжийн зорилго, үйл ажиллагаа, тогтолцоо, бүтэц, хүний болон санхүүгийн нөөцийн хуваарилалтаар дамжин, удирдлагын дэмжлэг, хамт олны хүчин чармайлт, холбогдох байгууллага, мэргэжилтнүүдийн оролцоотойгоор хэрэгжинэ. Жэндэрийн тэгш байдлын үзэл баримтлалыг Хууль зүй, дотоод хэргийн яам болон түүний харьяа хууль сахиулах байгууллагын бодлого төлөвлөлт, түүний хэрэгжилт, хяналт үнэлгээнд нэвтрүүлэх замаар байгууллагын бүх түвшинд жэндэрийн мэдрэмжтэй бодлого төлөвлөх, түүнийг хэрэгжүүлэх чадавхыг бүрдүүлэхэд оршино (mojha.gov.mn, 2018). Жэндэрийн

нэгдсэн бодлогын үйл ажиллагааны төлөвлөгөө нь 4 зорилт 12 үйл ажиллагааны үндсэн чиглэлтэй.

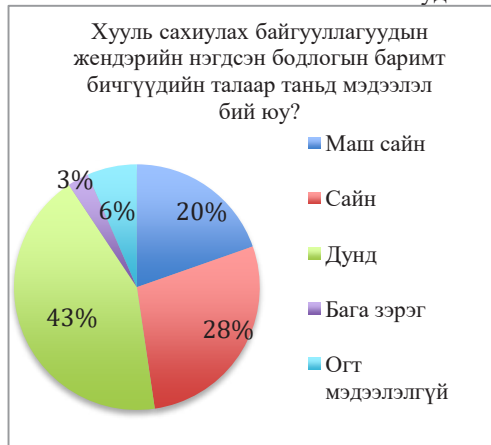
Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах салбар дундын стратеги төлөвлөгөө 2022-2031 (nhrcm.gov.mn, 2022) нь Монгол Улсад жендэрийн тэгш байдлыг хангах тухай хуулийн хэрэгжилтийг дэмжиж, ирэх арван жилд төр, төрийн бус байгууллага, иргэд, аж ахуйн нэгж байгууллагууд хамтран хэрэгжүүлэх салбар дундын стратеги төлөвлөгөө юм (nhrcm.gov.mn, 2022) Энэхүү стратеги төлөвлөгөө нь нийт 5 зорилт 242 үйл ажиллагаанаас бүрдэнэ.

Хууль сахиулах байгууллагуудын алба хаагчдаас дээрх бодлого, үзэл баримтлал, төлөвлөгөөний талаарх

Хууль сахиулах байгууллагуудын жендэрийн нэгдсэн бодлогын талаар мэдээлэл танд бий юу? гэх асуулгад судалгаанд оролцсон алба хаагчдын 43% буюу 93 нь маш сайн мэдээлэлтэй 28% буюу 60 алба хаагч сайн мэдээлэлтэй, 20% буюу 43 алба хаагч дунд зэргийн мэдээлэлтэй 3% буюу 4 алба хаагч бага зэргийн мэдээлэлтэй гэж хариулсан бол огт мэдээлэлгүй 6% буюу 16 алба хаагч байна. Хууль сахиулах байгууллагад ажиллаж буй алба хаагчид жендэрийн нэгдсэн бодлого, төлөвлөгөөний

ойлголтын

судалгаа:

Зураг-1. Хууль сахиулах байгууллагуудын алба хаагчдын жендэрийн нэгдсэн бодлогын мэдээллийн талаарх судалгааны дүн

талаар тодорхой ойлголттой байх шаардлагатай бөгөөд одоо дагаж мөрдөж буй бодлогын баримт бичгийн талаар нийт алба хаагчдад танилцуулга хийх нь Хууль сахиулах салбарт жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах бодлогын хэрэгжилтийн үндэс суурь юм. Мөн энэхүү бодлогыг хэрэгжүүлэх нь хууль сахиулах салбарт ажиллаж буй алба хаагчдын ажиллах нөхцөл байдалд тодорхой хэмжээгээр нөлөө үзүүлдэг эсэхийг судлахад:

Зураг-2. Хууль сахиулах байгууллагад жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах нөлөөллийн талаарх судалгааны дүн

Судалгаанд хамрагдсан хууль сахиулах байгууллагын алба хаагчдын 31% буюу 68 алба хаагч дунд зэрэг 29% буюу 63 алба хаагч их, 18% буюу 38 алба хаагч бага

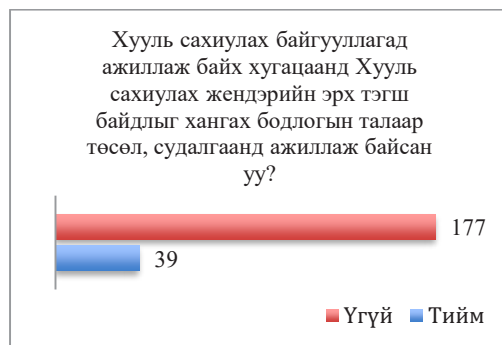
16% буюу 36 алба хаагч огт үгүй, гэж хариулсан байна. Аливаа байгууллагад жендэрийн эрх тэгш байдал хангагдахад үүсэх давуу тал болон хангагдахгүй байх хор

Хууль сахиулах байгууллагуудын жендэрийн нэгдсэн бодлогын баримт бичгүүдийн талаар танд мэдээлэл бий юу?

Хууль сахиулах байгууллагын ажилчид хууль сахиулах жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах бодлогын талаар төсөл, судалгаанд ажиллаж байсан уу?

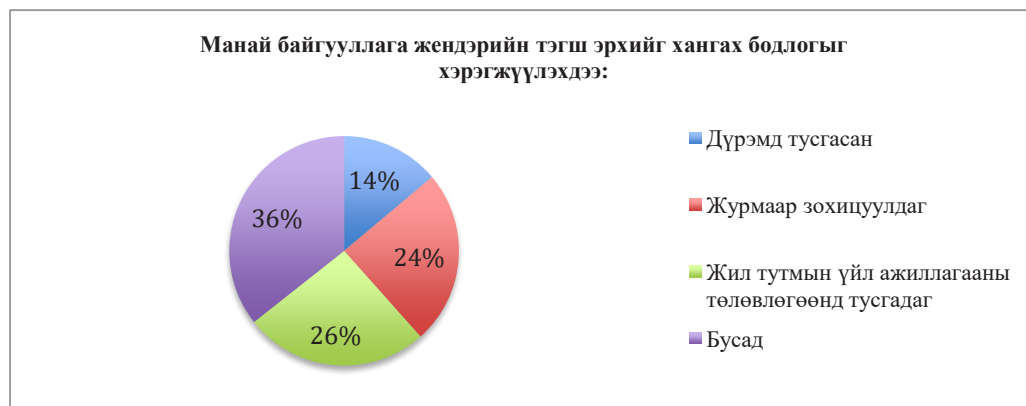

Зураг-3. Хууль сахиулах байгууллагын ажилчид хууль сахиулах жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах бодлогын талаар төсөл судалгаанд хамрагдаж ажилласан эсэх судалгаа

Судалгаанд оролцогчдын 81.9% буюу 177 алба хаагч ажиллаж байх хугацаандаа жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах бодлоготой холбоотой төсөл судалгаанд ажиллаж байгаагүй байна. Мөн “Хууль сахиулах байгууллагад ажиллаж байх хугацаанд ямар нэгэн сургалтад хамрагдаж байсан” талаарх судалгаа авахад 65.3 буюу 141 алба хаагч хамрагдаж байсан 34.7% буюу 75 алба хаагч хамрагдаж

байгаагүй байна. Сургалтад хамрагдсан байдал нь төсөл, судалгаанд хамрагдсан байдлаас бага байна. Хууль сахиулах байгууллагууд жендэрийн дэд зөвлөл байгуулан байгууллагынхаа жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангахад нөлөө бүхий олон төрлийн арга хэмжээ зохион байгуулдаг. Төсөл, судалгааны ажилд алба хаагчдыг идэвхтэй хамруулах шаардлагатай байна.

Жендэрийн үндэсний хорооноос жендэрийн эрх тэгш байдлын талаарх ойлголтыг олгохоор жилд дунджаар 30 гаруй сургалтыг төрийн болон төрийн бус байгууллагууд, иргэн, аж ахуйн нэгжүүдэд явуулдаг. Судалгаанд оролцогчдоос жендэрийн үндэсний хорооноос зохион байгуулсан сургалтуудад хамрагдаж байсан эсэх талаар тодруулахад 72.2% буюу 155 алба хаагч хамрагдаж байгаагүй, 27.8% буюу 61 алба хаагч хамрагдаж байсан байна. Хууль сахиулах салбарын жендэрийн нэгдсэн бодлогод жил бүр жендэрийн эрх тэгш байдлын талаарх ойлголтыг олгох сургалтад шинээр ажилд томилогдсон алба хаагчдыг хамруулж байх гэсэн зорилтыг тусгасан байдаг. Мөн хууль сахиулах байгууллага бүрд байгуулагдсан жендэрийн дэд зөвлөл нь жендэрийн үндэсний хороотой хамтран ажиллаж жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах ач холбогдлыг алба хаагчдадаа танилцуулах хэрэгтэй.

Зураг-4. Хууль сахиулах байгууллага дахь жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах бодлогын хэрэгжүүлэх бодлогын судалгаа

Судалгаанаас харахад хууль сахиулах байгууллага жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах бодлого хэрэгжүүлэхдээ албан ёсны дүрэмд тусгасан гэж хариулсан алба

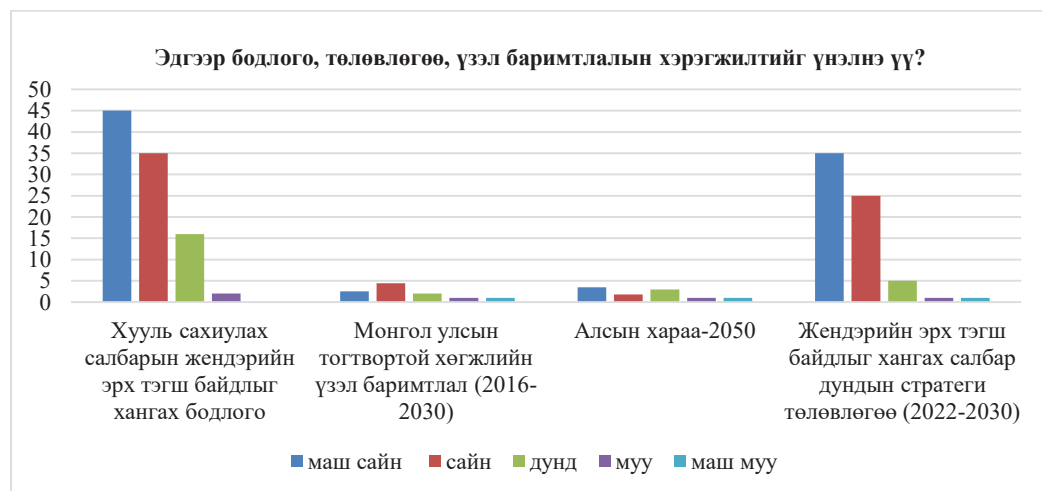
хаагчид 14% буюу хамгийн бага байгаа бол журмаар болон жил тутмын үйл ажиллагааны төлөвлөгөөнд тусгасан гэх хариулт өгсөн алба хаагчид 24%-26% бусад

хэлбэрээр хэрэгжүүлдэг гэх сонголтыг 36% буюу хамгийн их алба хаагч сонгосон байна. Үүнээс үзэхэд хууль сахиулах байгууллагууд жендэрийн тэгш эрхийг хангах бодлого хэрэгжүүлэхдээ тодорхой хууль, бодлогын хүрээнд дотооддоо тодорхой дүрэм, журам боловсруулж жил тутмын үйл ажиллагааны төлөвлөгөөнд тусгадаг байна. Хууль сахиулах байгууллагууд нь жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах дэд зөвлөлийн үйл ажиллагаагаараа жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах бодлогыг хэрэгжүүлж байгаа нь хамгийн оновчтой арга юм. Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах бодлогын хэрэгжилтийн хүрээнд үйл ажиллагаа, сургалт зохион байгуулсаар 2018 онд Монгол Улсын хэмжээнд ажиллаж байгаа нийт алба хаагчдын 17% нь эмэгтэй алба хаагч байсан бол одоогийн байдлаар 23% болж нэмэгдсэн үзүүлэлттэй байна.

Харин удирдах түвшинд ажиллаж буй алба хаагчдын 0,4%-г эмэгтэй алба хаагч эзэлж байна. Эмэгтэй алба хаагчид удирдах түвшинд ажиллах хүлээн зөвшөөрөгдөхгүй байгаа нь хууль сахиулах салбарын бодлогын хэрэгжилтэд тулгамдаж буй асуудлуудын нэг юм.

Судалгаанд оролцсон алба хаагчдаас Хууль сахиулах салбарын шийдвэр гаргах түвшинд эмэгтэй алба хаагч байх шаардлага бий юу? гэх нээлттэй асуулгад нийтийн эрх ашгийг чухалчилж, хүнлэг энэрэнгүй, ёс зүйтэй, шударга байдлыг бий болгоно, аливаа хууль, дүрэм журам, бодлого боловсруулахад аль ч хүйсийн тэгш эрхийг хангана, алба хаагчдын гэр бүлийн байдлыг дэмжиж, хувь хүний хөгжилд анхаарах саналуудыг бий болгоно, Цалин хөлс, албан тушаал, ажил, мэргэжил, хангалт үйлчилгээ гэх мэт бүхий л үйл ажиллагаанд аль ч хүйсийн алба хаагчид ижил тэгш оролцож, үр шимийг тэнцүү хүртэнэ, эмэгтэй алба хаагчдыг чадваржуулах тэдний оролцоог хангах олон талт үйл ажиллагааг зохион байгуулна, шийдвэр гаргах түвшинд ажиллаж буй манлайлагч эмэгтэй алба хаагчдаас урам авч ажиллах идэвх нэмэгдэнэ зэрэг хариултуудыг өгсөн.

Дээрх саналуудаас харахад хууль сахиулах салбарын удирдах түвшинд эмэгтэй алба хаагчдыг томилж ажлын байраар хангах нь зүйтэй гэж үзэж байна. байна.

Зураг-5. Жендэрийн үзэл, баримтлалын хэрэгжилт.

Хууль сахиулах салбарт жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангахад чухал нөлөө үзүүлж амжилттай хэрэгжсэн бодлогын баримт бичиг нь Хууль зүй Дотоод хэргийн сайдын эрхлэх асуудлын хүрээний харьяа Хууль сахиулах байгууллагуудын жендэрийн нэгдсэн бодлого /2018-2021/ юм.

Энэхүү бодлогын хэрэгжилтийн биелэлт 85%-тай биелэгдсэн байна. Судалгаанд хамрагдсан алба хаагчдын үнэлгээ ч мөн 80%-90%-тай байна. Мөн дээрх бодлогын хэрэгжилтэд шинжилгээ хийхдээ хууль сахиулах байгууллагуудын жендэрийн дэд

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ ЗҮЙ ДОТООД ХЭРГИЙН САЙДЫН ЭРХЛЭХ АСУУДЛЫН ХҮРЭЭНИЙ ХАРЬАА

ᠬᠤᠠᠭᠠᠳᠤᠨ ᠣᠷᠣᠯᠴᠣᠭ ᠪᠠᠭᠠ ᠪᠠᠭᠠᠭᠠᠳᠤᠨ ᠠᠵᠢᠯᠠᠭᠤᠨ ᠤᠨᠤᠨᠤᠨ ᠤᠨᠤᠨᠤᠨ

зөвлөлийн тайланг харьцуулан судлахад дараах асуудлуудыг тодорхойлов. Үүнд:

Нэгдүгээрт. Хууль сахиулах байгууллагуудын алба хаагчид жендерийн тэгш байдлын талаарх уламжлалт ойлголтой байсаар байна. Хэдий жендерийн тэгш байдлын талаарх сургалтуудыг бодлогын зорилтын хүрээнд шат дараалан зохион байгуулсан байгаа ч жендерийн тэгш байдлыг зөвхөн хүйсийн тэнцвэрт байдал биш тодорхой нөхцөлд цөөнх болж байгаа хүмүүсийн эрхийн асуудал гэдгийг мөн жендерийн тэгш байдлыг хангаснаар бий болох үр дүн, давуу талуудыг одоо ажиллаж буй алба хаагчид болон шинээр томилогдож буй алба хаагчдад уламжлал болгон зохион байгуулах шаардлагатай юм.

Хоёрдугаарт. Хууль сахиулах салбарын эмэгтэй алба хаагчдын тоо харьцангуй нэмэгдэж байгаа ч шийдвэр гаргах түвшин дэх эмэгтэйчүүдийн эзлэх хувь 0.4%-с хэтрэхгүй хэвээр байна. Хууль сахиулах байгууллагуудын шийдвэр гаргах түвшинд эмэгтэй алба хаагчид нэмэгдсэнээр нийт эмэгтэй алба хаагчдын эрхийг эдлэх хамгаалахад чухал нөлөө үзүүлэх үндэс юм.

Гуравдугаарт. Хууль сахиулах салбарт ажиллаж буй эмэгтэй алба хаагчдын манлайллын асуудал. Эмэгтэй алба хаагчид аливаа үйл ажиллагаанд идэвх санаачилгатай оролцож байгаа ч тухайн салбарт манлайлж ажиллах чадвар дутмаг байна. Тиймээс эмэгтэй алба хаагчдыг чадваржуулах хөтөлбөр, үйл ажиллагаа, арга хэмжээ зохион байгуулах нь зүйтэй байна.

Хууль сахиулах салбарын жендерийн эрх тэгш байдлыг хангахтай холбоотой олон судалгааны ажил байгаа бөгөөд хууль зүйн доктор (Ph.D), цагдаагийн дэд хурандаа Ж.Нямдулам-н “Хууль сахиулах салбар дахь жендерийн эрх тэгш байдлыг хангах нь (Нямдулам, 2021)” сэдэвт судалгааны ажил нь хууль сахиулах салбарын жендерийн тэгш байдал, тэгш оролцооны өнөөгийн байдал, шийдвэр гаргах түвшинд жендерийн мэдрэмжтэй бодлого, төлөвлөлт хийж чадаж байгаа эсэх, цаашид энэ салбарт жендерийн бодлогыг хэрхэн зөв оновчтой удирдлагын менежментээр авч явах тухай асуудлыг хөндөн гаргаснаараа хууль сахиулах салбарын шийдвэр гаргах түвшин дэх эмэгтэйчүүдийн эзлэх хувь, эмэгтэй алба

хаагчдын оролцоо бага байгаа дэмжих шаардлагатай байгааг тодорхойлж өгсөн нь энэхүү судалгааны ажлын үр дүнтэй ижил байна.

Хууль сахиулах салбарт жендерийн эрх тэгш байдлыг хангах бодлого хэрэгжилтийн талаар судалснаар Монгол Улс дахь жендерийн эрх тэгш байдал, хууль сахиулах салбарын жендерийн эрх тэгш байдлыг хангах бодлого хэрэгжилтийг судалж, дүн шинжилгээ хийж, тулгамдаж буй асуудлыг тодорхойлж боловсронгуй болгохоор санал дэвшүүлэх ач холбогдолтой. Мөн хууль сахиулах салбарт жендерийн эрх тэгш байдлыг хангахын тулд хууль сахиулах байгууллагуудад жендерийн дэд зөвлөл байгуулан ажиллаж байгаа нь хамгийн оновчтой шийдвэр байна. гэж засаж сайжруулсан

Дүгнэлт

Жендерийн эрх тэгш байдал хангагдсанаар шударга байдал нийгэмд тогтоож ялгаварлан гадуурхах үзлээс ангид байж аливаа үйл ажиллагаа илүү бүтээмж сайтай байх болно. Бүх хүн тэгш эрхтэй учраас хэн ч аль ч салбарт гадна төрх, хүйс, гарал үүсэл гэх мэт шалтгаанаар гадуурхагдаж үл болно. Жендер бол ялгаварлан гадуурхалтыг үл бий болгож эрэгтэй, эмэгтэй аль ч хүйсийн хүмүүст ижил тэгш боломж олгон бүхий л харилцаанд үүрэг, хүлээх хариуцлага, тэднийг нийгэмд эзлэх байр суурийн уламжлагдан тогтсон түүхэн явцад өөрчлөгддөг ойлголт үзэл хандлага юм. Жендерийн эрх тэгш байдал нь хүйсийн тухай эсхүл зөвхөн эмэгтэй хүний асуудалтай холбоотой асуудал биш тодорхой нөхцөлд цөөнх болж байгаа хүмүүсийн асуудлыг хэлнэ. Хууль сахиулах салбарт эмэгтэйчүүд цөөн тоог эзэлдэг учир жендерийн эрх тэгш байдлыг хангах бодлого боловсруулж хэрэгжүүлж ажиллах хэрэгтэй.

Хууль сахиулах байгууллагад жендерийн эрх тэгш байдлыг хангахад бодлогыг судалж хэрэгжилтийг хууль сахиулах байгууллагад ажиллаж буй алба хаагчдаас санал асуулгын арга ашиглан судалж, дараах дүгнэлтэд хүрлээ.

Нэгдүгээрт. Хууль сахиулах байгууллагуудын ажилчин, алба хаагчдын жендерийн талаарх ойлголтыг нэмэгдүүлэх сургалт зохион байгуулах алба хаагчдын

дунд жендэрийг хүйсийн тэнцвэрт байдалтай ижил ойлгодог хэвшмэл ойлголт тогтмол хэвээр байна.

Хоёрдугаарт. Алсын хараа 2050 Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого, Монгол улсын тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал (nda.gov.mn, 2016), Хууль зүй, Дотоод хэргийн сайдын эрхлэх асуудлын хүрээний хууль сахиулах байгууллагуудын жендэрийн нэгдсэн бодлого 2018-2021 (mojha.gov.mn, 2018), Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах салбар дундын стратеги төлөвлөгөө 2022-2031 (nhrcm.gov.mn, 2022), Монгол улсад хууль сахиулах ажиллагаанд хүний эрх, жендэрийн тэгш байдлыг дээшлүүлэх нь төсөл, Эмэгтэйчүүдийн манлайллын хөтөлбөртэй холбоотой улс даяар зохион байгуулагдаж байгаа төсөл, судалгааны мэдээллийг түгээж олон эрэгтэй, эмэгтэй алба хаагчдыг оролцуулах. Эдгээр бодлого, хөгжлийн үзэл баримтлал, хөтөлбөрүүдийн талаар дийлэнх алба хаагчид ойлголттой байгаа боловч огт жендэрийн тэгш байдлыг хангахтай холбоотой арга хэмжээнд оролцож байгаагүй төрийн тусгай алба хаагч байсаар байна.

Гуравдугаарт. Хууль сахиулах байгууллагад жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах нь ажиллах нөхцөл байдалд дунд зэрэг эсхүл их нөлөөлнө гэж үзсэн харин маш их нөлөөлнө гэж бодож буй алба хаагч хамгийн бага буюу 11 байна. Аливаа байгууллагад жендэрийн эрх тэгш байдал хангагдахад үүсэх давуу тал болон хангагдахгүй байх хор уршгийн талаарх ойлголт байгаа байгаа учраас маш их нөлөөлнө гэж үзэхгүй байх магадлал өндөр байна. Тиймээс хууль сахиулах байгууллагын алба хаагчдад жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангаснаар бий болох давуу тал, боломжийн талаарх ойлголтыг өгөх нь зүйтэй. Дээрх судалгаанаас эдгээр асуудлуудыг Хууль сахиулах салбарт жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангахад тулгамдаж буй асуудлууд мөн гэж тодорхойлж байгаа ч жендэрийн тэгш байдлыг хангах бодлогыг судалж нийгэм өөрчлөгдөхийн хэрээр өөрчлөгдөх шаардлагууд бий болсоор л байна. Учир нь нийгэм, соёл өөрчлөгдөхийн хэрээр эрэгтэй эмэгтэй хүмүүсийн мэргэжил, сонирхол өөрчлөгдсөөр байх учир жендэрийн тэгш байдал ч мөн хувьсан өөрчлөгдөнө.

Санал

Нэгдүгээрт. Хууль сахиулах байгууллагад ажиллаж буй алба хаагчдад жендэрийн эрх тэгш байдлын тухай ойлголтыг хүйсийн тэнцвэрт байдал бус эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүсийн талаарх нийгмийн зүгээс бий болгосон хэм хэмжээ, дүр төрх, үнэлэмж, гүйцэтгэх үүрэг, нийгэмд эзлэх байр суурийг илэрхийлдэг цогц ойлголт болохыг мөн жендэрийн тэгш байдал нь зөвхөн эрэгтэй эсхүл эмэгтэй хүмүүсийн хүйсийн тэнцүү байдлын тухай ойлголт биш. Харин тодорхой нөхцөлд цөөнх болж буй хүмүүсийн ижил тэгш эрхийн тухай ойлголт гэдгийг таниулж мэдээллэж байх

Хоёрдугаарт. Хууль сахиулах салбарын жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах талаар тусгагдсан бодлого, бодлогын баримт бичгүүдийг хууль сахиулах байгууллагын алба хаагчдад танилцуулж түүнд тулгуурлан үйл ажиллагаа арга хэмжээ зохион байгуулж жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангахад ач холбогдол үзүүлэх

Гуравдугаарт. Хууль сахиулах салбарын жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах бодлогод нөлөөлж буй хүчин зүйлийн нэг нь хууль сахиулах байгууллагад цөөнх болж буй эмэгтэй алба хаагчдын тоо нэмэгдэж байгаа ч шийдвэр гаргах түвшин дэх эмэгтэй алба хаагчдын тоо 0.4%-с дээш нэмэгдэхгүй байгаа шалтгаан юм. Эмэгтэй алба хаагчид аливаа үйл ажиллагаанд идэвх санаачилгатай оролцож байгаа ч тухайн салбарын удирдлагын түвшинд манлайлж ажиллах чадвар дутмаг байна. Тиймээс эмэгтэй алба хаагчдыг чадваржуулах хөтөлбөр, үйл ажиллагаа, арга хэмжээ зохион байгуулах нь зүйтэй байна. Ингэснээр хууль сахиулах салбарын жендэрийн тэгш байдал ялангуяа шийдвэр гаргах түвшин дэх эмэгтэй алба хаагчдын эзлэх хувь нэмэгдэхэд чухал нөлөө үзүүлэх юм.

Ашигласан материал

Монгол Улсын Их Хурал. (1992). *Монгол Улсын Үндсэн хууль*. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл, №1. Улаанбаатар.

Монгол Улсын Их Хурал. (2011). *Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хууль*. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл, №8. Улаанбаатар.

Хууль сахиулах
байгууллагуудын
нэгдсэн бодлого

- Монгол Улсын Их Хурал. (2018). *Төрийн албаны тухай хууль*. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл, №1. Улаанбаатар.
- Нямдулам, Ж. (2021). Хууль сахиулах салбарын жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах нь. *Монгол Улс дахь тэгш эрхийн хэрэгжилт: Эрдэм шинжилгээний бага хурлын эмхэтгэл*, 14–23. Улаанбаатар.
- Хүний эрхийн үндэсний комисс. (2023). *Монгол Улсын хүний эрхийн 22 дахь илтгэл*. Улаанбаатар.
- Монгол Улсын Засгийн Газар. (2020). *Алсын хараа 2050: Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого*. Улаанбаатар.
- Монгол Улсын Засгийн Газар. (2016). *Монгол Улсын тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал*. Улаанбаатар.
- Хууль зүй, Дотоод хэргийн яам. (2018–2021). *Хууль сахиулах байгууллагуудын жендэрийн нэгдсэн бодлого*. Улаанбаатар.
- Хууль зүй, Дотоод хэргийн яам. (2022–2031). *Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах салбар дундын стратеги төлөвлөгөө*. Улаанбаатар.
- Төрийн албан хаагчийн улсын нэгдсэн тоо бүртгэлийн тайлан. (2023). *Төрийн албан хаагчийн нэгдсэн бүртгэлийн тайлан*. Улаанбаатар.
- Legalinfo.mn. (2011). Retrieved December 13, 2024, from <https://legalinfo.mn>
- NDA. (2016). Retrieved October 23, 2024, from <http://nda.gov.mn/>
- Хууль зүй, дотоод хэргийн яам (2018). Retrieved October 23, 2024, from <https://mojha.gov.mn/>
- Жендэрийн үндэсний хороо. (2018). Retrieved December 16, 2024, from <https://www.ncge.gov.mn>
- Дотоод хэргийн их сургууль. (2018, November 19). Retrieved December 2, 2024, from <https://www.facebook.com/UniversityofInternalAffairs/posts>
- Thomas L. Saaty. (2018). Retrieved December 16, 2024, from <https://mn.wikipedia.org>
- Legalinfo.mn. (2020). Retrieved October 23, 2024, from <https://legalinfo.mn>
- Монгол Улсын Хүний эрхийн үндэсний комисс. (2022, October 31). Retrieved November 15, 2024, from <https://nhrcm.gov.mn/>
- Үндэсний статистикийн хороо. (2024). Retrieved December 16, 2024, from <https://sdg.1212.mn>
- Ариун-Эрдэнэ, А. (2016). *Vip75*. Retrieved December 16, 2024.
- Эрдэнэбаяр, Б. (2023). Retrieved December 16, 2024, from <https://www.undp.org>

ХОРИХ ЯЛААС ХУГАЦААНААС ӨМНӨ СУЛЛАЖ, ХЯНАЛТ ТОГТООХ ЭРҮҮГИЙН ПРОЦЕССЫН ХЭРЭГЖИЛТ АНХААРАХ АСУУДАЛ

ISSUES OF CONCERNS AND IMPLEMENTATION OF THE CRIMINAL PROCESS OF PAROLE AND PROBATION

Ч.Болд*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Гэмт явдал судлалын докторант
Bold Ch, Ph.D Candidate in Criminology, University of Internal Affairs

*Хариуцлагатай зохиогч: bok2662626@gmail.com

Хураангуй: Энэхүү өгүүлэлд хорих ялаас хугацааны өмнө суллаж, хяналт тогтоох ажиллагааны өнөөгийн нөхцөл байдал, эрх зүйн үндэс, практикт тулгарч буй хүндрэл бэрхшээлийн талаар авч үзсэн ба прокурор, шүүх, цагдаагийн байгууллагад бүртгэгдсэн статистик тоо мэдээлэл, судлаачийн дугаар хорих ангиудын ажилтан, алба хаагч, хоригдлуудаас авсан санал асуулга, түүврийн аргаар авсан фокус ярилцлага хийх замаар авсан мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийх замаар бичсэн ба цаашид энэхүү институтийг хөгжүүлэхэд анхаарах асуудлын талаар санал дэвшүүлсэн болно. Хорих ялаас хугацааны өмнө суллаж, хяналт тавих институт нь хууль эрх зүйн зохицуулалтын хувьд Монгол Улсад хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй Эрүүгийн хууль, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль, Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай болон холбогдох бусад дүрэм, журмаар зохицуулагдаж байна.

Энэхүү институт нь олон салбарын дунд өөрөөр хэлбэл, шүүх, прокурор, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх, цагдаа, өмгөөллийн зэрэг байгууллагын харилцааны үр дүнд хүний эрхийг хангах чухал процесс, ялын бодлогын нэг чухал өнцөг гэж хэлж болохоор байна. Ялтныг хугацааны өмнө суллаж, хяналт тогтоох асуудлыг шийдвэрлэхдээ Эрүүгийн хуулийн заалтыг зөв хэрэглэх нь гэмт халдлагаас иргэн, нийгмийг хамгаалах, гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг цээрлүүлэх, засаж хүмүүжүүлэх, ялтныг болон бусад хүнийг гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх хохирол нөхөн төлөх ажиллагаанд томоохон үүрэг гүйцэтгэдэг төдийгүй ЭХХШТХ-ийн үндсэн зарчмыг хэрэгжих чухал ач холбогдолтой юм.

Энэхүү сэдвийг гүнзгийрүүлэн судлах нь үр дүнгийн хувьд нэг хоригдолд зарцуулж буй нийт зардал хэмнэх, ялын бодлогын хувьд дахин гэмт хэрэг үйлдэхгүй байхад эерэг нөлөө үзүүлж байгаа зэрэг олон талын ач холбогдолтой юм. Бид энэхүү институтийг шүүхийн процесс талаас нь судлан үзэж, хэрэгжүүлэгч байгууллагуудын статистик, мэдээ, тайлан, хорих байгууллагын алба хаагч, хоригдлуудаас авсан санал, асуулга, онол, практикт тулгарч буй хүндрэл бэрхшээл, нөхцөл байдлыг судлан үзэхийг зорилоо.

Abstract: This article discusses the current situation, legal basis, and practical difficulties in the process of early release from prison and its monitoring. It is written by analyzing statistical data registered in prosecutors, courts, and police agencies, and information obtained through surveys and focus group interviews conducted by researchers with prison employees, officers, and prisoners. It also makes suggestions on issues to consider in the future development of this institution. The regulation of the law on early release from prison is regulated by the Criminal Code, the Law on Criminal Procedure, the Law on Enforcement of Court Decisions, the Law on Prevention of Crimes and Violations, and other relevant rules and regulations in force in Mongolia.

This institution can be said to be an important process and an important aspect of penal policy among many sectors, that is, as a result of the interaction between institutions such as the court, prosecutor, court enforcement, police, and defense. The correct application of the provisions of the Criminal Code in resolving the issue of early release and supervision of

Дотоод хэргийн их сургууль

prisoners plays a major role in protecting citizens and society from criminal attacks, punishing and rehabilitating criminals, preventing criminals and others from committing crimes, and is of great importance for the implementation of the basic principles of the International Criminal Court.

An in-depth study of this topic has many benefits, including saving the total cost of one prisoner and having a positive effect on recidivism in terms of penal policy. We aimed to examine this institution from the perspective of the judicial process, and to examine the statistics, news, and reports of implementing organizations, opinions and questionnaires received from prison officers and prisoners, and the difficulties and situations encountered in theory and practice.

Түлхүүр үгс: Хорих ял, хугацаанаас өмнө суллах, эрүүгийн процесс, хяналт тогтоох, ялтан.

Key words: Imprisonment, Parole, Criminal process, Probation, Convict.

Үндэслэл

Түүхийн хувьд дэлхий нийтэд энэхүү институтыг “Parole” гэж (wikipedia, 2024) нэршсэн байна. Франц хэлний “parole” (Probation”. gov.uk. Government Digital Service., Retrieved 13 June 2013) гэдэг үг нь “амлалт”, “хэлсэндээ хүрэх” гэсэн үгнээс гаралтай энэ нэр томъёо нь Дундад зууны үед амлалт өгсөн хоригдлуудыг суллахтай холбоотой байв. Энэ нь өршөөл үзүүлэх, дахин боломж олгож байсан ба ялыг хөнгөвчлөхөөс эрс ялгаатай бөгөөд тэнсэн суллагдсан хүмүүс ял эдэлж байгаа гэж тооцогдож, “Probation” (Probation and Parole in the United States, 2011" Retrieved 29 August 2017., 2011) буюу тэнссэн, хяналтад байх хугацаандаа шүүгчээс өгсөн үүргийг зөрчсөн тохиолдолд хорих ангид буцаадаг хэлбэрээр хэрэглэж ирсэн байна. Тухайн үед шоронгийн асуудал хүнд байсан тул зарим хөнгөн төрлийн гэмт хэрэг үйлдсэн хүмүүсийг заавал удаан хугацаагаар хорих биш тэднийг дахин гэмт хэрэг үйлдэхгүй байх амлалтыг авч суллаж байсан байна.

Шотландын аялагч, газарзүйч, Хааны Тэнгисийн цэргийн флотын ахмад **Александр Маконочи**. (Samaha, 2006) 1840 онд Австралийн Норфолк арал дахь Британийн хорих колониудын захирагчаар томилогдсон үедээ тэнсэн суллах орчин үеийн санааг анх нэвтрүүлсэн гэж түүхэнд тэмдэглэгдэн үлджээ. Тэрээр зарим нэгэн харгалзагч нарын үгийг сайн сонсдог хоригдлуудыг хорих хугацаа дуусахаас өмнө суллаж нийгэмд буцаж ирэхэд нь бэлтгэх төлөвлөгөө боловсруулсан бөгөөд

үүнд гурван анги орсон. Эхний хоёр нь сайн зан үйл, хөдөлмөр, сурлагын үр дүнд олсон албан тушаал ахихаас бүрддэг.

Системийн гуравдугаар анги нь дүрэм журмыг дагаж мөрдөхийн зэрэгцээ шоронгоос гадуур болзолт эрх чөлөөг хамарсан. Хэрэв зөрчил гаргавал тэднийг шоронд буцаан авч, гурван ангийн шат дамжлагаар бүгдийг шинээр эхлэх болно Тэрээр чөлөө авах тасалбарын тогтолцоогоо шинэчилж, дэлхийн хамгийн анхны өршөөлийн тогтолцоог бий болгосон.

Үндсэн хэсэг

Манай улсын эрх зүйн системийн хувьд энэхүү институтыг эрт дээр үеэс хэрэглэж, ялын бодлогын хувьд ашиглаж ирсэн байна. Нүүдлийн соёл иргэншилтэй бидний хувьд хоригдож буй этгээдийг төдийлөн удаан хугацаанд байлгах боломж байсангүй. Тиймээс хэрэв анх удаа гэмт үйлдэл гаргаж, дуулгавартай байж, учруулсан хохирол, төлбөрөө нөхөн төлөхөөр болсон бол хааны зарлигаар суллаж байв.

Харин ардын хувьсгал ялж тусгаар Монгол Улсаа байгуулагдаж, Анхны Үнсэн хуулиа баталснаар эрүүгийн болон эрүүгийн процессын хуулиудад энэхүү ажиллагаа нь өөрийн тусгалаа олон улам бүр сайжирч, хэлбэржин бэхэжсээр өнөөдөртэй золгосон байна.

Эдүгээ улс орон хөгжин дэвшиж, мэдээлэл ил тод болохын хэрээр эрх зүйн орчин нь улам бүр боловсронгуй болж, цоорхой, хийдэл, давхардлыг арилгах тал дээр хууль тогтоох байгууллага, эрдэмтэн

судлаачид, иргэдийн оролцоотойгоор хөгжин боловсронгуй болж байна. Монгол Улсын эрх зүйн шинэтгэлийн хүрээнд 2015 онд Эрүүгийн хууль, 2017 онд Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль мөн онд Цагдаагийн албаны тухай, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай, Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай зэрэг хуулиуд шинэчлэгдэн батлагдан гарснаар зарчмын хувьд нэлээдгүй өөрчлөлт орж эдгээр хуулийг хэрэгжүүлэх чиг үүрэг бүхий салбарын асуудлыг судалгааны талбарт гүнзгийрүүлэн судлан үзэх зайлшгүй нөхцөлийг бий болгож байна.

Төрөөс ялын бодлогыг чангаруулж, гэмт хэрэг үйлдсэн хүн, хуулийн этгээдэд шударгаар ял оногдуулахад анхаарах болсон ч мөн эсрэгээрээ гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг ялаас чөлөөлөх асуудал чухал байр суурийг эзэлдэг. Ялын бодлогын болон гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлын хүрээнд анхаарч үзэх нэг чухал институт бол хорих ялаас хугацаанаас өмнө суллаж, хяналт тогтоох ажиллагаа юм. Энэхүү ажиллагаа нь хугацаанаас өмнө суллагдах хүсэлтэй ялтан бүрийг бүх талаар нь судлан үзэж, түүний хохирол нөхөн төлөлт, ялын тодорхой хувийг эдэлсэн эсэх, зан байдал, үзэл санааны төлөвшил, гэмээ ухаарахад нөлөөлсөн нөлөөллийн олон талт хүчин зүйлсийг харгалзан үзэхийг шаарддаг.

Энэхүү институт нь шүүх, прокурор, цагдаа, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага зэрэг төрийн байгууллагуудын үйл ажиллагаатай шууд холбогддог. Судалгааны түвшинд голдуу Эрүүгийн эрх зүй, Шүүхийн шийдвэрийн эрх зүй талаас нь манай улсын хувьд судалсан байна. Иймээс энэхүү институтийг шүүхийн процесс талаас нь судлан үзэж, онол, практикт тулгарч буй хүндрэл бэрхшээл, нөхцөл байдлыг судлан үзэх шаардлага үүсэж байна.

Хамрах хүрээний хувьд шүүгч энэхүү процессыг хэрэгжүүлэх эцсийн

субъектийн хувьд ЭХХШТХ-ийн 37.6 дугаар зүйлийг (Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай /Шинэчилсэн найруулга/Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл: 2017 он, №23) удирдлага болгон хорих ялаас хугацаанаас өмнө суллах үндэслэлийн хүрээнд тухайн ялтны гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрч, зан төлөвөө зөв дадал, амьдралын хэв маягт суралцан өөрчлөх гэсэн хүсэл зорилго, авир, араншингийн онцлог, ёс суртахууны өөрчлөлт зэргээс хамаарах ба тэдний гэм буруугаа хэрхэн ухамсарлаж, засарч хүмүүжсэнээ зан байдлаараа харуулсан, хохирлоо хэрхэн барагдуулсан, нас, гэр бүлийн байдлыг сайтар нягтлан үзэж хугацааны өмнө суллах тухай асуудлыг авч үздэг билээ.

Өөрөөр хэлбэл, эрүүгийн эрх зүйн талаас нь Эрүүгийн хуулийн 6.12 дугаар зүйлд (Эрүүгийн хууль /Шинэчилсэн найруулга/ Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл: 2016 он, №07) заасны дагуу хорих ялаас хугацаанаас өмнө суллах тухай асуудлыг хорих байгууллагын тодорхойлолтыг үндэслэн гаргасан прокурорын дүгнэлтийн дагуу хорих байгууллагын оршин байгаа газрын шүүх шийдвэрлэхээр хуульчилж өгсөн байдаг.

Харин Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх эрх зүй талаас нь хорих ангид түүнийг эрүүгийн хуульд заасан болзол шаардлагыг хангаж байгаа талаас нь авч үздэг байна.

Тэгвэл Эрүүгийн процесс талаас нь шүүгч эцсийн шийдвэрийг гаргаж тухайн хоригдлыг суллах эсэх асуудлыг шийдвэрлэдэг.

Монгол Улсын Шүүхийн шүүн таслах ажиллагааны статистикаас гаргасан мэдээллээр шинэчилсэн найруулгаар баталсан Эрүүгийн хууль, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулиуд хэрэгжиж эхэлснээс хойш дараах тоон мэдээлэл гарсан байна.

Үзүүлэлт	Он	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
ЭХ-ийн 6.12, 6.13, 6.14, ЭХХШТХ-ийн 37.5, 37.6, 37.7, 37.8, 37.9, 37.10-д заасны дагуу эрх бүхий байгууллагаас		1139	1637	2380	2580	6496	1760	2178

Хууль сахиулахуй

тодорхойлолт, дүгнэлт гарган ирүүлсэн хүний тоо									
	Өвчний учир хугацаанаас өмнө ял эдлэхээс чөлөөлсөн	Бүгд хүн	6	6	17	26	21	16	25
		Хорих ял	6	6	17	25	18	13	20
		Зорчих эрхийг хязгаарлах ял	0	0	0	1	3	3	6
	Хорих ял эдлэхээс хугацааны өмнө суллаж хяналт тогтоосон хүний тоо		873	1087	1302	1386	1115	834	1125
	Үлдсэн хорих ялыг өөр төрлийн хөнгөн ялаар сольсон	Бүгд хүн	0	1	6	0	544	11	76
		Торгох	0	0	1	0	32	0	0
		Нийтэд тустай ажил хийлгэх	0	0	0	0	5	0	3
		Зорчих эрхийг хязгаарлах ял	0	0	1	0	504	11	13
		Бусад	0	1	4	2	3	0	60

Хүснэгт-1.(2017-2023 онд шүүхээр хянан шийдвэрлэгдсэн хорих ялаас хугацааны өмнө суллагдсан ялтны тоог харуулсан байдал)

Үүнээс харвал короно вируст халдвар (Ковид-19)-ын цар тахал гарсан үед илүү олон хүнийг Хорих ял эдлэхээс хугацааны өмнө суллаж хяналт тогтоосон байна.

Харин энэ оны эхний хагас жилийн байдлаар Прокурорын байгууллагаас хорих ял эдэлж байгаа 6006, цагдан хоригдсон 11.896, Зөрчлийн тухай хуульд зааснаар баривчлах шийтгэлээр шийтгүүлсэн 19.189, албадан саатуулагдсан 6.541, хорихоос өөр төрлийн ял шийтгүүлсэн, албадлагын арга хэмжээ авагдсан 21.480 хүн, хуулийн этгээдийн шийдвэр гүйцэтгэлийн ажиллагаанд хяналт тавьж, хүний эрх, эрх чөлөө зөрчигдөхөөс урьдчилан сэргийлэх, зөрчигдсөн эрхийг сэргээхэд анхаарч ажилласан байна. Хорих ял эдэлж байгаа 6006 иргэний 73.7 хувь нь нээлттэй дэглэмд, 24.8 хувь нь хаалттай дэглэмд, 1.5 хувь нь сургалт хүмүүжлийн тусгай байгууллагад ял эдэлж байгаагийн 254 нь эмэгтэй, 30 нь гадаадын иргэн, 82 нь өсвөр насны хүн байна (УЕПГ-ын тайлан мэдээ,

үндсэн *сайм* 2024,
<https://prokuror.mn/post/110934>)

Монгол Улсын Үндсэн хууль, Эрүүгийн хууль, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай, Прокурорын тухай, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай, Цагдаагийн албаны тухай хууль зэрэг холбогдох эрх зүйн актуудыг удирдлага болгон ялтныг хорих ялаас хугацаанаас өмнө суллаж, хяналт тогтоох асуудлыг шийдвэрлэдэг. Энэ нь гэмт хэрэг үйлдсэн этгээд ялын хугацаагаа дуусгаад гарч ирэх, хугацаанаас өмнө суллагдах гэдэг нь асар ялгаатай ойлголт ба гэмт халдлагаас иргэн, нийгмийг хамгаалах, гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг цээрлүүлэх, засаж хүмүүжүүлэх, ялтныг болон бусад хүнийг дахин гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх зорилтыг биелүүлэх нэг гол нөхцөл мөн.

Хугацаанаас өмнө суллагдсан этгээдэд хяналт тогтоох ажиллагаа нь анхаарал татсан чухал асуудал болж байна.

2017 он батлагдан гарсан Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулиар суллагдсан этгээдийг хяналтдаа байлгах чиг үүргийг Цагдаагийн байгууллагаас Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагад шилжүүлэн өгсөн билээ. Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай хууль 2020 онд батлагдсанаар хорих ял эдлээд суллагдсан хүнд хяналт тавих харьяаллыг тодорхой зааж өгсөн байна. Гэсэн ч практикт гарч буй нэг хүндрэл бэрхшээл нь хөдөө орон нутаг, суманд шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын нэгж байдаггүй тул цагдаагийн байгууллагатай хамтран ажиллах журам, харилцан хамтран ажиллах санамж бичгийг байгуулан хамтран ажиллах ажлын хүрээнд хяналт тогтоож байгаа хэдий ч хяналт тавих процессын хувьд засаж сайжруулах, бүтэц зохион байгуулалт, эдийн засгаас хамаарсан томоохон шийдвэрлэх асуудал үүссэн хэвээр байна.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын хянан харгалзах чиг үүргийг гүйцэтгэж буй алба хаагчдын ажлын ачаалал их, орон тоо, техник хэрэгсэл дутмаг байгаа зэрэг нь сөргөөр нөлөөлж байна.

Өөрөөр хэлбэл, хорих ялаас хугацаанаас өмнө суллаж, хяналт тогтоох

ажиллагааг хууль тогтоомжийн хүрээнд явуулаагүй, шалгуур шаардлагыг сайтар нягтлан үзээгүйгээс хорих ялаас хугацааны өмнө суллагдсан этгээд нийгэмшиж чадаагүйгээс дахин гэмт хэрэг үйлдэх тохиолдол гарч байна.

Түүнээс гадна хорих ялаас хугацаанаас өмнө суллах үндсэн шалгуурын нэг болох “Зан байдлаараа аюулгүй болсноо нотлон харуулж” гэсэн шалгуурыг тодорхой болгохгүй бол яг ямар хүнийг аюулгүй болсон гэж үзэх нь тодорхойгүй хэвээр үлдсэн. Тиймээс практикт нийгмийн ажилтан, сэтгэл зүйч, хорих ангийн даргын үзэмжээс хамаарах тохиолдол гарч байна.

Тиймээс хууль тогтоомжийн тодорхой бус байдлаас болж дахин гэмт хэрэг үйлдэх хүнийг суллах, цаашлаад төрийн алба хаагчдын хэнийг энэхүү ажиллагаанд хамруулах уу авлига, албан тушаалын гэмт хэрэгт холбогдуулах эрсдэл үүсгэж болзошгүй нөхцөл байдал үүсгэж байна.

Шүүхээс гаргасан судалгаагаар нийт хянан шийдвэрлэсэн хэрэгт ял шийтгүүлсэн хүнээс Тэнсэгдсэн хүн хянан харгалзах хугацаанд гэмт хэрэг үйлдэж ял эдлэх болсон хүний тоо харьцангуй бага буюу жил тутам 4-72 хүн байна.

Үзүүлэлт	Хянан шийдвэрлэсэн хэрэг	Ял шийтгүүлсэн	Хянан харгалзах хугацаанд /Тэнсэгдсэн хүн/ гэмт хэрэг үйлдэж ял эдэлсэн тоо	Хорих ялаас хугацааны өмнө тэнсэн суллагдсан тоо	Нийт эзлэх хувь
2017 он	8839	9019	4	873	0.4
2018 он	12551	12366	44	1087	4.0
2019 он	13427	13011	52	1302	3.9
2020 он	13470	13390	72	1386	5.1
2021 он	12068	11263	17	1115	1.5
2022 он	14202	14394	13	834	1.5
2023 он	13977	14192	12	1125	1.0

Хүснэгт 2 (2017-2023 онд шүүхээр хянан шийдвэрлэгдсэн хэрэг түүнээс хорих ялаас хугацааны өмнө суллагдсан хүний тоог харуулсан байдал)

Үүнээс харахад нийт хорих ялаас хугацааны өмнө суллагдсан хүмүүсийн 0.4-5.1 хувь нь дахин гэмт хэрэг үйлдсэн гэсэн бага статистик тоо мэдээлэл байна. Тиймээс энэхүү институтын хэрэгцээ

шаардлага ялын бодлогод чухал үр өгөөжтэй гэж үзэж болохоор байна.

Хорих ангийн байрлаж буй нутаг дэвсгэр хариуцсан эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн ерөнхий шүүгч нь энэхүү процессыг хэрэгжүүлэгч субъект нь байдаг.

Хууль сахиулахуй

Мэдээжийн хэрэг тухайн хэрэгтний талаар нарийн сайн мэдээлэл байхгүй хорих ангийн арга зүйн зөвлөлийн нарийн шүүлтүүр, прокурорын хяналтаар орсон хүнийг хуулийн шалгуур, шаардлагыг хангасан бол түүний гаргасан хүсэлтийн дагуу эрхийг нь эдлүүлж суллаж байгаа.

Энэхүү институт нь олон салбарын дунд өөрөөр хэлбэл, шүүх, прокурор, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх, цагдаа, өмгөөллийн зэрэг байгууллагын харилцааны үр дүнд хүний эрхийг хангах чухал процесс, ялын бодлогын нэг чухал өнцөг гэж хэлж болохоор байна.

Практикт хоригдол бүрийн хүсэн хүлээдэг нэг боломж бол хорих ялаас хугацаанаас өмнө суллагдах явдал байдаг. Хорих ангид хоригдож байгаа хоригдлуудаас авсан судалгаагаар санал асуулга авсан нийт 300 хоригдлын 282 нь буюу 94 хувь нь хугацаанаас өмнө суллагдах боломжоо авах хүсэлтэй гэдгээ илэрхийлсэн байна. Мэдээж үр өгөөжийн хувьд нийгмийн эерэг үр дагавар, эдийн засгийн хувьд ашигтай, хоригдлуудын хувьд хуульд заасан шаардлагыг хангахын тулд хүсэж тэмүүлэн зан байдлаа засаж, учруулсан хохирлоо нөхөн төлөх зэрэг эерэг үр дүн авчирч байна.

Харин хорих байгууллагын алба хаагчдаас авсан санал асуулгаар “Хорих ялаас хугацааны өмнө суллахад тулгарч буй хүндрэл бэрхшээлийг дурдана уу? гэсэн асуултад “Эрх зүйн орчин сайжруулах”, “хуулийн зарим заалт ойлгомжгүй байдаг”, “Зан байдлаараа аюулгүй болсноо нотлон харуулж” гэсэн шалгуур нь ойлгомжгүй байна”, “шалгуур шаардлагыг хангаагүй байж нөлөөлөхийг оролддог”, “улс төрийн нөлөө бүхий хүмүүст илүү нээлттэй гэж боддог”¹ гэх мэт хариултыг өгсөн байна.

Иймээс хорих ялаас хугацаанаас өмнө суллах үндсэн шалгуурын нэг болох “Зан байдлаараа аюулгүй болсноо нотлон харуулж” гэсэн шалгуурыг тодорхой болгож, чухам ямар зан байдлыг аюулгүй болсонд тооцох, шалгуур үзүүлэлтийг хэрхэн хангах талаар хуульд тодорхой зааж

өгөх шаардлага үүсэж байна. Тухайлбал, хорих ангийн дэргэдэх Арга зүйн зөвлөл (ШШГЕГ-ын даргын 2017 оны А/165 дугаар тушаал, 2017) -өөр хэлэлцэх талаар нарийвчлан авч үзээгүй ба анги бүр өөр өөрийн аргаар энэхүү шалгуур үзүүлэлтийг дүгнэж байна.

Харин шүүхийн практикт тухайлбал, тухайн ялтанг заавал биеэр эдэлсэн хоногийг тооцох, шагналын хоногийг тооцохгүй байх тохиолдлууд гарч байна. Энэ нь хуульд заасан журмыг практикт өөрөө хэрэглэж байгаагийн нэг илэрхийлэл юм. Хуульд зааснаар гэмт хэрэг үйлдэж ялаа эдэлж буй этгээд нь зан байдал, ёс суртахууны хувьд засарч, өөрийн үйлдсэн хэргийн хор уршиг, үр дагаврын талаар ухамсарлан, хорих ангиас даалгасан хөдөлмөр эрхэлж байсан цаашдаа нийтэд аюулгүй болсноо нотлон харуулах, мөн түүний үйлдсэн гэмт хэргийн улмаас хүн, хуулийн этгээдэд учруулсан хохирлоо нөхөн төлсөн байдал, хорих ял эдэлж байгаа хоригдол нь ямарваа нэгэн ноцтой зөрчил гаргаагүй, засарч хүмүүжих нийгэмших сургалтад хамрагдсан, мөн шүүхээс оногдуулсан 5 жил хүртэл хугацаагаар оногдуулсан хорих ялын хоёрны нэгээс доошгүй хувийг, 5 жилээс дээш 12 жил хүртэл хугацаагаар оногдуулсан хорих ялын гуравны хоёроос доошгүй хувийг, 12 жилээс дээш 20 хүртэл жилийн хугацаагаар оногдуулсан хорих ялын дөрөвний гурваас доошгүй хувийг эдэлсэн бол хорих анги, албаны даргын тушаалаар байгуулсан “Арга зүйн зөвлөл”-р хэлэлцэж, шаардлага хангасан хүний материалыг прокурорын байгууллагад явуулж, прокурорын саналыг харгалзан шүүх хугацаанаас өмнө суллаж, хяналт тогтоохоор шийдвэрлэдэг.

Гэтэл шагналын хоногийг оруулан тоолохгүй зарим тохиолдол гарч байгаа нь анхаарууштай асуудал юм. Шүүхийн шийдвэрийг харахад зарим хоригдлууд хорих ялаас хугацаанаас өмнө суллагдах хүсэлтийг тухайн хорих ангидаа гаргаад түүнийг нь авч хэлэлцэхгүй бол хорих

¹Судлаачийн хоригдлуудаас авсан судалгаа. 2024 он.

ангиа солиод суллагдан гарсан тохиолдол ч байдаг байна.

Мэдээжийн хэрэг нийгмийг түгшээсэн жигшүүрт хэрэг үйлдсэн этгээдүүдийг хугацаанаас өмнө суллах асуудал төдийлөн яригдахгүй олон улсын туршлага бий. Гэхдээ зарим улс орнууд хүний эрхийг өндөрт тавьдаг тул хүнд гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдүүдийг энэхүү институтэд хамруулдаг байна. АНУ-д хугацаанаас өмнө тэнсэн суллахдаа бага насны хүүхдийн эсрэг гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдүүдийн талаарх мэдээллийг иргэдэд нээлттэй тавих ба тэднийг хянах утасны программ хүртэл гаргасан байна. Өөрөөр хэлбэл, тухайн хүн өөрийн амьдарч байгаа дүүрэг гэрийн ойролцоо Pedophilia буюу педофел² хэдэн хүн, хаана амьдарч байгааг хянах боломжтой гэсэн үг юм.

Манай улсын хувьд Эрүүгийн хуулийн 10.1 дүгээр зүйлийн 3 дахь хэсэгт заасан гэмт хэрэг үйлдсэн ялтныг хорих ялаас хугацаанаас өмнө суллаж, хяналт тогтоохгүй хэмээн хязгаарлалтыг нарийвчлан тогтоосон байдаг.

Хяналт тогтоох ажиллагаа:

ЭХХШТХ-ын 37.6 дугаар зүйлд заасны дагуу шүүгч нь хорих ялаас хугацаанаас өмнө суллахдаа ялтны эдлээгүй үлдсэн ялын хугацаатай тэнцүү хяналтын хугацаа тогтоох шийдвэрийг гаргадаг. Хорих ялаас хугацаанаас өмнө суллах тухай шүүгчийн шийдвэр гарсан бол уг ялтныг даруй суллаж, суллагдсан хүний оршин суугаа газрын шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагад мэдэгдэж, хувийн хэргийг хүргүүлдэг.

Харин энэхүү шийдвэр практикт хэрхэн хэрэгжиж байгаа талаар авч үзвэл нэлээдгүй хүндрэл бэрхшээл гарч байна. Тухайлбал, хугацаанаас өмнө суллагдсан хүнд Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагаас хяналт тавин ажиллаж байна. Харин Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай хуулийн 41 дүгээр зүйл (Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай /Шинэчилсэн

найруулга/ , 2019) / Хорих ял эдлээд суллагдсан хүнд хяналт тогтоох/-ийн 41.1 дэх хэсэгт заасны дагуу хорих ялаас хугацааны өмнө суллагдсан, чөлөөлөгдсөн Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд заасан хяналтын хугацаа нь дууссан хүнд гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор цагдаагийн байгууллагаас захиргааны хяналт тогтоодог.

Цагдаагийн байгууллагад 2024 оны хагас жилийн байдлаар (ЦЕГ-ын хагас жилийн тайлан, 2024) хяналтад байгаа шүүхээс суллагдсан 306, хорих ялаас хугацааны өмнө суллагдсан 226, насанд хүрээгүй этгээдэд хорих ял оногдуулсан шүүхийн шийтгэх тогтоол биелүүлэхийг хойшлуулсан 10, жирэмсэн, гурав хүртэлх настай хүүхэдтэй эх, ганц бие эцэгт хорих ял оногдуулсан шүүхийн шийтгэх тогтоолыг хойшлуулсан 3, хүмүүжлийн чанартай албадлагын арга хэмжээ хэрэглэсэн 42, хорих ял эдлээд суллагдсан 117, нийт 704 хүнд захиргааны хяналт тогтоосон байна.

Үүнээс хулгайлах гэмт хэрэг үйлдсэн 120, бага насны хүүхдийн эсрэг хүчиндэх гэмт хэрэг үйлдсэн 31 хүн цагдаагийн байгууллагын захиргааны хяналтад байна. Бага насны хүүхдийн эсрэг хүчиндэх гэмт хэрэгт ял эдлэн суллагдаж, захиргааны хяналтад байгаа 31 хүний 21 нь орон нутагт, 10 нь нийслэлд байгаагаас, хугацаа дуусаж суллагдсан 5, хугацаанаас өмнө суллагдсан 26, хохирогчийн оршин суугаа газрын дүүрэг, хороо, багт хяналтад авагдсан 4 тохиолдол байна.

Хөдөө орон нутагт шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагч сумдад, цаашлаад хөдөө багт ажиллахад орон тоо, хөрөнгө, санхүүгийн асуудал үүсдэг байна. Үүнээс гадна энэхүү ажиллагаанд прокурорын байгууллагын үүрэг оролцоо чухал билээ.

Шүүхээс хорих ялаас хугацаанаас өмнө суллагдсан хүнд хяналтын хугацаанд

²(pedophilia) гэдэг нь Олон Улсад арван зургаан насанд хүрээгүй хүнтэй бэлгийн харьцаанд орсон хүнийг ойлгодог.

ᠮᠤᠩᠭᠣᠯᠤ ᠰᠤᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤᠢ

үүрэг хүлээлгэж болох ба үүрэг хүлээлгэсэн тохиолдолд хүлээлгэсэн үүргийг зөрчсөн бол прокурорын дүгнэлтээр шүүх хяналт тогтоосон шийдвэрийг хүчингүй болгож, эдлээгүй үлдсэн ялыг эдлүүлэхээр тогтоодог.

Ач холбогдол:

Ач холбогдлын хувьд энэхүү ажиллагаа нь ялтанд төрөөс олгож буй боломж, итгэл үзүүлж буй нэг хэлбэр төдийгүй, дахин гэмт хэрэг үйлдэхгүй байхад чиглэсэн ялын нэг бодлого юм.

Улсын төсвөөс нэг өдөрт ялтанд зарцуулж буй хөрөнгийг хэмнэх эерэг арга хэрэгсэл төдийгүй эдийн засгийн хувьд үр өгөөжтэй институт гэж үзэж болохоор байна.

Үүнээс гадна мэдээж хохирол нөхөн төлөх тохиолдолд болзол шаардлагыг хангаж байгаа тул гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирол, нөхөн төлүүлэлтэд онцгой ач холбогдолтой төдийгүй ЭХХШТХ-ийн үндсэн зарчим хэрэгжих чухал нөлөөтэй гэж дүгнэж болохоор байна.

Дүгнэлт

1. Энэхүү институт нь шүүх, прокурор, цагдаа, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага, өмгөөллийн зэрэг салбар хоорондын үйл ажиллагаатай шууд холбогддог билээ. Ялтныг хугацааны өмнө суллаж, хяналт тогтоох асуудлыг шийдвэрлэхдээ Эрүүгийн хуулийн заалтыг зөв хэрэглэх нь гэмт халдлагаас иргэн, нийгмийг хамгаалах, гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг цээрлүүлэх, засаж хүмүүжүүлэх, ялтныг болон бусад хүнийг гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх зорилтыг биелүүлэх, эдийн засгийн үр өгөөжтэй нэг гол нөхцөл юм. Мөн хохирол нөхөн төлөх ажиллагаанд томоохон хөшүүрэг болж, онцгой үүрэгтэй төдийгүй ЭХХШТХ-ийн үндсэн зарчим хэрэгжих чухал нөлөөтэй.

2. Хорих ялаас хугацааны өмнө суллах ажиллагаа нь ялтанд төрөөс олгож буй боломж, итгэл үзүүлж буй нэг хэлбэр төдийгүй, дахин гэмт хэрэг үйлдэхгүй байхад чиглэсэн ялын нэг бодлого тул энэхүү институтийн эрх зүйн орчныг сайжруулах тал дээр анхаарал хандуулах хэрэгтэй гэж үзэж байна. Энэхүү

институтийн ач холбогдлыг нэмэгдүүлэн шүүхээс хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу хорих ялаас хугацааны өмнө суллах ажиллагааг нэмэгдүүлэх шаардлагатай гэж үзэж байна.

3. Хорих ял эдлэхээс хугацааны өмнө суллагдсан этгээдэд хяналт тавих чиг үүргийг хуулийн дагуу явуулж буй шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын эрх бүхий ажилтан, алба хаагчдын ажлын ачаалал их байх, машин техник хэрэгсэл орон нутагт дутагдалтай байгаа зэрэг нь энэхүү ажиллагаанд сөргөөр нөлөөлж байгаа тул цаашид төрөөс анхаарах шаардлага зүй ёсоор тавигдаж байна.

4. Эрх зүйн орчныг сайжруулах шаардлагатай ба хорих ялаас хугацаанаас өмнө суллах үндсэн шалгуурын нэг болох “Зан байдлаараа аюулгүй болсноо нотлон харуулж” гэсэн шалгуурыг эрүүгийн хуульд тодорхой зааж өгөх шаардлагатай байна.

Санал

1. Хорих ялаас хугацааны өмнө суллагдсан хүмүүсийн 7 жилийн судалгаагаар дахин гэмт хэрэг үйлдсэн хүмүүсийн 0.4-5.1 хувь нь дахин гэмт хэрэг үйлдсэн байх тул шалгуур шаардлага хангасан хүмүүсийг энэхүү ажиллагаанд түлхүү хамруулж, шүүхийн практикийг нэмэгдүүлэх.

2. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын хянан харгалзах чиг үүргийг гүйцэтгэж буй алба хаагчдын ажлын ачааллыг тэнцвэржүүлж, орон тоог нэмэх, машин техник хэрэгслээр хангах.

3. Хорих ялаас хугацаанаас өмнө суллах үндсэн шалгуурын нэг болох “Зан байдлаараа аюулгүй болсноо нотлон харуулж” гэсэн шалгуурыг тодорхой болгох.

4. Хяналт тавих процессыг практикт зөв зохион байгуулалтад оруулж, эрх зүйн үндсийг илүү тодорхой болгох.

Ашигласан материал

Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. (2017).

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай (Шинэчилсэн найруулга). №23.

Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. (2016).

Эрүүгийн хууль (Шинэчилсэн найруулга). №07.

- Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. (2019). *Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай (Шинэчилсэн найруулга)*. №42.
- Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газар. (2017). *ШШГЕГ-ын даргын 2017 оны А/165 дугаар тушаал*.
- Улсын Ерөнхий Прокурорын газар. (n.d.). *УЕПГ-ын үндсэн сайт*. Retrieved from <https://prokuror.mn/post/110934>
- Цагдаагийн ерөнхий газар. (2024). *ЦЕГ-ын хагас жилийн тайлан*.
- Government Digital Service. (2013, June 13). *Probation*. Retrieved from <https://www.gov.uk>
- Samaha, J. (2006). *Criminal Justice*. Belmont, CA: Thomson/Wadsworth. ISBN 9780534645571.
- Petersilia, J. (2003). *When Prisoners Come Home: Parole and Prisoner Reentry*. Oxford: Oxford University Press.
- U.S. Department of Justice. (2014, April). *Probation and Parole in the United States, 2011* (PDF). Bulletin. Retrieved from <https://www.ojp.gov>

Хууль сахиулахуй

МОНГОЛ УЛС ДАХЬ ЭРҮҮГИЙН ПРОЦЕССЫН ЭРЭН СУРВАЛЖЛАХ АЖИЛЛАГААНД ХИЙСЭН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS OF INVESTIGATION IN CRIMINAL PROCEDURES IN MONGOLIA

П.Батбаатар*

ЦЕГ-ын Мэдээлэл, дүн шинжилгээ, шуурхай удирдлагын албаны дарга, Дотоод хэргийн их сургуулийн докторант, цагдаагийн хурандаа,

Pol. Col. Batbaatar P, Head, Information Analysis and Operation Management Department of National Police Agency of Mongolia, Ph.D Candidate, University of Internal Affairs

П.Мөнхтуяа

Хөдөө аж ахуйн их сургуулийн Статистик-Эконометрикийн тэнхимийн ахлах багш, доктор Munkhtuya P, Ph.D, Senior Lecturer, Department of Statistics-Econometrics, School of Economics and Business (SEB), Mongolian University of Life Sciences

*Хариуцлагатай зохиогч: purev.batbaatar7585@gmail.com

Хураангуй: Эрх зүйн шинэчлэл нь 1990 оноос хойш эрчимтэй явагдаж байгаа хэдий ч “Эрэн сурвалжлах ажиллагаа”-ны талаар тухайлсан хууль, зохицуулалт төдийлөн боловсронгуй болоогүй байна. Цагдаагийн албаны тухай, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай, Гүйцэтгэх ажлын тухай хуулиудад “Эрэн сурвалжлах ажиллагаа”-ны талаар өөр өөрөөр, харилцан уялдаагүй хуульчилж өгсөн бөгөөд Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулиар ч мөн ажиллагааг явуулах шаардлага үүсдэг байна.

Иймд энэхүү сэдвээр эрүүгийн процесс дахь эрэн сурвалжлах ажиллагааг тухайлан авч үзэж, ялгамж, онцлогийг тодорхойлохын тулд SWOT шинжилгээний арга тохиромжтой гэж үзсэн бөгөөд энэ нь эрэн сурвалжлах ажиллагааны дотоод орчны давуу болон сул тал, гадаад орчны боломж, аюул заналыг үнэлж, гүйцэтгэл, үр дүнг сайжруулах, менежментийн шинжилгээ хийж, стратегийн үнэлгээ өгөхөд үр дүнтэй гэж үзсэн болно. Тодруулбал, Монгол Улс дахь Эрүүгийн процессын эрэн сурвалжлах ажиллагааны дотоод, гадаад хүчин зүйл, тэдгээрийн давуу болон сул талыг улс төр, эдийн засаг, нийгэм соёл, техник технологи, хууль эрх зүйн болон хүрээлэн буй орчны талаас задлан шинжилж, боломж болон аюул эрсдэлийн түвшнийг тодорхойлж, нэгтгэн дүн шинжилгээ хийсэн болно.

Монгол Улсын Эрүүгийн процессын эрэн сурвалжлах ажиллагаанд SWOT шинжилгээ хийсний үр дүнд цаашид олон улсын хэмжээнд болон гадаадын улс орнуудад хэрэгжүүлж буй эрүүгийн процессын эрэн сурвалжлах ажиллагааны эрх зүйн орчин, практик туршлагатай харьцуулан дүн шинжилгээ хийх угтвар нөхцөлийг хангаж, манай улсад авч хэрэгжүүлэх эрх зүйн болон үр дүнтэй туршлагыг тодорхойлон хэрэгжүүлэх боломжтой болох юм.

Abstract: Although the legal reform has been intensively carried out since 1990, the laws and regulations related to "Investigation" have not been sufficiently developed. Laws on Police Service, Criminal Procedure, and Enforcement Laws legislate differently and inconsistently about "Investigative Procedures," and the Civil Procedure Law also requires the procedure to be conducted.

Therefore, in order to consider the investigative process in the criminal process in detail and to determine the differences and features, the SWOT analysis method is considered suitable, which evaluates the strengths and weaknesses of the internal environment of the investigative process, the opportunities and threats of the external environment, and improves performance and results. , is considered effective for conducting management analysis and strategic evaluation. Specifically, the internal and external factors of criminal process investigation in Mongolia, their strengths and weaknesses are analyzed from political, economic, social, cultural, technological,

legal and environmental aspects, and the level of opportunity and danger is determined. , is summarized and analyzed.

As a result of the SWOT analysis of criminal process investigation in Mongolia, the legal framework and practical experience of the criminal process investigation carried out internationally and in foreign countries will provide the prerequisites for analysis, and legal and effective measures to be implemented in our country. It will be possible to identify and implement the experience.

Түлхүүр үгс: Эрэн сурвалжлах ажил, давуу тал, сул тал, боломж, аюул занал.

Keywords: Search operation, strengths, weaknesses, opportunities, threats.

Үндэслэл

Эрэн сурвалжлалтын ажил гэдэг нь өргөн утгаараа оргон зайлсан, сэрдэгдэх үндэслэл бүхий этгээд, сэжигтэн, яллагдагч, сураггүй алга болсон хүн, хуулийн этгээд, бусад эрэн сурвалжлагдаж байгаа этгээдүүдийг илрүүлэн олж тогтоох, албадлага хэрэглэхэд чиглэгдсэн Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, Гүйцэтгэх ажлын тухай хууль болон холбогдох бусад хууль, эрх зүйн актын дагуу эрх бүхий субъектүүдээс явуулж буй эрүүгийн тагнуулын, эрүү, иргэн, зөрчлийн процессын арга хэмжээний нэгдсэн тогтолцоо (Б. Лхагварачаа, П. Эрдэнэбаяр, А. Дэлгэрбаяр нар "Эрүүгийн процессын эрх зүй", 2021) гэж сүүлийн үеийн судлаачид тодорхойлсон байна.

Гүйцэтгэх ажлын тухай хуульд "Эрэн сурвалжлах ажил" гэдэг нь Тагнуулын байгууллага цагдаа, хорих ял эдлүүлэх байгууллагад Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль болон бусад хууль тогтоомжоор харьяалуулсан эрүүгийн хэргийг илрүүлэх, түүнийг үйлдсэн этгээдийг олж тогтоох чиглэлээр хийх нууц ажиллагааг ойлгоно (Legalinfo, Гүйцэтгэх ажлын тухай хууль, 1997) гэсэн нь хуулийн нэр томъёоны хувьд Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль хүчингүй болоод даруй 6 жил өнгөрсөөр атал шинэчлэгдээгүйг харуулж байна.

Монгол Улсад Эрүүгийн эрэн сурвалжлах ажиллагааг дараах байдлаар зохион байгуулж иржээ. Тухайлбал,

1. Орон нутгийн эрэн сурвалжлалт (орон нутгийн эрэн сурвалжлалт нь нэг субъектийн харьяалах нутаг дэвсгэрт гүйцэтгэх лавлах тоо

бүртгэлийн мэдээлэх журмыг уг нутагтаа ашиглахаар зарлан явуулах).

2. Бүс нутгийн хэмжээний эрэн сурвалжлалт (тодорхой нутаг дэвсгэрийн цагдаагийн хэд хэдэн байгууллагын хүч, хэрэгслээ төвлөрсөн байдлаар ашиглаж зохионо. Орон нутгийн эрэн сурвалжлалтын боломж барагдсан буюу эрэн сурвалжлагдаж байгаа этгээдийн нийгмийн аюул ихэссэн үед зохиох).

3. Улсын хэмжээний хэмжээний эрэн сурвалжлалт (орон нутгийн болон бүсчилсэн эрэн сурвалжлалтын үед зохион байгуулсан үйл ажиллагаа үр дүнд хүрээгүй, уг арга хэмжээг шийдвэрлэх, өргөн цар хүрээтэй улс орон даяар зохион байгуулах, цагдаагийн бүх албад нэгжүүдийг хамруулан зохион байгуулах шаардлагатай болсон үед буюу эрэн сурвалжлагдаж байгаа этгээд хаана байгаа нь тодорхой биш байгаа нөхцөлд зохиох).

4. Олон улсын хэмжээний эрэн сурвалжлалт (тус улсын хилийн гадна байгаа эрэн сурвалжлагдагч этгээдийг тухай орны хууль сахиулах байгууллагын оролцоотойгоор олж илрүүлэхээр Монгол Улсын Цагдаагийн Ерөнхий газрын дэргэдэх Интерполын үндэсний төв товчоогоор зуучлуулан зохиох).

Үндсэн хэсэг

Мөрдөгч дараах хүн, хуулийн этгээд, эд зүйл, хөрөнгийг олох зорилгоор эрэн сурвалжлах ажиллагааг өөрийн санаачилгаар, эсхүл шүүхийн шийдвэр, прокурорын даалгавраар явуулахаар эрүүгийн процессын хуульд заасан байна. Тухайлбал,

- Байгаа газар нь мэдэгдэхгүй байгаа сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч, хохирогч, иргэний хариуцагч, гэрч,

ᠮᠣᠩᠭᠡᠯᠡ ᠰᠤᠷᠠᠯᠠᠵᠤᠯᠠᠭᠠᠨᠢ ᠠᠵᠢᠯᠠᠭᠠᠨᠢ

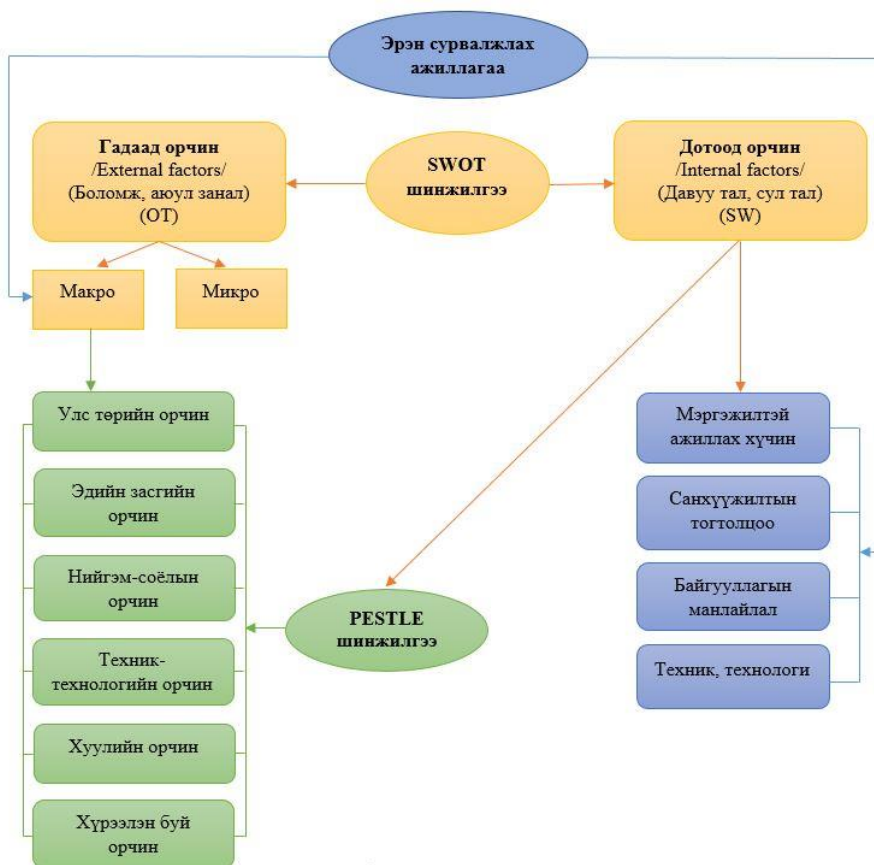
- Оргон зайлсан сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч,
- Хулгайлагдсан, барьцаалагдсан хохирогч,
- Хэн болох нь тодорхойгүй цогцсыг тогтоох,
- Эмнэлгээс оргосон сэтгэцийн өвчтэй хүн,

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэхэд ач холбогдол бүхий эд зүйл, мал, амьтан, баримт бичиг, тээврийн хэрэгсэл зэрэг, хүн, хуулийн этгээд, эд зүйл, хөрөнгийг олох зорилгоор эрэн сурвалжлах ажиллагааг өөрийн санаачилгаар, эсхүл шүүхийн шийдвэр, прокурорын даалгавраар тус тус явуулдаг эрх зүйн зохицуулалттай (Legalinfo,

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, 2017) байна.

Эрэн сурвалжлах ажиллагааны PESTLE буюу макро гадаад орчны нөлөөлөх хүчин зүйлийг судалж улс төрийн орчин (Political), эдийн засгийн орчин (Economic), нийгэм-соёлын орчин (Sociocultural), техник-технологийн орчин (Technological), хуулийн орчин (Legal), хүрээлэн буй орчны (Environmental) хүчин зүйлийг илэрхийлэхийг зорьсон болно.

Энэхүү судалгаагаар SWOT ангилал тус бүрд PESTLE шинжилгээнд холбогдох үзүүлэлтүүдийг системтэйгээр бүлэглэн үнэлж, гадаад болон дотоод хүчин зүйлүүдийн үндсэн 2 категорийн хүрээнд шинжилгээ хийлээ. (Зураг 1)

Тайлбар: Судлаачийн загвар

Зураг 1. Эрэн сурвалжлах ажиллагааны судалгааны хүрээ

Нэг. ДОТООД ОРЧНЫ ХҮЧИН
ЗҮЙЛ

Эрүүгийн процессын эрэн сурвалжлах ажиллагааны давуу болон сул талуудаар тодорхойлогддог үндсэн шинж

чанаруудыг багтаасан дотоод орчны шинжилгээг хийлээ.

1. ДАВУУ ТАЛ

Улс төрийн орчны давуу тал:

Цагдаагийн албаны тухай, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай, Гүйцэтгэх ажлын тухай хуулиудад “Эрэн сурвалжлах ажиллагаа”-ны талаар хуульчилсан ба уг ажиллагааг улс төрийн нам, засгийн газрын нөлөөнөөс үл хамааран эрх зүйн тогтвортой орчинд хэрэгжүүлдэг.

Монгол Улсын Засгийн газрын 1991 оны 05 дугаар сарын 03-ны өдрийн хуралдаанаар “Интерполд элсэн орох тухай” асуудлыг шийдвэрлэж, мөн оны 11 дүгээр сард Уругвай Улсад зохион байгуулагдсан Интерполын Ерөнхий ассамблейн 60 дугаар чуулганаар Монгол Улс Интерполд 155 дахь гишүүн орноор элсэн орсноор (ЦЕГ, Монгол Улсын цагдаагийн байгууллагын түүх, 2021) Үндэсний төв товчоогоор дамжуулан бусад гишүүн орнуудын цагдаа болон хууль сахиулах байгууллагатай гэмт хэргийн талаар мэдээ, мэдээлэл солилцох, гэмт этгээдийг эрэн сурвалжлах, олж тогтоох боломж бүрдсэн.

Манай улс Интерполд гишүүн орноор элсэн орсноос хойш уг чиг үүргийг хэрэгжүүлдэг бие даасан нэгж байгаагүй бөгөөд улмаар “Интерполын үндэсний төв товчоо”-г байгуулж (Цагдаагийн ерөнхий газрын даргын 2012 оны 234 дүгээр тушаал.), олон улсын Эрүүгийн цагдаагийн байгууллага-Интерполын өмнө хүлээсэн үүргээ хэрэгжүүлэх, гадаад орны цагдаагийн байгууллагатай хамтран ажиллах, тэдгээрээс хүлээн авсан мэдээ, мэдээллээр цагдаагийн байгууллагыг хангах, гэмт хэрэг үйлдээд оргон зайлсан этгээд, сураггүй алга болсон хүнийг олон улсын хэмжээнд эрэн сурвалжлах, гэмт хэрэг, гэмт этгээдийн талаар мэдээлэл солилцох чиг үүргийг хэрэгжүүлж байна.

Монгол Улсын Засгийн газраас 2023-2024 оныг “Авлигатай тэмцэх жил” болгон зарлаж (Засгийн газрын 2023 оны 49 дүгээр тогтоол.), уг тогтоолын хавсралтаар “Авлигатай тэмцэх таван үйл ажиллагаа”-г баталсан. Уг ажиллагааны нэг болох “Шувуу ажиллагаа”-ны хүрээнд эрүүгийн

хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад гадаад улс руу оргон зайлсан этгээдийг Монгол Улсын олон улсын гэрээ, хууль тогтоомжийн хүрээнд эргүүлэн авчрах, хариуцлага хүлээлгэх ажлыг зохион байгуулж (Засгийн газрын 2023 оны 49 дүгээр тогтоол.) байна.

Эдийн засгийн орчны давуу тал:

Монгол Улсын Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 30.5 дугаар зүйл, Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 39 дүгээр зүйлд гэмт хэргийн мэдээллийг төлбөртэй авах талаар тусгаж, мөн зүйлийн 39.3-д заасны дагуу Хууль зүй, дотоод хэргийн сайд, Сангийн сайдын хамтарсан тушаалаар “Иргэд, байгууллагаас төлбөртэй мэдээлэл авахад баримтлах үнэлгээний жишиг”-ийг баталж (Хууль зүй, дотоод хэргийн сайд, Сангийн сайдын 2017 оны А-297,360 дугаар хамтарсан тушаал.), эрэн сурвалжлах ажиллагааг эдийн засгийн баталгаагаар хангасан.

Мөн цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны журамд эрэн сурвалжлах ажиллагааны зардлыг тусгаж (ЦЕГ, Эрэн сурвалжлах журам, 2024), жил бүрийн инфляцтай уялдуулан нэмэгдүүлж байгаа нь эрэн сурвалжлах ажиллагааг зохион явуулахад эдийн засгийн дэмжлэг үзүүлж буй хэлбэр юм.

Нийгэм-соёлын орчны давуу

тал: Эрэн сурвалжлалт хариуцсан алба хаагч нь цагдаагийн төв байгууллагын удирдлагын зөвшөөрлөөр Хэвлэл мэдээллийн асуудал хариуцсан нэгжээр дамжуулан цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны журамд заасан хүнийг цахим орчинд олон нийтэд зарлан мэдээлдэг (ЦЕГ, Эрэн сурвалжлах журам, 2024). Манай улсын иргэдийн хувьд цахим мэдээллийн хэрэгслийг ихээр ашигладаг ба 2.3 сая хүн буюу нийт хүн амын 65.8 хувь нь фейсбүүк ашигладаг гэсэн судалгаа байдаг

(www.worldpopulationreview.com/country-rankings/facebook-users-by-country., n.d.). Өнөө цагт эрэн сурвалжлагдаж буй хүний зөвшөөрөгдсөн мэдээллийг цахим орчинд мэдээлэх, олон нийтийн итгэлийг олох нь мэдээлэл цуглуулах, хамтран ажиллахад дэмжлэг болдог төдийгүй тухайн хүнийг

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠯᠤᠰ

богино хугацаанд олж тогтоох нөхцөл бүрдсэн.

Техник-технологийн орчны

давuu тал: Цагдаагийн байгууллага нь эрэн сурвалжлах ажиллагааг харилцаа холбооны хэрэгслээр, эрэн сурвалжлалтын сангийн сүлжээгээр, маягт олшруулах гэх мэт хэлбэрээр зохион байгуулж байна. Үүнээс “ASAP” цахим санг (ASAP, 2011) 2011 оноос хойш үйл ажиллагаандаа нэвтрүүлсэн бөгөөд эрэн сурвалжлагдаж буй хүн, мал амьтан, цогцос, эд зүйлийн мэдээллийг бүртгэх, хянах, засварлах, хадгалах, хамгаалах, эрх бүхий алба хаагчдад дэмжлэг үзүүлэх болон уг санд орсон мэдээллийг үйл ажиллагаандаа ашиглах, дүн шинжилгээ хийх, нийт цагдаагийн байгууллага, албан тушаалтан, иргэдэд мэдээлэл хүргэх зорилгоор ашиглаж байна.

Цагдаагийн байгууллагын эрэн сурвалжлах “ASAP” санг ашиглаж эхэлсэн үеэс буюу 2011 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс 2024 оны 10 дугаар сарын 23-ны өдрийг хүртэл хугацаанд хүн, мал амьтан, эд зүйлийн 370,517 мэдээллийг бүртгэж, зарлан мэдээлснээс 343,062 хүн, мал амьтан, эд зүйлийн эрэн сурвалжлалтыг зогсоож, одоо үлдэгдэл 27,455, эрэн сурвалжлах ажлын илрүүлэлт 92.6 хувьтай байна (ASAP, 2011).

Хуулийн орчны давуу тал:

Цагдаагийн албаны тухай хууль, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд “Эрэн сурвалжлах ажиллагаа”-ны зорилго, ангилал, зохион байгуулах хэлбэр, үр дүнг танилцуулах, олон нийтэд мэдээлэх талаар тусгаж (Legalinfo, Цагдаагийн албаны тухай хууль, 2017), Гүйцэтгэх ажлын тухай хуульд Цагдаагийн байгууллагаас эрэн сурвалжлах ажиллагаа явуулах 6 үндэслэлийг зааж (Legalinfo, Гүйцэтгэх ажлын тухай хууль, 1997) өгсөн байдаг.

Дээрх хуулийн хүрээнд Цагдаагийн байгууллага, алба хаагчийн эрэн сурвалжлах үүргээ гүйцэтгэх хөдөлмөр зохион байгуулалт, эрх, үүрэг, хариуцлага, мэдээллийн сан бүрдүүлэх, үйл ажиллагаандаа ашиглахтай холбоотой харилцааг зохицуулах зорилгоор цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны

журмыг анх 2017 онд баталж (Legalinfo, Гүйцэтгэх ажлын тухай хууль, 1997), мөрдөж эхэлсэн бөгөөд хэрэгжүүлэх хугацаандаа буюу 2019-2023 онуудад үйл ажиллагаагаа сайжруулах, алдаа хийдлийг арилгах чиглэлээр нийт 6 удаа нэмэлт, өөрчлөлт оруулан хэрэгжүүлэх ажлыг зохион байгуулж байна.

Цагдаагийн албаны тухай хуульд гэмт хэрэгт сэрдэгдэж, эрэн сурвалжлагдаж байгаа иргэний мэдээллээс олон нийтэд зарлаж болох мэдээллийг зааж (Legalinfo, Цагдаагийн албаны тухай хууль, 2017), “Цагдаагийн алба хаагчийн үндэслэл бүхий сэжиг нь хуульд заасан ажиллагааны явцад батлагдаагүй нь тухайн алба хаагчид хариуцлага хүлээлгэх үндэслэл болохгүй.” (Legalinfo, Цагдаагийн албаны тухай хууль, 2017) гэж зохицуулсан байдаг. Цагдаагийн албаны тухай, Хүний хувийн мэдээлэл хамгаалах тухай, Нийтийн мэдээллийн ил тод байдлын тухай хуульд зааснаар мэдээллийн эзний зөвшөөрөл шаардахгүйгээр (Legalinfo, Хүний хувийн мэдээлэл хамгаалах тухай хууль, 2021) тухайн этгээдийн мэдээллийг эрэн сурвалжлах ажиллагааны явцад олон нийтэд мэдээлж болох эрх зүйн зохицуулалт хангалттай тусгагдсан. Өөрөөр хэлбэл эрэн сурвалжлагдаж байгаа хүнийг шуурхай олж тогтоох зорилгоор тухайн иргэний хувийн мэдээллийг цахим болон бусад мэдээллийн хэрэгслээр олон нийтэд зарлах хууль, эрх зүйн орчин бүрдсэн.

Хүрээлэн буй орчны давуу тал:

Манай улсын хүн ам 3,396,788, нутаг дэвсгэрийн хэмжээ 1,564,116 км² ба нийт хүн амын 1,640,781 буюу 48.3 хувь нь Нийслэлд оршин суудаг (www.1212.mn/statistic).гэх тоон судалгаа байдаг. Нийт хүн амын дийлэнх хувь нийслэл, аймаг, сумын суурьшлын бүсэд амьдардаг тул эдгээр нь гэмт хэрэгт эрэн сурвалжлагдаж буй этгээдийг шуурхай олж тогтоох, илрүүлэхэд давуу тал болдог.

2. СУЛ ТАЛ

Улс төрийн орчны сул тал:

Аливаа улс орны эрх зүй, төрийн байгууламжаас шалтгаалан мөрдөн шалгах ажиллагааны тогтолцоог цагдаа /мөрдөн

байцаах/ болон шүүх төвтэй гэсэн хоёр төрөлд хуваадаг бөгөөд эдгээр нь арга барилын хувьд ялгаатай боловч хүний эрхийг хамгаалах, зөрчигдсөн эрхийг сэргээх, хэрэг, маргааныг түргэн шуурхай шийдвэрлэх гэсэн суурь зарчим, эцсийн зорилгын хувьд ижил юм. Мөрдөн шалгах тогтолцоо нь манай улсын тухайд мөрдөн шалгах, прокурорын байгууллагын өдөр тутмын ажил хэргийн шаталсан харилцаан дээр суурилсан, төрөөс үнэнийг тогтоох процесс бөгөөд гол онцлог нь цагдаагийн байгууллагад эрэн сурвалжлах, мөрдөн шалгах ажиллагааны өндөр ачаалал даалгасан байдаг.

Эрэн сурвалжлах ажиллагаа нь гэмт хэрэг үйлдсэн этгээд, эд зүйлийг олж тогтоох, улмаар “Хүн” рүү чиглэсэн нотлох ажиллагаа явуулах зорилготой учраас шүүхэд хэргийг шилжүүлэхээс өмнөх байгууллага, иргэдийн дэмжлэг, хамтын ажиллагаанд тулгуурласан цогц арга хэмжээг хамардаг боловч уг ажиллагааны 90 гаруй хувийг цагдаагийн байгууллага хариуцан хэрэгжүүлдэг (Dr. Anand. K. Deshmunk, Adversarial and Inquisitorial Models of Criminal Justice System: A Comparative Analysis, International Journal of Legal Science & Innovation, 2022).

Цагдаагийн байгууллагад эрэн сурвалжлах чиг үүргийг хэрэгжүүлж буй алба хаагчдад тусгай мэдлэг, боловсрол шаардлагатай бөгөөд тэдний мэдлэг, ур чадварыг дээшлүүлэх ажил төдийлөн хийдэггүй тул мэргэжлийн боловсон хүчин дутагдалтай байдаг. Алба хаагчдыг гадаад улсад мэргэшүүлэх сургалтад хамруулах, Интерполын ажилтан, сургагч багш нарыг урьж энэ чиглэлээр сургалт, зөвлөгөөн зохион байгуулах боломж, нөхцөл нь нээлттэй байдаг боловч гагцхүү төсөв, санхүүгийн бэрхшээлтэй, төр засгийн оролцоо, дэмжлэг дутмаг байна.

Эдийн засгийн орчны сул тал:

“Иргэд, байгууллагаас төлбөртэй мэдээлэл авахад баримтлах үнэлгээний жишиг” (Хууль зүй, дотоод хэргийн сайд, Сангийн сайдын 2017 оны А-297,360 дугаар хамтарсан тушаал.) -ийн шалгуурт 4 төрлийн мэдээлэл, түүний мөнгөн дүнг тодорхойлсон боловч эрэн сурвалжлагдаж

байгаа хүний талаарх мэдээллийг төлбөртэй авах талаар тусгагдаагүй. Иймд өнөөгийн нөхцөл байдалд эрэн сурвалжлагдаж байгаа хүнийг олж тогтооход шаардагдаж буй зардлыг “Гүйцэтгэх ажлын санхүүжилт”-ээс олгож байна.

Мөн дээрх жишигт заасны дагуу баримт бичиг бүрдүүлэх, эрх бүхий албан тушаалтнуудаас зөвшөөрөл авах, иргэдэд тухайн мөнгийг олгох зэрэг үйл явц нь эрэн сурвалжлах ажиллагаа явуулах эрх бүхий албан тушаалтанд хүндрэл, чирэгдэл үүсгэж, уг ажиллагааг шуурхай зохион байгуулахад сөргөөр нөлөөлдөг.

Нийгэм-соёлын орчны сул тал:

Эрэн сурвалжлагдаж буй хүний мэдээллийг олон нийтэд мэдээлэх нь тухайн хүний гэр бүлийн гишүүд болон ойр дотных нь хүмүүсийг нийгэмд ялгаварлан гадуурхах, нэр төрийг нь гутаан доромжлох, сэтгэл зүйн дарамтад оруулж болзошгүй.

Тодорхой гэмт хэрэгт эрэн сурвалжлагдаж буй этгээдийн мэдээллийг цахим орчинд мэдээлснээр тухайн хүн өөрөө болон ойр дотныхоо хүмүүсээс мэдээлэл авах, цаашлаад хөдөө, орон нутаг, гадаад улс руу зугтах боломжтой байдаг.

Тухайн нутаг дэвсгэрт эрэн сурвалжлагдаж буй этгээдийн талаар цахим орчинд мэдээлснээр ард иргэдэд айдас төрүүлэх, сэтгэл зүйн дарамт, түгшүүртэй байдлыг бий болгох сул талтай.

Мөн найрсаг зан, өрөвч цайлган сэтгэлтэй ард иргэд эрэн сурвалжлагдаж буй хүнийг өрөвдөх, хоол хүнс, уналга зэрэг шаардлагатай зүйлсээр туслалцаа үзүүлж, үйл ажиллагаанд саад учруулдаг байж болзошгүй.

Техник-технологийн орчны сул тал:

Эрүүгийн процессын эрэн сурвалжлах ажиллагаанд техник-технологийн хүчин зүйлс чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Гэсэн хэдий ч хөдөө, орон нутагт тэр дундаа алслагдсан сум, баг, хороодод үүрэг гүйцэтгэж байгаа алба хаагчид суурин компьютерын үзүүлэлт, интернэт сүлжээний асуудлаас болж Цагдаагийн байгууллагын эрэн сурвалжлах “ASAP” сангийн мэдээллийг хожимдож авах, гацах зэрэг хүндрэл тулгардаг. Энэ нь гэмт хэрэгт эрэн

Хууль сахиулахуй

сурвалжлагдаж буй этгээдийг шуурхай олж тогтоох, илрүүлэхэд саад учруулдаг.

Хуулийн орчны сүл тал: Монгол Улсад мөрдөж буй хууль тогтоомжоор мөрдөн шалгах ажиллагааны хугацаа, процесс нь хэрэгжүүлэгч олон субъект дамждаг, тэдгээрийн хяналт, яллах дүгнэлт, шилжүүлэх тогтоол, шийдвэр зэрэг эрх зүйн баримт бичиг боловсруулагдах дамжлагаас хамаарч эрүүгийн процесс дахь эрэн сурвалжлах ажиллагаа гэмт хэрэг гарснаас шүүхийн шийдвэр гаргах хүртэл хугацаанд удаан үргэлжилдэг. Энэ хугацаанд сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанаас удаа дараа оргон зайлан эрэн сурвалжлах ажиллагааг дахин явуулж байгаа асуудал гардаг.

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд “Яллагдагч эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд саад учруулахгүй байх, түүнийг дахин гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор тогтоосон газар, нутаг дэвсгэрээс гарч явах, Монгол Улсын хилээр гарахыг хязгаарлах, тодорхой газар очих, тодорхой хүнтэй уулзахыг хориглох, тогтоосон замаар зорчихыг яллагдагчид даалгаж, хязгаарлалт тогтоох таслан сэргийлэх арга хэмжээг авах эсэхийг прокурорын саналыг үндэслэн шүүх шийдвэрлэнэ” (Legalinfo, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, 2017) гэж заасан байдаг. Сэжигтэн, яллагдагч бүрт дээрх таслан сэргийлэх арга хэмжээг авдаггүй учир орон нутаг, гадаад улс руу зугтах тохиолдол их байна.

“Иргэд, байгууллагаас төлбөртэй мэдээлэл авахад баримтлах үнэлгээний жишиг” (Хууль зүй, дотоод хэргийн сайд, Сангийн сайдын 2017 оны А-297,360 дугаар хамтарсан тушаал.) -ийн шалгуурт эрэн сурвалжлагдаж буй хүнийг тусгаагүй нь учир дутагдалтай байдаг.

Хүчингүй болсон Эрүүгийн хуульд “Таслан сэргийлэх арга хэмжээ авагдсан сэжигтэн прокурорын хяналт, шүүх, цагдан хорихоос оргосон, хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт, шүүн таслах ажиллагаанаас зориуд зайлсхийсэн бол гурван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ” (Legalinfo,

Эрүүгийн хууль, 2002) гэж заасан байсан. Харин одоо хүчин төгөлдөр үйлчилж буй Эрүүгийн хуульд “Баривчлагдсан, цагдан хоригдсон яллагдагч, цагдан хоригдсон шүүгдэгч, эсхүл хорих ял шийтгүүлсэн ялтан оргон зайлсан бол зургаан сараас гурван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.” (Legalinfo, Эрүүгийн хууль, 2015) гэж заасан нь сэжигтний үүрэг, хариуцлагыг сулруулсан гэж үзэж болохоор байна.

Хүрээлэн буй орчны сүл тал: Манай улс өргөн уудам нутагтай тул эрэн сурвалжлагдаж буй этгээд алслагдмал суурин газар, ой хээр, бүс нутагт орогнох, суурьших, байгалийн эрс тэс уур амьсгалтай тул давагдашгүй хүчин зүйлийн улмаас эрэн сурвалжлах ажиллагаа удаашруулах, хугацаа алдах байдлыг бий болгодог. Жишээлбэл:

-Алслагдсан суурин газрууд руу хүрэх зам, тээврийн дэд бүтэц муу хөгжсөн, зарим бүс нутагт замын нөхцөл хүнд, тээврийн хэрэгслийн боломж хязгаарлагдмал байдаг тул эрэн сурвалжлах ажиллагаа удааширдаг;

-Алслагдсан бүс нутагт харилцаа холбооны сүлжээний хамрах хүрээ муу, зарим газарт огт сүлжээ байдаггүй тул мэдээлэл солилцоо удааширч, эрэн сурвалжлах ажиллагааны уялдаа холбоо алдагддаг;

-Байгалийн гамшиг, үер, цасан шуурга зэрэг давагдашгүй хүчин зүйлсээс шалтгаалан эрэн сурвалжлах ажиллагаа удааширч, зарим тохиолдолд түр зогсох хүртэл нөхцөл байдал үүсдэг;

Хоёр. ГАДААД ОРЧНЫ ХҮЧИН ЗҮЙЛ

Эрүүгийн процессын эрэн сурвалжлах ажиллагаанд үзүүлэх улс төр, эдийн засаг, нийгэм-соёл, техник-технологи, хууль, хүрээлэн буй орчны гадаад орчны нөлөөллийн шинжилгээ хийлээ.

3. БОЛОМЖ

Улс төрийн боломж: Олон улсын хамтын ажиллагааг өргөжүүлснээр гадаадын хууль сахиулах байгууллагуудтай илүү нягт хамтран ажиллах нөхцөл бүрдэж, гэмт хэрэгтэй тэмцэх тэр дундаа эрэн

сурвалжлах ажиллагаанд олон улсын тэргүүн туршлага, дэвшилтэт арга барилыг нэвтрүүлэх, гэмт этгээдийг олж тогтоох, баривчлах үйл ажиллагааг илүү үр дүнтэй зохион байгуулах, олон улсын итгэлцлийг нэмэгдүүлэх боломжтой.

Жишээлбэл: Сингапурын “**Home Team**” нь улсын дотоодын аюулгүй байдлыг хангах чиг үүрэгтэй хэд хэдэн гол байгууллагуудын хамтын ажиллагааны сүлжээ бөгөөд энэхүү багт Цагдаагийн газар (Singapore Police Force), Шоронгийн Алба (Singapore Prison Service), Иргэний батлан хамгаалах алба (Singapore Civil Defence Force), Төвийн хар тамхитай тэмцэх товчоо (Central Narcotics Bureau), Цагаачлал ба Шилжилт хөдөлгөөний алба (Immigration and Checkpoints Authority), Газар хөдлөлт, Галын алба (Singapore Civil Defence Force) зэрэг байгууллагууд багтдаг, тус улсын Дотоодын хэргийн яамны (Ministry of Home Affairs, MHA) удирдлага дор ажилладаг байна. Эдгээр байгууллагууд хамтын ажиллагааны хүрээнд Сингапурын нийгэмд аюулгүй байдлыг хангах, хууль ёсыг сахиулах, гамшгийн хариу арга хэмжээ авах зэрэг олон чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг төдийгүй эрэн сурвалжлах ажиллагааг ч түргэн шуурхай, үр дүнтэй зохион байгуулдаг. (www.mha.gov.sg/home.)

Дээр дурдсан тэргүүн туршлагын дагуу манай улсад эрэн сурвалжлах ажиллагааг зохион байгуулахад голлох үүрэг гүйцэтгэх байгууллагуудын “Нэгдсэн баг”-ийг байгуулснаар уг ажиллагааг дотоодын хэмжээнд түргэн шуурхай хэрэгжүүлэх, мэдээ мэдээллийг дамжуулах, солилцох, гэмт этгээдийг богино хугацаанд олж тогтоох, цаг хугацаа, төсөв хөрөнгө хэмнэх, цагдаагийн алба хаагчдын ажлын ачааллыг багасгах зэрэг олон давуу тал, боломжтой.

Эдийн засгийн боломж: Эрэн сурвалжлах ажиллагааны өнөөгийн зардлыг бууруулж, иргэд, олон нийтийн оролцоо, хамтын ажиллагаагаар зохион байгуулах нь улс орны эдийн засгийг сайжруулах, төсвийн хөрөнгийг хэмнэх боломжтой.

Нийгэм-соёлын орчны боломж:

Цагдаагийн байгууллагын эрэн сурвалжлах ажиллагааны талаарх мэдээ, мэдээллийг эерэг, тохиромжтой хэлбэрээр иргэдэд тогтмол хүргэж, уг ажиллагааг иргэд, олон нийтийн оролцоотойгоор хамтран зохион байгуулбал хүн хүч, төсөв хөрөнгө хэмнэх боломжтой.

Техник-технологийн орчны боломж: Мэдээллийн технологийн дэвшил, хиймэл оюун ухаанд суурилсан техник технологи, камержуулалтын систем, дижитал платформуудыг ашиглан эрэн сурвалжлах ажиллагааг сайжруулах, мэдээлэл солилцох, хамтран ажиллах процессыг хөнгөвчлөх боломжтой. Жишээ нь: Эрэн сурвалжлагдаж буй хүний биометрийг ашиглан хиймэл оюун ухаанд суурилсан камержуулалтын системийн тусламжтайгаар тухайн хүний явсан газруудын байршил, маршрут, чиглэлийг тодорхойлж, богино хугацаанд илрүүлэх, олж тогтоох боломжтой.

Хуулийн орчны боломж: Мөрдөн шалгах ажиллагааны Шүүх төвтэй тогтолцооны тухайд мөрдөн шалгах, эрэн сурвалжлах үүрэг бүхий байгууллагын гүйцэтгэх чиг үүрэг нь гэмт хэргийг газар дээр нь материалжуулах явдал бөгөөд ихэвчлэн 72 цагийн дотор шүүхэд шилжүүлэх хуулийн зохицуулалттай байдаг (Dr. Anand. K. Deshmunk, Adversarial and Inquisitorial Models of Criminal Justice System: A Comparative Analysis, International Journal of Legal Science & Innovation, 2022). Өөрөөр хэлбэл, хэргийн газарт ирсэн алба хаагч тогтоогдвол зохих бүх нөхцөл байдлыг шалгаж, шүүхэд материалыг шилжүүлэх эсэхийг тэр дор нь шийдвэрлэсэн байхыг шаардах бөгөөд үүнийг дагаад эрэн сурвалжлах ажиллагааны үргэлжлэх процессын хүрээ ч богино хугацаатай байна.

Бүртгэгдсэн гэмт хэргийн ихэнх хувийг эзэлдэг ахуйн чанартай, эзэнтэй хэргүүдийг газар дээр нь шуурхай материалжуулан шалгаснаар тухайн хэргийг тасаг, хэлтэс рүү дамжуулан ажиллагаанд шилжүүлэх, хэргийн холбогдогч, хохирогч нар цагдаагийн газар руу дахин дуудагдах, сэжигтэн оргон

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤ

зайлах зэрэг дараачийн шатны хүндрэлүүд илт буурч, зардал хэмнэгддэг тул барууны эрүүгийн процесс дахь эрэн сурвалжлах ажиллагаа нь илүү зөв жишиг юм.

Хүрээлэн буй орчны боломж:

Алслагдсан суурин газруудад зам, тээврийн дэд бүтэц, харилцаа холбооны сүлжээ, техник хэрэгслийн хүртээмж, ашиглалтыг сайжруулснаар хүрээлэн буй орчны сул талыг арилгаж, давуу тал болгон ашиглах боломжтой. Өөрөөр хэлбэл эрэн сурвалжлах ажиллагааг орон зай, үл хамааран түргэн шуурхай зохион байгуулах, эрэн сурвалжлагдаж буй этгээдийг богино хугацаанд олж тогтоох нөхцөл бүрдэнэ.

4. АЮУЛ ЗАНАЛ

Улс төрийн аюул занал: Улс төрийн орчин өөрчлөгдөх нь Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаа тэр дундаа эрэн сурвалжлах ажиллагаанд сөргөөр нөлөөлж болзошгүй. Тухайлбал, улс төрийн шинэ хүчин, нам эвсэл, удирдлага гарч ирэх, эсвэл Засгийн газрын бүтцийн өөрчлөлт нь хууль сахиулах байгууллагын чиг үүрэг, эрх мэдэлд нөлөөлж болох бөгөөд үүнээс үүдэн эрэн сурвалжлах ажиллагааны үр дүн буурч, хэрэгжилт удааширч болзошгүй.

Засгийн газрын баримталж буй бодлогын тогтворгүй байдал нь эрх зүйн орчныг тодорхой бус болгож, эрэн сурвалжлах ажиллагаанд хүндрэл учруулж болзошгүй. Өөрөөр хэлбэл хууль тогтоомжийн өөрчлөлт, шинэчлэлтүүд байнга хийгдэх нь Цагдаагийн байгууллагын ажилд саад учруулж, алба хаагчдын ажиллах нөхцөлийг тодорхой бус болгож, тэдний үйл ажиллагааны үр дүнд сөргөөр нөлөөлөх эрсдэлтэй.

Мөн Засгийн газрын бодлогын өөрчлөлт нь улсын төсөв, санхүүжилтэд нөлөөлж болох бөгөөд Цагдаагийн байгууллагын төсөв, хөрөнгө оруулалтын хэмжээ буурах эрсдэлтэй. Ингэснээр эрэн сурвалжлах ажиллагаанд шаардлагатай техник хэрэгсэл, боловсон хүчний сургалт, хангамж дутмаг болж, үр дүн буурч болзошгүй.

Улс төрийн тогтворгүй байдал нь Олон улсын хамтын ажиллагааг

хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай гэрээ хэлцэл, санамж бичгүүдийг батлах, хэрэгжүүлэх үйл явцыг удаашруулах, улмаар эрэн сурвалжлах ажиллагааны хамтын ажиллагааны үр дүнд сөргөөр нөлөөлж болзошгүй.

Улс төрийн орчинд үүссэн өөрчлөлтүүд нь Цагдаагийн байгууллагын ажилд иргэдийн итгэлцлийг бууруулж, хамтын ажиллагааг сулруулж болзошгүй. Энэ нь эрэн сурвалжлах ажиллагааны мэдээлэл солилцоо, хамтран ажиллахад сөргөөр нөлөөлнө.

Эдийн засгийн аюул занал:

Эдийн засгийн уналт, санхүүгийн хямрал нь Цагдаагийн байгууллагын төсөв, санхүүжилтэд сөргөөр нөлөөлдөг. Улсын санхүүгийн хямралын үед Засгийн газрын төсөв танагдаж, төрийн байгууллагын үйл ажиллагаанд шаардагдах хөрөнгө оруулалт буурдаг. Энэ нь эрэн сурвалжлах ажиллагааны хэрэгжилтэд нөлөөлж, тоног төхөөрөмж, программ хангамж, шаардлагатай зардлыг бууруулахад хүргэдэг.

Эдийн засгийн тогтворгүй байдал нь Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаанд тодорхой бус байдал үүсгэдэг. Төсвийн тасалдал, хөрөнгө оруулалтын бууралт зэрэг нь байгууллагын өдөр тутмын үйл ажиллагааг явуулахад хүндрэл учруулж, эрэн сурвалжлах ажиллагааны үр нөлөөг бууруулж болзошгүй.

Тоног төхөөрөмж, техник хэрэгслийн шинэчлэл, засвар үйлчилгээ санхүүжилтийн дутмаг байдлаас үүдэж эрэн сурвалжлах ажиллагаанд шаардлагатай техник, технологийн шинэчлэл хийгдэхгүй бол хуучирсан тоног төхөөрөмж ашиглах, эвдрэл гэмтэл гарсан тохиолдолд засварлахад хүндрэлтэй болно. Энэ нь эрэн сурвалжлах ажиллагааны үр дүнг бууруулж, гэмт этгээдийг түргэн шуурхай олоход саад учруулж болзошгүй.

Нийгмийн аюул занал:

Эрэн сурвалжлагдаж буй этгээд алслагдмал суурин газар, ой хээр, бүс нутагт орогнох, суурьших боломжтой төдийгүй ард иргэдийн найрсаг зан, өрөвч цайлган сэтгэлийг ашиглах, цаашлаад дахин гэмт хэрэг үйлдэх эрсдэлтэй байдаг.

Техник-технологийн орчны

аюул занал: Манай улсын алслагдсан газар нутагт оршин суудаг, ухаалаг гар утас, интернэт, цахим мэдээллийн хэрэгсэл ашигладаггүй иргэд эрэн сурвалжлагдаж буй этгээдийн талаар мэдээлэлгүйн улмаас амь нас, эрүүл мэнд, эд хөрөнгөөрөө хохирч болзошгүй.

Хуулийн орчны аюул занал: Улс орнуудын хууль, эрх зүйн тогтолцооны ялгаатай байдал нь гэмт хэрэгтнүүдийг хил дамнан эрэн сурвалжлах ажиллагаанд саад учруулж болох аюултай. Тухайлбал, гэмт хэрэгтнүүд нэг улсын хуульд нийцэхгүй буюу тэнд ял шийтгүүлэхгүй байх боломжийг ашиглаж, тухайн улс руу оргон зайлах тохиолдол гарч болзошгүй. Жишээ нь: Зарим улс орнууд ялтан шилжүүлэн өгөх гэрээнд оролцдоггүй тул гэмт этгээд тухайн улсад оргон зайлж, баривчлагдахгүй байх боломжтой.

Зарим улс орнууд хооронд сэжигтэн, яллагдагчийг шилжүүлэх гэрээ байгуулдаггүй бөгөөд энэ нь гэмт этгээдийг нэг улсаас нөгөө улс руу шилжүүлэн өгөхөд саад болдог. Тиймээс гэмт этгээд өөр улс руу зугтаж, тухайн улсад хуулийн хариуцлагаас зайлсхийж чаддаг. Жишээ нь: Хоорондоо сэжигтэн, яллагдагч

шилжүүлэх гэрээ байхгүй хоёр улсын хооронд баривчилгаа, шилжүүлэлт хийх боломж хязгаарлагдмал тул гэмт этгээд оргон зайлахад дөхөм болдог.

Хүрээлэн буй орчны аюул занал:

Манай улсын нутаг дэвсгэрийн хэмжээ том, хүн амын нягтрал багатай учир эрэн сурвалжлагдаж буй этгээд алслагдсан, хүн ам цөөнтэй бүс нутагт нуугдах боломжтой төдийгүй алслагдсан суурин газрууд, уул, ой модтой бүсүүд нь гэмт этгээдийг олоход хүндрэл учруулах эрсдэлтэй.

Эрэн сурвалжлах ажиллагаа явуулахад шаардлагатай хүн хүч, техник хэрэгсэл нь том газар нутгийн хувьд хязгаарлагдмал байдаг тул ажиллагааны үр дүнд сөргөөр нөлөөлж болзошгүй.

Манай улс эрс тэс уур амьсгалтай, улирлын онцлог ихтэй тул өвөл, зуны улиралд температурын зөрүү их, хүйтэн өвөл, халуун зун, хүчтэй салхи, цасан шуурга зэрэг байгалийн үзэгдлүүд нь алба хаагчдын ажиллах нөхцөлийг хүндрүүлж, эрэн сурвалжлах ажиллагааны хугацааг сунгах, техник хэрэгслийн ажиллагаанд сөргөөр нөлөөлж болзошгүй байдаг.

SWOT/PESTLE шинжилгээ болон тодорхойлсон хүчин зүйлсийн иж бүрэн хураангуйг бүтцээр харуулав. (Зураг 2)

PESTLE/SWOT	Дотоод хүчин зүйл/Internal	
	Давуу тал/Strengths	Сул тал/Weakness
Political	SP1 Олон улсын байгууллагуудын хамтын ажиллагаа SP2 “Эрэн сурвалжлах ажиллагаа” нь аливаа улс төрийн нөлөөнөөс үл хамаардаг.	PW1 Төрөөс тогтоосон үйл ажиллагааны чиглэлийн дагуу ачаалал ихтэй ажилладаг. PW2 Мэргэжлийн боловсон хүчин дутагдалтай.
Economical	EcS1 Эрэн сурвалжлах ажиллагааны зардлын эдийн засгийн баталгааг хуулиар баталгаажуулж өгсөн. EcS2 Зардлыг инфляцтай уялдуулсан.	EcW1 Зардлын баримт бичгийг хаах нь олон шат дамжлагатай. EcW2 Эрэн сурвалжлагдаж байгаа хүний мэдээллийг төлбөртэй авах талаар тусгаагүй.
Social	SS1 Олон нийтийн дэмжлэг, хамтын ажиллагаа сайн	SW1 Олон нийтэд айдас, сэтгэл зүйн дарамт, түгшүүртэй байдлыг бий болгодог. SW2 Хүн амын найрсаг, өрөвч сэтгэл нь эрэн сурвалжлагдаж байгаа хүнд туслалцаа үзүүлж үйл ажиллагаанд саад учруулдаг.
Technological	TS1 Мэдээллийн нэгдсэн сантай.	TW1 Газар зүйн байршлаас хамаарч интернэт сүлжээ доголдох, гацах асуудал үүсдэг.

МОНГОЛЫН ХҮҮЛЬ

ᠮᠣᠩᠭᠡᠯᠡ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯ

		TW2 Программ хөгжүүлэлт дутагдалтай
Legislative	LS1 Хууль эрх зүйн орчны дэмжлэг их	LW1 Мөрдөн шалгах ажиллагааны хугацаа шүүхийн шийдвэр гартал уддаг учраас оргон зайлах явдал их гардаг. LW2 Оргон зайлсан тохиолдолд хүлээлгэх шийтгэл өмнөхөөсөө буурсан.
Environmental	ES1 Хүн амын суурьшлын бүс нийт нутаг дэвсгэрийн 12.7 хувийг эзэлдэг.	EW1 Алслагдсан бүс нутаг рүү хүрэх дэд бүтэц муу EW2 Байгалийн гамшигт үзэгдлийн давтамж ойртсон нь эрэн сурвалжлах үйл ажиллагааг удаашруулдаг.
PESTLE/SWOT	Гадаад хүчин зүйл/External	
	Боломж/Opportunities	Аюул занал/Threats
Political	PO1 Олон улсын тэргүүн туршлага, дэвшилтэт арга барилыг нэвтрүүлэх	PT1 Бүс нутгийн геополитикийн тогтворгүй байдал
Economical	EO1 Олон улсын эрэн сурвалжлах байгууллагаас эдийн засгийн дэмжлэг авах боломжтой.	ET1 Валютын ханшны тогтворгүй байдал
Social	SO1 Мэдээ, мэдээллийн хэрэгслийн тусламжтайгаар иргэд, олон нийтийг оролцоог нэмэгдүүлэх	ST1 Алслагдсан суурин газар, ард иргэдийн ахуй амьдралыг дахин гэмт хэрэг үйлдэхэд ашиглах эрсдэлтэй
Technological	TO1 Технологийн интеграцчилал бүхий шилэн өртгийн сүлжээ TO2 Хиймэл оюун ухаанд суурилсан техник технологи, камержуулалтын систем, дижитал платформууд	TT1 Кибер-аюулгүй байдлын эрсдэл TT2 Харилцаа холбоо, цахим сүлжээний хүрэлцээ, хангамж дутмаг
Legislative	LO1 Олон улсын гэрээ, конвенцтой уялдуулах	LT1 Улс орнуудын эрх зүйн орчны ялгаатай байдал LT2 Сэжигтэн яллагдагчийг шилжүүлэх гэрээ улс орон болгонд өөр.
Environmental	EO1 Байгальд ээлтэй технологи нэвтрүүлэх	ET1 Уур амьсгалын өөрчлөлт ба хүрээлэн буй орчны бохирдол

Зураг 2. Эрэн сурвалжлах ажиллагааны SWOT/PESTLE шинжилгээ

Тайлбар: Судлаачдын тооцоолсноор

Дүгнэлт

Цагдаагийн байгууллагын эрэн сурвалжлах ажиллагааны өнөөгийн байдлын гадаад, дотоод орчны SWOT/PESTLE шинжилгээний үр дүнгээс дараах дүгнэлтүүдийг хийж байна. Үүнд:

Цагдаагийн албаны тухай, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай, Гүйцэтгэх ажлын тухай хуулиудад “Эрэн сурвалжлах ажиллагаа”-ны талаар хуульчилж, Засгийн газраас олон улсын хамтын ажиллагааг өргөжүүлэх, уг ажиллагааны чанар, үр дүн, санхүүжилтийг нэмэгдүүлэх, ажиллах орчин, нөхцөлийг сайжруулах чиглэлээр дэмжлэг үзүүлж,

эрэн сурвалжлагдаж буй этгээдийг шуурхай олж илрүүлэхэд анхаарал хандуулж байгаа хэдий ч мэргэжлийн боловсон хүчин бэлтгэх ажил хоцрогдож, алслагдсан суурин газарт дэд бүтэц хөгжөөгүй, техник технологи, цахим сүлжээний хүрэлцээгүй байдал эрсдэл дагуулж болзошгүй байна.

Эрэн сурвалжлах ажиллагаанд “ASAP” санг ашиглаж эхэлснээс хойш цугларсан мэдээллээс авч үзэхэд илрүүлэлт 92.6 хувьтай байгаа нь сайн үзүүлэлт боловч өнөөгийн нөхцөл байдалд уг ажиллагааг Цагдаагийн байгууллага хариуцан хэрэгжүүлж байгаа нь алба

хаагчдын ажлын ачаалалд ихээхэн нөлөөлдөг гэж үзэж болохоор байна.

Цаашид эрэн сурвалжлах ажиллагааг Цагдаагийн байгууллагын чиг үүрэг, хүн хүчээр зохион байгуулах бус уг ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд голлох чиг үүрэгтэй байгууллагуудын оролцоотойгоор зохион явуулдаг Олон Улсын тэргүүн туршлага, үйл ажиллагааны оновчтой хэлбэрийг нэвтрүүлэх нь ач холбогдолтой гэж үзэж байна.

SWOT/PESTLE шинжилгээг бизнесийн салбарт төдийгүй хууль, эрх зүйн салбарт өргөн ашиглах боломжтой бөгөөд манай улсын хувьд эрэн сурвалжлах ажиллагааг гадаад, дотоод орчны олон хүчин зүйлээс хамааруулан судалсан энэхүү ажил нь анхны удаагаа хийгдэж байгаагаараа онцлог юм.

Эрэн сурвалжлах ажиллагааны дотоод орчны давуу, сул талууд болон боломж, аюул занал нь харьцангуй тодорхойлогдох боломжтой байсан бөгөөд гадаад орчны хамаарал нь цөөн байгаа нь цаашид энэ сэдвээр судалгаа, эрдэм шинжилгээний ажлыг олон улсын түвшинд судлах зайлшгүй шаардлагатайг харуулж байна.

Уг шинжилгээгээр илрүүлсэн хүчин зүйлүүдийн шалтгаан, үр дагаврыг математик статистикийн аргыг ашиглан гүнзгийрүүлэн судлах, бодлогын судалгаа боловсруулахад энэхүү ажил нь үндсэн суурь мэдээлэл болох учраас судалгаа, шинжилгээний ач холбогдолтой үзүүлэлт болно.

Санал

1. Цагдаагийн албаны тухай, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай, Гүйцэтгэх ажлын тухай хуулиудад “Эрэн сурвалжлах ажиллагаа”-ны талаар тодорхой хуульчилж, нэгдсэн ойлголтыг төгөлдөржүүлэх;

2. Засгийн газраас “Эрэн сурвалжлах” чиглэлийн олон улсын хамтын ажиллагааг өргөжүүлэх, энэ чиглэлээр олон улсын туршлагыг ном болгон хэвлэж, практик ажилд нэвтрүүлэх;

3. Мэргэжлийн боловсон хүчин бэлтгэх ажилд анхаарч, ДХИС-ийн

хичээлийн иж бүрдлүүдэд хяналт хийж, энэ чиглэлийн боловсруулалтыг сайжруулах;

4. Алслагдсан суурин газарт дэд бүтэц, техник технологи, цахим сүлжээний хүрэлцээг нэмэгдүүлэх арга хэмжээ авах;

5. Цаашид эрэн сурвалжлах ажиллагааг Цагдаагийн байгууллагын чиг үүрэг, хүн хүчээр зохион байгуулах бус уг ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд голлох чиг үүрэгтэй байгууллагуудын оролцоотойгоор иргэдийг түшиглэн зохион явуулдаг Олон Улсын тэргүүн туршлага, үйл ажиллагааны оновчтой хэлбэрийг нэвтрүүлэх зэрэг болно.

Ашигласан материал

Монгол Улсын Их Хурал. (1997). *Гүйцэтгэх ажлын тухай хууль*. Улаанбаатар.

Монгол Улсын Их Хурал. (2002). *Эрүүгийн хууль*. Улаанбаатар.

Монгол Улсын Их Хурал. (2015). *Эрүүгийн хууль*. Улаанбаатар.

Монгол Улсын Их Хурал. (2017). *Цагдаагийн албаны тухай хууль*. Улаанбаатар.

Монгол Улсын Их Хурал. (2017). *Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль*. Улаанбаатар.

Монгол Улсын Их Хурал. (2021, June 22). *Хүний хувийн мэдээлэл хамгаалах тухай хууль*. Улаанбаатар.

Монгол Улсын Засгийн газар. (1991). *ОУЦБ-Интерполд гишүүнээр элсэх тухай хуралдааны протокол*. Улаанбаатар.

Монгол Улсын Засгийн газар. (2023). *2023-2024 оныг авлигатай тэмцэх жил болгон зарлах тухай (49-р тогтоол)*. Улаанбаатар.

Хууль зүй, дотоод хэргийн яам. (2017). *Сайдын тушаал А-297, 360 дугаар "Жишиг батлах тухай" хамтарсан тушаал*. Улаанбаатар.

Цагдаагийн ерөнхий газар. (2021). *Монгол Улсын цагдаагийн байгууллагын түүх*. Улаанбаатар: Соёмбо хэвлэлийн газар.

Цагдаагийн ерөнхий газар. (2024). *Эрэн сурвалжлах журам*. Улаанбаатар.

Цагдаагийн ерөнхий газар. (2012). *Даргын 234-р тушаал*. Улаанбаатар.

Цагдаагийн ерөнхий газар. (2011). *Цахим сан*. Улаанбаатар.

Deshmukh, D. K. (2022). *Adversarial and inquisitorial models of criminal justice system: A comparative analysis*. *International Journal of Legal Science and Innovation*, 70–77.

www.1212.mn. (n.d.). Retrieved from <https://www.1212.mn>

Ministry of Home Affairs Singapore. (n.d.). Retrieved from <https://www.mha.gov.sg>

World Population Review. (n.d.). Retrieved from <https://www.worldpopulationreview.com>

Лхагварэгчээ, Б., & Пүрэвсүрэн, Э. (2021). *Эрүүгийн процессын эрх зүй*. Улаанбаатар: Соёмбо хэвлэлийн газар.

ЦАХИМ ОРЧИНД ҮЙЛДЭГДСЭН ЗАЛИЛАХ ГЭМТ ХЭРГИЙН ҮЙЛДЛИЙН АРГЫН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS RESULTS OF THE METHODS OF FRAUD IN THE CYBER ENVIRONMENT

П.Эрдэнэбаатар*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Цагдаагийн сургуулийн Эрүүгийн процессын эрх зүйн тэнхимийн ахлах багш, цагдаагийн хурандаа

Pol. Col. Erdenebaatar P, Senior Lecturer, Department of Criminal Procedure Law, Police School, University of Internal Affairs

Б.Цогтбаатар

Дотоод хэргийн их сургуулийн Цагдаагийн сургуулийн захирал бөгөөд Дотоодын цэргийн 804 дүгээр ангийн захирагч, доктор, дэд профессор, цагдаагийн хурандаа

Pol. Col. Tsogtbaatar B, Assoc. Prof, Ph.D, Director, Police School and Commander of the 804th Unit of Internal Troops, University of Internal Affairs

*Хариуцлагатай зохиогч: purewerka5@gmail.com

Хураангуй: Энэхүү судалгааны хүрээнд цахим орчинд үйлдэгддэг залилах гэмт хэргийн үйлдлийн аргуудыг судалж, дүн шинжилгээ хийсэн болно. Технологийн хөгжил сайжрах тусам залилах гэмт хэргийн аргууд нарийн төвөгтэй болж, хамрах хүрээ нь улам өргөжиж байна. Судалгаанд дурдсан залилах гэмт хэргийн аргууд ихэвчлэн хохирогчийн сэтгэл зүй, итгэл дээр тулгуурлаж, цахим платформуудын сул талыг ашиглах байдлаар хэрэгждэг. Үйлдэгдэж буй аргуудыг тухайлан судлаагүйгээс цахим орчинд хяналт тавих, гэмт хэргийг илрүүлэх, таслан зогсоох, урьдчилан сэргийлэх, мөрдөн шалгах ажиллагаанд бэрхшээл тулгарсаар байгаа нь сэдвийг судлах үндэслэл болсон билээ.

Сэдвийн хүрээнд манай улсад болон гадаад улс орнуудад үйлдэгдэж илрээд байгаа цахим орчны залилах гэмт хэргийн үйлдлийн аргыг тухайлан гаргаж, нэгтгэн дүн шинжилгээ хийж, манай улсад хэрэгжүүлэх бодлогын баримт бичигт тусгал болгон авч үзэх, цаашдын судлаач нарын ажилд дөхөмтэй үзүүлэлтүүдийг нээн харуулахыг зорилго болгов.

Судалгааны ажил нь бүтцийн хувьд удиртгал хэсэгт криминалистикийн онолын болон цахим орчны залилан мэхлэх гэмт хэргийн хор уршгийг цахим сүлжээтэй холбоотойгоор авч үзээд, үндсэн хэсэгт гадаад дотоод үйлдлийн аргуудыг тодорхойлон харьцуулж, онцлогийг илэрхийлэн, дүн шинжилгээг хийсэн, дүгнэлт хэсэгт үр дүнгийн багц ойлголтыг тодруулан, санал хэсэгт дүгнэлтээс урган гарсан шийдвэрлэх арга замыг зөвлөмжилсөн болно.

Цахим орчинд үйлдсэн залилах гэмт хэргийн аргууд байнга өөрчлөгдөж, нарийн төвөгтэй болж байгаа нь судалгааны хүрээг өргөжүүлэх шаардлага үүсгэсэн бөгөөд манай улсаас гадна олон улсад илэрч судлагдсан энэхүү гэмт хэргийн үйлдлийн түгээмэл аргуудыг авч үзсэн болно.

Цахим орчинд үйлдсэн залилах гэмт хэргийн аргуудыг судлахдаа олон улсад илэрч судлагдсан үйлдлийн аргуудыг манай улсынхтай харьцуулах замаар дүн шинжилгээ хийж нэгдсэн түгээмэл аргуудын жагсаалт гаргаж, тухайлсан арга тус бүрийн онцлогийг нээн харуулж байгаа нь судалгааны ажлын үр дүнг илэрхийлнэ.

Abstract: This study examines and analyzes the operational methods of online fraud. As technology advances, methods of fraud are becoming more sophisticated and broader in scope. The methods of fraud described in the study often rely on the psychology and trust of the victim and exploit the weaknesses of online platforms. Due to the fact that the methods used have not been studied, there are still difficulties in monitoring the online environment, detecting, stopping, preventing, and investigating crimes, which is the reason for studying the topic.

Дотоодын Цэргийн 804 дүгээр Ангийн Захирагч

Within the scope of the topic, the methods of fraud in the electronic environment that have been detected in our country and foreign countries have been identified, analyzed and considered as a reflection in the policy documents to be implemented in our country, and the indicators that are useful for the work of future researchers have been revealed.

In terms of structure, the research work is considered in the introductory part of forensic theory and the harmful effects of cyber fraud in relation to the Internet, in the main part, external and internal operational methods are compared, expressed and analyzed, in the conclusion part, the set of concepts of the results is clarified, and in the proposal part The solutions resulting from the conclusions are recommended.

It is concluded that by studying the cases of fraud in the online environment based on the method of operation, it will contribute to the development of future prevention and individual and common prevention policies.

The methods of fraudulent crimes committed in the electronic environment are constantly changing and becoming more complex, which has created the need to expand the scope of research, and the popular methods of this crime, which have been studied in other countries as well as in our country, are considered.

When studying the methods of fraudulent crimes committed in the electronic environment, the results of the research work are expressed by analyzing and comparing the international methods of operation with those of our country, making a list of common methods and revealing the characteristics of each method.

In the research, the data analysis of the General Police Department, the analysis of the fraud crime situation of the last 10 years conducted by the operational management office (CEG, Analysis of the situation of "fraud" crime, 2023) and the fraud crime committed using electronic means in Mongolia. Common methods are selected and explored by sampling from the "Methods" menu of the Common Crime Foundation.

The results of the research will be used for further monitoring, detection, suppression, prevention, and investigation of crimes by studying and comparing them, clarifying their features, and summarizing the methods of cyber-fraudulent crimes that have been detected in our country and foreign countries. It is defined as a combination of theory and practice to be considered in major policies.

Түлхүүр үг: Гэмт хэргийн үйлдлийн арга, фишинг, сайтыг хуулбарлах арга, интернэт-худалдаа, кардинг буюу зээлийн карт ашигла

Keywords: Forms of crime, phishing, website cloning, e-commerce, credit card fraud, scams.

Удиртгал

Криминалистикт гэмт хэргийн үйлдлийн аргыг тодорхойлох нь болж өнгөрсөн бүхий л нөхцөл байдлыг нэг бүрчлэн тогтоож, мөрдөн шалгах ажиллагааны зорилгыг хэрэгжүүлэх ач холбогдолтой гэж тайлбарладаг. Тухайлбал, Гэмт хэрэг үйлдэх арга нь “зөвхөн аливаа нэг үйлдлүүдийн нийлбэр, аль эсвэл ердийн нэг иж бүрдэл төдий биш, харин тодорхой хэмжээний бүтэц, зан төлөвийн шинж чанарыг өөртөө агуулсан бүхэл бүтэн тогтолцоо (Карпов Н. М., 2003, хууд. 108)” гэж тодорхойлсон байна. Тогтолцооны бүтцийн онцлог нь “гэмт

хэрэгт бэлтгэх, үйлдэхээр завдах, үйлдэх, гэмт хэргийн ул мөрөө баллахад чиглэсэн зан үйлийн өөр хоорондоо холбоотой бүрдэл” хэсгүүдийг бий болгож байдаг оршино.

Судалгаанд Цагдаагийн Ерөнхий Газрын Мэдээлэл дүн шинжилгээ, шуурхай удирдлагын албанаас залилах гэмт хэргийн нөхцөл байдалд хийсэн сүүлийн 10 жилийн дүн шинжилгээ (ЦЕГ, “Залилах” гэмт хэргийн нөхцөл байдалд дүн шинжилгээ хийсэн талаар, 2023) болон Монгол Улсад үйлдэгдэж байгаа цахим хэрэгсэл ашигласан залилах гэмт хэргийн нийтлэг аргуудыг Эрүүгийн хэргийн нэгдсэн

сангийн “үйлдлийн арга” цэсээс түүвэрлэх замаар сонгон судалсан болно.

Монгол Улсад цахим хэрэгсэл ашиглан үйлдсэн залилах гэмт хэргүүд өссөн (үзүүлэлтийг энэ судалгаанд графикаар харуулсан) бөгөөд гэмт этгээдүүд иргэдийн итгэл үнэмшлийг төрүүлэхийн тулд үйлдлийн олон талт арга ашиглаж байгаа нь харагддаг ба энэ талаар цаашид анхаарал хандуулах шаардлагатай гэж үзэн судалгаа, дүгнэлт хийв (ЦЕГ, “Залилах” гэмт хэргийн нөхцөл байдалд дүн шинжилгээ хийсэн талаар, 2023).

Цахим ертөнц нь мэдээллийг түгээх, дамжуулах олж авах, ашиглах, солилцох, орон зайг бий болгох үүрэг гүйцэтгэхээс гадна бизнес, эдийн засаг, банк санхүү, шинжлэх ухаан, боловсрол, нийгмийн харилцааг агуулсан өргөн сонголттой, ашиглахад хялбар, цаг хугацаа хэмнэсэн, газар нутаг, орон зайн алслагдмал үл хамааралтай, эрх зүйн зохицуулалтын өргөн агуулгатай талбар гэдэгт судлаачид нэгддэг.

Цахим орчинд үйлдсэн залилах гэмт хэрэг нь ихэвчлэн зохион байгуулалтад шилжсэн, дэлхийн аль ч улс орноос цахим сүлжээ ашиглан үйлдэгддэгээрээ онцлогтой.

Монгол Улсын хэмжээнд цахим орчинд үйлдсэн залилах гэмт хэргийн үйлдлийн аргын талаарх харьцуулсан судалгааны ажил тухайлан хийгдээгүй гэж үзэх үндэслэлтэй бөгөөд энэхүү судалгаа нь цаашид цахим орчинд үйлдэгдсэн залилах гэмт хэргийг илрүүлэх, мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах, энэ төрлийн судалгааг гүнзгийрүүлэн хийхэд ач холбогдолтой гэж үзлээ.

Манай улсын төр захиргаа, олон нийтийн байгууллага, хувийн хэвшил, иргэн үл харгалзан дээрх халдлагад өртөж, сүүлийн таван жилийн хугацаанд энэ төрлийн гэмт хэрэг 25,849-д хүрсэн. 2023 онд гэхэд дээрх гэмт хэргийн улмаас 87.5 тэрбум төгрөгийн хохирол учраад байна (Цахим хөгжил, 2024). Үүний ихэнх нь энгийн иргэдийг чиглэсэн халдлага байсан. Нэр бүхий компани, төрийн байгууллагын нэрийг барьж, хуурамч өгөгдөл, линк, тоглоомоор дамжуулан

иргэд, хуулийн этгээдийг хохироосон үйлдлүүд бүртгэгдсэн. Ингэхдээ иргэдийн цахим шуудан, мессенжер, утасны дугаар руу мэдээллээ илгээхээс гадна реклам сурталчилгаагаар дамжуулан иргэдийг олзолдог.

Монгол Улсын газар нутагт сервергүй, гадаад улсад сервер нь байршилтай “facebook, instagram, gmail, yahoo” зэрэг цахим сүлжээний хэрэгслийг манай улсын иргэд өдөр тутамдаа ашигладаг. Судалгаанаас үзэхэд цахим орчинд хуурамч хаягаас хандалт хийж, цахим хэрэгсэл, цахим сүлжээ ашиглах аргаар үйлдэгдсэн гэмт хэргийн 30 орчим хувь нь “Facebook” мэдээллийн сүлжээ ашиглан үйлдэгдэж, 95.6 хувийг (ЦЕГ, 2023) залилах гэмт хэрэг эзэлдэг. Иймд иргэд цахим хэрэглээний талаар ойлголт, мэдлэг, дутмаг аюулгүй байдлын дүрэм, журам, стандартыг хангаж хэрэгжүүлдэггүй, эдийн засаг, эрх зүйн мэдлэг хангалтгүй байдаг нь гэмт хэрэгт өртөх үндсэн шалтгаан болдог гэж дүгнэх үндэслэл илэрч байна. Энэхүү судалгааны зорилго нь цахим орчинд үйлдэгдэж буй залилах гэмт хэргийн аргуудыг тодорхойлон, Монгол Улсад илрүүлэх, урьдчилан сэргийлэх бодитой арга хэмжээг санал болгоход оршино. Уг судалгааг хийхдээ Монгол Улсын цахим залилах гэмт хэргийн нөхцөлд байдалд хийсэн тоо баримтыг авч үзэн, мөн Монгол Улсад үйлдэгдэж буй цахим залилах гэмт хэргийн үйлдлийн аргуудыг гадаад улсад үйлдэгдэж буй цахим залилах гэмт хэргийн нөхцөл байдал, олон улсын жишээтэй харьцуулан авч үзсэн болно. Судалгааны явцад Монгол Улсад үйлдэгдэж байгаа цахим залилах гэмт хэргийн үйлдлийн арга олон улсад үйлдэгдэж байгаа цахим гэмт хэргийн үйлдлийн аргуудад ижил төсөөтэй шинжүүд ажиглагдсан. Гэмт хэргийн хохирлын харьцаагаар авч үзвэл Монгол Улсын цахим залилах гэмт хэргийн дундаж хохирол эдийн засгийн үзүүлэлттэй харьцуулахад ихээхэн өндөр байгаа нь бодлогын өөрчлөлт шаардлагатайг харуулж байна.

Үндсэн хэсэг

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ
МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

Цахим залилах гэмт хэрэг нь мэдээллийн технологийн эрин үед дэлхий даяар хурдацтай өсөж буй гэмт хэргийн нэг бөгөөд энэ нь тухайн улсын хил хязгаарыг даван дэлхийн аль ч улсаас үйлдэгдэх боломжтой гэдгээрээ онцлогтой. Энэ утгаараа дэлхий дахинд үйлдэгдэж буй нийтлэг цахим залилах гэмт хэргийн аргууд нь Монгол Улсад ч мөн адил үйлдэгдэж байна. Сүүлийн үед Монгол Улсын иргэдийг телеграмм болон бусад олон нийтийн сүлжээгээр гадаад улсын нутаг дэвсгэрээс цахимаар залилах үйлдэл их хэмжээгээр гарч байна. Телеграммаар гэхэд сүүлийн 4 сарын хугацаанд 10.3 тэрбум төгрөгийн бодит хохирол иргэдэд учирсан (П.Сайнжаргал, 2024). Цахим залилах гэмт хэргийн энэхүү хил дамнан шинж чанар нь зөвхөн нэг улсын бус, дэлхий нийтийн асуудал болсныг батална. Иймд Монгол Улсын нөхцөл байдлыг олон улсын жишигтэй харьцуулан судлах нь зүйтэй гэж үзэв.

Оросын Холбооны Улсын судлаач, Карпов, Н.С., Мозоль, А.П. нар “Гэмт үйлдэл нь тодорхой дэс дараалал, үе шатыг дамжин тухайлсан зорилгоо хэрэгжүүлэхэд чиглэсэн зохион байгуулалтын шинжийг агуулсан байдаг” (Карпов Н. М., 2003, хууд. 108) гэж тэмдэглэсэн нь цахим орчинд үйлдэгдсэн залилах гэмт хэргийн үйлдлийн аргыг тодорхойлоход тус дөхөм юм.

Цахим орчинд гэрээ, хэлцэл, тохиролцоо үйлдсэний үр дүнд мөнгө шилжүүлсэн ч хүлээн авагч нь нутаг дэвсгэр болон харьяаллын хувьд тодорхой бус байх нь элбэг тохиолддог. Үүний улмаас маргаантай асуудал гарсан тохиолдолд хохирогчийн зөрчигдсөн эрхийг нэг улсын хууль тогтоомжоор шийдвэрлэхэд хүндрэлтэй байдалд ордог нь олонх судалгаанаас илэрхий болсон. Гэмт хэрэг хоёр өөр улсын нутаг дэвсгэрт үйлдэгдсэнээр хэргийг илрүүлэх, мөрдөн шалгах ажиллагаа амжилттай явагдах магадлал буурч, залилагч этгээд нотлох баримтайгаар гэм буруутай нь нотлогдсон ч

Хохирогчид нөлөөлөн, цахим

1. шуудангаар мэдээлэл солилцон бичилт хийх арга (Larson, 2024);

эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх боломж хязгаарлагдмал болсоор байна.

Ийм нөхцөл байдлыг дараах жишээнээс харж болох юм. Тодруулбал, сүүлийн үед үйлдэгдсэн цахим орчны залилах хэрэгт “гэмт этгээд өөрийнхөө сайтыг интернэт сүлжээнд байршуулан түүнийгээ ашиглан садар самуун сурталчилсан зураг, видео материал худалддаг. Тухайн сайтаар зочилж байгаа хохирогчид өөрийнх нь зээлийн картын тухай мэдээлэл багтсан асуумж бүхий анкетыг бөглөх замаар бүртгэл үүсгэж дээрх нэр бүхий зураг, материалыг үзэж танилцах эрхтэй болохоор ойлголт төрүүлж, тэрхүү үйлдэлд хөтөлсөн бөгөөд тухайн сайтаар зочилж байх хооронд нь тэрхүү байгууллага данснаас нь багахан хэмжээний суутгалыг төлбөрийн журмаар татан авна. Энэхүү төлбөр нь хохирогч үл тоох хэмжээний бага байх учир тэр бүр анзаараад байдаггүй. Картын мэдээллээ алдсан хохирогчийн данснаас гэнэт их хэмжээний мөнгө алдагдаж, хохирогч хохирсон тухайгаа мэдсэн ч гэсэн залилан мэхлэгчдийн бурууг нотлох ямар нэг арга байхгүйн дээр тухайн сайт залилах үйлдлээ нэгэнт гүйцэтгэсэн тул хаагдсан” (Эрүүгийн хэргийн материал, 2023) жишээг дурдаж болно.

Судалгааны дээрх баримтаас үзэхэд залилан мэхлэгч чухам хэн бэ гэдэг нь тогтоогдох боломжгүй, нууцлагдмал хэвээрээ үлдэж, өөр бусад улс орон, нутаг дэвсгэрийн хохирогчдыг залилах боломж нь нээлттэй хэвээр үлддэг. Энэ нь интернэт сүлжээ ашиглаж байгаа залилан мэхлэгчдийн бодит боломж, хохирол учруулах үр дагаврын илэрхийллийн цар хүрээг харуулж байна. Дурдсан хэргийн баримтыг шинжлэн үзэхэд хохирогчдын ихэнх нь өөрийн улсын хууль сахиулах байгууллагад ханддаггүй, хэрхэн гомдол гаргахаа мэдэхгүй нөхцөл байдал тулгарч байгаагаар дүгнэж болно.

Цахим орчинд залилах гэмт хэргүүдийг дараах бүлгүүдэд хуваан үзэж болно. Тухайлбал,

- Төрөл бүрийн сайт ашиглан
- нууцлалтай код, дугаар, нууц

түлхүүрт олзлох замаар залилах гэмт үйлдэх арга;

Цахим орчинд үйлдсэн залилах гэмт хэрэг нь мэдээллийн технологи, техник, тоон төхөөрөмж (Халтар, 2019, хууд. 15), тоон электроник буюу дижитал электроник (Википедиа, 2022) программ хангамж, ашигладгаараа ердийн залилах гэмт хэргээс ялгаатай. Тодруулбал, Хохирогчид мэдэгдэхгүй байх нууц далд байдлыг бүрэн хэмжээгээр хангах, Ижил төсөөтэй байдал үүсгэн олон тооны хохирогчдыг амжилттайгаар төөрөгдөлд оруулах зэргийг дурдаж болно.

Цахим орчинд залилах гэмт хэрэг үйлдэхийн тулд гэмт этгээд нь загвар, бүдүүвч, төлөвлөгөө боловсруулан электрон хэрэгсэл, цахим сүлжээгээр дамжуулан өөрт ашигтай боломжуудыг хэрэглэдэг.

Монгол Улсын хэмжээнд цахим орчинд залилах гэмт хэрэг үйлдсэн аргыг бүдүүвч хувилбараар нь ялган 2010-2023 онд хийгдсэн судалгааны (ЦЕГ, мэдээлэл, дүн шинжилгээ, шуурхай удирдлагын албаны танилцуулга, 2023) үр дүнд дүн

шинжилгээ хийж үзэхэд түгээмэл ашиглагддаг аргад “Бизнесийн зээл олгох арга”, цахим орчинд үйлдэгдсэн гэмт хэргийн 21% буюу хамгийн өндөр хувийг, хонжворт сугалаа явуулах арга 19%, цахим тоглоом ашиглах аргаар үйлдэгдсэн гэмт хэрэг 14%, цахим орчинд танилцан дотносож итгэл олж авсны дараа дансаар мөнгө авч залилах аргаар үйлдэгдсэн гэмт хэрэг 15%, хувийн нууцтай холбоотой цахим гэмт хэргийн төрлүүд болох Кардинг буюу банкны картын мэдээллийг ашиглах, эмзэг мэдээлэл хулгайлж авах Фишинг, Романс залилан, цалин хөлс нэмэгдүүлэх сонирхол дээр тоглолт хийх аргууд тодорхой хувийг эзэлсэн. Сүүлийн жилүүдэд койн буюу криптовалюта, үнэт цаас зэргийг ашиглан цахим орчинд залилах гэмт хэргийн тоо эрс нэмэгдэх болсон. Энэ төрлийн арга нь харьцангуй хожим үүссэн боловч хурдацтайгаар өөрчлөгдөж, улам нарийн аргыг ашигласаар байна. (График 1-ээс үзнэ үү).

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ
ХАМГААЛАХ ЯМ

График.1 Цахим орчинд үйлдэгдсэн гэмт хэргүүдийн эзлэх хувь

Судалгаагаар тогтоогдсон, зонхилон үйлдэгдэж байгаа цахим орчны залилах гэмт хэргийн үйлдлийн аргыг тухайлан авч үзэхэд дараах онцлогтой.

Уг судалгааг хийхдээ Монгол Улсын цахим залилах гэмт хэргийн нөхцөлд байдалд хийсэн тоо баримтыг “Залилах” гэмт хэргийн нөхцөл байдалд дүн шинжилгээ хийж (Цагдаагийн ерөнхий газар, 2023) авч үзсэн. Мөн Монгол улсад

үйлдэгдэж буй цахим залилангийн үйлдлийн аргуудыг дэлхийн улс орнуудын цахим залилах гэмт хэргийн нөхцөл байдал, олон улсын жишээтэй харьцуулсан аргачлалаар хийсэн болно (Mazurina Mohd Ali, 2022). Судалгааны явцад Монгол улсад үйлдэгдэж байгаа цахим залилах гэмт хэргийн үйлдлийн арга олон улсад үйлдэгдэж байгаа цахим гэмт хэргийн үйлдлийн аргуудад ижил төсөөтэй

Хууль сахиулахуй

шинжүүд ажиглагдсан. Гэмт хэргийн хохирлын харьцаагаар авч үзвэл Монгол Улсын гарч байгаа цахим залилангийн дундаж хохирол эдийн засгийн үзүүлэлттэй харьцуулахад ихээхэн өндөр байгаа нь бодлогын өөрчлөлт шаардлагатайг харуулж байна.

Цахим орчинд үйлдэгдэж буй залилах гэмт хэргийг өмнөх болон одоо үетэй харьцуулсан хувилбарыг доорх байдлаар боловсруулав.

Өмнөх үеийн нийтлэг арга барилууд (2000-2010)

1. Цахим шуудангийн фишинг:

- Гэмт этгээдүүд цахим шуудангаар хуурамч банкны мэдэгдэл, хожлын мэдээлэл илгээж, хохирогчийн хувийн болон санхүүгийн мэдээллийг авахыг оролддог байсан.
- Жишээ нь, “Нигерийн хунтайж”-ийн түүх буюу томоохон хөрөнгө өвлөж авахад туслахыг хүссэн мессежүүд түгээмэл байсан.

1. Вирус болон тандах(spyware) программ ашиглах:

- Компьютерийн вирус илгээж, хохирогчийн мэдээлэлд хяналт тогтоох.
- Энгийн программ хангамжийг ашиглан банкны гүйлгээг хуурамчаар хийх.

2. Хуурамч онлайн худалдаа:

- Интернет худалдааны сайтууд дээр хуурамч бараа бүтээгдэхүүн зарж, хохирогчдыг мөнгөө урьдчилан шилжүүлэхийг шаардах.

Одоо үеийн нийтлэг арга (2010-2023)

1. Хуурамч платформ болон аппликэшн ашиглах:

- Гэмт этгээдүүд санхүүгийн аппликэшн, криптовалютын хуурамч платформ үүсгэж, хөрөнгө оруулалт татан төвлөрүүлэх нэрийдлээр залилан хийдэг.
- Жишээ нь, криптовалютын залилангийн платформ ашиглан

хэрэглэгчдийн хөрөнгийг хулгайлах.

2. Сошиал медиа ашиглан залилах:

- Facebook, Instagram, TikTok зэрэг сошиал медиа платформуудыг ашиглан хуурамч профайл үүсгэж, мөнгө зээлэх, хандив хүсэх үйлдэл өргөн тархсан.
- Романс залилангийн хохирогчдыг сэтгэл зүйн нөлөөлөл, холбогдолд оруулж, санхүүгийн хохирол учруулах.

3. Хиймэл оюун ухаан ашиглан залилан мэхлэх:

- Deepfake технологи ашиглан хуурамч дүрс бичлэг, аудио үүсгэж, албан тушаалтны нэр барьсан, аль эсвэл хуурамч хүний дүрээр танилцаж залилах үйлдлүүд илэрдэг.
- Chatbot ашиглан хэрэглэгчидтэй бодит мэт яриа өрнүүлж, хувийн мэдээллийг хуурч авдаг.

Харьцуулалт:

- Өмнөх үе: Харьцангуй энгийн, технологийн хувьд бага нөөц ашиглан үйлдэгддэг байсан ба фишинг болон вирусын халдлагууд давамгайлж байв.
- Одоо үе: Илүү нарийн төвөгтэй, технологийн дэвшлийг ашигласан залилан мэхлэх аргууд гарч ирж байна. Сошиал медиа, хиймэл оюун ухаан, криптовалют зэрэг шинэлэг технологиуд түгээмэл болжээ.

1.Койн буюу криптовалюта залилан (Udit Agarwal, 2023)

Хуурамч төсөл, койнууд гаргах эсвэл зохиомол үнийн хэлбэлзлийг бий болгох замаар мэдлэг, мэдээлэлгүй иргэдийг их хэмжээгээр хохироох, иргэдийн худалдан авсан койныг хуурамч хэтэвч (wallet) рүү шилжүүлж гадаадын болон дотоодын бирж рүү арилжаалж, шилжүүлэг хийсний дараагаар ор сураггүй алга болох. Энэ төрлийн гэмт хэргийг илрүүлэхэд маш хүндрэлтэй бөгөөд учир нь

крипто данс нь мөрдөн мөшгөх, данс эзэмшигчээс өөр хэн нэгэн этгээд хувийн мэдээллийг нь олох боломжгүй. Жишээлбэл, гэмт этгээд харилцах банкны дансандаа мөнгө шилжүүлэн авсан тохиолдолд мөрдөгч банк руу хандаж данс эзэмшигчийн мэдээллийг авах боломжтой атал криптовалют нь блокчэйн технологи дээр суурилсан байдаг ба энэ нь банк санхүүгийн байгууллага болон дундын зуучлагчгүйгээр өндөр нууцлалын технологийн дагуу гүйлгээ хийгддэг. Данс эзэмшигч нь өөрийн нууц үгээ мартсан эсвэл нууцлал бүхий хамгаалалтын түлхүүрээ мартсан тохиолдолд өөрөө ч ахиж хэзээ ч нэвтэрч чадахгүй болох эрсдэлтэй байдаг.

2. Романс залилан (Federal Bureau of Investigation, 2024)

Цахим орчинд харилцаа тогтоон хүний итгэлийг олж авах, улмаар үүнийгээ ашиглан залилах гэмт хэрэг үйлдэхийг романс залилан (romance scam) гэж тодорхойлдог. Тодруулбал, романс залилангийн гэмт хэрэг нь цахим орчинд танилцаж, хайр сэтгэлийн холбоо тогтоон тухайн хүний итгэлийг нь олж авч, хохирогчтой удаан хугацаанд харилцан, худал мэдээлэл өгч мөнгө, эд хөрөнгө шилжүүлэн авах үйл явцыг илэрхийлдэг. Энэ төрлийн гэмт хэргийг хиймэл оюун ухаан ашиглан үйлдэх нь ихсэж Deepfake буюу “гүн хууралт” (Osipilli Aparna, 2023) гэх нүүр царайг дуурайлган зураг, бичлэг, дуу хоолой хийх технологийг ашиглах шинэ арга барил дэлгэрээд байна.

Уг технологи нь хангалттай өгөгдлийг өгснөөр хүссэн хүнийхээ гадаад төрх байдал, хөдөлгөөнийг, дуу хоолойн хамтаар дуурайлгаж тухайн боловсруулсан дүрс болон дуу бичлэгийн мэдээллээ хохирогч руу илгээн хуурч, өөрт хэрэгтэй мэдээллийг авах, өндөр дүнтэй мөнгөн гүйлгээ заасан дансанд хийлгэх, тодорхой үйлдлийг хийлгэх зэргээр ашиглаж байна. Эдгээр технологи нь хуурамчаар дүрд нь орох гэж буй хүнтэйгээ ойролцоо биеийн галбиртай хүнийг сонгож, зөвхөн нүүрний хэсгийг өөрчлөх аль эсвэл тэр чигт нь хийсвэрээр хуурамч бичлэг хийх боломжтой байдаг.

Монгол Улсад романс залилангийн төрлийг илрүүлэхэд гадаад серверүүдтэй хамтран ажиллах зохицуулалтыг сайжруулах шаардлагатай. Тухайлбал, цагдаагийн байгууллага гадаадын платформуудтай харилцах эрх зүйн болон техникийн механизмыг боловсронгуй болгох нь оновчтой шийдэл юм.

3. Цахим орчинд захидал солилцох (Investopedia, 2023)

Хохирогчид нөлөөлөх үндсэн хэрэгсэл болгох зорилгоор цахим шууданг (чат бичих-мэдээлэл солилцох) ихэвчлэн ашигладаг.

Мэдээлэл солилцох IMS (Instant Messaging Service) гэж олон улсад нэршигдсэн “шуурхай мессежний үйлчилгээ”-г гэмт санаа бодлоо хэрэгжүүлэх үндсэн хэрэгсэл болгон ашигладаг. Ийм гэмт хэргийн гол шинж нь хохирогчийг төөрөгдөлд оруулан захидал бичих бөгөөд зарим тохиолдолд зөвхөн ганц захидал бичих нь залилан мэхлэгчийн хувьд хангалттай байх тохиолдол ч бий.

Гэмт этгээд ирээдүйн хохирогч болох хүмүүс, хуулийн этгээдийн санхүүгийн болон бусад нууц мэдээллүүдийг вирусийн программ хангамж ашиглан анкет, асуулга авах зарчмаар ч олж авдаг.

Цахим сүлжээ ашиглан үйлдэж байгаа залилах гэмт хэргийн түгээмэл хэрэглэгдэж байгаа нэг төрөл бол гадаад орнуудад “нигерийн захидал” хэмээн нэрлэж байгаа цахим шууданд тулгуурласан арга юм. Энэ арга интернэт сүлжээ үүсэхээс бүр өмнө үүссэн хэдий ч өнөөгийн нөхцөлд хэрэгжсээр байна. “Нигерийн захидал”-ын гол санаа нь дараах байдлаар илэрдэг. Тухайлбал, дэлхийн өнцөг бүрд илгээгддэг, хэн нэг нь захидлыг хүлээж аваад уншиж үзвэл ихэвчлэн англи хэл дээр бичигдсэн (Grigutyte, 2023) байдаг, агуулгатай танилцвал улс орных нь дотор үүссэн эмх замбараагүй явдлын улмаас санхүүгийн зарим нэгэн түр зуурын бэрхшээл үүсээд байгаа нигерийн нэгэн баян эрхэм өөртөө тусламж хүссэн агуулгатай байх ба тэрээр өөр нэгэн улс руу өчүүхэн төлбөр шилжүүлэх шаардлагатай байгаа талаараа дурсан энэ хүсэлтийг нь

ᠮᠣᠩᠭᠡᠯᠡ ᠰᠤᠬᠢᠭᠢᠯᠠᠬᠤᠢ

биелүүлж өгсний хариуд их хэмжээний мөнгөн урамшуулал амласан байдаг. Захидал илгээгчийн зүгээс тавьж буй цорын ганц нөхцөл нь бэрхшээлд ороод байгаа баян нигерийн шаардсан мөнгийг шилжүүлэн байршуулах, цаашлаад илүү их хэмжээний шаардлагатай төлбөрийг нь нэр бүхий улс руу шилжүүлээд илүү нэмэгдэлтэй дүнг өөрт нь шагнал болгон эргүүлж шилжүүлэх болзолтойгоор банкин дахь төлбөрийн дансны дугаараа өгдөг. Дансны дугаараар нь мөнгө явуулсны дараа харин бүх үйлдэл эсрэгээрээ явагдаж залилуулсан хохирогчийн данснаас мөнгө нь хаашаа ч юм шилжиж эргэж шилжих хөдөлгөөн хийгдэхгүйгээр алга болдог.

Олон улсын байгууллага, түүний дотор НҮБ-аас үлэмж хэмжээний мөнгийг дансанд нь шилжүүлэн байршуулахад бэлэн байгаа мэт утгатай мэдээлэл бүхий мессеж тараах үзэгдэл ажиглагдаж байна. Энэхүү аргыг нийгмийн сүлжээг ашиглан залилах арга гэх бөгөөд хэрэглэгчийн программ хангамжийг түр хугацаагаар гэмтээх замаар хэрэглэгчийн хаяг руу хууль бусаар нэвтрэх хэрэглэгчийн “найз”-ын жагсаалтад байгаа хэн нэгэн лүү хэрэглэгчийн нэрийн өмнөөс тусгайлсан агуулгатай захидлыг явуулан мөнгө асуух байдлаар хэрэглэгдэж эхэлж байна. Энэ аргын нэг онцлог нь хохирогч залилагч этгээдтэй нийгмийн сүлжээнд найз болсноор өөрт захидлаар ирсэн линк рүү нэвтрэн орж, нэр бүхий программыг өөрийн төхөөрөмждөө суулгаснаар хувийн мэдээллээ алдан, улмаар өөрөө ч мэдэлгүйгээр хохирогч болж энэ нь даамжирч өөрийн ойр тойрны хүмүүсээ залилуулсаар байдаг онцлогтой нь судалгаагаар илэрсэн.

4.3Эзэлийн карт(кардинг) ашиглах (moneysmart, 2024)

“Кардинг” гэдэг нэр томъёо нь банкны картыг эзэмшигчийн зөвшөөрөлгүй ямар нэг хэлбэрээр ашиглаж байгаа залилах гэмт хэргийн шинэ төрлийг хэлнэ. Гэмт этгээдүүд хохирогчийн төлбөр тооцооны “Web Money, Pay Pal” зэрэг системд хууль бусаар нэвтрэн, эсвэл зөөврийн компьютерыг нь шууд удирдахын тулд алсаас нэвтрэх программ ашиглах,

вирусийн программ суулгах гэх мэт замаар нэвтрэн орж, төлбөрийн картын мэдээллийг өөрийн болгодог. Түүний зэрэгцээ кардинг нь олон янзаар хэрэгжүүлж болох загварчлалаараа ялгаатай. Ямар төрлөөр илэрсэн байх нь хамаагүй бөгөөд кардинг бол орчин үеийн мэдээллийн технологи ашигладгаараа аюул дагуулж байдаг. Кардинг нь нэг талаас цахим орчинд үйлдэгддэг залилан мэхлэх гэмт хэргийн нэгэн төрөл, нөгөө талаас зохион байгуулалттай гэмт бүлэглэлүүд өөрийн гэмт санаа бодлоо хэрэгжүүлэх зорилгоор бусдад итгэл, ойлголт төрүүлэх явдлаар илэрхийлэгддэг. Тухайлбал, хуурамч зээлийн карт үйлдвэрлэх, бэлэн бус гүйлгээг бэлэн мөнгө болгон хувиргах, хуурамч үйлчилгээний төв, сайт зохион байгуулах, ажиллуулах зэргээр илэрч байна.

5.Мэдээллийн сайт ашиглах (norton, 2024)

Мэдээллийн сайт ашиглах цахим гэмт халдлагын хэлбэр нь энэ төрлийн гэмт хэргийн дийлэнх хэсгийг эзэлдэг онцлогтой.

Судлаачдын үзэж байгаагаар залилан мэхлэгч нарын үйл ажиллагаанд дор дурдсан хувилбарууд түгээмэл илэрдэг. Тухайлбал,

- 1)Хөрөнгө оруулалтын загварчлал;
- 2)Цалин хөлс;
- 3)Шидэт түрийвч;
- 4)Нээлттэй дуудлага худалдаа, интернэт-худалдаа;
- 5)Онлайн-казино, хонжворт тохирол;
- 6)Сайтуудыг хуурамчаар хуулбарлах зэрэг ордог.

Энэ хувилбаруудаас нээлттэй дуудлага худалдаа буюу цахим-худалдааг нарийвчлан судалж үзэхэд энэ нь хуурамч сайт үүсгэн тэндээ элдэв төрлийн бараа материал зарж буй дүр үзүүлж худалдан авалт хийсэн хүмүүсээс ашиг олох замаар үйлдэгддэг. Тухайлбал, ямар нэгэн эд хөрөнгө борлуулах нэрийдлээр хохирогчоос захиалгын төлбөрийг урьдчилан шилжүүлэн аваад барааг нийлүүлэхгүй байх явдлаар илэрнэ. Залилан мэхлэгч нарын дуудлага

худалдааны үед хэрэглэдэг хоёр үндсэн арга байна. Үүнд:

- Тухайн барааны өмнөх худалдан авагч нь татгалзахад “хоёр дахь боломж” олдож байгаа мэтээр
- 1) дуудлага худалдаанд оролцуулж веб сайтын нэрийг хамт явуулах. Тухайн хаягаар шаардлагатай мөнгийг шилжүүлснээр хохирогч болох.

- 2) Дуудлага худалдаанд оролцох сонирхол бүхий хүмүүст төлбөрийн дансаа баталгаажуулахыг мэдэгдэх арга. Нэвтэрсэн веб сайт нь хуурамч эцсийн дүндээ хохирогч өөрийн нууц мэдээллийг гэмт этгээдэд шилжүүлдэг.

Онлайн-худалдаагаар дагнадаг залилан мэхлэгч нар “дуудлага худалдаачид”-аас ялгаатай нь өөрийн

зорилгоо хэрэгжүүлэх залилах олон төрлийн аргатай байна. Эдгээрийг тоймлон харуулбал, Үүнд:

- 1) Аль болох олон худалдан авагчийг өөртөө татахын тулд эрэлт ихтэй барааг хямдруулсан интернэт-дэлгүүр байгуулах арга. Төлбөрөө төлсөн хүнд ямар ч бараа илгээмжээр ирэхгүй.

- 2) Хохирогч тухайн сайтад зочилж байх үед “өөрчлөгдөх боломжтой үнэ тогтоох” арга. Зөвхөн хохирогчид зориулсан барааны үнийг бий болгох. жишээ нь: чанараас нь хамаарч байгаа гэх үндэслэлээр ялимгүй өсгөх байдлаар худалдан авах сонирхлыг ихэсгэх зорилготой, зарим нөхцөлд үнэ нэмж байгаа нь дэлгүүрийн захиргааны зүгээс ижил нэр бүхий дуураймал бүтээгдэхүүн худалдан авахаас хохирогчийг урьдчилан сэргийлж байгаа хэрэг гэж тайлбарлах нь бий.

- 3) Санхүүгийн боломж, нийгэмд эзэлж байгаа байдал зэргийг харгалзан ирээдүйн хохирогч нарт нууцаар ялгавартай хандах арга. Энэ арга нь үйлчлүүлэгчийнхээ талаар дэлгэрэнгүй данс, тооцоо хөтөлдөг компаниуд орно. жишээ нь: аяллын компаниуд залилах арга болгон хэрэглэгддэг. Нэрсийн жагсаалт, бусад тандалтыг үндэслэн нэг ижил ажил үйлчилгээнд янз бүрийн үнэлгээ тогтоож төлбөрийг урьдчилан авахад чиглэгдсэн байдаг.

Дээрх төрлийн аргыг хэрэгжүүлэх нэг чухал нөхцөл бол бэлэн бус хэлбэрээр төлбөр тооцоо хийх боломжийг олгох юм. Хэрэглэгч нь тухайн сайтын хувийн мэдээлэл оруулах хэсэгт асуултад хариулах замаар бүртгүүлснээр хохирогч болдог.

Бүртгүүлсний дараа хохирогч өөрийн сонирхсон барааг захиалахын тулд банкны зээлийн карттай холбоотой мэдээллийг төлбөр тооцоо хийх үүднээс залилан мэхлэгчид мэдээлснээр урхинд орно. Хохирогч нь цахим орчинд үйлдэгддэг залилах гэмт хэргийн талаар ямар нэг мэдээлэлгүй, туршлагагүй, анхаарал болгоомжгүй, хайхрамжгүй нэгэн байвал зээлийн картын мэдээллийг илүү нарийн мэдэх зорилгоор залилан мэхлэгч янз бүрийн шалтгаан хэлж бусад мэдээллийг нэмэлтээр олж авдаг. Үүний дараагаар хохирогчийн данснаас барааны үнэ, тээврийн зардал, хүргэлтийн төлбөр

гэх мэтчилэн гүйлгээ хийгддэг. Залилан мэхлэгч захиалсан барааг тодорхой хугацаанд захиалагчид хүргэлтээр ирэх учрыг тайлбарлаж өгөөд хохирогч хүлээх хэрэгтэй болдог. Залилан мэхлэгч түүний зээлийн картын хэрэгцээт мэдээллийг авч банкны дансанд шилжиж орсон мөнгийг аван өөр данс руу хийдэг. Зарим тохиолдолд захиалгыг биелүүлдэг боловч бараа нь анх захиалсан шиг нь байх, ижил загварын бараа боловч гэмтэл, гологдолтой бүтээгдэхүүн байх тохиолдол байдаг. Зээлийн карт ашиглан дээр дурдсан сул талуудаар дамжуулан гэмт хэрэг үйлдэж байна.

Цахим орчинд нийгмийн сүлжээ ашиглан залилах гэмт хэрэг үйлдэх аргын нэгэн дэд хувилбар болох сайтуудыг хуулбарлах арга нь гэмт этгээдүүд интернэтийн сүлжээг ашиглан ялгах аргагүй сайт хийдгээрээ онцлог.

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤᠢ

6.Цалин хөлс нэмэгдүүлэх сонирхол дээр “Тоглолт хийх” (Seon, 2024)

Хүмүүсийн цалин хөлсөө нэмэгдүүлэх сонирхол дээр үндэслэн “тоглолт хийх” аргыг өргөн хэрэглэж байна. Энэ аргыг хэрэгжүүлэх байдал нь олон янз байдаг. Ерөнхий ойлголт авахын тулд дараах жишээтэй танилцаж болох юм. Нэр алдар бүхий нэг номын сангийн “Ховор номын сан”-д байгаа номыг хуулбарлаж, дахин хэвлэх ажилд өндөр цалин хөлс амлаж байгаа сайтыг зохионо. Энэ төрлийн сайтад байрлах санал нь тухайн саналын бодит үнэний талаар ирээдүйн хохирогчид ямар ч эргэлзээ төрүүлэхгүйгээр боловсруулагдсан байдаг. Энэхүү саналд ном хуулбарлах, дахин хэвлэх техник ажиллагааны талаар шинжлэх ухааны үндэслэлтэй үг өгүүлбэр зориуд сонгогдсон байх нь хохирогчийг төөрөгдөлд оруулах үндсэн аргуудын нэг нь болно. Сонирхож буй нэгэнд тавигдах цорын ганц шаардлага нь цаашид түүний хийж гүйцэтгэх ажилтай нь холбоотой харилцаа холбоо, тээвэр зэрэгт шаардлагатай мөнгийг шилжүүлэх санал тавьдаг. Үүний дараагаар залилан мэхлэгч нь хохирогчоос өөрийн хүссэн мөнгөө олж авмагц, вэбсайтаа хаагаад алга болдог.

Энэ тохиолдолд залилан мэхлэгчид төлж байгаа төлбөрийн хэмжээ нь төдийлөн ихгүй байдаг учраас тухайн гэмт хэргийг мөрдөн шалгахад үлэмж бэрхшээл гардаг. Учир нь хохирогчийн дийлэнх хувь нь хууль сахиулах байгууллагад энэ талаар гомдол гаргадаггүй, гомдол гаргасан зарим тохиолдолд нэхэмжилж байгаа мөнгөний хэмжээ нь хуульд заасан эрүүгийн хэрэг үүсгэж яллагдагчаар татаж мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах хохирлын хэмжээнд хүрэхгүй байгаа үндэслэлээр хэрэг

- 1) Мэдээллийг олонд нэр хүндтэй банк, эсвэл банк санхүүгийн байгууллагын нэрийг барин тараах.

Зарим тохиолдолд мэдээлэл тараахын оронд цахилгаан холбооны хэрэгсэл ашиглан утсаар дуудлага хийдэг. Энэ аргыг ихэвчлэн ямар нэг банкны суурин сүлжээнд хулгайгаар нэвтрэх, тэнд

бүртгэлтийн хэрэг нээхээс татгалздагт оршино.

7.Картын мэдээллийн нууцлалыг авах “фишинг” (Cisco, 2024)

Картын мэдээллийн нууцлалыг авах “фишинг” аргын үндсэн зорилго бол хохирогчоос шаардлагатай нууц мэдээллийг нь “дэгээдэх” явдал учраас энэ аргыг “фишинг” буюу англи хэлний “phishing” дэгээдэх гэдэг үгээр оноон нэрлэсэн байдаг.

Орчин үед шинээр үүсэн бий болж байгаа “Зээлийн карт(кардинг) ашиглах арга”-ын өөр нэгэн төрөл болох “фишинг буюу картын мэдээллийг олж авах арга” нь цахим төрлийн гэмт хэргийн багагүй хувийг эзэлнэ. Энэ арга нь ойрын ирээдүйд төлбөрийн картын мэдээллийг хулгайлах замаар нийгэмд дэлгэрч байгаа бөгөөд цаашид нийтлэг хэрэглэгдэх арга болж хувирах магадлалтай. Үндсэн арга нь хэрэглэгчийн итгэлийг урвуугаар ашиглан банкны сайттай төсөөтэй хуурамч сайтыг зохион түүгээр дамжуулан хохирогчийн төлбөрийн картнаас бэлэн мөнгө хулгайлах гэмт хэрэг юм.

Картын мэдээллийн нууцлалыг авах “фишинг” аргын онцлог шинж нь мэдээлэл солилцох үйлчилгээ болон сайт зохиохоос гадна харилцаа холбооны сүлжээ, ашиглах, тэдгээрийг хослуулан нь хэрэглэдэг. Картын мэдээллийн нууцлалыг авах “фишинг” арга нь банк хоорондын тооцоо эсвэл зээлийн картаар хийх гүйлгээний нууцлалын талаарх мэдээлэл олж авахыг зорих ба түүнийг ашиглан мөнгө хулгайлах үйлдэлд шилждэг хууль бус үйлдэл юм. Цахим орчинд захидал солилцох аргатай адил мэдээлэл тараах боловч дараах ялгаатай. Үүнд:

Мэдээлэлд ямар нэгэн сайтын нэрийг заавал дурдсан байх ба жинхэнэ сайтын хуулбарлан хэрэглэгчийг залилан мэхлэгчид хэрэгтэй тусгайлан бэлдсэн хэсэг рүү дагуулах.

ажилладаг өөрийн талын хамтрагчаас тухайн хохирогч болгохоор сонгосон хүний зээлийн картын талаарх зарим нэг мэдээллийг олж авсан тохиолдолд хэрэглэдэг. Энэ аргын гол нууц нь

хэрэглэгч ямар нэг асуудлаар банканд хандахад ихэнх тохиолдолд автомат хариулагчид холбогддог байдлыг овжиноор ашиглахад оршиж байна. Тухайн тохиолдолд залилагч этгээд автомат хариулагчийн дүрд “хувилж” “Таны зээлийн картыг хууль бусаар ашиглах гэсэн оролдлого гаргадаг тул гүйлгээг нь түр “хаах- блоклох” шаардлага гарлаа. Иймээс танд мессежээр илгээх дугаар луу өөрийн “нэвтрэх нууц дугаар-пин”- кодыг илгээнэ үү” гэх байдлаар хэрэгжүүлдэг.

8.Хонжворт сугалаа явуулах (Central Bank, 2024)

Энэ арга нь хуурамч хонжворт тохирол зохиох юм. Ингэхдээ хохирогч болох хүний гар утсанд хонжворт тохирлоор “та утасны дугаар хонжворын эзэн боллоо, “автомашин хожлоо” гэх мэт мессеж ирүүлэх болно. Мессежинд тухайн шагналыг олгох компанийн сайтын хаяг дурдагдсан байх, түүгээр орж шагнал авах нөхцөлийнхөө талаар мэдэж болох тухай мэдээлсэн байна. Үүгээр үүрэн холбооны үүрэг дуусгавар болно. Харин нэр бүхий сайтад хандсанаар та шагналд авах машиныхаа даатгал болон хүргэлтэй холбоотой зардал болох тодорхой хэмжээний мөнгийг шилжүүлэх тухай зааврыг аван, түүнийг нь шилжүүлэлт хүлээн авсан тухай хариу ирэхгүй байх ба тун удалгүй шагналаа авах ямар ч боломжгүй гэдгийг ойлгоно. Харин тэрхүү сайт нь мэдээж хуулбарлаж зохиосон байх тул таны мөнгийг өөрийн болгох боломжтой данс руу хийлгэх зорилготой.

9.Өрөвдүүлэх замаар мөнгө гуйх“Буяны сан” (Australian Competition and Consumer Commission, 2024)

Өрөвдүүлэх замаар мөнгө гуйх- “Буяны сан” арга нь залилан мэхлэгч нэр бүхий бодит хүний гадаадад хийлгэх өндөр үнэтэй мэс ажилбар түүний зардал, нөхөн сэргээх эмчилгээ, сувилгаанд зориулсан хандив цуглуулах тодорхой хаягтай цахим орчин дах сайтыг яг ижил байдлаар нь зохиож, хаяг шошгыг дуурайлган үйлдэж дансны дугаар байршуулан хандивын хэмжээг бага байхаар заан өөрийн дансанд авах гэмт хэрэг юм.

10.Бизнесийн зээл олгох (Home Business, n.d.)

Техник, технологи хөгжихийн хэрээр хиймэл оюун ухааны технологи нь гэмт хэрэгтнүүдэд залилах гэмт хэрэг үйлдэх илүү таатай боломжийг бүрдүүлж, иргэдийн хувийн мэдээллийг хулгайлан, ашиглах замаар залилах гэмт хэргээ илүү амжилттай үйлдэх боломжийг бий болгосон. Гэмт хэрэгтнүүд хүмүүсийн анхаарлыг татах, залилан мэхлэгчдийг халхавчлах зорилгоор хохирогчдыг залилах гэмт үйлдэлд татан оролцуулдаг. Жишээлбэл, “Хувьцааны зөвлөмж” гэсэн залилах гэмт хэргийн үеэр залилан мэхлэгчид хэд хэдэн худалдаачдаас “Хувьцааны зөвлөмж” гэж нэрлэгдэх олон тооны дансыг худалдан авчээ. Хувьцааны зөвлөмжийн мэдээллийг зорилтот бүлэгт илгээн, хохирогчдыг хөрөнгийн зах зээлд уруу татсаны дараа тэднээр өндөр гишүүнчлэлийн хураамж төлүүлж, программ хангамж худалдаж авхуулж, шинэ хуурамч арилжааны платформтойгоо танилцуулна. Энэ төрлийн гэмт хэргийн ард хохирогчоос бусад нь хууран мэхлэгч байх ба, олон хүнийг хөрөнгө оруулалтад оруулахын тулд та идэвхтэй оролцох хэрэгтэй гэсэн хуурмаг байдлыг бий болгон хохирогч болгодог.

11.Цахим орчинд тоглох-тоглоом (HDFC, 2024)

Сүүлийн жилүүдэд цахим орчинд хүмүүс мөрийтэй тоглоом тоглох тохиолдлууд эрчимтэй тархаж байна. Цахим орчинд тоглоом тоглогчийн тоо эрс өсөж, тоглоом зохиогчдын тоо ч тасралтгүй нэмэгдсэн. Цахим орчинд тоглох тоглоомыг вирусийн программ хангамжтай хоршуулан үйлдлийн аргаа нарийсгаж байгаа нь судалгаанаас харагдаж байна.

Цахим орчинд тоглох-тоглоомын аргыг боловсруулж байгаа этгээд нь программ хангамж, тоглоомыг тоглуулах, ашиглах ур чадвар, мэдлэг, мэдрэмж мэдээлэл тодорхой хэмжээний санхүүгийн боломжтой байгаа нь ажиглагдсан. Тоглоом тоглогчдын дунд насны хязгаарлалт байхгүй, санхүүгийн боломжтой, тоглох цаг хугацааны хувьд ямар нэг байдлаар хязгаарлагдмал бус

МОНГОЛ УЛСЫН
ХҮҮЛЬ САХИУЛАХ
ХҮҮЛ

хүмүүст чиглэгдэнэ. Тэдний дундаас онлайн-тоглоомын ирээдүйн хохирогчийг тодруулна. Цахим орчинд тоглох-тоглоомын арга нь тоглоомоос олох ашиг орлогын төлөө цаг хугацаа, эд хөрөнгөө зарцуулах хүсэлтэй хүмүүсийг татахад чиглэгдэнэ.

1. Картын мэдээллийн нууцлалыг авах “фишинг” аргыг ашиглах;
2. Тоглогчдын тоглоомд нэвтрэх нууц үгийг нь ашиглах арга;
3. Вирусийн программ хуулгайлах;

12. Насанд хүрэгчдийн кино сайт ашиглах (FBI, 2024)

Цахим орчинд насанд хүрэгчдийн сайтаар залилах гэмт хэрэг үйлдэхэд зохион байгуулалттай бүлэглэл оролцохгүй байна гэж байхгүй бөгөөд “системд халдах, онлайнгаар залилах” гэмт хэргүүдийг ганц нэг хүн үйлдэх боломжгүй. Энэ төрлийн гэмт хэргийг үйлдэгч этгээдүүдийн бусад төрлийн зохион байгуулалттай гэмт бүлэглэлээс ялгагдах ялгаа нь бүлгийн гишүүд дэлхий даяр тархан байршин хилийн чанд дахь улс оронд тархсан байдаг. Уг гэмт хэрэгтнүүдийн үйлдэж байгаа гэмт хэрэгт захирах, захирагдах ёс үйлчилдэггүй байна (МУИС, 2013, хууд. 82).

Орчин үед цахим орчинд зохион байгуулалттай гэмт бүлэглэлүүд оролцох болсны улмаас нэг хэрэгтний үйлддэг байсан бага хохиролтой гэмт хэргүүд нь их хэмжээний хохиролтой, олон улсыг хамарсан, илүү ярвигтай зохион

1. Товчхон
сэдэлжүүлэх
агуулгатай
байх.

2. Аль болох их итгэл үнэмшилтэй байх,
Нийгмийн ямар нэг сүлжээ ашиглаж
байгаа бол захидлыг өөрийн хүрээллийн
аль нэг найзаасаа хүлээн авч байгаа мэт
сэтгэгдэл төрүүлэхүйц байх.

3. Цахим орчинд үйлдэж буй
үйлдэл нь гэмт хэрэг биш
мэт харагдах, нуун
далдлах шинжийг
агуулсан байх.

Монгол Улсад цахим орчинд үйлдэгдсэн залилах гэмт хэргийн үйлдлийн гүйцэтгэсэн аргыг судлан авч үзэхэд (ЦЕГ, Залилах гэмт хэргийн нөхцөл байдалд дүн шинжилгээ хийсэн талаар тайлан, 2023):

- 33.3 хувь нь онлайн бараа бүтээгдэхүүн худалдан борлуулах нэрээр;
- 23.1 хувь нь хохирогчийн танил хүний мэдээллийг ашиглаж;
- 21.4 хувь нь эх сурвалж тодорхойгүй цахим хаягт байршуулсан бага

Касперскийн лабораторийн мэргэжилтнүүдийн судалгаагаар онлайн-тоглоомын нууц мэдээллийг хулгайлдаг дараах үндсэн аргууд (securelist by kaspersky, 2024) байна. Үүнд:

байгуулалттай, үйлдвэржсэн гэмт хэргүүд болон хувирч байна (Moore, 2016, pp. 32(3):3-4.). Тухайлбал, Монгол Улсаас хөөгдөн гарсан 800 хятад иргэдийн цахим орчинд үйлдсэн гэмт хэргийн үйлдэл үүнд орно. Монгол Улсад үйлдэгдэж байгаа цахим гэмт хэргийн 80 хувь нь зохион байгуулалттай шинжтэй гэж судлаачид үзсэн. (University & London, 2014)

Европын “ЮСТА” илтгэлд дурдсанаар ойрын ирээдүйд цахим орчинд үйлдсэн гэмт хэргийг мөрдөн шалгах ажиллагаа үндэстэн дамжсан шинжийг агуулж, цахим орчинд мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах чиг үүрэг бүхий байгууллагууд олон улсын түвшинд хамтран ажиллах шаардлагатай гэж дурджээ. (UNODC, 2013)

Судалгааны дүнгээс үзэхэд энэ үйлдлийн арга нь үндсэн гурван шинжтэй. Үүнд:

хүүтэй зээл олгох зарын дагуу мөнгө шилжүүлсэн;

- 8.5 хувь нь гадаад улс руу зорчих виз гаргаж өгөх нэрийдлээр;
- 4.3 хувь нь гадаад улсын цахим платформд үүсгэсэн цахим хэрэгсэлд бүртгүүлж мөнгө шилжүүлэх;
- 1.7 хувь нь ажилд зуучилж өгнө, урьдчилгаа төлбөр авна гэж;
- 0.9 хувь нь гадаад улсын валют худалдан авахаар мөнгө шилжүүлэн авах;

- 6.8 хувь нь дээрх бүгд гэсэн хариултыг өгсөн байна.

Судалгааны үр дүнд цахим залилан нь дан ганц тухайн улсын хил хязгаар дотор бус дэлхийн аль ч улсаас үйлдэгдэх боломжтой нь харагдав. Криптовалютын залилан, хуурамч онлайн худалдаа, романс залилан зэрэг аргууд нь дэлхийн ихэнх улс оронд нийтлэг үйлдэгддэг бөгөөд Монгол Улсад ч адилхан үйлдэгдэж байгаа нь онцлог ажиглагдсан. Монгол Улсад цахим залилангийн гэмт хэрэг нь сүүлийн жилүүдэд огцом нэмэгдэж байгаа бөгөөд нийт залилах гэмт хэргийн 33.2 хувь нь цахим орчинд үйлдэгдэж байна. Судалгааны үр дүнгээс харахад, цахим залилангийн эсрэг тэмцэхэд олон улсын хамтын ажиллагааг өргөжүүлэх, иргэдийн цахим боловсролыг нэмэгдүүлэх, хууль сахиулах байгууллагуудын чадавхыг бэхжүүлэх шаардлагатай.

Судалгааны үр дүнд, залилан мэхлэгчид үндэстэн дамнан өөр улсын нутаг дэвсгэрээс хил дамнасан үйл ажиллагаа явуулж байгаа нь тодорхой байна. Ийм нөхцөлд Монгол Улсын хууль сахиулах байгууллагууд хөрш орнуудын ижил төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх байгууллагуудтай хамтран ажиллах, шаардлага гарч байна.

Дүгнэлт

1. Цахим орчинд үйлдэгдэж буй залилах гэмт хэргийн үйлдлийн аргуудад дүн шинжилгээ хийхэд өмнө болон одоогийн аргууд нь хувьсан өөрчлөгдөж, сэтгэл хөдлөл, хүсэл шуналыг урьдач нөхцөл болгоод түүнд тааруулсан технологи шийдэл гаргах замаар улам нарийсаж байна. Тухайлбал, Фишинг, кардинг, романс залилан, крипто луйвар зэрэг арга нь хүний сэтгэл хөдлөлд үндсэн суурь нөхцөлөө тулгуур болгоод санхүүгийн схемчлэлээр дамжин технологийн шийдлийн замаар төрөл бүрийн платформ ашиглан хохирогчийг занганд оруулж байна. Мөн гүн хууралтын болон хуурамч хандивын сангийн аргыг нь судлахад гэмт хэрэгтнүүд хохирогчийн итгэл, өрөвдөх сэтгэл, цахим аюулгүй байдлын сул тал, мэдлэг хомс байдлыг хөшүүрэг болгон ашиглаж байна.

2. Цахим орчинд үйлдэгдэж буй залилах гэмт хэргийн аргууд технологийн хөгжлийг даган илүү нарийн төвөгтэй болж, хууль сахиулах байгууллагуудад бодлогын шинжтэй боловсронгуй нарийн арга хэрэгслийг нэвтрүүлэх шаардлагыг бий болгож байна. Урьдчилан сэргийлэх, хяналт тавихад хууль сахиулах байгууллагын технологийн дэвшлийг нэмэгдүүлэх нь чухал юм.

3. Монголын Улсад энэ төрлийн гэмт хэргийн аюул заналтай үр дүнтэй тэмцэж чадахгүй байгаа нь олон тооны хохирогч бүртгэгдэж, тэдгээр нь хохирлоо барагдуулж чадахгүй, гэмт хэрэг өссөөр, үйлдлийн арга төгөлдөршиж, гадаад улсын элдэв гэмт аргын хувилбар нэмэгдсээр байгаад дүгнэлт хийх цаг нэгэнт болжээ.

4. Монгол Улсын хувьд өнөөгийн байдлаар бодит, хийсвэр эдийн засгийн харилцан хамаарлын асуудал нь эрх зүйн шинжлэх ухаанд бүрэн судлагдаагүй байгаа учраас цахим орчинд залилах гэмт хэргийн үйлдлийн аргын судалгааг практик нөхцөлтэй холбож илүү гүнзгийрүүлэн суурь судалгаа хийх шаардлагатайг харуулж байна.

Санал

- Манай улсын хувьд цахим орчинд үйлдэгдэж буй залилах гэмт хэргийг илрүүлэх, таслан зогсоох, үр дүнтэй мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах, урьдчилан сэргийлэхийн тулд олон улсын хамтын ажиллагааг сайжруулж, тухайлсан гадаадын зарим улстай санхүүгийн болон авлигын эсрэг конвенцын хүрээнд эрх зүйн туслалцааны гэрээ байгуулах замаар криптовалютын зах зээлийн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох, гадаад серверүүдтэй хамтран ажиллах механизм хэрэгжүүлэх шаардлага урган гарч байна.

- Цахим орчинд үйлдэгдсэн залилах гэмт хэргийн үйлдлийн аргуудад үндэслэсэн сургалтын богино хугацааны хөтөлбөр боловсруулан үр дүнтэй мөрдөн шалгахад чиглэгдсэн сургалтуудыг аймаг, нийслэлийн, сум дүүргийн цагдаагийн газар, хэлтсүүдийн мөрдөгч нарт зохион байгуулах, үүнд Кибер гэмт хэрэгтэй тэмцэх албыг татан оролцуулах.

• Цахим орчинд үйлдэгдсэн залилах гэмт хэргийн үйлдлийн аргын дүн шинжилгээнд үндэслэн төр, хувийн хэвшлийн хамтын ажиллагааны бодлого боловсруулж мэдээлэл солилцох, технологийн шийдэл гаргах, хууль эрх зүйн зохицуулалтыг шинэчлэх, иргэдийн боловсролыг нэмэгдүүлэх зэрэг чиглэл тус бүрээр төлөвлөлт гарган хэрэгжүүлэх.

• Бусад улс орны энэ салбарын мэргэжилтнүүдтэй хамтран ажиллаж манайд аюул занал гарахаас урьдчилан сэргийлж, гарах хохирлыг багасгах. (Жишээлбэл: Интерпол, олон улсын кибер аюулгүй байдлын байгууллагуудтай хамтран ажиллах)

• Цахим гэмт хэргийн үйлдлийн аргын талаарх олон нийтийн мэдлэгийг дээшлүүлэхэд чиглэсэн төсөл хөтөлбөрийг урт богино хугацаанд үр өгөөжтэйгөөр системчлэн зохион байгуулах.

• Цахим гэмт хэргийн үйлдлийн аргад үндэслэн мөрдөн шалгах ажиллагааны хурдыг хангахын тулд Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх хуулийн холбогдох хэсэгт цахим мөрдөлт, цахим мэдүүлэг авах, цахим гүйлгээний хаалт, цахим эд хөрөнгийн шилжилт хөдөлгөөний хязгаарлалт зэрэг цаг, минутаар хэмжигдэх хурд шаардсан зохицуулалтыг иж бүрэн судалгаатайгаар багцлан зохицуулж, мөрдүүлэх.

• Дээрх саналтай уялдуулан банк, санхүүгийн багц хуулиудад нэмэлт оруулж банкны дансанд сэжигтэй гүйлгээ хийх, сэжигтэй гүйлгээг хязгаарласан, битүүмжилсэн үед харилцагчийн и-мэйл, гар утсаар мэдэгдэл очих, цахим тодруулга хийх, цахим хариу авах гэх мэт бодит шийдэл оруулах нь гэмт хэргийн гаралтыг бууруулах, иргэд хохирохоос урьдчилан сэргийлэх боломжтой байна.

Ашигласан материал

- Цагдаагийн ерөнхий газар. (2023). *Мэдээлэл, дүн шинжилгээ, шуурхай удирдлагын албаны танилцуулга*.
- BAE Systems Detica, & London Metropolitan University. (2014). *Organised crime in the digital age*.
- Михайлов, М. Ф. (2008). *Гэмт хэрэг үйлдэх арга, түүний эрүүгийн эрх зүйн ач*

холбогдол. Астрахань: Нэг сэдэвт бүтээл.

Карпов, Н. С., & Мозоль, А. П. (2003). *Гэмт хэрэг үйлдэх аргын тухай*. Олон улсын шинжлэх ухаан-практикийн бага хурлын материалууд. Уфа.

МУИС. (2013). *Дэлхийн эрүүгийн загвар хууль ба орчин үе* (х. 82). Улаанбаатар: МУИС.

Moore, T., Clayton, R., & Anderson, R. (2016). The economics of online crime. *Journal of Economic Perspectives*, 32(3), 3–4.

Google Scholar. (n.d.). Retrieved from <https://scholar.google.com>

Wiley Online Library. (n.d.). Retrieved from <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/nem.2255>

Federal Bureau of Investigation. (n.d.). Romance scams. Retrieved from <https://www.fbi.gov/how-we-can-help-you/scams-and-safety/common-frauds-and-scams/romance-scams>

Investopedia. (n.d.). Nigerian scam. Retrieved from <https://www.investopedia.com/terms/n/nigerianscam.asp>

MoneySmart. (n.d.). Banking and credit scams. Retrieved from <https://moneysmart.gov.au/financial-scams/banking-and-credit-scams>

Norton. (n.d.). Clone phishing. Retrieved from <https://us.norton.com/blog/online-scams/clone-phishing#:~:text=Cybercriminals%20have%20many%20methods%20for,even%20create%20a%20fake%20website>

SEON. (n.d.). Job scam. Retrieved from <https://seon.io/resources/dictionary/job-scam/>

Cisco. (n.d.). What is phishing? Retrieved from <https://www.cisco.com/c/en/us/products/security/email-security/what-is-phishing.html#~ai-and-phishing>

Central Bank. (n.d.). How to avoid "you've won" scams. Retrieved from <https://www.centralbank.net/learning-center/security/targeted-scams/how-to-avoid-youve-won-scams/>

Australian Competition & Consumer Commission. (n.d.). Warning about fake charity scams. Retrieved from <https://www.accc.gov.au/media-release/warning-about-fake-charity-scams>

Home Business Magazine. (n.d.). Ultimate guide: Business loan scams. Retrieved from <https://homebusinessmag.com/business-start-up/raising-money/ultimate-guide-business-loanscams/#:~:text=What%20Is%20a%20Business%20Loan%20Scam%3F%20Simply%20put%2C,obtain%20business%20and%20personal%20information%20in%20the%20process>

HDFC ERGO. (n.d.). Online gaming frauds. Retrieved from <https://www.hdfcergo.com/blogs/cyber-insurance/online-gaming-frauds>

Federal Bureau of Investigation. (n.d.). Sextortion scams. Retrieved from <https://www.fbi.gov/how-we-can-help-you/scams-and-safety/common-frauds-and-scams/sextortion>

Հայաստանի Հանրապետության
Ներքին գործերի նախարարություն

МӨРИЙТЭЙ ТОГЛООМ ЗОХИОН БАЙГУУЛАХ ГЭМТ ХЭРГИЙН ЭРҮҮГИЙН
ЭРХ ЗҮЙН УЛАМЖЛАЛ, ХӨГЖИЛTRADITIONAL METHODS AND DEVELOPMENTS OF CRIMINAL LAWS ON
GAMBLING**Т.Саруултөгс***Дотоод хэргийн их сургуулийн Гэмт явдал судлалын магистрант, цагдаагийн ахлах дэслэгч
Pol. SR. Lt. Saruultugs T, MA Scholar in Criminology, University of Internal Affairs

*Хариуцлагатай зохиогч: saruulleu0318@gmail.com

Хураангуй: Мөрийтэй тоглоомыг манай улс нь нийгмийн хор аюулын шинж, нийт гэмт хэргийн бүтцэд уг гэмт хэргийн эзлэх хувь, эрх зүйн орчны шинэчлэл, шинэ төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх туршлага, эрүүгийн эрх зүйн бодлого зэргээс хамааран үе үеийн эрүүгийн хуулиар зохицуулж, гэмт хэрэгт тооцож иржээ.

Мөрийтэй тоглоом зохион байгуулах гэмт хэргийн эрх зүйн орчны өөрчлөлтийг тус гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд тулгамдаж буй асуудалд нийцүүлэн хийснээр уг гэмт хэргийг илрүүлэх, таслан зогсоох ажиллагаанд үр дүн гарах ач холбогдолтой учир энэ төрлийн судалгааны хэрэгцээ шаардлага үүсэж байна.

Энэхүү судалгааны ажлын хүрээнд мөрийтэй тоглоом зохион байгуулах гэмт хэргийн үе үеийн эрх зүйн зохицуулалтын өөрчлөлтийг одоогийн эрүүгийн хуультай харьцуулан судлах аргаар гүйцэтгэж, мөрийтэй тоглоом зохион байгуулах гэмт хэргийн эрх зүйн зохицуулалтын өөрчлөлтийг гэмт явдлын үйлдлийн арга, шалтгаан нөхцөлд тохирсон байдлаар тодорхойлохыг зорилоо.

Олон улсын мөрийтэй тоглоомын хууль эрх зүйн ангилалд манай улсын мөрийтэй тоглоомыг хуульчилж ирсэн түүхэн хөгжлийг уялдуулан дүгнэж, цаашдын чиг хандлагыг тодорхойлж санал, дүгнэлт гаргасан нь энэхүү судалгааны ажлын шинэлэг тал болсон.

Abstract: Gambling has been considered a crime in our country by successive criminal laws depending on its social danger, the proportion of this crime in the total criminal structure, legal environment reforms, experience in combating new types of crimes, and criminal law policies. The need for this type of research arises because changes in the legal environment of gambling crimes in accordance with the problems faced in combating this crime are important for the detection and suppression of this crime.

Within the framework of this research, changes in the legal regulation of gambling crimes over time were studied by comparing them with the current criminal law. The purpose of the research is to determine the changes in the legal regulation of gambling crimes in accordance with the methods and causes of the crime.

The innovative aspect of the research is that it summarizes the historical development of our country's legalization of gambling in the international gambling legal classification, identifies future trends, and makes suggestions and conclusions.

Түлхүүр үгс: Мөрийтэй тоглоом зохион байгуулах, цахим мөрийтэй тоглоом, казино, эрүүгийн хууль, шүүх цаазын бичиг.

Keywords: Organized gambling, electronic gambling, casinos, criminal law, writs of execution.

Үндэслэл

Мөрийтэй тоглоом зохион байгуулах гэмт хэрэг нь олон улсын түвшинд болон Монгол улсад нийгмийн хор

аюул өндөр гэмт хэрэгт тооцогдож байх бөгөөд мэдээллийн технологи, цахим орчны хурдацтай хөгжлийг дагаад энэ төрлийн гэмт хэргийн үйлдлийн арга,

хэрэгсэл улам боловсронгуй болон хөгжиж, сүүлийн жилүүдэд цахим хэрэгсэл ашиглан мөрийтэй тоглоом зохион байгуулах гэмт хэргийн гаралт тогтмол өсөн, түүнтэй зэрэгцэн хууль бусаар олсон орлогоо нуун далдлах зорилгоор мөнгө угаах, татвар төлөхөөс зайлсхийх зэрэг гэмт хэргийн гаралт мөн нэмэгдэж байна.

Энэ төрлийн гэмт хэргийн улмаас цөөнгүй хүмүүс эд хөрөнгөөрөө хохирч, цаашлаад амь насаа алдахад хүргэж байгаагаас үзэхэд мөрийтэй тоглоом зохион байгуулах гэмт хэрэгтэй тэмцэх чиглэлээр эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох, эрдэм шинжилгээ, судалгааны ажил гүйцэтгэх хэрэгцээ, шаардлага нэгэнт үүссэн байна.

Мөрийтэй тоглоом зохион байгуулах гэмт хэргийн эрх зүйн зохицуулалтын уламжлал, энэ төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэж буй үйл ажиллагаа, түүнтэй холбоотой үүсэж буй нийгмийн харилцаа нь энэхүү судалгааны ажлын объект болно.

Судалгааны ажлын арга зүйн үндэс нь танин мэдэхүйн диалектикийн арга бөгөөд задлан шинжлэх, нэгтгэн дүгнэх, харьцуулах, индукц, дедукц, таамаглал дэвшүүлэх зэрэг ерөнхий арга зүйг ашигласнаас гадна онол, арга зүйн тулгуур ойлголт, гол үзэл санаа, судалгааны үр дүнг нээн гаргахдаа баримт бичиг, хууль тогтоомж, эх сурвалжид дүн шинжилгээ хийх, эрүүгийн хууль тогтоомжийн түүхэн эх сурвалжийг харьцуулан судлах аргыг ашиглан, шинжлэх ухааны үндэслэл бүхий дүгнэлт хийсэн болно.

Судалгааны хүрээг мөрийтэй тоглоом зохион байгуулах гэмт хэргийг Монгол Улсын эрүүгийн хууль тогтоомжид хуульчилж ирсэн байдлаар хязгаарласан бөгөөд энэ төрлийн гэмт хэргийн эрх зүйн зохицуулалтын түүхэн хөгжлийг өнөөгийн нөхцөл байдалтай уялдуулан судлах замаар эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгоход чиглэсэн санал, зөвлөмж боловсруулахыг зорьсон.

Үндсэн хэсэг

Мөрийтэй тоглоом зохион байгуулах гэмт хэргийн талаарх олон улсын эрх зүйн зохицуулалтыг судалж үзэхэд

Санхүүгийн хориг арга хэмжээ авах байгууллага (ФАТФ)-ын Европын бүс нутаг хариуцсан салбар байгууллага болох Монниволоос 2013 онд явуулсан судалгаагаар дэлхийн улс орнуудыг 3 төрөлд хуваан авч үзсэн байна ((СМА), 2022). Үүнд:

1.Цахим мөрийтэй тоглоомыг хүлээн зөвшөөрч, хуулиар зохицуулдаг улс орнууд (цагаан);

2.Цахим мөрийтэй тоглоомыг хууль бус биш гэж үздэг боловч хууль, эрх зүйн хүрээнд зохицуулдаггүй улс орнууд (саарал);

3.Цахим мөрийтэй тоглоомыг хууль бус гэж үздэг улс орнуудыг (хар) ангилалд оруулан 3 хувааж үзсэн байна.

Эндээс саарал болон хар ангиллын улс орнууд нь цахим мөрийтэй тоглоомыг хууль, эрх зүйн хүрээнд зохицуулдаггүй гэж ойлгож болохоор байна. Өөрөөр хэлбэл, эдгээр жагсаалтад багтсан улсууд мөрийтэй тоглоом, казиногийн тусгайлсан хуульгүй болж таарч байна. Харин цагаан ангилалд хамаарах улсууд нь мөрийтэй тоглоомыг тусгайлсан хуулиар зохицуулсан байх бөгөөд тэдгээр улс орнууд нь энэ чиглэлийн хууль, эрх зүйн орчныг бүрдүүлснээр мөрийтэй тоглоомоор дамжуулж мөнгө угаах эрсдэл буурдаг гэж үздэг байна.

Харин манай улс Монниволын судалгааны гарын авлагад дурдагдсан аль ангилалд багтдаг болохыг тодорхойлохын тулд мөрийтэй тоглоом зохион байгуулах гэмт хэргийг үе үеийн эрүүгийн хуульд хуульчилж ирсэн түүхэн уламжлал, тухайн хуулиудын эрх зүйн зохицуулалтын ялгаатай болон төсөөтэй шинжийг тодорхойлох нь зүйтэй юм.

Мөрийтэй тоглоом зохион байгуулах, мөрийтэй тоглох үйлдлийг манай улс анх 1926 оноос хойш буюу БНМАУ-ын Эрүүгийн хуульд мөрийтэй тоглох үйлдлийг гэмт хэрэгт тооцсон байна (С.Санчиржав, 2015). Үүнээс хойш БНМАУ-ын 1929, 1934 онуудын “Шүүх цаазын бичиг”, БНМАУ-ын 1942, 1961, 1986 онуудын “Эрүүгийн хууль”, 2002, 2015 оны Монгол Улсын Эрүүгийн хуулиудад мөрийтэй тоглох, мөрийтэй тоглоом зохион

Хууль сахиулахуй

байгуулах үйлдлийг гэмт хэрэгт тооцож иржээ.

Тодруулбал, БНМАУ-ын 1926 оны “Шүүх цаазын бичиг”-ийн 131-р зүйлд “...Даалуу хөзөр зэргээр мөрийцөн наадагсдын мөрийцсөн юм зүйлийг албадан хурааж..., 132-р зүйлд “...Аливаа хүн ашгийг хичээж гэр орон бэлтгэж бусдыг мөрийцөн наадуулах... (Д.Адъяабазар, 1998)” үйлдэлд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр хуульчилж байжээ. Энэ нь өнөөгийн эрүүгийн хуулийн зарим зүйл ангид заасан орон байр бэлтгэсэн болон хууль бусаар олсон орлогыг хураах шинжийг агуулж байгаагаараа онцлог байна.

Үүний дараа БНМАУ-ын 1929 оны “Шүүх цаазын бичиг”-д өмнөх хуулийн агуулгыг бүрэн тусгаж, мөрийтэй тоглосон бол хорихгүйгээр албадан ажил хийлгэх ялыг нэмж оруулж өгсөн нь өнөөгийн эрүүгийн хуульд заасан нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг тус гэмт хэрэгт хэрэглэсэн анхны тохиолдол болжээ.

БНМАУ-ын 1934 оны “Шүүх цаазын бичиг” хуульд мөрийтэй тоглоомыг” Засаг захиргааны журмыг зөрчих онц аюултай гэмт хэрэг” бүлэгт багтаан “...Аливаа хүмүүс мөрийцөн наадах орон савыг зориуд нээн гаргасан, тэрчлэн аж амьдралаа болгон мөрийцөн наадсан бол... (АИХ, Шүүх цаазын бичиг, 1934)” гэж заасан нь одоогийн эрүүгийн хуульд зарим төрлийн гэмт хэргүүдэд хүндрүүлэх шинжээр хэрэглэгддэг “амьдралын эх үүсвэрээ болгосон” гэх нэр томъёог тусгайлан оруулжээ. Энэхүү хууль хэрэглээ нь ард иргэдийг мөрийтэй тоглоомд донтох, амьдралаа алдах зэргээс урьдчилан сэргийлэх агуулгыг шингээсэн эрх зүйн зохицуулалт болсон байна.

БНМАУ-ын 1942 оны Эрүүгийн хуулийн 121-р зүйлд “...Мөрийтэй тоглоомыг үйлдэхэд зориулсан байрыг нээн байгуулж ажиллуулах ба түүнчлэн мөрийтэй тоглоомыг дагнан эрхлэх буюу удаа дараагаар тоглосон байвал 5 жил хүртэл хугацаагаар хорьж... (АИХ, Эрүүгийн хууль, 1942)” шийтгэнэ хэмээжээ. Энэ үед мөрийтэй тоглох, мөрийтэй тоглоом зохион байгуулах

үйлдлийг хөнгөрүүлэх болон хүндрүүлэх бүрэлдэхүүнтэйгээр эрүүгийн хуульд зохицуулсан бөгөөд анх удаа мөрийтэй тоглосон бол хөнгөрүүлж, харин мөрийтэй тоглох орон байрыг нээсэн, ажиллуулсан, мөрийтэй тоглоомыг дагнан эрхлэх, удаа дараа тоглосон тохиолдолд хүндрүүлэх бүрэлдэхүүнд хамааруулан үзэж эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэж байжээ.

БНМАУ-ын 1961 оны Эрүүгийн хуульд “...Мөрийтэй тоглоомыг тусгайлан бэлтгэлгүйгээр өөрийн мэдлийн орон байранд тоглуулсан...” бол хөнгөрүүлж, “...Мөрийтэй тоглоом тоглоход зориулан байр бэлтгэн ажиллуулсан... (АИХ, Эрүүгийн хууль, 1961)” бол өмнөх хуулийн нэгэн адил хүндрүүлэн үзэж байсан байна.

БНМАУ-ын 1986 оны Эрүүгийн хуулийн 234 дүгээр зүйлд “...Төрийн зохих байгууллагаас зөвшөөрөгдөөгүй мөрийтэй тоглоом тоглосон, зохион байгуулсан...” (АИХ, Монгол Улсын Эрүүгийн хууль, 1986) гэж хуульчилсан нь тухайн үеийн эрх зүйн зохицуулалтын хүрээнд зарим төрлийн мөрийтэй тоглоомын үйл ажиллагааг зөвшөөрч байжээ гэж үзэж болох юм. Үүнтэй холбоотой нэгэн жишээг дурдахад манай улсын хууль тогтоох байгууллагаас 1998 оны 01 дүгээр сарын 15-ны өдөр “Казино”-гийн тухай хуулийг баталж, уг хуулийн дагуу казино байгуулах эрхийн тендер зарлагдаж “Мон Макао” компани шалгарч байсан боловч тендерийн сонгон шалгаруулалтын шударга бус байдлаас шалтгаалан Улсын их хурлаас 1999 оны 01 сарын 22-ны өдөр Казиногийн хуулийг хүчингүй болгож байжээ. Үүнтэй холбоотойгоор казиногийн хуулийг анх санаачилсан нэр бүхий Улсын Их Хурлын 3 гишүүн болон тендерт шалгарсан хуулийн этгээдийн захирал нарын 4 хүн авлигын хэргээр эрүүгийн хариуцлага хүлээж байсан байна (<https://mn.wikipedia.org>, 1999). Мөн дээрх үйл явдлаас улбаалан Улсын Их Хурлаас казино, мөрийтэй тоглоом нь улс орны эдийн засаг, хүн амын амьжиргааны нөхцөл зэрэгтэй төдийлөн тохирохгүй явдал юмаа гэж үзэж 1999 оны 01 сарын 22-ны өдөр “Казино байгуулах, ажиллуулахыг хориглох тухай” бие даасан хуулийг баталснаар казиногийн төрлийн

үйл ажиллагааг нэг мөр хориглож, өнөөг хүртэл хүчин төгөлдөр хэвээр үйлчилж байна.

Тухайн цаг хугацаанд казино буюу мөрийтэй тоглоомыг манай улс нь хүлээн зөвшөөрч, тусгайлсан хуулиар зохицуулж байсан нь одоогийн Монниволын ангиллын цагаан жагсаалтын улс орон байсан түүхэн жишээ юм. Үүнээс хойш мөрийтэй тоглоомыг тусгайлсан казиногийн хуулиар зохицуулах оролдлого одоог хүртэл хэд хэдэн удаа хууль тогтоох байгууллагын хэмжээнд өрнөсөн боловч төдийлөн үр дүнд хүрээгүй хэвээр байна. Энэ нь манай улсын эдийн засаг, хүн амын боловсрол, казиногийн нийгэмд үзүүлэх хор уршиг, эрүүгийн эрх зүйн бодлого болон бусад шалтгаанаас болсон байж болох талтай юм.

2002 онд батлагдан хэрэгжиж байсан Эрүүгийн хуулийн 243 дугаар зүйлд “Хуулиар хориглосон мөрийтэй тоглоом /казино/ тоглосон, түүнийг зохион байгуулсан...” бол хөнгөрүүлж, харин “...давтан үйлдсэн... (УИХ, Эрүүгийн хууль, 2002)” тохиолдолд хүндрүүлэн үзэж, үеийн өмнөх хуулиудын нэгэн адил мөрийтэй тоглох, мөрийтэй тоглоом зохион байгуулсан үйлдлийг гэмт хэрэг хэмээн үзэж байжээ.

Харин манай улс нь мөрийтэй тоглоом тоглох, зохион байгуулах явдлыг 2015-2020 оны хооронд эрүүгийн хуулиас хасаж гэмт хэрэг биш хэмээн үзэж, зөрчлийн тухай хуулиар зохицуулж байсан. Өөрөөр хэлбэл, тухайн цаг хугацаанд манай улс нь мөрийтэй тоглоомыг хууль бус гэж үздэггүй боловч тусгайлсан мөрийтэй тоглоомын тухай хууль гаргаж зохицуулдаггүй улс буюу ФАТФ-ын салбар байгууллага болох Монниволын гарын авлагад дурдсанаар саарал ангиллын улс байсан гэж үзэж болох юм.

Хууль тогтоох дээд байгууллагаас 2015 онд батлагдан 2017 оноос хүчин төгөлдөр хэрэгжиж буй Монгол Улсын Эрүүгийн хуульд 2020 оны 01 дүгээр сарын 10-ны өдөр нэмэлт өөрчлөлт оруулж, мөрийтэй тоглоом зохион байгуулах явдлыг хөнгөрүүлэх болон хүндрүүлэх бүрэлдэхүүнтэйгээр эрүүгийн хуулийн 20 дугаар бүлэг (Олон нийтийн аюулгүй

байдал, ашиг сонирхлын эсрэг гэмт хэрэг)-т багтаан хуульчилжээ.

Тус нэмэлт өөрчлөлтөөр мөрийтэй тоглоом зохион байгуулах гэмт хэргийн үндсэн бүрэлдэхүүний шинжид “Олон нийтийн газар, эсхүл мэдээллийн технологи ашиглан ашиг олох зорилгоор шоо, хөзөр, бусад эд зүйл ашиглан үр дүнг нь урьдчилан төсөөлөх боломжгүй, аз туршиж тоглодог мөрийтэй тоглоом зохион байгуулсан”, хүндрүүлэх бүрэлдэхүүний шинжид “Үр дүнг нь урьдчилан төсөөлөх боломжгүй, аз туршиж тоглодог хуулиар хориглосон мөрийтэй тоглоомын газар байгуулсан, эсхүл ажиллуулсан” бол эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр зохицуулжээ. Харин өмнөх үе үеийн хуулиудад гэмт хэрэг хэмээн үзэж байсан мөрийтэй тоглох үйлдлийг зөрчилд тооцож, зөрчлийн тухай хуулиар хариуцлага хүлээлгэхээр хуульчилсан байна.

Мөн мөрийтэй тоглоом зохион байгуулах гэмт хэргийг “Мэдээллийн технологи ашиглан” үйлдэж болох үйлдлийн аргыг нэмэлтээр оруулж, цахим мөрийтэй тоглоом зохион байгуулсан үйлдэлд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх эрх зүйн үндсийг анх удаа бүрдүүлж өгчээ.

Мөрийтэй тоглоом зохион байгуулах гэмт хэргийн үндсэн болон хүндрүүлэх бүрэлдэхүүний шинжийг эрдэмтэн, судлаачдын бүтээлд тайлбарласнаар авч үзвэл, “Мөрийтэй тоглоом зохион байгуулсан” гэж хүн ам олноор цуглардаг үзвэр, үйлчилгээний нийтийн зориулалттай газар, эсхүл мэдээллийн технологийн хэрэгсэл, цахим сүлжээг ашиглан ашиг хонжоо олох зорилгоор шоо, хөзөр, тэдгээрт зориулсан тоглоомын тусгай ширээ, электрон хэрэгсэл зэрэг мөрийтэй тоглох зориулалтаар өрөө, тасалгаа, тоног төхөөрөмжийг ашиглан үр дүнг нь урьдчилан төсөөлөх боломжгүй, аз туршиж тоглодог тоглоомын хууль бус орчныг бүрдүүлсэн байхыг хэлнэ (Б.Галдаа, 2021) гэж өөрийн бүтээлдээ дурджээ.

Мөрийтэй тоглоом зохион байгуулах гэмт хэргийн хүндрүүлэх бүрэлдэхүүн нь хуулиар хориглосон мөрийтэй тоглоомын газар байгуулсан, ажиллуулсан шинжийг агуулдаг. Тэгвэл

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

манай улсад “хуулиар хориглосон мөрийтэй тоглоом” гэдгийг нарийвчлан тодорхойлох нь зүйтэй. Монгол Улсын Их Хурлаас 1999 оны 01 дүгээр сарын 22-ны өдөр баталсан “Казино байгуулах, ажиллуулахыг хориглох тухай” хуулийн 1 дүгээр зүйлд “Хуульд өөрөөр заагаагүй бол Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт казино байгуулах, ажиллуулахыг хориглоно” (УИХ, 1999) гэж заасан байдаг. Иймд Монгол Улсын хуулиар хориглосон мөрийтэй тоглоом бол казино юм гэж тодорхойлж болохоор харагдаж байна.

Харин “Казино” гэдгийг үр дүнг нь урьдчилан төсөөлөх боломжгүй, аз туршсан тоглоом тоглуулдаг зориулалтын өрөө, тасалгаа, танхим бүхий мөрийтэй тоглоомын газрыг хэлнэ. Монгол Улсын нутаг дэвсгэр дээр казино байгуулсан, ажиллуулсан тохиолдолд Эрүүгийн хуулийн 20.17 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсгээр зүйлчилж эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр байна. Казино тоглуулах, түүнийг зохион байгуулах зорилгоор хууль бусаар слот машин (мөнгө, түүнийг орлогч токенос хэрэглэж тоглодог электрон хэрэгсэл), слот машин тоглуулахад хэрэглэдэг мөнгө орлогч металл, чип (хуванцар зоос) казиногийн ширээ, бусад тоног төхөөрөмж хийх, олж авах нь түүнийг зохион байгуулсан гэдэгт хамаарна (Б.Галдаа, “Эрүүгийн эрх зүй” /ерөнхий, тусгай анги/, 2021) гэж хурандаа Б.Галдаа өөрийн бүтээлдээ бичжээ. Өөрөөр хэлбэл манай улс нь казиног эрүүгийн хуульдаа шууд гэмт хэрэг хэмээн заагаагүй боловч хуулиар хориглосон мөрийтэй тоглоом гэж төлөөлүүлэн хуульчилжээ гэж үзэж болохоор байна.

Мөрийтэй тоглоом зохион байгуулах гэмт хэргийн субъектив талын шинжид мэдээллийн технологийн хэрэгсэл ашиглан ашиг олох зорилготой, шунахайн сэдэлттэй үйлдлийн аргыг нэмэлтээр оруулж өгсөн явдал нь цаг үеэ олсон зохицуулалтын хэлбэр болсныг эрүүгийн хэргийн шүүхээр шийтгэгдсэн шүүхийн практикуудаас харж болох юм.

Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхээр 2020 оноос одоог хүртэлх хугацаанд мөрийтэй тоглоом зохион байгуулах гэмт хэргээр нийт 275 гэмт хэрэг эцэслэн шийдвэрлэгдэж, 97 хувь нь хөнгөрүүлэх бүрэлдэхүүний шинжээр, 3 орчим хувийг хүндрүүлэх бүрэлдэхүүний шинжээр эцэслэн шийдвэрлэсэн тоон үзүүлэлт гарч байна¹.

Эрүүгийн хэргийн шүүхээр эцэслэн шийдвэрлэгдсэн мөрийтэй тоглоом зохион байгуулах гэмт хэргүүдийн дийлэнх хувийг мэдээллийн технологийн хэрэгсэл ашиглан үйлдэгдсэн гэмт хэргүүд эзэлж байна. Энэ нь хэрэгцээ шаардлагаа оновчтой зөв тодорхойлж эрх зүйн орчныг бүрдүүлж өгсний үр дүн болжээ гэж дүгнэж болох талтай юм. Гэтэл нөгөө талдаа энэ төрлийн гэмт хэрэг нь манай улсын хүн амын дунд ихээхэн тархсан, хувь хүний болоод улс орны эдийн засгийн аюулгүй байдалд сөрөг үр дагаврыг үүсгэх гэмт явдал болсныг харуулж байна.

Түүврийн болон харьцуулан судлах судалгааны аргаар Эрүүгийн цагдаагийн алба болон дүүргүүдийн цагдаагийн хэлтсүүдэд мөрдөн шалгах ажиллагаанд шалгагдаж байгаа мөрийтэй тоглоом зохион байгуулах 15 хэргийн материалтай уншиж танилцан гэмт хэргийн шалтгаан нөхцөлийг тодорхойлох чиглэлээр судалгаа хийж ажилласан. Судалгаанд ашиглагдсан мөрийтэй тоглоомын хэргүүдэд дунджаар 1 цахим мөрийтэй тоглоомын хэрэгт 3-5 иргэний арилжааны банкны дансыг ашиглан цэнэглэлт, тараалтыг хийж, тэдгээр иргэд нь мөрдөн шалгах ажиллагааны хүрээнд өөрийн нэр дээрх бүртгэлтэй арилжааны банкны дансыг бусдад ашиглуулсан нөхцөл байдал тогтоогдож, 80 орчим хувь нь бусдад тодорхой хэмжээний үнийн дүнгээр дансаа худалдсан байна.

Тэдгээр хүмүүсээс дансаа ашиглуулсан хүнийг таньж мэдэх үү гэх асуултад 100 хувь “танихгүй” гэж хариулсан байв. Мөн түүнчлэн арилжааны банкны дансаа бусдад ашиглуулсан гэх

¹ Монгол Улсын шүүхийн шийдвэрүүдэд хийсэн шинжилгээ.

хүмүүс нь тэнэмэл байдлаар амьдардаг, архины хамааралтай, боловсролын түвшин доогуур, өндөр насны зэрэг хүмүүс цөөнгүй хувийг эзэлж байгаа нь гэмт хэрэг үйлдэж буй этгээдүүд нь эдгээр хүмүүсийн эмзэг байдлыг ашиглан гэмт хэргээ үйлдэх арга хэрэгсэл болгон ашиглаж байна гэж үзэж болох ч нөгөө талдаа гэмт хэрэгт хамтран оролцож, хууль бус үйлдэл гэдгийг мэдсээр байж ашиг хонжоо олох зорилготой байж ч болох юм. Манай улсын Эрүүгийн хуулиар гэмт хэрэгт хамтран оролцож, бусдад дансаа ашиглуулж, хууль бус мөнгөнөөс шан харамж авдаг зохион байгуулалттай гэмт бүлэгт хамаарах хүмүүст эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэж байгаа хэдий ч ашиг хонжоо олох зорилгоор бусдад арилжааны банкны дансаа худалдсан хүмүүсийн үйлдэлд эрүүгийн болон зөрчлийн тухай хуулиар ямар нэгэн хариуцлага хүлээлгэх эрх зүйн орчин бүрдээгүй байгаа нь энэ төрлийн гэмт хэргийг нуугдмал, далд хэлбэрээр үйлдэгдэх шалтгаан нөхцөл болсоор байна.

Мөн цахим мөрийтэй тоглоом зохион байгуулах гэмт хэрэгт ашиг хонжоо олох, өөртөө болон бусдад давуу байдал үүсгэх зорилгоор эрхэлж буй ажил, албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглаж гэмт хэрэгт хамтран оролцсон, гэмт хэргийг зохион байгуулсан явдал байдаг. Тухайлбал, төрийн болон хувийн хэвшлийн тэр дундаа, хууль хяналт, банк санхүү, иргэний бүртгэлийн байгууллагын албан тушаалтнууд мөрийтэй тоглоом зохион байгуулах гэмт хэрэгт холбогдож, мөрийтэй тоглоом зохион байгуулсан, мөнгө угаасан үйлдэлдээ эрүүгийн хариуцлага хүлээсээр байна. Энэ төрлийн эрх зүйн зохицуулалтын олон улсын туршлагаас нэгэн жишээг авч үзэхэд ОХУ-ын эрүүгийн хуулийн 171.2 дугаар зүйлд “Мөрийтэй тоглоом хууль бусаар зохион байгуулах, тоглуулах” зүйл заалтад “...албан тушаалын байдлаа ашиглаж эсхүл онц их хэмжээний орлого олж үйлдсэн...” (Ж.Эрдэнэбулган, 2021) бол гэж тусгайлан хүндрүүлэх бүрэлдэхүүний шинжид оруулан хуульчилж өгсөн зохицуулалт байна.

Манай улс нь мөрийтэй тоглоомыг тусгайлан хуулиар хориглож, Эрүүгийн хуульдаа гэмт хэрэгт тооцсон улс орны хувьд мөрийтэй тоглоом зохион байгуулах гэмт хэрэгтэй тэмцэх эрх зүйн орчны өөрчлөлтийг гэмт хэрэг үйлдэж буй арга, хэлбэр, гэмт явдлын шалтгаан нөхцөлд тохируулан боловсронгуй болгох хэрэгцээ шаардлага үүссээр байгааг дээрх жишээнүүдээс харж болох юм.

Дүгнэлт

Монгол улс нь 1926 оны “Шүүх цаазын бичиг” хуульдаа даалуу, хөзөр зэргээр мөрийцөн наадах, наадуулах явдлыг гэмт хэрэг хэмээн хуульчилсан явдал нь мөрийтэй тоглоом зохион байгуулах гэмт хэргийн анхны эрх зүйн зохицуулалт болсон байна. Үүнээс өмнөх үед мөрийтэй тоглох, мөрийтэй тоглоом зохион байгуулах явдал нь хүн амын дунд төдийлөн дэлгэрээгүй, аль эсвэл нийгмийн аюулын хэмжээ нь гэмт хэргийн шинжид багтахааргүй байсан байж ч болох юм. Мөрийтэй тоглоомын анхны эрх зүйн зохицуулалтаас хойш манай улс нь нийгэм, эдийн засгийн өөрчлөлт, хүний болоод технологийн дэвшлийн хөгжил, гэмт явдлын гаралт, шалтгаан нөхцөлтэй уялдуулан мөрийтэй тоглоом зохион байгуулах гэмт хэргийг үе үеийн эрүүгийн хуулиудад өөрчлөн зохицуулж иржээ.

Мөрийтэй тоглоом зохион байгуулах явдал нь өнөө үед цахим мэдээллийн технологи ашиглан үйлдэгдэж, нийгмийн аюулын шинж болох хууль бус мөнгөний урсгал нь хүний наймаа, хууль бус галт зэвсгийн худалдаа, мансууруулах эм, сэтгэгдэл нөлөөт бодисын хууль бус эргэлт зэрэг гэмт хэргийн нэгэн адил дэлхийн ихэнх улс орны анхааралд байх болсон. Үүнтэй холбоотойгоор манай улс 2020 онд мөрийтэй тоглоом зохион байгуулах гэмт хэргийн шинжид мэдээллийн технологи ашиглан үйлдэгдэх аргыг хуульчилж өгсөн нь цахим мөрийтэй тоглоомын гэмт хэрэгтэй тэмцэх эрх зүйн орчныг бүрдүүлсэн явдал болжээ. Гэсэн хэдий ч мөрийтэй тоглоом зохион байгуулах гэмт хэргийг үйлдэгч нар нь бүлэг зохион байгуулалтад орж, нууц далд аргаар үйлдэгдэх боломжийг улам бүр

МОНГОЛ УЛСЫН
ЭРХ ЗҮЙН
ХУУЛЬ

эрэлхийлж, ашиг хонжоо олохын тулд албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглах явдал хүртэл гарах болсон нь эрүүгийн хуульд зохих нэмэлт өөрчлөлт оруулах хэрэгцээ шаардлагыг бий болгоод байна.

Мөрийтэй тоглоомыг гэмт хэрэгт тооцох эсэх нь тухайн улс орны гэмт хэрэгтэй тэмцэх бодлогын асуудал мөн бөгөөд, одоогийн байдлаар дэлхийн улс орнууд мөрийтэй тоглоомтой холбоотой эрх зүйн орчныг бүрдүүлсэн байдлаараа “хүлээн зөвшөөрсөн”, “хагас зөвшөөрсөн”, “огт зөвшөөрдөггүй” гэсэн 3 ангилалд хуваагдаж байна. Монгол Улсын хувьд дээрх ангиллын “огт зөвшөөрдөггүй” ангилалд хамаарч байна.

Өнөө үед дэлхий нийтэд мөрийтэй тоглоомыг хүлээн зөвшөөрч тусгайлсан хуулиар зохицуулах хандлага бий болж байгаатай холбоотойгоор манай улсын хувьд ч казиногийн тухай хуулийн төслийг хууль тогтоох байгууллагаас удаа дараа санаачлах явдал гарч байна. Энэ тохиолдолд казиногийн үйл ажиллагааны эрх зүйн орчныг зөв бүрдүүлэх, олон улсын сайн туршлагыг судлах, мөрийтэй тоглоом зохион байгуулах гэмт хэргийг үүссэн шинэ нөхцөл байдалд тохируулан хуульчлах шаардлагатай юм.

Санал

1. Мөрийтэй тоглоом зохион байгуулах гэмт хэргийн үндсэн бүрэлдэхүүний шинжид ашиг олох зорилгоор бусдад дансаа ашиглуулсан үйлдэлд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх нэмэлт өөрчлөлтийг оруулах.

2. Албан тушаалын байдлаа ашиглан мөрийтэй тоглоом зохион байгуулах гэмт хэргийг үйлдсэн, хамтран оролцсон тохиолдолд хүндрүүлэх бүрэлдэхүүний шинжээр эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр нэмэлт өөрчлөлтийг оруулах.

3. Мөрийтэй тоглоом зохион байгуулах гэмт хэргийг удаа дараа үйлдсэн бол хүндрүүлэх бүрэлдэхүүний шинжээр эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр нэмэлт өөрчлөлтийг оруулах.

4. Мөрийтэй тоглоомын тусгайлсан хууль батлагдсан тохиолдолд Эрүүгийн хуульд мөрийтэй тоглоом хууль бусаар зохион байгуулах гэмт хэргийг бусад хуульд уялдуулан зохицуулалт хийх.

Ашигласан материал

- Монгол Улсын Их Хурал. (2002, 2017). *Монгол Улсын Эрүүгийн хууль*. Улаанбаатар.
- Монгол Улсын Их Хурал. (1999). *Казино байгуулах, ажиллуулахыг хориглох тухай хууль*. Улаанбаатар.
- Монгол Улсын Их Хурал. (2019, 9-р сар 17). *Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл*. Улаанбаатар.
- Галдаа, Б. (2021). *Эрүүгийн эрх зүй* (Ерөнхий, тусгай анги). Улаанбаатар.
- Эрдэнэбулган, Ж., Уянга, М., Золбоо, Т., Батбаяр, Б., & Тамир, Б. (2021). *Монгол, Орос, Хятад, Герман улсын Эрүүгийн хууль* (167-р тал). Улаанбаатар.
- Энххүслэн, О. (2022). *Эрүүгийн хуулийн 20.17 дугаар зүйлд заасан мөрийтэй тоглоом зохион байгуулах гэмт хэргийн зүйлчлэл, нөхцөл байдал, түүнд хамаарах асуудал*. Улаанбаатар.
- Санчиржав, С. (2015). *Мөрийтэй тоглох гэмт хэргийн эрүүгийн хариуцлагын зарим асуудал* (6-10-р тал). Улаанбаатар.
- Монгол Улсын шүүхийн шийдвэрийн цахим сан. (n.d.). Retrieved from <https://www.shuukh.mn/>
- Монголбанк. (2022). *Санхүүгийн мэдээллийн албаны типологийн тайлан*. Улаанбаатар.

ОРГОН ЗАЙЛАХ ГЭМТ ХЭРГИЙН ШАЛТГААН, НӨХЦӨЛД ХИЙСЭН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ

THE ANALYSIS ON THE FACTORS AND CAUSES LEADING TO THE CRIME OF ESCAPING FROM CUSTODY

Ч.Батболд*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Удирдлагын академийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн удирдлага, стратегийн тэнхимийн ахлах багш, доктор, дэд хурандаа

Lt. Col. Batbold Ch, Ph.D, Senior Lecturer, Department of Court Decision Executive Management and Strategy, Academy of Management, University of Internal Affairs

*Хариуцлагатай зохиогч: chbatbold8@gmail.com

Хураангуй: Хорих байгууллага нь хорих ял эдэлж буй хоригдол, цагдан хоригдож буй хоригдогсдын зүгээс гэмт хэрэг үйлдэх, нийгэм, иргэдийг гэмт халдлагад өртөхөөс хамгаалах, урьдчилан сэргийлэх чиг үүргийг хэрэгжүүлэн ажилладаг төрийн тусгайлсан чиг үүрэг бүхий байгууллага юм.

Улс орны нийгэм, эдийн засгийн байдал, хорих байгууллагын орчин, нөхцөл зэрэг цөөнгүй шалтгааны улмаас хорих байгууллагын аюулгүй байдалд халдах, оргон зайлах гэмт явдал гарсаар байна. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын нэн тэргүүнд анхаарах нэг чиглэл нь оргон зайлах гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажил байсаар ирсэн.

Иймд Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын харьяа хорих анги болон цагдан хорих байранд 2020-2024 оны хооронд үйлдэгдсэн оргон зайлах гэмт хэргийн шалтгаан, нөхцөлийг баримт бичигт дүн шинжилгээ хийх болон ярилцлагын аргыг ашиглан судлан үзлээ.

Энэхүү өгүүлэлээр Монгол Улсын эрүүгийн ял шийтгэлийн нэг үндсэн чиглэл болох хорих ял эдлүүлэх ажиллагааг хуульд заасан хүрээнд хэрэгжүүлэх, ялын гарцаагүй байх зарчмыг хангахад ноцтой хор аюул үүсгэдэг оргон зайлах гэмт хэргийн шалтгаан, нөхцөлийг судлан урьдчилан сэргийлэх арга замыг тодруулахыг зорьсон болно.

Abstract: A prison is a government entity with specific functions that protect society and aim to prevent the commission of crimes by prisoners serving sentences in custody. It also safeguards citizens from criminal attacks.

Despite this, issues such as the social and economic situation of the country, along with the environmental conditions within prisons, contribute to crimes related to breaches of prison security including escapes. Consequently, a priority of the execution of judicial decisions has focused on preventing the crime of escaping from custody.

This article examines the causes and conditions of escape crimes that occurred in prisons and detention centers managed by the General Department of Court Enforcement from 2020 to 2024. It employs document analysis and interview methods for the research. One of its primary objectives is to investigate the causes and conditions leading to escape from custody crimes, which pose a serious threat to the enforcement of prison sentences as defined by law and the principle of certainty in punishment.

Түлхүүр үгс: Хорих ял, оргон зайлах, пенитенциар гэмт явдал, шалтгаан, нөхцөл.

Key words: Imprisonment, to escape from custody (<https://www.gotocourt.com.au>, 2024), penitentiary crime, causes and conditions.

Дотоод хэргийн их сургууль

Devarim Devarim

Удиртгал

Дэлхийн ихэнх улсад гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд тохирох ял шийтгэлийг хүлээлгэн, тухайн этгээдийг нийгэмшүүлэхэд чиглэгдсэн ялын гүйцэтгэлийн олон талт арга хэмжээг хэрэгжүүлж байна.

Монгол Улс ч энэхүү чиг хандлагыг баримтлан эрүүгийн хариуцлагын зорилгыг гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг цээрлүүлэх, дахин гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх, гэмт хэргийн улмаас учруулсан хохирлыг нөхөн төлүүлэх болон гэмт хэрэгтнийг нийгэмшүүлэх явдал хэмээн эрх зүйн зохицуулалтын хүрээнд ялын гүйцэтгэлийн бодлогыг шинэчлэн тодорхойлжээ.

Хорих ял эдлүүлэх ажиллагаа нь ялын бодлого, зорилгыг хангахад чиглэх ба ялын бодлого нь тухайн улс орны хөгжлийн үе шат дахь нийгэм, эдийн засаг, улс төр, эрх зүйн хүрээнд гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийгмийн дэг журмыг хангах, хүний эрх, эрх чөлөө, ашиг сонирхлыг хамгаалах чиг үүрэг хэрэгжүүлэхэд төрөөс баримталж буй чиглэл бөгөөд төр эрүүгийн ялын бодлогоо хариуцлагын оновчтой төрөл, тогтолцоог бий болгох, оногдуулах үйл ажиллагааг боловсронгуй болгох, түүгээр дамжуулан гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх зэрэг арга хэрэгслээр дамжуулан хэрэгжүүлдэг (Батболд, 2023).

Хорих ял эдлүүлэх ажиллагааны 2020-2024 оны 5 жилийн тайлан (Хорих ял эдлүүлэх алба, тайлан, 2020-2024) мэдээнд дүн шинжилгээ хийж үзвэл, нийт 16 гэмт хэрэг гарсан ба үүнээс, хүний биед гэмтэл учруулсан 3 буюу 18.75 хувь, хууль сахиулагчийг эсэргүүцэх 1 буюу 6.25 хувь, оргон зайлах 12 буюу 75 хувь байгаа нь энэхүү гэмт явдлын шалтгаан, нөхцөлийг зайлшгүй судлах шаардлага үүссэн гэж үзэн оргон зайлах гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлын үр нөлөөг дээшлүүлэхтэй холбоотой дүгнэлт-саналыг судалгааны үндсэн дээр дэвшүүлэхийг зорилоо.

Үндсэн хэсэг

Хорих ял эдлүүлэх ажиллагаа нь
гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг олон нийтээс
тусгаарлаж, тодорхой хугацаагаар
хязгаарлагдмал орчинд албадлагаар

хорьдог өөрөөр хэлбэл, гэмт хэрэгтний
оршин амьдрах нийгмийн бичил орчин
болдог талаар эрдэмтэн судлаачдын
бүтээлд тодорхой дурдсан байдаг билээ.

Энэхүү орчинд үйлдэгддэг гэмт явдлын шалтгаан, нөхцөл нь өөрийн гэсэн өвөрмөц онцлогтой бөгөөд уг асуудлыг криминологийн шинжлэх ухааны нэг салбар болох “Пенитенциар гэмт явдал судлал” судалдаг.

Би энэ удаагийн илтгэлийг зорчих эрхийг хязгаарлах ял болон баривчлах шийтгэлээс оргох тухай биш зөвхөн хорих ял эдлүүлэх ажиллагаанаас оргон зайлах асуудлын хүрээнд судалсан болно.

Хорих байгууллагаас оргон зайлах гэдэг нь хорих анги, цагдан хорих байрны амьдралын болон үйлдвэрийн бүсээс харуул хамгаалалтын албан хаагчийн сонор сэрэмжгүй байдлыг ашиглан, харуул хамгаалалтын техник, тоног төхөөрөмжийг эвдэж сүйтгэх, алба хаагчийн амь бие, эрүүл мэндэд хүч хэрэглэн халдан довтлох зэрэг аргаар хорих ял эдлэхээс зайлсхийх санаа бодлоо гүйцэтгэж байгааг ойлгоно. Өөрөөр хэлбэл, хорих ял эдлүүлэх ажиллагаанаас санаатайгаар зайлсхийх үйлдлийг оргон зайлах гэж тодорхойлж болох юм.

Хорих ял эдлүүлэх ажиллагаанаас оргон зайлах гэмт хэргийг эрүүгийн эрх зүйн үүднээс авч үзвэл, уг гэмт хэрэг нь шууд санаатай буюу урдаас нарийн төлөвлөгдөж үйлддэг бөгөөд хоригдол нь гэмт хэрэг үйлдэх субьектив санаа бодол төрсний дараа өөрийнхөө оргох үйлдлийг ганцаар болон хамтаар үйлдэх боломжийг эрэлхийлж төлөвлөж, бэлтгэдгээрээ онцлогтой.

Үүнээс гадна объектив талын хувьд нууц далд аргаар үйлдэгддэг ба ямар нэгэн багаж, зэвсгийн чанартай эд зүйл ашиглаж хорих байгууллагын хамгаалалтын тоног төхөөрөмж, техник хэрэгслийг эвдэн сүйтгэх болон харуул хамгаалалтын үүрэг гүйцэтгэж буй алба хаагчийн амь бие, эрүүл мэндэд халдах хүртэл төлөвлөж санаатайгаар үйлддэг.

Оргон зайлах гэмт хэргийн объект буюу хорих байгууллагын үндсэн үйл ажиллагаа, хамгаалалтын техник хэрэгсэлд

тодорхой хэмжээний ноцтой аюул учирч, бодит аюул занал нүүрэлдэг.

Оргон зайлах гэмт хэргийн нийгмийн хор аюул нь дараах байдлаар илэрч болно. Үүнд:

1. Уг гэмт хэргийг үйлдсэн этгээд оргох явцдаа бусдын бие махбодод халдан гэмтэл учруулахаар заналхийлэх, хүчиндэх, бусдын эд хөрөнгийг дээрэмдэх, хулгайлах зэрэг гэмт хэрэг үйлдэх магадлал өндөр;

2. Оргох явцдаа харуул хамгаалалтын техник, тоног төхөөрөмжийг

эвдэн сүйтгэх, алба хаагчийн амь биед хүч хэрэглэн халдах, барьцаалах зэрэг ноцтой аюул учруулдаг. Орчин цагийн хорих байгууллагын түүхэн хөгжлийн 100 гаруй жилийн хугацаанд 19 алба хаагч албан үүргээ гүйцэтгэж байгаад амь насаа алдсанаас 9 нь хоригдлын үйлдсэн гэмт хэргийн улмаас алтан амиа алдсан харамсалтай тоо баримт байна (Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газар, 2021);

Шигтгээ:

1. Мааньт дахь чанга дэглэмтэй Засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн колониос 1980 оны 07 дугаар сарын 16-наас 17-нд шилжих шөнө хоригдол Ч.Дүгэрээ, н.Сугар нарын нэр бүхий 9 хоригдол харуул хамгаалалтын алба хаагчдад хүч хэрэглэн, галт зэвсэг, машин техник авч оргон зайлсан.

2. Авдрант дахь онцгой дэглэмтэй хорих ангиас 1996 оны 01 дүгээр сарын 03-наас 04-нд шилжих шөнө хоригдол Ч.Чулуунбаатар, Н.Лхагвасүрэн, Б.Төртөгтох нар бүлэглэн 5 хүний амь насыг онц харгис хэрцгийгээр хөнөөн оргон зайлсан.

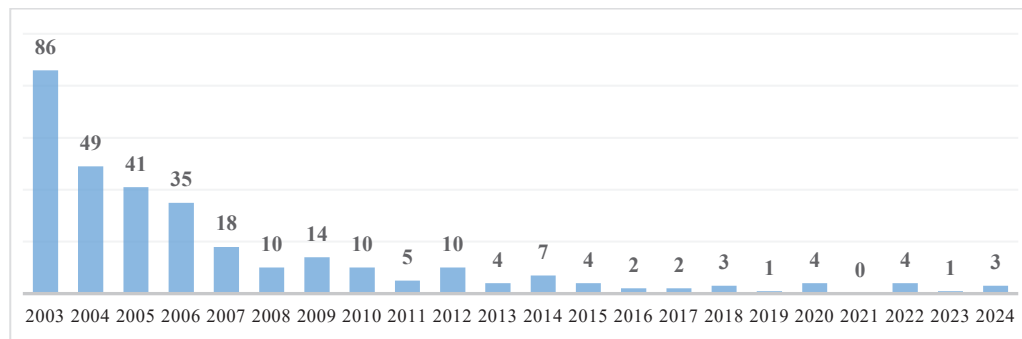
Дээрх 2 гэмт хэрэг үйлдэгдэх үед харуул хамгаалалтын алба хаагчид хууль, тогтоомжоор хүлээсэн албан үүргээ хангалтгүй биелүүлсэн, харуул хамгаалалтын хүчийг сулруулсан нь оргон зайлах гэмт хэрэг үйлдэгдэх нөхцөлийг бүрдүүлсэн байна.

3. Оргосон хоригдлыг эрэн сурвалжлах ажилд тухайн хорих ангийн алба хаагчдын 60-70 хувь нь хамрагдсанаар, тухайн хорих ангийн харуул хамгаалалтыг цөөн хүний хүчээр зохион байгуулж, хамгаалалтын хүч сулардаг, мөн ял эдлэгсдийн дунд “...одоо хорих анги чангарна, энэ хоригдлоос болж бид гадуур гарч чадахгүй боллоо...” гэх нийтийг хамарсан яриа өгүүлэл гарч, сэтгэл зүйн байдал тогтворгүй болсноор хорих байгууллагын хэвийн үйл ажиллагаа алдагдах эрсдэл үүсдэг;

4. Хоригдол оргосон талаарх

мэдээлэл нь “...нөгөө оргодол нь манай гэрт ороод ирвэл яана, охин хүүхдэд минь муу юм хийчих вий дээ, хурдан удмын ганц адууг минь унаад хол залгуулчих юм биш байгаа, эд хөрөнгөд минь аюул учрах вий...” гэх мэтээр нийгмийг айдаст автуулдаг зэрэг сөрөг үр дагаврыг бий болгодог.

Хорих ял эдлүүлэх ажиллагааны явцад 2003-2022 оны хооронд хоригдол, хоригдогчийн зүгээс нийт 446 гэмт хэрэг үйлдэгдсэн (Алтангэрэл, 2019) ба үүнээс 309 буюу 69.3 хувь нь оргон зайлах гэмт хэрэг үйлдсэн байна.

Зураг 1. 2003-2024 онд үйлдэгдсэн оргон зайлах гэмт хэргийн судалгаа:

МОНГОЛЫН ИРГЭДНИЙ
ХАМГААЛАЛЫН
ТӨХӨӨРӨМЖИЙН
МОНГОЛЫН ИРГЭДНИЙ
ХАМГААЛАЛЫН
ТӨХӨӨРӨМЖИЙН

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠠᠬᠢᠭᠠᠯᠠᠬᠤᠢ

Хэдийгээр сүүлийн жилүүдэд оргон зайлах гэмт хэргийн тоо буурсан үзүүлэлттэй байгаа боловч, таслан зогсоогдоогүй байна.

Судлаачийн зүгээс өөрийн судалгааны ажлын үндсэн сэдэвтэй холбогдуулан хорих байгууллагаас оргон зайлах гэмт хэргийн шалтгаан, нөхцөл, түүнд нөлөөлөх хүчин зүйлд хэсэгчилсэн дүн шинжилгээ хийлээ.

Сүүлийн 5 жилд буюу 2020-2024 онуудад үйлдэгдсэн оргон зайлах 12 гэмт хэргийг сонгон авч, гэмт хэрэг үйлдэх болсон нөхцөл байдалд шинжилгээ хийж үзэхэд дараах нийтлэг шалтгаан, нөхцөл нөлөөлж байна. Үүнд:

Нэг. Оргон зайлах гэмт хэргийн шалтгаан:

- алба хаагчдын ёс зүй, харилцааны доголдол, хоригдолд үзүүлэх дарамт, шахалтын улмаас;
- хоригдлоос хорих ял эдлүүлэх ажиллагааны дэглэм, журам, цагийн хуваарь, хөдөлмөрлөх нөхцөлд дасан зохицож чадахгүйгээр шантрах, няцаж буй байдал;
- олон жилийн хорих ялын хугацаанаас шантардаг;
- үйлдсэн гэмт хэргийн шинж чанараас болж /бага насны хүүхэд хүчиндсэн болон бусад гэмт хэргийн төрөл хэлбэрээс/ бусад хоригдолд гадуурхагдсан, дарамтлуулсан;
- нийгмийн нөхцөл байдал;
- сэтгэл зүйн өөрчлөлт, тогтворгүй байдал;
- эдийн засгийн нөхцөл байдал /ар гэр тарчиг, хомс/;
- гэр бүлд болон түүнд тулгарч буй бэрхшээл /ар гэрт тохиолдсон таагүй байдал буюу ойр дотнын хүн хүндээр өвдөх, нас барах, гэр бүл салалт гэх мэт/;
- ар гэрийн тааламжгүй байдлын талаарх бодит бус мэдээллийн улмаас /гэр бүлийн хүн нь хүндээр өвчилсөн, харилцаа холбоо тасарсан/ хардах;
- үр хүүхдийн ирээдүйн байдалд санаа зовсон;
- архи, согтууруулах ундаа хэрэглэсэн үедээ;
- бусад хоригдлын ятгалгаар;

- байгаль, цаг уурын өөрчлөлт.

Оргох гэмт хэрэг үйлдэхэд дийлэнх нөлөөлдөг хүчин зүйл нь гэр бүл салалт, дотнын хүнээсээ хагацах, гэр бүлийн амьжиргааны дор байдал, хардалт зэрэг нь хоригдлын сэтгэл санаанд сөргөөр нөлөөлөх хамгийн том шалтгаан нь болж байна.

Хоёр. Оргон зайлах гэмт хэргийн нөхцөл нь:

- хорих байгууллагын харуул хамгаалалтын барилга, байгууламжийн стандарт, үйлдвэрлэлийн бүс болон бусад шаардлагатай газарт хийгдэж байгаа үйл ажиллагаа;
- алба хаагчдын хүрэлцээ муу;
- тусгай хэрэгслийн хангамж муу;
- алба хаагчдын нийгмийн баталгаа, цалин хөлс муу;
- алба хаагчдын сонор, сэрэмж, харилцаа хандлага, ёс суртахуун;
- алба хаагчийн мэргэжлийн ур чадвар сул;
- алба хаагчийн сургалт;
- удирдлага, зохион байгуулалт, дотоодын хяналт сул;
- хуулийн зохицуулалт, эрх зүйн орчин хангалтгүй зэрэг болно.

Хорих байгууллагын харуул хамгаалалт сул, албан хаагчийн ажлын хариуцлага, мэдлэг ур, чадвар муу, хоригдлыг гэрээгээр болон хэсэг салбарт ажиллуулах үед харуул хамгаалалтыг зөв зохион байгуулаагүй нь хоригдол хорих ангиас оргох гэмт хэрэг үйлдэгдэх гол нөхцөл болж байна.

Судалгаанаас харахад оргох гэмт хэрэг үйлдсэн 8 хоригдол нь хорих ангийн хамгаалалтын бүсээс гадна гэрээт хэсэг, салбараас оргосон нь гүйцэтгэх ажилтан, тоо бүртгэлийн байцаагч, нийгмийн ажилтан, сэтгэл зүйч нарын хамтын ажиллагаа байхгүй, хоригдлын хувийн хэрэг, шийтгэх тогтоолтой огт танилцдаггүй, арга зүйн хурал, хоригдлын судалгааг нэр төдий хийж байгаа нь оргон зайлах гэмт хэрэг үйлдэгдэж байгаа нэг шалтгаан, нөхцөлийг бүрдүүлж буй хүчин зүйл юм.

Хорих ангиас оргох гэмт хэргийн 60-70 гаруй хувийг нээлттэй хорих ангийн

аж ахуй болон гадна ажил хийж байх үедээ үйлдсэн байдлыг харгалзан хорих ангийн үйлдвэрийн чиглэл, төрөл, объектын ажлын байрны тоог нэмэгдүүлэх шаардлагатай гэж үзлээ.

Оргон зайлах гэмт хэрэг үйлдэж буй хоригдол нь хорих ангийн хамгаалалтын бүсийн гаднах ажлын талбар болон салбар хэсгээс хавар, намрын улиралд шөнийн цагаар нийтлэг оргодог тул хоригдлыг хорих ангийн хамгаалалтын бүсээс гадуур ажиллуулах тохиолдолд хоригдлын талаарх мэдээллийг нарийн судалсны үндсэн дээр харуул хамгаалалтын хяналтад гаргаж байх нь зүйтэй юм.

Хоригдол, хоригдогчийн оргон зайлах гэмт хэрэг үйлдсэн нийтлэг шалтгаан нөхцөлд нөлөөлдөг хүчин зүйлийг судлан үзэхэд хамгаалалтын инженер-техник хэрэгсэл муу, албан хаагчийн ажлын хариуцлага сул, харуул хамгаалалтын алба хаагчдын хүрэлцээ муу, хоригдлын ажиллах ажлын байр, үйлдвэрлэлийн онцлог байдлыг сайн судлаагүй, нүд дассан байдлаар ханддаг, хоригдлыг илүү цагаар үзэгдэх орчин муу үед ажиллуулдаг зэрэг нь хоригдол оргон зайлах гэмт хэрэг үйлдэх нөхцөлд нөлөөлж байгаа дүр зураг харагдаж байна.

Дүгнэлт

Хорих ял эдлүүлэх ажиллагааны явцад хоригдлын зүгээс гэмт хэрэг үйлдэхээр завдах, бэлтгэх, төлөвлөх нь буурахгүй байгаа нь хорих байгууллагын тайлан, мэдээнд дурдагджээ. Тэр дундаа оргон зайлах гэмт хэрэг ихэнх хувийг эзэлж байгаа нь энэхүү гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох шаардлага зүй ёсоор тавигдаж байна.

Иймээс гүйцэтгэх ажилтан, харуул хамгаалалтын алба хаагч, нийгмийн ажилтан, сэтгэл зүйчид сэтгэл зүйн хувьд тогтворгүй хоригдлын ар гэрээс ирүүлсэн захидал харилцаанд хяналт тавьж, тухайн өдрийн ээлжийн бие бүрэлдэхүүнийг үүрэг чиглэлээр ханган, оргож болзошгүй хоригдлыг байнгын хяналтад байлгах хэрэгтэй.

Оргодол нь хорих ангийн хамгаалалтын бүсийн гаднах ажлын талбар болон салбар хэсгээс хавар, намрын

улиралд шөнийн цагаар нийтлэг оргож байгаа тул хорих ангийн хамгаалалтын бүсээс гадуур ажиллуулах тохиолдолд хоригдлын талаарх мэдээллийг нийгэм сэтгэл зүй, харуул хамгаалалт, гүйцэтгэх ажлын зэрэг тал бүрээс нь нарийн судалж цугларсан мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийсний үндсэн дээр хорих ангийн бүсээс гадуур ажилд гаргаж туршлагатай алба хаагчийн хяналтад ажиллуулах шаардлагатай гэж үзэж байна.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 245 дугаар зүйлийн 245.2 дахь хэсэгт *“Хорих ангийн алба хаагч биечилсэн хамгаалалт, жишжүүрийн үүргийг дөрвөн ээлжээр гүйцэтгэнэ”* гэж заасан мөн жишиг нормативд 20 хоригдол тутамд 1 харуул хамгаалалтын ажилтан хяналт тавьж ажиллах зохицуулалттай боловч одоогоор алба хаагчдын орон тоог жишиг нормативд зааснаар нэмэгдүүлээгүй зарим хорих анги байгууллагууд харуул хамгаалалтыг гурван ээлжээр зохион байгуулан ажиллаж байна.

“Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчийн ажлын ачааллын жишиг норматив” (Хамтарсан тушаал, 2017)-аар нээлттэй, хаалттай хорих ангиудад 20 хоригдол тутамд 1, хаалттай хорих ангийн тусгай нэгжид 5 хоригдол тутамд 1, нийслэл дэх цагдан хорих төвд 10 хоригдогч тутамд 1, орон нутаг дахь цагдан хорих байруудад 20-50 хоригдогчтой бол 2 хамгаалалтын ажилтан биечилсэн хяналт тавихаар тогтоосон.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын хэмжээнд хамгаалалтын ажилтан 937, холбоочин 72, дүрс бичлэгийн ажилтан 43, нийт 1052 ажиллаж байгаа ба “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчийн ажлын ачааллын жишиг норматив”-аар тооцон үзвэл хамгаалалтын ажилтан 843, холбоочин 24, дүрс бичлэгийн ажилтан 181, нийт 1084 алба хаагчийг нэмэгдүүлэх шаардлагатай гэсэн судалгааны дүн гарсан байна. (Хорих ял эдлүүлэх алба, Судалгааны тайлан, 2019)

Иймд хорих байгууллагын харуул хамгаалалтын алба хаагчдын хүний нөөц, ажлын ачааллыг хууль тогтоомжид заасан

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХҮЙ

хүрээнд байлгах нь гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх үйл хэрэгт томоохон байр суурь эзэлнэ гэж дүгнэлээ.

Санал

Нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийг дагаад хорих байгууллагын харуул хамгаалалт нь үйл ажиллагаандаа орчин үеийн техник, технологийн дэвшлийг ашиглаж байгаа нь энэ төрлийн гэмт хэргийн гаралтыг бууруулж байгаа боловч хорих ангиас оргон зайлах гэмт хэрэг, түүнээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг сайжруулах хүрээнд дараах саналыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

1. Оргон зайлах гэмт хэрэгт оногдуулах ялын санцрыг хүндрүүлэх эрх зүйн орчныг бий болгох;

2. “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчийн ажлын ачааллын жишиг норматив” -д зааснаар хамгаалалтын ажилтны орон тоог нэмэгдүүлэх замаар оргон зайлах гэмт хэрэг үйлдэгдэхээс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох орчныг бүрдүүлэх;

3. Хоригдлыг анх хорих ангид ангилан хуваарилах болон ял эдлэх үеийн сэтгэл зүйн байдалд хяналт тавьж, тогтмол оношилж, оргон зайлах гэмт хэрэг үйлдэх шалтгааныг арилгах нөлөөллийн цогц арга хэмжээг боловсруулах;

4. Хоригдлын бүхий л хөдөлгөөнд хяналт тогтоох зорилгоор хорих ангийн харуул хамгаалалтад цахим бугуйвч зүүлгэх эрх зүйн орчин, нөхцөлийг бүрдүүлэх;

5. Хорих ангийн албан хаагчийн мэдлэг, ур чадвар, хандлага, ажлын хариуцлагыг сайжруулах зорилгоор алба

хаагчдад оргох санаа бодол бүхий хоригдлын сэтгэл зүйн байдал болон оргон зайлах гэмт хэрэг үйлдэх шалтгаан, нөхцөлийг илрүүлэх, арилгах чиглэлээр мэргэшүүлэх болон давтан сургалтын модуль хөтөлбөр боловсруулах;

6. Цаашид хорих ял эдлүүлэх ажиллагааны чиглэлээр эрдэмтэн судлаачид, алба хаагчдаас бүрдсэн судалгааны багаар оргон зайлах гэмт хэргийн шалтгаан, нөхцөл, нөлөөлөх хүчин зүйлийн талаар судалгааны ажлыг жил бүр боловсруулж практик үйл ажиллагаанд нэвтрүүлэх зэрэг болно.

Ашигласан материал

Алтангэрэл, Б. (2019). *Хорих ял эдлүүлэх ажиллагаанд хийсэн дүн шинжилгээ (2003–2018)*. Улаанбаатар.

Хамтарсан тушаал. (2017). *Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчийн ажлын ачаалал жишиг норматив*. Улаанбаатар.

Хорих ял эдлүүлэх алба. (2019). *Судалгааны тайлан*. Улаанбаатар: Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газар..

Хорих ял эдлүүлэх алба. (2020–2024). *Тайлан*. Улаанбаатар: Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газар..

Батболд, Ч. (2023). *Хоригдлыг гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх ажил* (Докторын зэрэг горилсон бүтээл). Улаанбаатар: Дотоод хэргийн их сургууль.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газар. (2021). *Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага* (Дэд боть). Улаанбаатар: Адмон Принт.

МОНГОЛЫН ЭРҮҮГИЙН ПРОЦЕССЫН ОРЧИН ҮЕИЙН ЧИГ ХАНДЛАГА

MODERN TRENDS OF CRIMINAL PROCEDURE IN MONGOLIA

Н.Сайнбаяр*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Цагдаагийн сургуулийн Эрүүгийн процессын эрх зүйн тэнхимийн ахлах багш, доктор, цагдаагийн хошууч

Pol. Maj. Sainbayar N, Ph.D, Senior Lecturer, Department of Criminal Procedure Law, Police School, University of Internal Affairs

*Хариуцлагатай зохиогч: sainbayar.n@internet.ru

Хураангуй: Улс орны оршихуйн асуудлыг төрөөс батлан гаргадаг хуулиар зохицуулдаг хэв маяг хамгийн оновчтой болохыг олон зуун жилийн түүхийн үйл явц тодорхой харуулсан. Хууль нь нийгмийн хөгжилтэйгөө уялдаж өөрчлөгдөж байх нь эрүүл үзэгдэл бөгөөд харин Үндсэн хуульд өөрчлөлт ойрхон хийгдэх нь үндэсний эрх зүйн тогтолцоонд эрсдэлтэй гэж үздэг. Үндсэн хууль тухайн нийгмийн түүхэн туршлагаас бий болж, хүний эрхийн суурь болсон эрхүүдийг хамгаалж байдаг утгаараа өөрчлөлт орох нь тохиромжтой бус юм.

Аливаа эрх зүйн үзэгдэл, тогтолцооны оршин тогтнож ирсэн түүхэн уламжлал, хэрэгжилтийн мөн чанарыг нь судалснаар ирээдүйд хэрхэн өөрчлөгдөх ёстойг тодорхойлох боломжтой юм. Өөрөөр хэлбэл, хуулийн аливаа өөрчлөлт нь өнгөрснөөс оновчтойг нь шингээж улам боловсронгуй болж хувьсан өөрчлөгдөх зүй тогтолтой гэсэн үг.

Гэтэл Монгол Улсын хувьд тодорхой хууль тогтоомжууд хууль зүйн шинжлэх ухааны тогтсон үзэл баримтлалын эсрэг, зарим тохиолдолд зөрчсөн агуулга бүхий өөрчлөлтүүдийг оруулж, гуйвуулах хандлагатай болсныг судлах шаардлагатай гэж үзсэн.

Иймээс эрүүгийн процессын түүхэн хөгжил, одоод буй байдалд дүн шинжилгээ хийх замаар эдгээр өөрчлөлтүүд нь чухам хүний эрхийг хангах үндсэн философоо агуулж байгаа эсэхийг тодорхойлов.

Abstract: The process of centuries of history has clearly shown that the way in which the issues of existence of the country are regulated by the laws approved by the state is the most optimal. It is a healthy phenomenon for the law to change in line with social development, but it is considered that the imminent change of the Constitution poses a risk to the national legal system. It is inappropriate to change the constitution in the sense that it is formed from the historical experience of the society and protects the rights that are the basis of human rights.

It is possible to determine how any legal phenomenon and system should change in the future by studying the historical traditions and the nature of its implementation. In other words, any change in the law has a regularity of evolving by absorbing the rational from the past and becoming more sophisticated.

However, in the case of Mongolia, it was considered necessary to investigate the fact that certain laws and regulations have a tendency to distort and introduce changes that are contrary to the established concepts of jurisprudence, and in some cases violate them.

Therefore, by analyzing the historical development and current state of the criminal process, it is determined whether these changes contain the basic philosophy of ensuring human rights.

Түлхүүр үгс: Эрүүгийн процесс, чиг хандлага, Үндсэн хуулийн үзэл баримтлал, процессын эрх зүй, хүний эрх.

Keywords: Criminal process, trends, constitutional concepts, procedural law, human rights.

Дотоод хэргийн их сургуулийн цагдаагийн хошууч

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠬᠤᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤᠢ

Удиртгал:

Хүний үндсэн эрхийг нэгд шударгаар шүүлгэх эрх зайлшгүй хамаарна. Манай улсын Үндсэн хуульд шударга шүүхээр шүүлгэх эрх гэж заасан. Шүүх шударга байх боломжгүй тул шударгаар шүүлгэх эрх гэж хэвших нь оновчтой юм. Олон улсын хэм хэмжээний актуудад ч мөн уг агуулгаар хэрэглэгддэг. Учир нь шүүх гэдэг нь хуульч хүмүүсийн байгуулал бөгөөд эцсийн шийдвэр нь хүнээс хамаарч байдаг. Эрх зүйн философийн үүднээс хүн хэмээгч нь хувийн шинжтэй, субьектив хамаарал давамгай тул тодорхой нөхцөлд бүрэн дүүрэн шударга байх ямар ч боломжгүй гэж үздэг.

Харин эрх зүйн хүрээнд систем, тогтолцоо шударга байх боломжтой. Хэн ч өөрчлөгдсөн тогтолцоог хүний эрхэд суурилсан, эрх зүйн философийн үндсэн категориудыг хангасан байдлаар байгуулж чадваас, түүнээс гарч буй аливаа шийдвэр нь шударга байх боломжтой.

Шударгаар шүүлгэх эрхийн асуудал дан ганц шүүхэд хамааралтай биш болох нь олон олон судалгааны үр дүнд бий болсон. Шүүхийн эцсийн шийдвэрийг хавтаст хэргийн хүрээнд шийдвэрлэдэг тул хавтаст хэргийг бүрдүүлбэрийн агуулга, түүнийг цуглуулж, бэхжүүлсэн бүхий л асуудал шүүхийн шийдвэрт нөлөөлнө.

Энэ агуулгаар шударгаар шүүлгэх эрхийн хэрэгжилт зөв, оновчтой шүүхийн шийдвэр гаргах гэхээс илүүтэйгээр шийдвэр гаргахад хүргэж буй бүхий л сигментүүд хууль зүйн дагуу явагдаж байж сая хангагдана. Өөрөөр хэлбэл, эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа хэрэгжүүлэгчдийн гаргаж байгаа аливаа шийдвэр нь дараагийн асуудал бөгөөд хамгийн эхэнд шийдвэр гаргахад хүргэж буй бүхий л үйл явц өөрөө хууль зүйн үндэслэлтэй, зөв байх ёстойг илэрхийлж байна.

Шударгаар шүүлгэх эрхийн баталгааг зайлшгүй хангахын тулд эрүүгийн процессын эрх зүйн шинжлэх ухааны оролцоо туйлын чухал. Эрүүгийн процесс нь өөртөө хүний эрхийн хил хязгаарыг зөрчих хэв шинжээрээ ямагт

хүний эрхтэй холбоотой зөрчилдөөнт асуудлыг бий болгож байдаг.

Эрүүгийн процессын эрх зүйн судлал салбарын хууль тогтоомжийн хүний эрхийг хангахуйц байдалд чухал үүрэгтэй. Иймд Үндэсний Эрүүгийн процессын хууль тогтоомжууд нь хүний эрхэд суурилсан хандлагаар бүтээгдэж байна уу гэдэгт түүхэн уламжлал болон эрх зүйн философи, тогтолцоонд тогтмол дүн шинжилгээ хийх замаар үнэлэлт өгөх учиртай.

Энэ хүрээнд шударгаар шүүлгэх эрхийг хангах чиг үүрэгтэй Монгол Улсын Эрүүгийн процессын хуулийн чиг хандлагыг түүний түүхийн явц, эрх зүйн философи, хүний эрхийг хангах шалгуур шаардлага зэрэг үндэслэн тодорхойлохыг зорьсон.

Үндсэн хэсэг:

Нийгмийн хөгжилтэй уялдан гэмт хэрэг хүртэл арга хэлбэр нь хувьсан өөрчлөгддөг. Үүнийгээ дагаад үндэсний эрүүгийн процессын эрх зүй өөрчлөгдөх шаардлага үүсдэг. Гэхдээ эдгээр өөрчлөлт нь эрүүгийн процессын эрх зүйн түүхэн уламжлал, нийгмийн хэрэгцээ шаардлагад суурилсан судалгаа, олон улсын чиг хандлага зэргийг харгалзахаас өөр сонголтгүй. Эдгээр нь хүний эрхийг хангахад чиглэсэн объектив, шалгарсан туршлага байдаг учраас Эрүүгийн процессын хуулийн өөрчлөлт бүрд шингэсэн байх ёстой.

Эрүүгийн процессын хууль, тогтоомжийг өөрчлөхийн тулд урьдаар эрх зүйн тогтолцооны онцлог шинжийг харгалзаж үзэх нь зайлшгүй. Газар нутаг, амьдралын хэв маяг, нийгмийн ахуйн онцлогоос хамаарч эрх зүйн хэм хэмжээний шинж чанар бий болно. Тодруулбал, аливаа улсын хувьд эрх зүй бүтэх үйл явц, шүүх эрх мэдлийн эзлэх байр суурь, эрх зүйн эх сурвалж хэрэглэх, харилцаа хамаарал зэргээс шалтгаалж эрх зүйн тогтолцоо тодорхойлогдоно.

Эрх зүйн тогтолцоо (бүл)-ний талаар Германы эрдэмтэн Готфрид Лейбниц “Nova Methodus Discendae Docendaeque Iurisprudentiae-Эрх зүйд суралцах, заах шинэ арга” (1667) бүтээлдээ анх удаа: “Улс

орнуудын нийгмийн харилцааг зохицуулж буй эрх зүйг ижил төстэй байдлаар нь нэгтгэн авч үзэж болох юм” гэсэн санааг дэвшүүлснээр хууль зүйн шинжлэх ухааны судлагдахуун болжээ. Харин хожим Францын эрдэмтэн Рене Давид, Лейбницын эрх зүйн тогтолцооны талаарх санааг өргөжүүлэн өнөө үед түгээмэл хэрэглэгдэх болсон ангиллыг бий болгожээ. Манай улсын хувьд эрх зүйн тогтолцооны онцлог шинжээрээ Ром-Германы гэж тодотгосон эрх зүйн тогтолцоонд хамаардаг. Эрх зүйн тогтолцоо бүр өөрийн гэсэн онцлог, хүний эрхийг хангах арга барилыг бий болгосон байдаг.

Эрх зүйн бүлийн онцлогоос үл хамаарч дэлхий нийтэд хүлээн зөвшөөрөгдсөн эрүүгийн процессын суурь зарчмууд хэдийн бий болжээ. Эдгээрт:

1.Шүүхээр нотлогдоогүй үед ямар ч нөхцөлд гэм буруугүйд тооцох (Produce innocence);

2.Нотолгооны цогц шинжийг хангах, тэнцвэртэй бөгөөд харилцан шалгах зарчим (Cross-examination);

3.Хэргийг зөвхөн шүүх шийдвэрлэх (Ratione temporis);

4.Мөрдөн тогтоох ба яллах чиг үүргийг ялган зааглах зарчим;

5.Эрүүдэн шүүхээс ангид байх эрхийг хангах;

6.Шүүх хэргийг хараат бусаар, бие даан шийдвэрлэх зарчим;

7.Баривчлах, цагдан хорих арга хэмжээг шүүхийн хэлэлцүүлгийн үндсэн дээр шүүгчийн тогтоолоор онцгой тохиолдолд хэрэглэх зарчим;

8.Гэмт хэргийн талаарх баримт сэлтийг шүүх хуралдаанаас өмнө урьдчилан үнэлэхгүй байх зарчим зэргийг дурдаж болно.

Эдгээр зарчмууд нь НҮБ-ын гэрээ, конвенцод шууд тусгагдсан байхаас гадна ихэнх улс, орнуудын Үндсэн хуулиар хамгаалагдсан байдаг. Мөн эрүүгийн процессын хэрэгжилтийн явцад хүний халдашгүй эрхийг хамгаалах, ЭХХША-д олон улсын эрх зүйн нийтлэг хэм хэмжээг дагаж мөрдөх, түүнчлэн мөрдөгч, прокурор, өмгөөлөгч, шүүгчийн ёс зүй, сахилга,

хариуцлагыг өндөржүүлэхэд чухал түлхэц үзүүлж байгаагаараа ач холбогдолтой.

Эрүүгийн процессын эрх зүйн мөн чанар нь гэмт хэргийг илрүүлэх, гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд шударгаар ял оногдуулах, гэм буруугүй хэнийг ч гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцохгүй байх, хүний эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалахад оршдог. Өөрөөр хэлбэл, бид үндэсний эрх зүйн тогтолцоонд хүний эрхийг хангасан хамгийн оновчтой эрх зүйн механизмыг бүрдүүлэхийн тулд олон улсын эрүүгийн процессын эрх зүйн суурь зарчим, олон жилийн түүхэн уламжлалд суурилагаас өөр аргагүй. Түүнээс ямар ч зарчим, суурь судалгаагүй, хэн нэгэн этгээдийн ашиг сонирхолд үйлчлэх төдийхнөөр хууль тогтоомжийг өөрчилж огтоосоо болохгүй.

Эрүүгийн процесст гэмт хэрэг шалган тогтоох харилцаанд төрийн эрх мэдлийн хэм хэмжээ хязгаарыг тодорхойлон өгч, улмаар зөрчигдөх явдлаас гарцаагүй хамгаалах механизмыг төгөлдөржүүлэх, хүний эрх, эрх чөлөөг баталгаатай хангах тогтолцоог бүрдүүлэх, эдгээрийг улам боловсронгуй болгоход эрүүгийн процессын эрх зүйн хөгжлийн чиг хандлага тодорхойлогдох ёстой.

Сүүлийн 20 жилийн хугацаанд Монголын Эрүүгийн процессын хууль 2 удаа шинэчлэн батлагджээ. 2002 онд Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль хэрэгжээд 15 жилийн дараа буюу 2017 онд Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль батлагдаж одоо үйлчилж байна. Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль үйлчлэх хугацаандаа 23 удаагийн нэмэлт, өөрчлөлт орсон бол Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль 7 орчим жилийн хугацаанд 16 нэмэлт, өөрчлөлт оржээ. Одоо ч дахин өөрчлөгдөхөөр төсөл боловсруулагдсаар явна.

Салбар эрх зүйн хууль тогтоомжид нийгмийн амьдралтай уялдаж өөрчлөлт орох нь мэдээжийн асуудал ч цаг хугацааны хувьд ойр ойрхон өөрчлөлт орох нь хуулийн нэмэлт, өөрчлөлт оруулах хэрэгцээ шаардлагыг тодорхойлсон судалгаа чанаргүй хийгдсэнтэй, эсхүл хэсэг бүлэг этгээдийн ашиг сонирхолтой салшгүй холбоотой. Мөн нэгэнт хууль зүйн шинжлэх

ХҮҮЛЬ ЗҮЙН ШҮҮХ

Хууль сахиулахуй

ухаанаар тогтоогдсон, түүхийн явцад шалгарсан, олон улсын харилцаанд хүлээн зөвшөөрөгдсөн хэм хэмжээ зэрэгтэй уялдаагүй өөрчлөлтүүд орсоор байгааг анхаарахгүй орхиж болохгүй.

2002 оны Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн зорилт нь эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааг явуулахтай холбогдсон харилцааг зохицуулахад оршиж байсан бол 2015 оны Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн зорилт гэмт хэргийг шуурхай, бүрэн илрүүлэх, гэмт хэрэг үйлдсэн хүн, хуулийн этгээдийг олж тогтоон шударгаар ял оногдуулах, гэм буруугүй хэнийг ч гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцохгүй байх, хүний эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах, зөрчигдсөн эрхийг сэргээхэд оршиж байна. Энэ утгаараа ЭХХШТХ-ийн зорилт илүү өргөн агуулгатай болж, эрүүгийн процесс бүхэлдээ өөрчлөгдсөн.

ЭХХШТХ-д гэмт хэрэг мөрдөн шалгаж буй албан тушаалтан, мөрдөгчийн бие даасан байдал, мөрдөх байгууллагын хараат бус байдлыг орхигдуулжээ. Тухайлбал, ЭБШХ-иар мөрдөн байцаагч гэмт хэрэг үйлдсэн нь тогтоогдсон тохиолдолд аливаа хүнийг сэжигтэн, яллагдагчаар тооцдог байсан бол ЭХХШТХ-иар энэ эрх хэмжээ прокурорт шилжсэн. Мөн прокурор гэмт хэргийн шинжтэй гомдол, мэдээлэл, хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын хэргийн шийдвэрлэлттэй холбоотой бүхий л шийдвэрийг гаргаж байгаа нь Үндсэн хуульд заасан “хяналт тавих” чиг үүргээс давсан, харин агуулгын хувьд мөрдөн байцаалтын ажиллагааг хэрэгжүүлэгч болон хувирсан. Үүнийг хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтыг хэрхэн хэрэгжүүлэх талаар мөрдөгчийг удирдан чиглүүлэх функцээс тодорхой харж болно.

Энэ агуулгаараа прокурор өөрийн шийдвэр, үйл ажиллагааг хянах ямар ч боломжгүй нөхцөл байдал нь хүний эрхийн зөрчил үүсэхэд хүргэнэ. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 56 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Прокурор хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах, ял эдлүүлэх ажиллагаанд хяналт тавьж, шүүх хуралдаанд төрийн нэрийн өмнөөс оролцоно” гэж заасан. Хяналт тавих

гэдэг нь “ажил хэргийн явц, байдлыг нарийвчлан ажиглах” буюу хөндлөнгөөс анхаарал тавих, ажиглах гэсэн санаа агуулж байгаа юм. Хэрэв гар бие оролцож байгаа бол хяналт тавих чиг үүрэг бус, гүйцэтгэх шинжтэй болно. Өөрөөр хэлбэл, хүн өөрийнхөө гаргасан шийдвэрийг зөв буруу гэж үнэлэх боломжгүй, энэхүү үнэлгээ нь объектив байж чадахгүй.

“Хяналт тавих” үүрэгтэй гэж прокурорыг тодорхойлсон боловч аливаа хэрэгт эцсийн шийдвэрийг гаргах, мөн шаардлагатай тохиолдолд мөрдөн шалгах ажиллагааг гардан гүйцэтгэх нь Үндсэн хуулийн дээрх заалттай зөрчилдсөн гэж үзэх хууль зүйн үндэслэлтэй юм.

Прокурорын байгууллагын тухай хуульд заасан зарим заалт Үндсэн хууль зөрчиж байна гэж өмнө нь Үндсэн хуулийн цэцэд хандаж байсан боловч тодорхой шийдвэрүүдийг гаргаж байжээ. Тухайлбал, Нэг. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн 1994 оны 07 сарын 25-ны өдрийн 07 дугаартай “Прокурорын байгууллагын тухай хууль үндсэн хууль зөрчсөн тухай маргааныг хянан хэлэлцсэн тухай” /Дүгнэлт/

1. Монгол Улсын Прокурорын байгууллагын тухай хуулийн 14 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсгийн 6-гийн “хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах зарим ажиллагааг явуулахад оролцох”, мөн зүйлийн 2 дахь хэсгийн “Прокурор хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах ажиллагаанд хяналт тавихдаа Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулж болно” гэсэн заалтууд Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 56 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийг зөрчөөгүй байна...; Хоёр. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн 2005 оны 06 сарын 27-ны өдрийн 05 дугаартай “Прокурорын байгууллагын тухай хуулийн зарим заалт үндсэн хуулийн холбогдох заалтуудыг зөрчсөн эсэх тухай маргааныг хянан шийдвэрлэсэн тухай” /Дүгнэлт /

1. Прокурорын байгууллагын тухай 2002 оны 7 дугаар сарын 4-ний өдрийн хуулийн 12 дугаар зүйлийн 12.3-ын “Хохирогч, гэрчийн мэдүүлэг, шинжээчийн дүгнэлт эргэлзээтэй, хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын

ажиллагаа хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу явагдаагүй гэж үзвэл прокурор мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулна”, мөн хуулийн 10 дугаар зүйлийн 10.1-ийн “Улсын ерөнхий прокурорын дэргэдэх Мөрдөн байцаах алба нь Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулиар харьяалуулсан хэрэгт мөрдөн байцаалт явуулна” гэсэн заалтууд нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Тавин зургаадугаар зүйлийн 1, 3 дах хэсгийг зөрчөөгүй байна...гэж тус тус шийдвэрлэж байжээ. Гэвч Үндсэн хуулийн цэцийн тус шийдвэрт дүн шинжилгээ хийж үзэхэд, тодорхой МША явуулах прокурорын эрх хэмжээний талаар дүгнэлт хийснээс “бүхий л хэргийг шийдвэрлэж буй эрх хэмжээний” талаар огтхон ч хэлэлцээгүй болохыг дурдах нь зүйтэй. Тухайн үеийн хуульд прокурорт хэргийг дангаар эцэслэн шийдвэрлэх эрх хэмжээ бүрэн олгогдоогүй байсантай холбоотой. Прокурорын байгууллагын удирдлагын тогтолцоог өөрчлөлгүйгээр прокурорт шүүхийн өмнөх үе шат дахь хэргийг эцэслэн шийдвэрлэх эрх хэмжээ олгосон нь хүний эрхийг хамгаалах үйл ажиллагаанд сөргөөр нөлөөлөх эрсдэлтэй.

Прокурорын байгууллагын эрх хэмжээ ЭХХШТХ-иар “хэмжээлшгүй” их болсон нь хууль бүтээх явцад прокурорын байгууллагын төлөөлөл түлхүү оролцсонтой холбоотой байж болох. Тодруулбал, 2015 оны 01 сарын 06-ны өдрийн А/01 дугаартай Хууль зүйн сайдын тушаалаар Монгол Улсын ЭХХШТХ-ийн төслийг боловсруулах ажлын хэсгийн бүрэлдэхүүнийг баталсан. Ажлын хэсгийн бүрэлдэхүүнд салбар бүрийн төлөөлөл болох нийт 36 гишүүн байснаас, ажлын хэсгийн ахлагчаар Улсын ерөнхий прокурорын орлогч, ажлын хэсгийн бүрэлдэхүүний 30 орчим гаруй хувийг прокурорын байгууллагын төлөөлөл дангаараа эзэлж байв. Хуулийн төсөл боловсруулах ажлын хэсгийн бүрэлдэхүүний онцлогоос хамаарч, “эрх зүйн хэм хэмжээг бүтээхэд ёс суртахуун, улс төр, ёс зүйн зарчмаас бусад өөр хүчин зүйл, жишээлбэл тухайн эрх зүйг дагаж

мөрдөгчдийн тодорхой бүлэглэлийн ашиг сонирхол нөлөөлдөг” гэсэнтэй тохирч байна.

Прокурор нь мөрдөх байгууллага хэргийг шалгах явцад гар бие оролцдог туршлага гадаад улсуудад байдаггүй, зөвхөн хяналт тавих, мөрдөн байцаалтын ажиллагааг бие даан хэрэгжүүлдэг зэрэг л хэв маяг тогтжээ. Монголын энэхүү тогтолцоо нь “мөрдөн тогтоох ба яллах чиг үүргийг ялган зааглах” гэсэн олон улсын зарчимтай зөрчилдөж буй боловч нөгөө талаасаа прокурорын хяналтын чиг үүргийн цоо шинэ туршлагыг нэвтрүүлж буй юм.

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд орсон тогтолцооны шинжтэй томоохон өөрчлөлтийн нэг нь шүүх эрх мэдэлтэй холбоотойгоор хийгдсэн. Тодруулбал, хяналтын шатны шүүх зөвхөн хуульд заасан үндэслэл байгаа тохиолдолд хэргийг хянах, мөн хэргийг гэм буруугийн шүүх хурлаас буцаадаггүй болгон өөрчилсөн юм.

Үндсэн хуулийн 50 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт: “Хэрэв Улсын дээд шүүхийн шийдвэр хуульд харшилбал түүнийг Улсын дээд шүүх өөрөө хүчингүй болгоно” гэсэн заалтын хэрэгжилтийг Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 40.10-40.12 дугаар зүйлд зохицуулсан байсныг хүчингүй болгосон. Өөрөөр хэлбэл, өмнө зохицуулалтаар хяналтын шатны шүүхийн эргэлзээтэй гэж хэлж болохоор шийдвэрүүдийг УДШ-ийн бүх шүүгчдийн хуралдаанаар хэлэлцүүлэх процесстой байсныг 2021 оны 01 сарын 25-ны өдрийн хуулиар хүчингүй болгосноор, одоо хяналтын шатны 5 шүүгч тухайн хэрэг маргааны эцсийн шийдвэрийг гаргах болов.

Шүүх бүрэлдэхүүн олонхоор аливаа хэрэг маргааныг шийдвэрлэдэг. Гэтэл хяналтын шатны 5 шүүгчийн 3 нь нэгдэж, нэг байр суурьтай болсон тохиолдолд ямар ч агуулга бүхий шийдвэр гарч, тэрхүү шийдвэр нь эцсийнх бөгөөд түүнд гомдол гаргахгүй хуулийн зохицуулалттай болсон. Цахим орчин хөгжиж, ард иргэд шүүхээс гаргаж буй аливаа шийдвэрийг зөв, буруу гэж байнга дэнсэлж байдаг, цаашид ч дэнсэлсээр байх болно. Шүүхийн шударга ёсонд дөхсөн

МОНГОЛЫН ХУУЛЬ
САХИУЛАХУЙ

аливаа шийдвэр болгоны цаана иргэдийн төрдөө итгэх итгэл, шүүх тогтолцоонд найдах хандлага үргэлж агуулагдаж байдаг учиртай. Энэ эмзэг цаг үед Монголын шүүх эрх мэдэл гуравхан шүүгчээс шууд хамаарч, хүний эрх, эрх чөлөөг баталгаатай хангах үйл хэргээс ухарсан энэ тогтолцоог нэн даруй өөрчилж, шүүхийн хараат бус, бие даасан байдлыг хангах хэрэгцээ шаардлага үүсэж байна.

Хүн бүр өөрт тулгасан эрүүгийн хэргийг хянан хэлэлцүүлэх буюу иргэний нэхэмжлэлийн хүрээнд эрх, үүргээ тодорхойлуулахдаа хуулийн дагуу байгуулагдсан эрх бүхий, хараат бус, тал үл харах шүүхээр нээлттэй, шударгаар шүүлгэх эрхтэй. Өөрөөр хэлбэл, хүн бүр өөрт холбогдох аливаа хэрэг маргааныг үндэсний эрх зүйн тогтолцоонд ямар ч утгаар тусгагдсан хамаагүй бүх шатны шүүхээр шийдвэрлүүлэх эрхийг баталгаажуулсан. Гэсэн хэдий ч Монголын хүний энэхүү үндсэн эрхийг шүүх эрх мэдэлд шилжүүлсэн зохицуулалт нь пактын дээрх заалтыг зөрчиж буй юм.

Авлига, албан тушаалын гэмт хэрэг удаан хугацаанд шалгагдаж, шүүх дээр шилжсэний дараа хөөн хэлэлцэх хугацаагаар хэргийг хэрэгсэхгүй болгож байна гэх ойлголтыг нийгэмд төрүүлж, үүний үндсэн дээр эрүүгийн хэргийг шүүхээс нэмэлт мөрдөн байцаалтад буцаах зохицуулалтыг 2022 оны 06 сарын 03-ны өдрийн хуулиар хүчингүй болгосон. Ингэснээр давж заалдах болон хяналтын шатны шүүх хуралдааны явцад мөрдөн байцаалтын ажиллагаа дутуу хийгдсэн гэж үзсэн ч хэргийг нэмэлт мөрдөн байцаалтад буцаах боломжгүй, бүрэн бус шалгагдсан хэргийг шийдвэрлэх амаргүй үүрэг шүүхэд оногдов. Хэдийгээр өмнө нь шүүхийн болон прокурорын хяналтын шатад зориудаар эрүүгийн хэргийг хөөн хэлэлцэх хугацаагаар хэрэгсэхгүй болгож байсныг үгүйсгэхгүй боловч мөрдөн байцаалтын ажиллагаа дутуу хийгдсэн хэргүүдийг хоморголон авч үзэх нь хүний эрхийн зөрчил дагуулна.

Монгол Улсад эрүүгийн процессын хүрээнд хийгдэж буй эдгээр өөрчлөлтүүд нь төв азийн зарим улсын хувьд 10 жилийн

өмнө туршаад, хүний эрхийн зөрчил юм гэсэн дүгнэлтэд хүрч эргэн өөрчилсөн зохицуулалтууд болох нь Казахстан Улсын Астана хотод 2024.11.20-21-ний өдрүүдэд зохион байгуулагдсан “Төв Азийн эрүүгийн шүүх эрх мэдлийн салбарын шинжээчдийн 9 дэх удаагийн форум”-д Узбекистан, Киргизстан, Туркменистан, Тажикстан улсын шинжээчдийн илтгэлээс тодорхойлогдсон.

Энэ мэтчилэн Монголын сүүлийн 20 жилд Эрүүгийн процессын хуультай холбоотой аливаа өөрчлөлтүүд нь хүний эрхийн зөрчил үүсгэсэн, олон улсын хэм хэмжээний актын агуулга, зарчимтай зөрчилдсөн нь цөөнгүй байна. Эдгээр нь эрүүгийн процессын эрх зүйн шинжлэх ухааны хөгжил сул, чиглэлийн судлаач, эрдэмтдийн хууль бүтээх явцад оролцоо хангалтгүй зэрэг нь нөлөөлж байна.

Дүгнэлт

1. Аливаа эрх зүйн тогтолцооны хөгжил нь нийгмийн өөрчлөлттэй уялдуулан хэрэглэгдэж байсан хэм хэмжээгээ улам боловсронгуй, төгөлдөржүүлэхэд чиглэх учиртай. Иймд эрүүгийн процессын хөгжлийн зорилт нь товчхондоо хүний эрхийг баталгаатай хангахад оршино. Гэтэл Монголын эрүүгийн процессын хууль, тогтоомжийн хувьсалд “хөгжил” тодорхойлогдохгүй байна. Өөрөөр хэлбэл, хөгжил гэдэг нь “эерэг” үр дүн бүхий үйл явцыг хэлэх бол манай улсын Эрүүгийн процессын хуульд хөгжил, бус зөвхөн өөрчлөлт ажиглагдаж байна.

2. Монголын Эрүүгийн процессын хуульд талуудын эрх тэгш мэтгэлцэх зарчмын баланс бүрэн алдагджээ. Учир нь шүүхийн өмнөх үе шатад прокурор яллах чиг үүргээ хэрэгжүүлэх хүрээнд мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулахаар заавал биелэгдэх шинжтэй, даалгавар хэлбэрээр мөрдөгчид “чиглэл” өгөх, хэргийг эцэслэн шийдвэрлэх зэрэг эрх хэмжээтэй байдаг нь мөрдөгчийн бие даасан байдлыг алдагдуулаад зогсохгүй, эрх мэдлийг нэг цэгт төвлөрүүлснээр хүний эрхийг хангах тогтолцоо гажуудах эрсдэл үүсгэжээ. Өөрөөр хэлбэл, прокурорт чиг үүргээ хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай арга хэмжээг

мөрдөгчийн тусламжтайгаар авч, яллахад таатай нөхцөлийг бүрдүүлжээ.

3.Хүн бүр шүүхээр аливаа хэрэг маргаанаа шийдвэрлүүлэх үндсэн эрхтэй. Шүүхэд бүх шатны шүүх хамаарах бөгөөд тухайн хүний хэрэг маргааныг шийдвэрлэх эсэх эрх хэмжээг шүүхэд шилжүүлснээр тэрхүү хүний үндсэн эрхийн баталгаа алдагдахад хүргэжээ. Олон улсын түвшинд иргэдийн улсынхаа дээд шүүхэд хандах эрмэлзлийг нэмэгдүүлэх, хандах боломж, нөхцөлийг сайжруулахад чиглэсэн цогц арга хэмжээг хэрэгжүүлсээр байна. Гэтэл манай улсын хувьд улсын дээд шүүхэд хандах босгыг улам өндөр болгож байгаа нь хүний салшгүй эрхийг зөрчил гэж үзнэ.

4.Хэргийг нэмэлт мөрдөн байцаалтад буцаах зохицуулалтыг хүчингүй болгосны үр дүнд аливаа бүрэн бус шалгагдсан хэргийг “ямар нэгэн аргаар” шийдвэрлэх амаргүй үүрэг шүүхэд оногдож байна. Хэрэв тухайн хэрэгт мөрдөн байцаалтын ажиллагаа үнэхээр дутуу хийгдсэн бол хилсээр ял оногдуулах, үндэслэлгүйгээр эрүүгийн хариуцлагаас чөлөөлөх гэсэн сонголтгүй сонголтыг хийлгэж, хүний эрхийг гарцаагүйгээр зөрчихөд хүргэж байна.

Ашигласан материал

- Монгол Улсын Их Хурал. (1992). *Монгол Улсын Үндсэн хууль*. Улаанбаатар: Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл, №1.
- Монгол Улсын Их Хурал. (2002). *Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль*. Улаанбаатар: Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл, №7.

Монгол Улсын Их Хурал. (2017). *Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль*. Улаанбаатар: Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл, №23.

Нэгдсэн Үндэстний Байгууллага. (1966). *Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт*. Нью-Йорк: НҮБ.

Үндсэн хуулийн цэц. (1994 оны 7 сарын 25). Прокурорын байгууллагын тухай хууль үндсэн хууль зөрчсөн тухай маргааныг хянан хэлэлцсэн тухай дүгнэлт (07 дугаар). Улаанбаатар.

Үндсэн хуулийн цэц. (2005 оны 6 сарын 27). Прокурорын байгууллагын тухай хуулийн зарим заалт үндсэн хуулийн холбогдох заалтуудыг зөрчсөн эсэх тухай маргааныг хянан шийдвэрлэсэн тухай дүгнэлт (05 дугаар). Улаанбаатар.

Кельзен, Х. (2013). *Хэм хэмжээний ерөнхий онол* (Хатанбаатар, М., Орч.; Амарсанаа, Ж., Ред.). Улаанбаатар: Соёмбо хэвлэлийн газар.

David, R. (1988). *Основные правовые системы современности* (Туманов, В. А., Перевод с французского). Москва: Юридическая литература.

Kamisar, Y., Lafave, W. R., & King, N. J. (2005). *Modern criminal procedure* (11th ed.). Washington, DC: West Academic Publishing.

Legalinfo.mn. (n.d.). Retrieved from <https://www.legalinfo.mn>

Mongolitoli.mn. (n.d.). Retrieved from <https://www.mongolitoli.mn>

ЭМЭГТЭЙЧҮҮД ГЭР БҮЛИЙН ХҮЧИРХИЙЛЭЛД ӨРТӨХӨД НӨЛӨӨЛЖ БУЙ ХҮЧИН ЗҮЙЛ

FACTORS AFFECTING WOMEN TO EXPERIENCE DOMESTIC VIOLENCE

Л.Нямгэрэл*

Дотоод хэргийн их сургуулийн эрх зүйн докторант

Nyamgerel L, Ph.D Candidate in Law, University of Internal Affairs

Ч.Нямсүрэн

Доктор, профессор

Nyamsuren Ch, Prof, Ph.D

*Хариуцлагатай зохиогч: nyamgerel@mojha.gov.mn

Хураангуй: Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хуулийн шинэчилсэн найруулга 2017 оноос хэрэгжиж эхэлснээс хойш гэр бүлийн хүчирхийлэл болон гэр бүлийн хүчирхийллээс үүдэлтэй гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх үндэсний тогтолцоо, эрх зүй бүрдсэн.

Гэвч хууль, тогтоомжийн уялдаа холбоо хангалтгүй, давхардалтай, хуулиар үүрэг хүлээсэн байгууллагуудын чиг үүрэг ерөнхий, салангид зохицуулагдсан, гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэгчид хүлээлгэж буй хариуцлага, албадлагын арга хэмжээ оновчтой бус, хохирогчид үйлчилгээ үзүүлэх чанар, хүртээмж сул, хохирогчид үйлчилгээ үзүүлэх байгууллагуудын санхүүжилтийн талаар тодорхой тусгаагүй зэрэг тулгамдсан асуудал байсаар байна.

Иймд гэр бүлийн хүчирхийллийн хохирогчийг судлах замаар энэ төрлийн гэмт хэрэгт өртөж буй эмэгтэйчүүдийн зан үйл, хэв шинжийг тогтоож, хэрэгт хохирох явдал, гэмт хэрэгт хохирох эрсдэл, түүнд нөлөөлж буй хүчин зүйл, учир шалтгаан, гэмт хэрэгт хохирохоос урьдчилан сэргийлэх ажлыг виктимологийн шинжлэх ухааны үүднээс шинээр тодорхойлох шаардлагатай байна.

Abstract: Since the revision of the Law on Combating Domestic Violence came into force in 2017, a national system for combating and preventing this type of crime has been formed and the legal framework has improved.

However, the coordination of laws and regulations is insufficient, there is duplication, the functions of the organizations obligated by law are general and separately regulated, the responsibility and coercive measures imposed on perpetrators of domestic violence are not optimal, the quality and accessibility of services to victims is weak, and there is no clarity about the financing of organizations that provide services to victims. There are still being the problems which are waiting their solutions.

Therefore, by studying the victims of domestic violence, we will determine the behavior and patterns of women who are victims of this type of crime, the risk of being victimized, the factors affecting it, the causes, and the prevention of victimization from the perspective of victimology. Thus, it is needed to redefine more concretely.

Түлхүүр үгс: Жендерт суурилсан хүчирхийлэл, гэр бүлийн хүчирхийлэл, хүчирхийллийн шалтгаан, хүчин зүйл.

Keywords: Gender based violence, domestic violence, causes and factors of violence

Үндсэн хэсэг

Гэмт хэргийн виктимологийн шинжлэх ухаан шинэ тутам хөгжиж байгаа өнөө үед гэмт хэрэгт хохирох явдал

(victimization), гэмт хэрэгт хохирох эрсдэл, түүнд нөлөөлж буй хүчин зүйл, учир шалтгаан, хохирогч-этгээд (хувь хүн, байгууллага, төр, нийгэм), гэмт хэрэгт

хохирохоос урьдчилан сэргийлэх ажлыг виктимологийн шинжлэх ухааны үүднээс шинээр тодорхойлж, Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай хуулийн хэрэгжилтийг хангах урьдчилсан нөхцөлийг бүрдүүлэх нийгэм-улс төр, эрх зүйн хэрэгцээ шаардлага тулгамдаж байна.

Хууль зүйн доктор, профессор Ч.Нямсүрэн гэмт хэргийн хохирогч судлалын онол, арга зүй, мөн гэмт хэргийн хохирогч, гэмт хэрэгт хохирох эрсдэл, хохирох явдал (victimization), түүнээс урьдчилан сэргийлэх, хохирох явдлын үр дагаврыг арилгах асуудлыг дэлхийн улс орнуудын виктимологийн шинжлэх ухаан, түүний практик ололт амжилтын тухай мэдлэг, мэдээлэлд үндэслэн криминологийн болон эрүүгийн эрх зүйн онолын хандлага талаас нь авч үзсэн “Гэмт хэргийн виктимологи” нэг сэдэвт бүтээл (Ч.Нямсүрэн, 2005) туурвисан нь манай улс дахь хохирогч судлалын чиглэлээр бичигдсэн анхны нэг сэдэвт бүтээл болжээ.

Шинжлэх ухааны доктор, профессор С.Жанцан Монголын төр, эрх зүй сэтгүүлийн 1996 оны №2 дугаарт нийтлүүлсэн Хохирогч судлал, түүнийг нөлөөллөөс хамгаалах асуудал өгүүлэлдээ “Гэмт хэрэг гарахад нөлөөлсөн хүчин зүйлүүдийн дотор хохирогч ямар үүрэг гүйцэтгэснийг тогтоох зайлшгүй шаардлагатай. Учир нь гэмт халдлагад өртөгдсөн хохирогчийн хууль бус үйл ажиллагаа, гэмт зан төлөв зарим тохиолдолд гэмт хэрэг үйлдэгдэх гол шалтгаан, шийдвэрлэх нөхцөл болдог. Тийм ч учраас хохирогч судлал нь орчин үед криминологийн шинжлэх ухааны шинэ чиглэл болон хөгжих боллоо” хэмээн бичжээ (С.Жанцан, 1996). Энэ нь бидний судалгааны ажилд авч үзэж буй хохирогчийн зан үйл, хэв маягийг тодорхойлох зайлшгүй шаардлага байгааг илтгэж байна.

Монгол Улсын Их Хурлаас 2016 онд Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгыг баталснаас хойш өнөөг хүртэл хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаврын үнэлгээ нэг удаа хийгдэж, хуулийн хийдэл, давхардлыг нь арилгах, хэрэгжихгүй байгаа

шалтгааныг нь тодорхойлж засах шаардлагатай асуудлуудаар 20 гаруй судалгааны ажил хийгджээ.

Судалгааны ажлуудыг тоймлон авч үзвэл хүчирхийлэл үйлдэгчийн зан үйлд нөлөөлөх албадан сургалтын хэрэгжилт, хүчирхийллийн хохирогчийн талаарх хүн амын ойлголт, хандлага, хүн ам зүйн байдлын талаарх судалгаа, нэг цэгийн үйлчилгээний төв, түр хамгаалах байрны талаарх судалгаа, гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаврын үнэлгээ судалгаа голлож байна (ГХУСАЗЗАА, Хөгжлийн эрх зүйн төв ТББ, 2023).

Хэдийгээр судалгааны ажлуудад гэр бүлийн хүчирхийллийн нөхцөл байдал, нөлөөлж буй шалтгаан, нөхцөлийн талаар авч үзсэн ч эмэгтэйчүүд яагаад гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртөж байгаа, ямар хүчин зүйл нөлөөлж байгааг гүнзгийрүүлсэн судалгаа хийгдээгүй байна.

Монгол Улсад жендерт суурилсан хүчирхийллийн чиглэлээр хийгдсэн хамгийн том судалгаа болох “Жендерт суурилсан хүчирхийллийн тархалтын судалгаа”-гаар дараах гол үр дүн гарсан байдаг (Үндэсний статистикийн хороо, НҮБ-ын Хүн амын сан, 2017). Тухайлбал,

1. Эмэгтэйчүүдийн 29.7 хувь нь хамтрагчаас, 17.3 хувь нь бусдын зүгээс үйлдсэн бие махбодын хүчирхийлэлд өртсөн байдаг. Эндээс харахад эмэгтэйчүүд хамтрагчийн зүгээс үйлдсэн хүчирхийлэлд өртөх эрсдэл өндөр байна;

2. Хамтрагчийн зүгээс үйлдсэн хүчирхийлэлд өртсөн эмэгтэйчүүдийн 14.0 хувь нь бэлгийн хүчирхийлэлд өртсөн байна. Энэ нь Ази, номхон далайн бүсийн бусад орнуудтай харьцуулахад харьцангуй өндөр байна;

3. Хэнтий, Дархан-Уул, Өмнөговь, Улаанбаатар, Говьсүмбэр аймагт хамтрагчийн зүгээс үйлдсэн хүчирхийлэлд өртсөн эмэгтэйчүүдийн эзлэх хувь өндөр байна гэжээ.

Эндээс манай улсад үйлдэгдэж буй жендерт суурилсан хүчирхийллийн хамгийн түгээмэл хэлбэр нь гэр бүлийн хүчирхийлэл байгаа нь ажиглагдаж байна.

אברהם אבינו

Гэр бүлийн хүчирхийлэл нь Үндсэн хууль (1992)-иар хамгаалагдсан хувь хүний хэд хэдэн үндсэн эрх, түүний дотор халдашгүй чөлөөтэй байх, эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах, сурч боловсрох, үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх, цаашлаад хүний амьд явах эрхэд халддаг нийгмийн сөрөг үзэгдэл юм. Хүний жам ёсны эрхийг зөрчиж байгаа хамгийн түгээмэл үйлдэл нь аливаа хэлбэрийн хүчирхийлэл бөгөөд тэдгээрээс хамгийн ноцтой нь төрөл, садны холбоотой хүмүүсийн хооронд үйлдэгддэг хүчирхийлэл мөн болохыг дэлхий нийтээр хүлээн зөвшөөрч, түүнтэй тэмцэх арга замыг идэвхтэй эрэлхийлж байна.

Гэр бүлийн хүчирхийлэл нь хүчирхийлэл үйлдэгч хохирогчтой нэг гэрт амьдардаг эсэхээс үл хамааран эхнэр, нөхөр, гэр бүлийн бусад гишүүд, хамтран амьдрагч, асран хамгаалагч, харгалзан дэмжигч, тэдгээрийн асрамж, хамгаалалтад байгаа хүн, тухайн гэр бүлд хамт амьдарч байгаа хүн болон тусдаа амьдарч байгаа төрүүлсэн, үрчлэн авсан хүүхэд, төрсөн, үрчлэн авсан эцэг, эх, ах, эгч, дүү зэрэг ойр дотнын харилцан хамааралтай хүмүүсийн хооронд үйлдэгддэг.

Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль (2016)-ийн 3 дугаар зүйлд зааснаар гэрлэлтээ цуцлуулсан эхнэр, нөхөр, хамтран амьдарч байсан, эсхүл хамтран амьдарч байгаагүй ч гэр бүлийн харилцаатай байсан, дундаасаа хүүхэдтэй этгээд, эхнэр, нөхөр, гэр бүлийн бусад гишүүн, хамтран амьдрагч, асран хамгаалагч, харгалзан дэмжигч, тэдгээрийн асрамж, хамгаалалтад байгаа этгээд, тухайн гэр бүлд хамт амьдарч байгаа этгээд, тусдаа амьдарч байгаа төрүүлсэн, үрчлэн авсан хүүхэд, төрсөн, үрчлэн авсан эцэг, эх, ах, эгч, дүүгээс үйлдсэн хүчирхийлэл нь гэр бүлийн хүчирхийлэлд хамаарч, Зөрчлийн болон Эрүүгийн хуулиар хариуцлага хүлээлгэх эрх зүйн боломжтой болсон.

Олон улсад хүчирхийлэл, дарамт, мөлжлөгт өртөх эрсдэлтэй, өртсөн иргэдийг тодорхойлох, хамгаалах, туслах, тэдгээр иргэдийн эмзэг байдлыг бууруулахад чиглэсэн интервенц боловсруулж, хэрэгжүүлэхэд чиглэсэн Эмзэг байдлыг

тодорхойлох загвар (DVM)-ыг ашигладаг. Энэхүү загварт тулгуурлан эмэгтэйчүүдийн гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртөхөд бүтцийн түвшинд нөлөөлж буй хүчин зүйлсийг тоон судалгаанд тулгуурлан боловсруулахыг зорилго.

Аливаа төрлийн гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, хохирогчид шаардлагатай дэмжлэг тусалцааг үзүүлэхийн тулд тухайн гэмт хэрэг, зөрчлийн шалтгаан, хүчин зүйлсийг тогтоох нь хамгийн чухал.

Гэр бүлийн хүчирхийлэл дэлхийн улс орнуудад түгээмэл тохиолддог дэлхийн илрэх хэлбэр, үйлдэгдэх арга нь янз бүр байдаг. Хэдийгээр өөр өөр улс орнууд өөр өөр гэмт үйлдлийн шалтгаантай тулгардаг боловч үндсэн шалтгаан нь дэлхий даяар ижил байсаар байгааг Австрийн Хүний эрхийн карьер (Австрийн Хүний эрхийн карьер, 2021)-н судалгаанд дурдсан байна. Мөн уг судалгаанд “гэр бүлийн хүчирхийллийг эмэгтэйчүүд тэвчдэггүй гэж үздэг ч дэлхий даяар эмэгтэйчүүдийн 1/4 нь л гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртсөн талаараа мэдээлж байдаг” гэжээ. Мөн судалгаанд эмэгтэйчүүдийн гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртөж байгаа хүчин зүйлийг эдийн засгийн хязгаарлагдмал байдал ба хөдөлмөр эрхлэлтийн тэгш бус байдал; боловсролын хүртээмжгүй байдал болон бусад (Шашин, улс төр, арьс өнгөөр ялгаварлан гадуурхах гэх мэт) хүчин зүйлтэй хамааруулан авч үзжээ.

НҮБ-ын Хүн амын сан, ҮСХ-той хамтран хийсэн Жендерт суурилсан хүчирхийллийн тархалтын судалгаагаар хүчирхийлэлд өртсөн эмэгтэйчүүдийн 4 хүн тутмын 3 нь хүчирхийлэлд өртсөн тухайгаа хэн нэгэнд хэлдэггүй болох нь тогтоогджээ (Үндэсний статистикийн хороо, НҮБ-ын Хүн амын сан, 2017). Судалгаанд хамрагдсан эмэгтэйчүүдийн хувь нь ямар ч нөхцөлд нөхөртөө эсхүл хамтран амьдрагч эрэгтэйдээ захирагдана гэдгийг хүлээн зөвшөөрсөн, ямар ч нөхцөлд нөхөр нь эхнэрээ зодож болно гэдэгтэй санал нийлсэн буюу хүчирхийллийг хүлцэн тэвчих хандлагатай нь холбоотой байна (Дэлхийн банк, 2024).

Гэр бүлийн хүчирхийллийн виктимологи судалгааны тайланд дурдсанаар гэмт хэрэгт хохирсон боловч гэр даруйдаа хуулийн байгууллагад хандаагүй хүмүүсийн 73.2% нь ямар нэгэн объектив, субъектив шалтгаанаас болж хуулийн байгууллагад хандаагүй байна. Эдгээр хүмүүсийн 31% нь хэрэг сунжрахаас төвөгшөөсөн, 37.6% нь хуулийн байгууллагын хүнд суртлаас, 9.7% нь ичиж зовсон буюу нэр төрөө бодсон, 29.9% нь ямар нэгэн үр дүн гарахгүй гэж итгэсэн, 14.6% нь хүчирхийлэл үйлдэгчийн өс хонзон, дарамтаас айсан гэж тайлбарлажээ (Ч.Нямсүрэн нар, 2023).

Эндээс харвал эмэгтэйчүүд гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртсөн ч түүнийгээ мэдээлж, хууль ёсны эрх, ашиг сонирхлоо хамгаалуулах талаар хандахгүй байгаа нь хүчирхийллийг хүлцэн тэвчих хандлагатай, хүчирхийлэл үйлдэгчээс ирэх аюул заналаас айсан, хуулийн байгууллагад хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаатай холбоотой байна гэж дүгнэж байна.

Ийм учраас гэмт хэрэгт хохирох явдлын шалтгаан болж, түүний нөхцөлийг бүрдүүлж, нөлөөлж байгаа объектив, субъектив хүчин зүйлүүдийг нарийвчлан тодорхойлох нь зүйтэй юм.

Эдийн засгийн хязгаарлагдмал байдал ба хөдөлмөр эрхлэлтийн тэгш бус байдал

Үндэсний статистикийн хороо, Дэлхийн Банктай хамтран Өрхийн нийгэм, эдийн засгийн 2018 оны судалгааны үр дүнд үндэслэн ядуурлын түвшинг тогтоох судалгааг хийжээ. Уг судалгаан дахь ядуурлын тооцооны үр дүнг авч үзвэл, Монгол Улсын хүн амын ядуурлын түвшин 2016 онд 29.6 хувь байсан бол 2018 онд 28.4 хувь, 2020 онд 27.8 хувь, 2022 онд 27.1 хувь болж, 2016 оны түвшнээс 2.5 хувь, 2020 оны түвшнээс 0.7 хувиар буурчээ (Үндэсний статистикийн хороо, Монгол Улсын ядуурлын түвшин, 2022).

Судалгаанаас харвал 2016 оноос хойш ядуурлын түвшин хот, хөдөөд аль алинд нь буурсан боловч ч хот суурин газрын хүн амын эзлэх хувь нэмэгдэж байгаагаар холбоотойгоор тэнд амьдарч буй ядуу хүн амын эзлэх хувь 2022 онд 64 хувь

болж тасралтгүй өсчээ (Үндэсний статистикийн хороо, Монгол Улсын ядуурлын түвшин, 2022).

Цагдаагийн байгууллагын мэдээллээр улсын хэмжээнд 2023 онд 35574 гэмт хэрэг бүртгэгдснээс гэр бүлийн хүчирхийллийн улмаас үйлдэгдсэн гэмт хэрэг 1415 бүртгэгдэж, өмнөх оны мөн үеэс 314 хэргээр буюу 18.2 хувиар буурч, бүх хэрэгт эзлэх хувийн жин 4.0 хувь болж, өмнөх оны мөн үеэс 0.8 нэгжээр буурсан байна. Энэ төрлийн гэмт хэргийн 51.0 хувь нь Улаанбаатар хотод, 49.0 хувь нь орон нутагт тус тус бүртгэгджээ. Харин Эрүүгийн хуулийн 11.7 дугаар зүйлд заасан гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх гэмт хэрэг 2023 онд 126 бүртгэгдсэн нь өмнөх оноос 28 хэрэг буюу 28.6 хувиар өссөн дүнтэй байна.

Гэр бүлийн хүчирхийллийн улмаас хохирсон 1459 иргэний 1282 буюу 87.9 хувь нь эмэгтэй, 170 буюу 11.7 хувь нь хүүхэд эзэлж байна. Нийт хохирсон эмэгтэйчүүдийн 611 буюу 47.6 хувь ажилгүй иргэд байна. Харин гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэж шалгагдсан 1334 хүний 636 буюу 47.6 хувь нь ажилгүй байна.

Үүнээс үзвэл эрхэлсэн тодорхой ажилгүй, ядуу өрхийн дунд гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх гэмт хэрэг болон гэр бүлийн хүчирхийллийн улмаас үйлдэгдэх гэмт хэргийн гаралт өндөр байгаа нь харагдаж байна.

Боловсролын хүртээмжгүй байдал

Боловсролын олон улсын ангилал (ISCED)-д тодорхойлсноор боловсрол нь хүний сурч боловсрох хэрэгцээг хангахад чиглэсэн, урьдчилан нарийвчилж төлөвлөсөн, системтэй үйл ажиллагаанаас бүрдэнэ. Боловсролын үйл ажиллагаа нь эрдэм мэдлэг (learning) олгоход чиглэсэн зохион байгуулалттай, тасралтгүй үргэлжлэх харилцаа холбоо (communication) юм.

Боловсролын ерөнхий хууль (2023)-д зааснаар боловсролын зорилго нь хүн бүрд чанартай боловсрол эзэмших тэгш боломж бүрдүүлж, насан туршдаа суралцаж, ажиллах, ёс суртахуунтай, сайн зан чанартай иргэнийг төлөвшүүлэхэд

Хууль сахиулахуй

оршино гээд боловсролын үндсэн зарчим нь үндэсний болон хүн төрөлхтний нийтлэг соёл, үнэт зүйл, өв уламжлал, шинжлэх ухааны дэвшилтэт чиг хандлагад тулгуурлах; тогтвортой, уялдаатай, уян хатан байх; тэгш хүртээмжтэй, ялгаварлан гадуурхахгүй, нээлттэй байх; төр, олон нийтийн оролцоог хангасан, хамтын хариуцлагатай байх; насан туршийн суралцахуйг дэмжсэн байх; мэргэшлийн үндэсний шаталсан бүтцэд нийцсэн байх; улс төр, ашиг сонирхлын зөрчлөөс ангид байх; хүний эрх, эрх чөлөө, төрт ёс, түүх, соёлын уламжлал, үнэт зүйлсийг нандигнан өвлөсөн, ардчилсан, хүмүүнлэг ёсыг дээдлэн сахисан байхад чиглэгдэнэ хэмээжээ.

Үндэсний статистикийн хорооны 2020 оны Хүн ам, орон сууцны тооллогын үр дүнгээс харвал нийт хүн амын 64.9 хувь, эмэгтэй хүн амын 60.2 хувь, эрэгтэй хүн амын 69.9 хувь нь бүрэн дундаас доош боловсролтой нь харатгаж байна (Үндэсний статистикийн хороо, Хүн ам, орон сууцны улсын тооллого-2020, 2021). Цагдаагийн байгууллагын мэдээлсэнээр 2023 онд гэр бүлийн хүчирхийллийн гэмт хэрэг үйлдэж шалгагдсан 1334 хүний 1029 буюу 77.1 хувь нь бүрэн дундаас доош боловсролтой байна гэжээ.

Үүнээс үзвэл хувь хүний боловсролын түвшин “бага” байх тусам хүчирхийлэл үйлдэх болон хүчирхийлэлд өртөх магадлал өндөр байна.

Эмэгтэйчүүд гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртөж буй бусад хүчин зүйл:

Зарим төрлийн гэмт хэрэгт ялангуяа гэр бүлийн хүчирхийллийн гэмт хэрэгт хохирогчийн яс үндэс, орон нутгийн зан заншлын уламжлал нь гэмт хэрэг виктимологийн ач холбогдолтой байхыг үгүйсгэж болохгүй юм.

Мөн “Шашин нь нэг талаас хүмүүст дуулгавартай ноомой байдлыг, нөгөө талаас энгийн даруу амьдарч хэрэглэхийг номлодог ч энэ нь зарим тохиолдолд хүч хэрэглэх, хүчирхийлэл үйлдэхэд нөлөөлж байна” (Ч.Нямсүрэн нар, 2023) гэж эрдэмтэд үздэг бөгөөд Монгол Улсын хүн амын 4 гаруй хувийг Мусулман шашинтай Казак үндэстэн эзэлдэг

(Үндэсний статистикийн хороо, Хүн ам, орон сууцны улсын тооллого-2020, 2021) тул анхаарч үзэх асуудлын нэг болж байна.

Хэдийгээр хууль сахиулах байгууллагын мэдээллээр шашин шүтлэгтэй холбоотойгоор үйлдэгдсэн гэмт хэргийн статистикийн мэдээлэл байхгүй ч энэ нь үүнтэй холбоогүй гэсэн үг биш юм.

Манай улсад энэ талаар хийгдсэн гэр бүлийн хүчирхийллийн судалгаа одоог хүртэл байхгүй үндэсний цөөнхийн дунд нуугдмал оршиж байгааг үгүйсгэх аргагүй юм. Эдгээр хүмүүст нийгмийн, түүний дотор гэмт хэрэгтнээс хамгаалах хамгаалалт байнга дутагдаж байгааг дурдах нь зүйтэй.

Дүгнэлт, санал

Улсын Их Хурлаас Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хуулийг батлан, гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх үйлдлийг зөрчил, гэмт хэрэгт тооцон хуульчилж, энэ төрлийн гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх цогц хууль тогтоомжийг мөрдөж, багагүй хугацаа өнгөрч байна.

Эрдэмтэн судлаачдын дунд тухайн төрлийн гэмт хэргийн шалтгаан нөхцөл, зөрчил, эрүүгийн эрх зүйн зохицуулалт, урьдчилан сэргийлэх, мөрдөн шалгах ажиллагаанд тулгамдсан асуудал, хохирогчид тусламж үйлчилгээ үзүүлэх асуудлын талаарх судалгаа шинжилгээний ажил цөөнгүй хийжээ.

Гэвч эмэгтэйчүүд гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртөх эрсдэл буурахгүй, хүчирхийлэлд өртөх эрсдэл байсаар байгааг боловч энэ чиглэлээр хийсэн судалгааны ажил хомс байгааг дээр дурдсан.

Өөрөөр хэлбэл эмэгтэйчүүд гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртөж буй шалтгаан, нөхцөл, хүчин зүйлийг тодорхойлох замаар энэ төрлийн гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх виктимологийн арга замыг тодорхойлох хэрэгцээ, шаардлага тулгарч байна.

Иймд эмэгтэйчүүдийн эсрэг үйлдэж буй гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх, эмэгтэйчүүд энэ төрлийн гэмт хэрэг, зөрчилд өртөж хохирч буй зарим хүчин зүйлийг саармагжуулах чиглэлээр

дараах арга хэмжээг санал болгож байна. Үүнд:

✓ Эмэгтэйчүүдийн гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртөх хүчин зүйлсийг тоон болон чанарын судалгаанд тулгуурлан гүнзгийрүүлэн тодорхойлох;

✓ Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх, хохирогчид үзүүлэх үйлчилгээний чанар, хүртээмжийг дээшлүүлэх чиглэлээр үндэсний дунд хугацааны хөтөлбөр боловсруулах;

✓ Бүх шатны боловсролын сургалтын хөтөлбөр, стандартад гэр бүлийн тухай ойлголт, гэр бүлийн харилцаа, үүрэг хариуцлага, хүчирхийллийн талаарх ойлголт тусгасан эсэхийг судалж дүн шинжилгээ хийх замаар цаашид “Гэр бүлийн боловсрол” олгох цогц хөтөлбөр боловсруулах;

✓ Бүрэн дундаас доош боловсролтой эмэгтэйчүүдийг мэргэжил олгох хөтөлбөрт хамруулж, жижиг болон өрхийн бизнес эрхлэх төсөл хөтөлбөр хэрэгжүүлэх, ажлын байранд зуучлах, байнгын ажлын байраар хангах санал боловсруулах;

✓ Хүчирхийлэл үйлдэгчийн зан үйлийн талаарх суурь судалгааг хийж, судалгааны үр дүнд суурилсан үйл ажиллагааг төлөвлөж, хэрэгжүүлэх зэрэг болно.

Ашигласан материал

Монгол Улсын Их Хурал. (1992). *Үндсэн хууль*. Улаанбаатар.

Монгол Улсын Их Хурал. (2023). *Боловсролын ерөнхий хууль*. Улаанбаатар.

Монгол Улсын Их Хурал. (2016). *Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль*. Улаанбаатар.

Human Rights Careers. (2021). Austria's human rights career. Retrieved from <https://www.humanrightscareers.com>

ГХУСА33АА, Хөгжлийн эрх зүйн төв ТББ. (2023). *Гэр бүлийн хүчирхийллийн судлагдсан байдлын тойм*. Улаанбаатар.

Дэлхийн банк. (2024). *Монгол Улс дахь жендэрийн нөхцөл байдлын үнэлгээ*.

Жанцан, С. (1996). *Хохирогч судлал, түүнийг нөлөөллөөс хамгаалах асуудал*. Монголын төр, эрх зүй.

Үндэсний статистикийн хороо. (2021). *Хүн ам, орон сууцны улсын тооллого-2020*. Улаанбаатар.

Үндэсний статистикийн хороо. (2022). *Монгол Улсын ядуурлын түвшин*. Улаанбаатар.

Үндэсний статистикийн хороо, НҮБ-ын Хүн амын сан. (2017). *Жендэрт суурилсан хүчирхийллийн тархалтын судалгаа*. Улаанбаатар.

Нямсүрэн, Ч. (2005). *Гэмт хэргийн виктимологи*. Улаанбаатар.

Нямсүрэн, Ч., & бусад. (2023). *Хүүхэд, эмэгтэйчүүдийн эсрэг гэр бүлийн хүчирхийллийн виктимологи*. Улаанбаатар.

МОНГОЛЫН ХУУЛЬ

ТӨРӨӨС ХИЛИЙН ТАЛААР БАРИМТЛАХ БОДЛОГО, АЮУЛГҮЙ БАЙДАЛ

STATE BORDER POLICY AND SECURITY

ХИЛ СУДЛАЛ

Д.Алтангэрэл*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Захиргааны удирдлагын газрын дарга, докторант, хурандаа
Col. Altangerel D, Ph.D Candidate, Head, Department of Administrative Management,
University of Internal Affairs

*Хариуцлагатай зохиогч: altangerel.d@uia.gov.mn

Хураангуй: Төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого нь улсын аюулгүй байдал, тусгаар тогтнол, газар нутгийн бүрэн бүтэн байдал, хил хамгаалалтын механизмуудыг хангахад чиглэсэн чухал баримт бичиг юм. Энэ бодлого нь улс орон даяар олон хүчин зүйлсийг уялдуулан боловсруулагддаг бөгөөд улс төр, эдийн засаг, цэрэг, хууль эрх зүйн нөхцөл байдал болон дотоод, гадаад хүчин зүйлсээс хамааран тодорхойлогддог.

Төрөөс баримтлах энэ бодлого нь Монгол Улсын тусгаар тогтнол, бүрэн эрхт байдал, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдал, газар нутгийн халдашгүй дархан байдлыг хангахад чиглэж, улсын аюулгүй байдлыг дотоод болон гадаад түвшинд баталгаажуулах үндсэн механизмуудыг бүрдүүлдэг.

Мөн энэ бодлого нь олон улсын гэрээ хэлэлцээр, хууль тогтоомжийг хослуулан хөгжүүлж, хилийн асуудлыг зохицуулах эрх зүйн орчин бүрдүүлэх зорилгоор хэрэгжиж байна. Үүний үр дүнд, Монгол Улсын хил хамгаалалтын бодлого нь зөвхөн улсын аюулгүй байдлыг хангахад төдийгүй, улс хоорондын харилцааг зохицуулах гүүр болж, олон улсын хэмжээнд улс орны бүрэн бүтэн байдал, аюулгүй байдлыг баталгаажуулах чухал үүрэг гүйцэтгэдэг.

Мэдээллийн эрин зуунд терроризм, үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэрэг зэрэг асуудлууд улс орны аюулгүй байдал, бүс нутгийн тогтвортой байдалд шууд нөлөөлж буй тул манай улс хил хязгаартаа аюулгүй байдлыг хангах бодлого, үйл ажиллагаагаа боловсронгуй болгоход онцгой анхаарах шаардлагатай болжээ.

Abstract: The state border policy is an important document aimed at ensuring the country's security, independence, territorial integrity, and border protection mechanisms. This policy is developed in coordination with many factors across the country and is determined by the political, economic, military, and legal situation, as well as internal and external factors.

This government policy is aimed at ensuring Mongolia's independence, sovereignty, border area security, and territorial inviolability, and forms the main mechanisms for ensuring national security at the internal and external levels.

Also, this policy is being implemented in order to develop a combination of international agreements and laws and create a legal framework for regulating border issues. As a result, Mongolia's border protection policy not only ensures national security, but also plays an important role as a bridge to coordinate relations between countries and ensure the integrity and security of the country at the international level.

In the information age, problems such as terrorism and transnational organized crime directly affect the security of the country and the stability of the region, so our country needs to pay special attention to improving its policies and activities to ensure security at its borders.

Түлхүүр үгс: Төрөөс хилийн талаарх бодлого, хил хамгаалалт, аюулгүй байдал, хөрш улс, хил орчмын нутаг дэвсгэр, олон улсын гэрээ, нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдал

Keywords: Government policy on borders, border protection, security, neighboring countries, border areas, international agreements, territorial integrity

Үндсэн хэсэг

Дэлхийн дахинд болон бүс нутагт аюулгүй байдлын орчин улам бүр ээдрээтэй болж байгаа энэ цаг үед хил хязгаарын аюулгүй байдлыг хангах, болзошгүй аюул, эрсдэлийг даван туулах, бэлэн байх, улсын хилийн халдашгүй дархан байдал, газар нутгийн бүрэн бүтэн байдлыг хангахад улс орон бүр анхаарал хандуулж байгаа бөгөөд түүний нэг илрэл нь нэг улсын эрх ашиг, аюулгүй байдал гэхээсээ нэгдмэл байх, нийтлэг эрх ашиг, хамтын аюулгүй байдлыг урьтал болгохыг чухалчлах боллоо.

Монгол Улс нь өнө эртнээс (Их Монгол улс) өнөөдрийг хүртэлх түүхийн цаг хугацаанд улсын хилийн асуудлаа онцгойлон авч үзэж, улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангахад чиглэгдсэн бодлого, үйл ажиллагааг тасралтгүй авч хэрэгжүүлсээр өнөөг хүрчээ.

Монгол Улс 1970-1980-аад онд анхны хилийн хууль, 1990-ээд онд шинэчлэгдсэн хилийн тухай хууль зэргийг баталж, хил хамгаалалтыг зохицуулж байсан бол эдгээр хууль нь цаг үеийн нөхцөл байдал, улс орны хөгжилд тохирсон шинэчлэлийг шаардсан. Улсын хилийн аюулгүй байдлыг хангах үндсэн чиг үүрэг, зорилтууд нь эхлээд цэргийн болон хил хамгаалах байгууламжийн үйл ажиллагаа, мөн эдийн засаг, нийгэм, дотоодын аюулгүй байдлын асуудлуудыг хамардаг.

Монгол Улсын хөгжлийн бодлого, хууль эрх зүйн шинэтгэл, төрийн цэргийн болон тусгайлсан чиг үүрэг бүхий байгууллагуудын шинэчлэлтэй холбоотойгоор төрийн бодлого, эрх зүйн багц баримт бичгүүд шинэчлэгдэн батлагдаж, эрх зүйн орчин бүрдсээр байна. Өөрөөр хэлбэл, 20 гаруй жил мөрдөгдөж байгаа Төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлогыг шинээр найруулах шаардлага бодитой үүссэн байна.

Монгол Улс олон улсын хэмжээнд хилийн аюулгүй байдлыг хамтын ажиллагаа, дипломат хэлэлцээний замаар шийдвэрлэхийг эрмэлзэж ирсэн бөгөөд энэ нь хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдлыг хангахад чухал үүрэг гүйцэтгэдэг.

Хилийн асуудлыг зохицуулах олон улсын гэрээ хэлэлцээр, хамтын ажиллагаа нь Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдал, хөрш орнуудтай итгэлцэлтэй харилцах бодлогын нэг хэсэг болдог.

Төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлогыг улс орны аюулгүй байдлын /үндэсний аюулгүй байдал/ үзэл баримтлал болон улс төрийн бодлогын салшгүй хэсэг байх ёстой гэж дэлхийн хамтын нийгэмлэг үздэг байна.

Монгол Улсад Үндсэн хуулийн үзэл баримтлал, түүнд нийцүүлэн шинэчлэн гарсан 680 гаруй хууль өнөөдрийн нийгмийн харилцааг зохицуулж байна. Эдгээрээс улсын хил, түүний хамгаалалт, хилийн цэргийн алба, үйл ажиллагаатай холбогдсон шууд хамааралтай 70 гаруй хууль, шууд бус хамааралтай 30 гаруй хуулиуд тус тус хэрэгжиж байгаа болно. Хилийн аюулгүй байдлыг хангах, улс орны хэмжээнд улсын хил хамгаалалтыг зохион байгуулж явуулахтай холбоотой эрх зүйн орчны өмнөх түүх, хэрэгжиж ирсэн цаг хугацааг авч үзэхэд дараах нөхцөл байдлыг туулж ирсэн байна.

Улсын хил, хилийн харилцаа, хил хамгаалах байгууллагын эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох зорилт болон хилийн асуудлыг тусгайлсан хуулиар зохицуулах бодит шаардлагыг харгалзан БНМАУ-ын АИХ-ын Тэргүүлэгчдийн 1973 оны 07 дугаар сарын 16-ны өдрийн 161 дүгээр зарлигаар анхны “БНМАУ-ын Хил хамгаалах хууль”-ийг батлан мөрдүүлж байжээ. Уг хууль нь Монгол Улсын хилийн харилцаатай холбоотой асуудлыг зохицуулах эрх зүйн шинэ орчин бүрдүүлснээрээ чухал ач холбогдолтой байсан.

Түүнчлэн цэргийн шинэчлэлийн бодлого эрчимжсэн, улсын хилийн талаар тухайн үеийн нам, эвсэл, холбоод, төрийн бус байгууллагууд элдэв санал бодлоо илэрхийлэх, иргэдээс хил залгаа улс болон бусад улс орнуудад зорчих явдал эрс нэмэгдсэн, хилийн цэргийн залуу офицерууд албанаас гарах, зах зээл рүү шилжих хөдөлгөөнөөс үүдэлтэй боловсон

МОНГОЛ УЛСЫН
ХИЙН АЮУЛГҮЙ
БАЙДАЛ

ХИЛ СУДЛАЛ

хүчний тогтвортой байдал алдагдаж, улсын хил дээр гэмт хэрэг, ноцтой зөрчил гарах явдал эрс нэмэгдсэн зэрэг хүчин зүйлүүдээс үндэслэн 1993 онд шинэ “Хилийн тухай хууль”-ийг боловсруулж, батлуулан мөрдөж эхэлсэн байна.

Энэ хууль нь шилжилтийн үед Монгол Улсын хил, түүний халдашгүй дархан байдлыг хангах, хил хамгаалалтын тогтолцоог шинэ нөхцөл байдалд зохион байгуулах, мөн хил хамгаалах байгууллагын бүтэц, үйл ажиллагааг тогтвортой байдалд шилжүүлэхэд чиглэгдэж, эдгээр асуудлуудыг амжилттай шийдвэрлэснээр агуулга, үзэл санаа нь өнөөдрийг хүртэл хэрэгжиж байгаа бөгөөд энэ нь Монгол Улсын төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлогын бүтэц, агуулгатай холбогдож, тухайн бодлогыг хэрэгжүүлэх үндсэн суурь болж байна.

Энэхүү баримт бичиг нь улсын хил, түүний аюулгүйн асуудалд хамаарах нийгэм, улс төр, зохион байгуулалт, эдийн засаг, дипломат, цэрэг, тагнуул, хууль зүйн хүрээг хамарсан өргөн агуулгатай, залгамж чанартай Монгол төрийн бодлого мөн.

Бодлогод хязгаар нутгийг эрчимтэй хөгжүүлэх, улсын хилийг мэргэшсэн хилчид, техник хэрэгсэл хосолсон, улс төр дипломатын арга голчилсон хамгаалалттай болгох, түүнд төрийн байгууллагууд, иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх замаар улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангаж, хил нээлттэй, энхийн байх үзэл санааг агуулсан дараах зарчмын гол заалтууд тусгагдсан байна. Үүнд:

- улсын хилийн асуудлаар баримтлах төрийн бодлого нэгдмэл, явуулж буй үйл ажиллагаа уялдан зохицож байх эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгох;

- нэгэнт тогтсон хил өөрчлөгдөхгүй, түүний халдашгүй дархан байдал хангагдсан байх нөхцөлийг бүрдүүлэх;

- хилийн аливаа асуудлыг энхийн аргаар шийдвэрлэж байхыг эрмэлзсэн Монгол төрийн албан ёсны байр суурийг илэрхийлсэн байх;

- хязгаар нутаг, түүнийг хөгжүүлэх, тэнд ажиллаж, амьдрагсдын

нийгмийн баталгааг хангах талаар баримтлах төрийн үзэл баримтлалыг тодорхойлох;

- улсын хил хамгаалалтад оролцох чиг, үүрэг бүхий бүх байгууллагуудад мөрдөгдөж буй хууль тогтоомжуудыг улсын хил хамгаалалтын эрх ашигт нийцүүлэх, тэдний үйл ажиллагааг уялдуулан зохицуулах механизм бүрдүүлэх;

- улсын хил хамгаалалтад хяналтын болон илрүүлэлтийн зориулалттай техник хэрэгслийг өргөн нэвтрүүлэх, аль болох хэмнэлттэй, үр өгөөж сайтай аргыг түлхүү ашиглах асуудлыг чухалчлах;

- улсын хил хамгаалах байгууллагын чиг үүрэг, харьяалал, бүтэц зохион байгуулалт, бүрэлдэхүүн, зэвсэглэл, хангалтын байдлыг сайжруулах, улсын хил хамгаалалтад тэдний эзлэх байр суурийг өндөржүүлэх, бие даасан ажиллагаа, боломж, чадавхыг дээшлүүлэх асуудлыг баталгаажуулах;

- улсын хил хамгаалалтад оролцогч байгууллага, иргэдийн нийгмийн хангамж, баталгааг сайжруулахад чиглэсэн арга хэмжээг авах зэрэг болно.

Хил хамгаалах байгууллага, хөгжлийн чиг хандлага

Хил хамгаалах байгууллага (ХХБ) гэсэн ойлголтыг олон улсын хэмжээнд хэрхэн тодорхойлдог эсэхийг зарим улсуудын жишээн дээр тодруулах, хилийн цагийн байдал хамгийн өрнөлттэй, хил дамнасан зөрчил, гэмт хэрэг ихтэй, технологийн болон эдийн засгийн өндөр хөгжилтэй болон бусад орнуудын ХХБ-ын ойлголт, хөгжлийн хандлага өөр өөр байгаа бөгөөд тэдгээрийг харьцуулснаар олон улсын хэмжээнд ХХБ-ын хөгжил хааш чиглэж байгаа нь харагдах юм.

Төрийн хилийн бодлого нь улс орны амьдралын бүхий л салбар дахь асуудлуудыг хилийн орон зайд шийдвэрлэх чиглэлтэй байдаг. Энэ бодлогыг хэрэгжүүлэх шаардлага нь тухайн улс орны гадаад болон дотоод хүчин зүйлсээс хамаардаг. Тухайлбал:

Гадаад хүчин зүйлс:

АНУ-ын хувьд, Мексик болон Карибын тэнгисийн орнуудтай харилцах

харилцаанд гарсан зөрчилдөөнтэй асуудлууд нь хил хамгаалалтын бодлогын үндсэн чиглэлд нөлөөлж байна. Энэ нь хилийн аюулгүй байдал, хууль бус миграци, мансууруулах бодисын тээвэр зэрэг асуудлуудаар илэрч, хууль сахиулах үйл ажиллагааг өргөжүүлэх шаардлага үүсгэж байна.

Европын холбооны орнууд-ын хувьд, хил орчмын нутаг дэвсгэрийг хүчээр булаан эзэлж байсан түүх болон одоогийн газар нутгийн маргаан, улс төрийн асуудлууд нь хилийн бодлого, дипломат харилцааг нэлээд төвөгтэй болгож байна.

ОХУ-ын хувьд, Тодорхойгүй хилийн хэсгүүд: Зарим хөрш орнуудтайгаа улсын хилийн зарим хэсгийг тодорхойлж, тогтоогоогүй байгаа асуудал ОХУ-ын хилийн бодлогод нөлөөлдөг. Энэ нь хоёр талын харилцаанд маргаан үүсгэх, хилийн аюулгүй байдлыг эрсдэлд оруулах боломжтой.

Хилийн зөрчил болон мөргөлдөөн: ОХУ-ын хил дээр байнгын маргаан, зөрчилдөөнтэй асуудлууд үүсэж, энэ нь томоохон улс хоорондын мөргөлдөөнд хүргэж болзошгүй байна. Эдгээр асуудлуудыг шийдвэрлэх нь хилийн тогтвортой байдлыг хангахад чухал.

Өмнөх төрийн тогтолцооны бодлогоос татгалзах: ЗСБНХУ-ын үед хэрэгжиж байсан хилийн "төмөр хөшиг"-ний бодлогоо орхигдуулж, илүү нээлттэй, хамтын ажиллагаанд тулгуурласан хилийн бодлого хэрэгжүүлэх шаардлага гарсан.

Гадаад хилийн хамгаалалт: ОХУ нь өөрийн улсын гадаад хилийг хамгаалахын зэрэгцээ, тусгаар тогтносон хамтын нөхөрлөлийн (ТТХН) орнуудын гадаад хилийг хамгаалах үүрэгтэй болсон. Энэ нь улс орон бүрийн аюулгүй байдал, хил хамгаалалтыг хариуцаж байгаа байдлыг илтгэдэг.

Хилийн албаны шинэчлэл: ОХУ-ын Холбооны Хилийн Албаны үүрэг нь улам өргөжиж, хууль бус цагаачлал болон хил дамнасан гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд чиглэгдэж байна. Энэ нь хил хамгаалалтын үйл ажиллагааны цар хүрээг өргөжүүлж, олон улсын аюулгүй байдалд нөлөөлөхүйц чухал асуудал болж байна.

ОХУ нь Төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого, түүний хэрэгжилтийг хангах зорилгоор Аюулгүй байдлын зөвлөлийн байнгын комиссын хилийн бодлого хариуцсан байгууллага, түүний бүтцэд 17 төрийн яам, агентлаг, албыг оруулсан байна.

Энэ нь улсын хил хамгаалалт зөвхөн Хилийн албаны байгууллагын үүрэг биш гэдгийг харуулж байна. Тэрээр эдийн засаг, үндэстэн, нийгэм улс төр, цэрэг, экологи, техник, соёл, ертөнцийг үзэх үзэл, оюун санаа ухамсрын гэх мэт бусад олон чиглэлүүдийг нэгтгэж бас сөргөлдүүлж байдаг салбар юм.

Төрийн хилийн бодлогын ач холбогдол: Орчин үед улс орон бүр өөрийн төрийн тэргүүнээр батлуулсан, олон улсын хуулиудтай нийцсэн төрийн хилийн бодлоготой байх нь зайлшгүй шаардлага болж байна. Тус бодлого нь тухайн улсын эдийн засаг, аюулгүй байдал, дипломат харилцаа, хилийн маргаан шийдвэрлэх болон хилийн орон зайд хууль бус үйл ажиллагаа үүсэхээс сэргийлэх чиглэлд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг.

Энэхүү улс төрийн чухал бичиг баримт нь тухайн улсын хөрш орнуудтай баримтлах хилийн асуудал, хилийн аливаа маргаан, зөрчилдөөнтэй асуудлыг шийдвэрлэх үндсэн чиглэлүүдийг тусгадаг. Энэ нь улс орнуудын хилийн аюулгүй байдал, тэдгээрийн хоорондох хамтын ажиллагаа, мөн олон улсын хууль зүйн хүрээнд шийдвэрлэгдэх шаардлагатай асуудлуудыг тодорхойлж, хилийн бодлогыг хэрэгжүүлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэнэ.

БНХАУ-ын Төрийн зөвлөл, Цэргийн төв зөвлөлийн 1973 оны тогтоол Монгол, Зөвлөлт, Солонгос, Вьетнам, Лаос, Пакистан, Непал улсуудын талаар баримтлах Хилийн төрийн бодлого, 1983 онд Энэтхэг, Бутан, Бирм улсуудын талаар баримтлах Хилийн төрийн бодлого, БНХАУ-д зорчих гадаадын иргэдийн тухай хууль, БНХАУ-ын иргэдийн улсын хилээр нэвтрэх тухай хууль, Улсын харьяатын тухай хууль, Боомтын тухай хууль, 2020 онд батлагдсан БНХАУ-ын Хуурай газрын хилийн тухай хуулиар хил хамгаалалт,

МОНГОЛЫН
Дотоодын
Хэрэг
Яам

ХИЛ СУДЛАЛ

шалган нэвтрүүлэх албаны үйл ажиллагааг зохицуулж байна.

Төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлогын хэрэгжилт: “Төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого” нь улсын хилийн халдашгүй дархан байдал, хилийн аюулгүй байдал, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдлыг хангах үндсэн чиг үүргийг хэрэгжүүлэх, улсын хил хамгаалалтын бодлого, үйл ажиллагааны үндэс болж, дэвшүүлсэн зорилго, зорилтуудаа амжилттай хэрэгжүүлэхэд чухал үүрэгтэй.

Хилийн стратегийн бодлогын баримт бичгийн түүхэн үүрэг, хуулийн дагуу хилийн аюулгүй байдлыг хамгаалахад зориулсан хүчин чармайлт нь одоогоор тодорхой хэмжээгээр амжилттай байгаа ч, хэрэгжилтийн тал дээр олон саад бэрхшээл бий.

Монгол Улсын хил хамгаалалт, үүнийг хэрэгжүүлэх нэгдмэл тогтолцоо нь эрх зүйн бичиг баримтуудаар батлагдсан хэдий ч, амьдралд хэрэгжих нь хангалтгүй, уялдуулан зохицуулах үүрэгтэй төрийн институтууд нь ил тод уялдаа холбоогүй, нэг чигт харсан үйл ажиллагаа дутмаг байгаагаас үр дүнд хүрэхэд хүндрэл учирч байна. Энэ байдал нь хуульд заасан үндсэн үүргээ биелүүлж чадахгүй байгаа байдлаар төдийгүй, төрийн байгууллагуудын үйл ажиллагаанд иргэдийн итгэл алдагдаж, шүүмжлэлд өртөж байгаа нь харамсалтай.

Хил хамгаалалтын бодлого нь олон улсын аюулгүй байдлын тогтолцоонд нийцсэн байх ёстой. Энэ нь хил хамгаалалтын үйл ажиллагааг улс орны амьдралын бүхий л салбаруудаас тусгаарлаагүй, харин зохицуулалттай, харилцан уялдаатай байхаар төлөвлөгдсөн байх ёстой. Монгол Улсын хил хамгаалалтыг зохион байгуулж буй хууль тогтоомж нь холбогдох олон улсын гэрээ хэлэлцээрүүдтэй уялдуулан хэрэгжиж байгаа бөгөөд энэ нь улс хоорондын харилцааны тогтвортой байдалд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг.

Бодлогын гол зорилго нь Монгол Улсын хил, түүний аюулгүй байдлыг хангах, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдлыг сайжруулах, хөрш

орнуудтай харилцан итгэлцэлтэй байх замаар улсын хил хамгаалалтыг зохион байгуулж, цаашид улс орны тусгаар тогтнол, бүрэн эрхт байдлыг хамгаалах явдал юм. Мөн энэ бодлого нь "нэг хил, хоёр улс" зарчмыг баримтлах замаар улс хоорондын итгэлцлийг бэхжүүлэх зорилготой.

Улсын хил, түүнтэй холбоотой асуудал, хил хамгаалалтын талаар улсын хэмжээнд баримтлах бодлогыг нэгтгэн зангидах, явуулж буй үйл ажиллагааг уялдуулан зохицуулах эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх зорилгоор тухайн үеийн Монгол Улсын Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөрт “Монгол Улсын төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого, хилийн тухай хууль тогтоомж болон нэгдэн орсон олон улсын гэрээний хэрэгжилтэд үнэлгээ хийж, эрх зүйн орчныг оновчтой болгоно” гэж заасныг үндэслэн Үндсэн хууль, Үндэсний аюулгүй байдлын болон гадаад бодлогын үзэл баримтлалд нийцүүлэн “Монгол Улсын төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлогын үндэс” баримт бичгийг боловсруулж, 2002 онд Улсын Их Хурлаар батлуулан хэрэгжүүлж, одоог хүртэл мөрдөгдөж байна.

Энэхүү тулгуур баримт бичиг нь улсын тусгаар тогтнол, бүрэн эрхт байдал, газар нутгийн бүрэн бүтэн байдал, улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангахад чиглэсэн, улсын хилийн аюулгүй байдлыг хангах механизм, түүнийг хэрэгжүүлэх зорилго, зорилт, зарчим, үндсэн чиглэлийг тусгасан үзэл санааны тогтолцооноос бүрдэж буй бөгөөд төрийн бодлогын залгамж чанарыг хангах чухал үүргийг гүйцэтгэж ирсэн.

Монгол Улсын хил хамгаалалтын бодлогыг хэрэгжүүлэхэд хэд хэдэн саад бэрхшээл гарч байгаа бөгөөд эдгээрийг шийдвэрлэх зорилгоор хилийн бодлогын шинэчлэлийг хийх шаардлагатай байна. Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөрт хилийн аюулгүй байдлын бодлогын хэрэгжилт, төсөв, хөрөнгийн асуудлыг шийдвэрлэхээр заасан ч, энэ чиглэлд ахиц дэвшил гараагүй байна. Хилийн аюулгүй байдлыг хангах бүхий л үйл ажиллагаа уялдаатай, зохицуулалттай

байх ёстой бөгөөд зөвхөн Хил хамгаалах байгууллагын асуудал биш, улс орны бүх салбарт холбоотой асуудал юм.

Тиймээс, Монгол Улсын хил хамгаалалтын бодлогыг улс орны нийгмийн хэрэгцээ шаардлагад нийцүүлэн, цаг үеийн эрэлт хэрэгцээг харгалзан шинжлэх ухааны үндэстэйгээр шинэчлэн боловсруулж, хэрэгжилтэд нь анхаарал хандуулж, холбогдох бүх талуудын хамтын ажиллагааг сайжруулах нь чухал юм. Төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлогыг илүү үр ашигтай, оновчтой болгох нь Монгол Улсын хилийн аюулгүй байдал, ард иргэдийн хамгаалалт, улс орны аюулгүй байдлыг хангахад чухал үүрэг гүйцэтгэх болно.

Монгол Улсын Засгийн газар, Хил хамгаалах байгууллага холбогдох субъектээс “Төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого”-ыг бүрэн утгаар хэрэгжүүлснээр энэ талаар баримтлах бодлого цэгцтэй болж, түүний залгамж чанар хангагдан, ямар ч засаглалын үед мөрдөгдөх тулгуур баримт бичиг болох ба улсын хил түүнтэй холбоотой асуудлыг цогцоор шийдвэрлэх боломж бүрдэж, энэ талаарх хууль тогтоомж, олон улсын гэрээ хэлэлцээрийг байгуулахад үндсэн баримтлал байх боломж хангагдах нь уг баримт бичгийн гол үзэл санаа юм.

Төрөөс улсын хил, түүний аюулгүй байдлыг хангах талаар баримтлах бодлого нь тухайн улсын нийгэм, улс төр, эдийн засгийн байдал болон бүс нутаг, хөрш зэргэлдээ улсуудын цэрэг-улс төрийн байдлаас урган гарах ба түүний хэрэгжилт нь доорх нөлөө бүхий хүчин зүйлсээс ихээхэн шалтгаалдаг байна. Үүнд:

- бүс нутгийн болон хөрш улсуудын цэрэг-улс төрийн байдал, улс хоорондын харилцаа;

- улс орны төр, нийгмийн тогтвортой байдал, тухайн улсын олон улсад эзэлж буй байр суурь;

- хөрш зэргэлдээ улсуудын нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн ялгаа, тэдний хил хамгаалалтын байдал;

- улсын хил, хилийн дэглэмийн гэрээний нөхцөл байдал;

- хил хязгаар нутгийн байгаль цаг агаар, газар зүйн онцлог, орон нутгийн засаг захиргааны байгуулалт;

- хил хязгаар нутаг дахь хүн амын нягтрал, тэнд оршин суугч ард иргэдийн бүтэц /үндэс угсаа, зан заншил, гэмт хэрэгт холбогдолтой байдал г.м/;

- хилийн тоноглол /инженерийн байгууламжууд-торон саад, цайз, суваг шуудуу, г.м/;

- хил хамгаалах байгууллагын боловсон хүчний болон анги салбарын байр байдал;

- зэвсэг техникийн хангалт;

- мэдээлэлжүүлэлтийн байдал зэрэг болно.

Үүнээс улсын хил, түүний аюулгүй байдал нь өргөн цар хүрээг хамарсан улс орны тусгаар тогтнол, үндэсний аюулгүй болон нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдлыг хангах томоохон арга хэмжээ болох нь харагдаж байна.

Дүгнэлт, санал

Төрөөс улсын хил, түүний аюулгүй байдлын талаар баримтлах бодлогын хэрэгжилт нь улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангах субъектүүдийн бодлого үйл ажиллагааг улсын хил дээр болон хилийн орон зайд харилцан уялдаа холбоотойгоор төвлөрүүлэх, бодит хүчин зүйлүүдтэй уялдуулж, хамтын харилцан ажиллагааны үр дүнг дээшлүүлснээр хангагдах нь зүй тогтолтой юм.

Монгол Улсын төр засаг улсын хил, түүний аюулгүй байдлын талаар юуны түрүүнд бусад улсын тусгаар тогтнолыг хүндэтгэн үзэхийн зэрэгцээ өөрийн улсын тусгаар тогтнолыг хамгаалах, үндэсний аюулгүй болон нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдлын хангах, улсын хилийг улс хоорондын харилцааны гүүр байлгах, халдашгүй дархан байлгах бодлого баримтлах нь чухал байна.

Дэлхийн болон бүс нутгийн улс төр, нийгмийн өнөөгийн байдал, хөрш орны батлан хамгаалах бодлогоос харахад Монгол Улсын хилийн аюулгүй байдалд ойрын жилүүдэд аюул занал байхгүй ч, урт хугацаанд аюул занал учирч болох магадлалтай байна. Иймд хилийн аюулгүй байдлын хөгжлийн чиг хандлагад дараах

ХИЛ СУДЛАЛ

бодлогын асуудлыг шийдвэрлэх шаардлагатай гэж үзэж байна.

1. Улсын хил дээр болон хил орчмын нутаг дэвсгэрт цэргийн аюул, хурцадмал байдал, зэвсэгт болон зэвсэггүй мөргөлдөөн гарахаас урьдчилан сэргийлэх талаар улс хоорондын хэлэлцээр байгуулах,

2. Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалын “Үндэсний аюулгүй байдлын бүрэлдэхүүн хэсэг, хангах арга зам” гэсэн гуравдугаар бүлгийн “Хил хязгаар, нутаг дэвсгэрийн халдашгүй, бүрэн бүтэн байдал” хэсэгт 3.1.2.8 дугаар заалт болгож, “Улсын хилийн болон хил орчмын нутаг дэвсгэрт хөрш орнуудтайгаа харилцан итгэлцэл, ойлголцол, олон улсын эрх зүйн хүрээнд “нэг хил, хоёр улс” зарчимд тулгуурлан улсын хилийн аюулгүй байдлыг хамтран хангана” гэсэн өөрчлөлтийг УИХ-д өргөн барьж, тусгуулах;

3. Монгол Улсын Засгийн газрын тухай хууль, Үндэсний аюулгүй байдлын тухай хууль, Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал, Төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого болон бусад холбогдох хуулиудад “Хилийн аюулгүй байдлын тухай” нэмэлт, өөрчлөлт оруулах;

4. Монгол Улсын Засгийн газраас Хилийн тухай хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.4 дүгээр заалтыг хэрэгжүүлж “Хилийн аюулгүй байдлыг хангах нэгдмэл тогтолцоо бүрдүүлэх, байгууллага иргэний үйл ажиллагааг уялдуулан зохицуулах журам” гаргаж мөрдөх, Үндэсний аюулгүй байдлыг хангах тусгайлсан чиг үүрэг бүхий байгууллагуудын хилийн аюулгүй байдлыг хангах харилцан ажиллагааг энэхүү журмаар зохицуулах хууль, эрх зүйн үндсийг бүрдүүлэх;

5. Хил орчмын бүс нутагт хүн амын төвлөрөл бага байгаа нь Монгол Улсын хил орчмын нутаг дэвсгэр эзэнгүйдэх хандлага болж байна. Иймд улсын хил орчмын нутаг дэвсгэрт амьдарч буй иргэдийн татвар болон эрүүл мэнд, нийгмийн халамж үйлчилгээг хөнгөвчлөх, алслагдсан бүс нутгийн урамшуулалтай болгох эрх зүйн орчин бүрдүүлэх зэрэг болно.

Төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлогын хэрэгжилт нь улс орны хөгжлийн бодлого, олон улсын харилцаа, аюулгүй байдалд томоохон нөлөө үзүүлнэ.

Ашигласан материал

Монгол Улсын Их Хурал. (2010). *Монгол Улсын Үндсэн хууль (1992 оны шинэчлэгдсэн найруулга)*. Улаанбаатар.

Монгол Улсын Их Хурал. (2016). *Монгол Улсын батлан хамгаалах тухай хууль*. Улаанбаатар.

Монгол Улсын Их Хурал. (2001). *Үндэсний аюулгүй байдлын тухай хууль*. Улаанбаатар.

Монгол Улсын хилийн тухай хууль. (2016). *Монгол Улсын хилийн тухай хууль*. Улаанбаатар.

Монгол Улсын Их Хурал. (2002). *Төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого: Монгол Улсын Их Хурлын 20 дугаар тогтоол*. Улаанбаатар.

Монгол Улсын Их Хурал. (2010). *Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал: Монгол Улсын Их Хурлын 48 дугаар тогтоол*. Улаанбаатар.

Монгол Улсын Засгийн газар. (2010). *Хилийн асуудлаар байгуулсан Монгол Улсын олон улсын гэрээ, хэлэлцээрүүд*.

Дотоод хэргийн их сургууль. (2018). *Хилийн аюулгүй байдалд тулгамдаж буй асуудал, шийдвэрлэх арга зам: Олон улсын эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл. Хууль сахиулахуй сэтгүүл*, 3(17), 45–56.

Төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого, хил орчмын хамтын ажиллагаа зөвлөлдөх уулзалтын материал. (2005). *Төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого, хил орчмын хамтын ажиллагаа зөвлөлдөх уулзалтын материал*. Улаанбаатар.

Арвай, Ш. (1995). *Монгол Улсын төрийн хилийн бодлого, хэрэгжүүлэх арга хэмжээний хөтөлбөр буюу “Хил”*. Улаанбаатар.

Нямдорж, Д. (2011). *Хил судлал*. Улаанбаатар.

Улаанхүү, Ч. (2014). *Аюулгүй байдал*. Улаанбаатар.

Арвай, Ш. (2015). *Монгол Улсын төрөөс улсын хилийн талаар баримтлах бодлого, стратегийн онцлог*.
Бердимурат, М. (2013). *ОХУ-ын төрөөс хилийн талаар баримталж буй бодлого, туршилага*. Улаанбаатар.

Ганболд, Ц. (2022). *Хил судлал*. Улаанбаатар.
Хил судлал сэтгүүл. (2023). 01(28). Улаанбаатар.
Проблемы пограничной политики государства и пути их решения. (2001). Москва.

МОНГОЛЫН Дотоод Ажиргааны Яаман

МОНГОЛ, ХЯТАДЫН ХООРОНД ХИЛ ТОГТООХ БОЛСОН ШААРДЛАГА

THE RATIONALE FOR A SINO-MONGOLIAN BORDER

ХИЛ СУДЛАЛ

Е.Берикжан*

Төрийн тусгай албан хаагчийн нэгдсэн эмнэлгийн штабын дарга, докторант, дэд хурандаа
Lt. Col. Berikjan E, Head of Headquarters General Hospital for State Special Servants, Ph.D
Candidate in Border Studies, University of Internal Affairs

Х.Асхар

Дотоод хэргийн их сургуулийн Хилийн албаны сургуулийн Хилийн боомтын аюулгүй
байдал, шалган нэвтрүүлэх албаны тэнхимийн профессор, доктор, хурандаа
Col. Askhar Kh, Ph.D, Professor, Department Border Checkpoint Security and Inspection, Border
Protection Service School, University of Internal Affairs

*Хариуцлагатай зохиогч: e.berikjan@gmail.com,

Хураангуй: Аливаа улс өөрийн бүрэн эрхт байдал, тусгаар тогтнолын асуудлаа хөрш зэргэлдээ улстай байгуулсан олон улсын гэрээг үндэслэн улсын хилээ тогтоож, зааглаж, олон улсад хүлээн зөвшөөрүүлэх замаар шийдвэрлүүлэх зүй тогтол олон улсын практикт нэгэнтээ тогтсон байна. Хөрш улсын нутаг дэвсгэрийн хил хязгаараас зааглаж, тухайн улсууд хоорондоо олон улсын гэрээгээр тодорхойлж, тогтоосон шугамыг улсын хил” гэж үздэг. Энэхүү өгүүллээр дамжуулан өөрийн судалгааны ажлын нэг хэсэг болох Монгол Улсын тэр тундаа Монгол-Хятадын хилийн хэсгийн хилийг тогтоох болсон шаардлага, ямар хүчин зүйлс нөлөөлж байсан, тогтоосон хилээ хэрхэн хамтран шалгаж байсан гэсэн асуудлын хүрээнд түүхэн талаасаа ямар ач холбогдолтой байсан, ямар үр дагаврыг авчирсан зэрэг асуудлыг нарийн нягтлан судалж, тухайн үеийн удирдлагууд хөрш зэргэлдээ улстай хэрхэн гадаад харилцаагаа бэхжүүлж байсан талаар хүргэхийг зорисон болно. Улсын хилийг тогтооход үүсэж байсан урьдач нөхцөл байдал, хүндрэлүүд зэрэг олон асуудал гарч байсан нь түүхийн эх сурвалжууд болох ялангуяа архивын түүхэн баримтууд, салбарын эрдэмтэн, судлаачдын бүтээлүүдэд тэмдэглэгдэн үлджээ. Судалгааны ажлыг түүхэн архивын эх сурвалжийн материалыг цуглуулах, задлан шинжлэх, нэгтгэн дүгнэх судалгааны арга зүйд тулгуурлан бичиж, судлаачийн зүгээс гаргасан дүгнэлт, саналыг дэвшүүлсэн нь өмнө нь нийтлэгдэж байсан өгүүллээс онцлог болох юм. Аливаа түүхэн цаг хугацааны асуудал нь өөрөө өнгөрсөн үеийн туршлага, гашуун сургаж болдог зүй тогтол оршдог тул судалгааны ажлын практик ач холбогдол оршиж байна.

Abstract: The establishment, demarcation, and international recognition of borders are fundamental to a state's sovereignty and independence. These processes are guided by international agreements with neighboring states and are critical components of state-building. This study focuses on the historical and geopolitical process of defining Mongolian state borders, particularly the Sino-Mongolian border, examining the key factors that necessitated their establishment, the influences that shaped the process, and the joint verification efforts undertaken with neighboring states. Through a historical lens, the article explores how Mongolian leaders of the time navigated foreign relations to secure and consolidate these borders, emphasizing the significance and consequences of these efforts. The study draws on archival documents, historical sources, and scholarly research to trace the challenges and preconditions encountered in border establishment. Employing a methodology of source collection, analysis, and synthesis, the research presents findings and offers insights into the broader implications of border demarcation for Mongolia's sovereignty.

This research underscores the enduring relevance of historical events as reservoirs of experience and lessons, offering practical insights for addressing contemporary issues of state sovereignty and territorial integrity.

Түлхүүр үг: Хил тогтоох, тэмдэглэх, хамтран шалгах, дипломат харилцаа.

Keyword: Demarcation and delimitation borders, peer review, diplomatic relations.

Үндэслэл

Монгол Улсын Үндсэн хуульд “Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдал, улсын хил халдашгүй дархан байна” (Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем, 1992), Монгол Улс нь Олон улсын эрх зүйн нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн хэм хэмжээ, зарчмыг баримталж, энхийг эрхэмлэсэн гадаад бодлого явуулна” (Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем, 1992) гэж заасан нь НҮБ-ын дүрмийн нутаг дэвсгэр бүрэн бүтэн байх, улсын хил халдашгүй дархан байх, олон улсын үүргээ шударгаар биелүүлэх гэсэн тулгуур зарчимд үндэслэгдсэн. Эдгээр зарчим нь Монгол Улсын хилийн аюулгүй байдлыг хангах ажиллагааны олон улсын харилцааг зохицуулах эрх зүйн үндэс, тусгаар тогтнолын баталгаа болох агуулгыг илэрхийлж байна.

Сүүлийн үед олон улсад болж өрнөж буй улс хоорондын зэвсэгт мөргөлдөөн, газар нутгийн маргаантай асуудал зэрэг нь хил

судлалын чиглэлээр судалгаа, шинжилгээ хийж буй эрдэмтэн, судлаачдын анхаарлын төвд байх зайлшгүй хэрэгцээ, шаардлага байгааг дараах бодит жишээнүүдээс харж болно.

Жишээ 1: Бүс нутгийн хэмжээнд буюу манай улсад шууд хамааралтай зүүн хойд азийн аюулгүй байдалтай холбоотой асуудлыг дурдахад:

Тус бүс нутагт:

- Орос-Японы /Куриллийн арлын/

- Япон-Өмнөд Солонгос /Такэшима/

Докодо арлын/

- Хятад-Японы /Сенкаку арлын/

- Хятад-Өмнөд Солонгос

- Хятад-Японы хоорондын гээд газар нутгийн болон усан хилийн маргаантай асуудлууд нэлээд бий. Энэ бүс нутагт улс орнууд газар нутгийн маргааны улмаас хоорондын харилцаанд зөрчил, маргааныг байнга дагуулсаар ирж байна. Үүнийг хүснэгт 1-ээр харуулвал дараах байдлаар харагдаж байна.

Газар нутгийн маргаан	ОХУ	Япон	БНХАУ	БНСУ	БНАСАУ
Курилын зарим арлууд	+	+			
Сенкаку арал		+	+		
Даманскийн арал	+		+		
Нэг үндэстэний газар нутгийн хуваагдал				+	+
Далай, тэнгисийн эдийн засгийн чөлөөт бүсийн хил хязгаарын маргаан	+	+	+	+	+
Тайвань тусгаар улс, аль эсхүл БНХАУ-ын нэг гэж үзэх эддрээтэй асуудал			+		

Хүснэгт 1. Зүүн хойд азийн бүс нутагт оршин буй газар нутгийн маргаантай асуудал Эх сурвалж: Судлаачийн гаргасан харьцуулалт

Дээрх хүснэгтээс харахад энэ бүс нутагт дэлхийд тэргүүлэгч эдгээр улсууд одоог хүртэл хилийн асуудлаа бүрэн шийдэж, хилээ албан ёсоор баталгаажуулаагүй байна.

Жишээ 2: Сүүлийн 30 жил Орос Украины хооронд уламжлалт бус арга хэрэгслээр явагдсан саарал бүс дэх ажиллагаа нь улам даамжирч, зөрчил, сөргөлдөөн нь дээд цэгтээ хүрснээр, 2022 оны хоёрдугаар сарын 24-нөөс уламжлалт дайны хэлбэрт шилжээд жил гаруй хугацаа өнгөрөв. ОХУ нь Украинд өргөн фронтоор довтолсноор хоёр тал албан ёсны дипломат

харилцаагаа тасалж, үлэмж хэмжээний хохирол амсаад байна. ЗХУ задран унасны дараа Украин нь тусгаар тогтнолоо баталгаажуулах, ОХУ-аас зайгаа барих, Европын холбоо, НАТО-той ойртох гадаад бодлого баримталж эхэлсэн нь энэ дайны улс төрийн шалтгаан болсон төдийгүй өрнө-дорно, ОХУ-Европын хоорондох Украины газарзүйн онцгой байршил, эдийн засаг, хөдөө аж ахуй, дэд бүтэц, байгалийн нөөц баялгийн төлөөх их гүрнүүдийн өрсөлдөөн олон жил үргэлжилж, ОХУ-Украиныг уламжлалт дайнд, ОХУ-АНУ

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ
МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХУЙ

тэргүүтэй барууны орнуудыг саарал дайнд хүргэсэн гэж олон улс судлаачид үздэг.

Ялангуяа 2014 онд Украинд гарсан төрийн эргэлтийн үеэр Оросын тодорхойгүй зэвсэгт бүлэглэл Крымын хойгийг эзэлж, улмаар тус улс өөртөө нэгтгэсэн. Үүний дараа Оросын талыг баримтлагч салан тусгаарлагчид Украины Донбасст нэгэн зэрэг байлдаж эхэлсэн явдал нь олон жил үргэлжилсэн саарал бүсийн ажиллагааг хурцатгасан нь өнөөдрийн цэргийн хүч хэрэгслээр бүрэн утгаараа явагдаж буй уламжлалт дайны суурийг тавьж өгөв. Энэ мэтчилэн олон улсад өрнөж буй зэвсэгт мөргөлдөөний үндсэн суурь нөхцөл нь тухайн улсын бүрэн эрхт байдал, тусгаар тогтнолтой холбоотой асуудал шууд хөндөгдөх хор уршигтай байдаг тул Монгол Улс хилээ тогтооход үүсэж байсан урьдач нөхцөл, суурь шалтгаан, шаардлагыг судалж, ирээдүй болсон хойч үедээ бичиж үлдээх нь эрдэмтэн, судлаачдын бидний үүрэг хэмээн үзсэн болно.

Үндсэн хэсэг

XX зууны 60-аад оны эхээр Монгол, Хятадын хилийн гэрээг байгуулсан (Баатархүү, 2023) үйл явц тодорхой хугацаанд үргэлжилсэн бөгөөд тухайн үеийн олон улсын нөхцөл байдал төдийлөн тогтвортой бус байсан гэж эрдэмтэн судлаачид үздэг. Хоёр улс хилээ тогтоох, хилийн гэрээг байгуулах дээр дурдсан хугацаанд дараах олон улсын цэрэг-улс төр, нийгэм, эдийн засгийн нөхцөл байдал, зарим хүчин зүйлс нөлөөлсөн гэж үзэж болохоор байна. Үүнийг дэлгэрүүлэн авч үзсэн болно. Үүнд:

Нэгдүгээрт: Дэлхийн II дайн Зөвлөлт Холбоот Улс болон түүний холбоотны ялалтаар төгсөж, Дорнын улс түмнийг Японы дарлалаас Чөлөөлөх дайнд Бүгд Найрамдах Монгол Ард Улс (цаашид БНМАУ гэх)-ын хувьсгалт цэрэг, Зөвлөлтийн улаан армитай мөр зэрэгцэн хамтарч Өвөр Монгол, Зүүн хойд Хятадын ард түмнийг чөлөөлсөн нь БНМАУ, Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс (цаашид БНХАУ гэх)-тай найрсаг харилцаа тогтооход чухал хүчин зүйл болжээ. Манай өмнөд хөрш 1949 оны 10 дугаар сарын 01-ний өдөр тусгаар тогтнолоо

тунхаглан зарлаж, дэлхийн олон улсуудад БНХАУ-тай дипломат харилцаа тогтоох тухай тунхаг бичгийг илгээсэн байдаг. Үүний хариуд БНМАУ-ын Засгийн газар 1949 оны 10 дугаар сарын 06-нд Бээжинд явуулсан илгээлтдээ: “БНМАУ-ын Засгийн газар Хятадын ард түмэнтэй найрсаг харилцаа тогтоохыг цаг ямагт эрмэлзэж байдаг учир монголын бүх ард түмний хүсэл зоригийг илэрхийлэн БНМАУ ба БНХАУ-ын хооронд дипломат төлөөлөгч нараа харилцан солилцохоор тогтов” (Хайсандай, 2012) гэж мэдэгджээ.

Мөн Хятадын Ардын засгийн газраас 1950 оны 2 дугаар сард Зөвлөлт Холбоот Улсын Засгийн газартай солилцсон нот бичигт БНМАУ-ын тусгаар тогтнол нь 1945 оны санал хураалт ба БНХАУ-аас түүнтэй дипломат харилцаа тогтоосны дүнд бүрэн хангагдсан гэж баталжээ. Улмаар 1952 онд БНМАУ, БНХАУ-ын хооронд эдийн засаг, соёлын талаар хамтран ажиллах тухай, 1960 онд Нөхөрлөл, хамтын ажиллагааны тухай гэрээнүүдийг байгуулсан төдийгүй тэдгээр хэлэлцээрт заасан харилцан бүрэн эрхт байдал, тусгаар тогтнол, эрх тэгш байдлыг хүндэтгэх, талуудын эрх ашгийг хангасан байх, дотоод хэрэгт үл оролцох, сайн хөршийн харилцааг тогтоох зэрэг зарчмуудыг тусгасан байна.

Хоёрдугаарт: БНМАУ ба ЗСБНХУ-ын хооронд байгуулсан нөхөрлөл ба харилцан туслалцах, хамтран ажиллах тухай хэлэлцээрийн дагуу Зөвлөлтийн цэргийн ангиудыг 1950-аад оны эхээр Монголын өмнөд хилээс эргүүлэн татсан нь БНМАУ, БНХАУ-ын улс төр, нийгэм, эдийн засгийн харилцаа сайжирах нөхцөл бүрэлдсэн.

Гуравдугаарт: Дэлхийн II дайны дараа Нэгдсэн Үндэсний Байгууллага (цаашид НҮБ гэх) байгуулагдсан боловч дэлхийн нөлөө бүхий улс орнууд капиталист, социалист системд хуваагдан сөргөлдөх болсон.

Дөрөвдүгээрт: Улс орны бүрэн эрхт байдлаас түүний нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байх, хид хязгаар нь халдашгүй дархан байх зарчим урган гарч ирдэг. Энэхүү зарчим нь олон улсын эрх зүйн нийтээр хүлээн зөвшөөрөгдсөн үндсэн зарчим болон батлагдсан. НҮБ-ын гишүүн улс бүр олон

улсын харилцаанд аливаа улс гүрний нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдлын эсрэг хүчээр заналхийлэх буюу хүч хэрэглэхийг цээрлэхийг заасан байдаг. Тиймээс ч Монгол Улс олон жилийн уйгагүй тэмцлийнхээ үр дүнд 1961 оны 10 дугаар сарын 27-нд НҮБ-д бүрэн эрхт гишүүнээр элссэн нь Монгол Улс тусгаар тогтнолоо олон улсын тавцанд бүрэн баталгаажуулсан юм. БНМАУ НҮБ-д элссэн боловч хөрш зэргэлдээ орших БНХАУ-тай улсын хилийн шугамаа тогтоон тэмдэглэж чадаагүй байлаа.

Тавдугаарт: Монгол, Хятадын хооронд найрамдалт харилцаа тогтоосон нь 2 орны хилийн цагийн байдалд нөлөөлж, улсын хилийн зөрчил будилаан буурч, тайван байдалд шилжжээ. Үүний үр дүнд 1951 оноос улсын хилийг хамгаалж байсан Хилийн цэргийн анги, салбаруудыг татан буулгаж, орон тоог цомхотгон цөөлсөн төдийгүй манай өмнөд хөрш ч мөн адил улсын хилээ цэргийн хүч хэрэгслээр хамгаалахаас тагталзаж билээ. 1953 он гэхэд Монгол, Хятадын хилийн дагуу нийт 10 пункт үлдсэн бөгөөд тус бүрдээ дунджаар “...450 км хилийн хэсгийг офицер 1, ахлагч 3, хугацаат албаны түрүүч байлдагч 10-12, зэвсэглэлийн хувьд гар буу 3, винтов 14, уналгын морь, тэмээ 36-тай...” (Цэдэн-Иш, 2011) хариуцан хамгаалах болжээ.

Улсын хилийг цэрэг, зэвсгийн хүчээр хамгаалах явдлыг таслан зогсоосон тул хоёр улсын Засгийн газар хил дээр болсон аливаа асуудлыг онцгойлон анхаарч хилийн зөрчлийг газар дээр нь богино хугацаанд шийдвэрлэж байхыг 2 тал чухалчилж байв. Тухайлбал, 1954 оны зун дорнод аймгийн нутагт хур бороо их хэмжээгээр орсон учир 600 гаруй адуу салхи уруудан хил давж Хятадын нутагт оржээ. Манай талаас эдгээр адууны талаар БНХАУ-ын хилийн төлөөлөгчдөд мэдэгдсэний үр дүнд тус 600 гаруй адууг 1954 оны 11 дүгээр сард Баянхошуу, Өвдөгийн чиглэлээр хүлээн авчээ.

Түүнчлэн Монгол-Хятадын хил орчмын ард иргэд цаг агаарын хүндэрсэн нөхцөлд бие биеийнхээ нутгийн аль тааламжтай хэсэгт хоёр улсын Засгийн газрын тохиролцсоны дагуу нутаглуулж байв. 1956-1958 онд Дорноговь аймгийн

хилийн сумдын нутаг дэвсгэрт ган болсон учир тус аймгийн Эрдэнэ, Улаанбадрах, Хөвсгөл, Хатанбулаг сумдын 193 өрх айл, 30 орчим мянган толгой малтайгаа Өмнөговь аймгийн Ханбогд сумын 150 өрх айлын 200 гаруй хүн 25000 гаруй толгой малтайгаа Өвөр Монгол Баяннуур аймгийн Дунд хойд холбоот хошууны нутаг Цонж, Улаанхүрээнд 1958 оны 01-09 дүгээр сар хүртэл нутаглаж байв. Мөн БНХАУ-ын Хөлөнбуйр аймгийн зүүн шинэ барга ба баруун шинэ барга хошуудаас Дорнод аймгийн Халхгол, Чойбалсан сумын нутагт 1956-1957 оны өвөл, хаврын цаг агаарын хүндэрсэн нөхцөлд 500 мянга гаруй малыг нутаглуулжээ.

Дээрх түүхэн баримтуудыг дүгнэж үзвэл Монгол Улс, БНХАУ-ын хил залгаа орон нутгийн засаг захиргаа, тэдгээрийн удирдлага, хил хамгаалалтын салбар, нэгжүүд болон хил орчмын ард иргэд хоёр улсын хамтын ажиллагааны гэрээ хэлэлцээрийг чанд сахин мөрдөж, улсын хилийг зөрчилгүй байлгах бүхий л арга хэмжээг хамтран хэрэгжүүлж байсны илрэл гэж үзэж болох юм.

БНМАУ-ын Засгийн газар өмнө зүгийн түүхэн хилийн шугамын байршлыг тодруулах талаар анхаарал тавьж, зарим арга хэмжээ авч байжээ. Тухайлбал, 1948 онд Сайд нарын Зөвлөлийн орлогч дарга Ламжаваар толгойлуулсан тусгай комисс томилон өмнө зүгийн хилийн түүхэн овоо тэмдгийн байршлыг шалгуулсан байх бөгөөд тус комисс, 1951 он хүртэл ажиллаж өмнө зүгийн хилийн бүх түүхэн овоо тэмдгийн байршлыг судалж, тодорхойлолт үйлджээ.

Монгол, Хятадын хилийг тодорхой болгох үүднээс БНМАУ-ын Засгийн газраас 1958 онд БНХАУ-ын Засгийн газарт хоёр улсын хилийг тодотгож тогтоох, хилийн хэлэлцээ явуулах талаар санал тавьсан байна. Манай саналыг Хятадын тал авч үзээд 1958 оны 03 дугаар сарын 28-нд ирүүлсэн нот бичигтээ Хятадын Засгийн газар нь хилийн хэлэлцээ явуулахыг зөвшөөрч байна. Монгол, Хятадын хооронд тодорхой хил үгүйлэгдэж байна. Монголын тусгаар тогтнолыг зөвшилцөхдөө одоогийн хилээр гэсэн нь дараа хил тогтоох явдалд зарчмын үндэс болно гэсэн хариу өгчээ. Манай Засгийн газар, Хятадын Засгийн газрын нот

ХИЛ СУДЛАЛ

бичгийг авч үзээд Б.Цэдэн-Иш, Элчин сайд О.Хосбаяр, хошууч генерал Д.Батаа нарын боловсруулсан хилийн хэлэлцээнд “Одоогийн хилээ баримтална” (ХХЕГ, 2004) гэсэн саналын дагуу 1921 оны Ардын хувьсгалаас хойш хамгаалж ирсэн одоогийн хилийн шугамыг газрын зурагт тэмдэглэж, 1958 оны 07 дугаар сарын 21-ний өдөр нот дагалдуулан БНХАУ-ын Засгийн газарт хүргүүлсэн байна.

Ийнхүү БНХАУ-тай хилийн хэлэлцээ явагдах болсон учир МАХН-ын төв Хорооны Улс Төрийн Товчоо 1960 оны 04 дүгээр сарын 11-ний өдрийн 4 дүгээр тогтоолоор БНМАУ, БНХАУ-ын хоорондын улсын хилийн шугамыг судлах, хэлэлцээрт бэлтгэх экспертийн бүлгийг томилжээ. Экспертийн бүлгийг Гадаад явдлын яамны сайд Д.Моломжамц удирдаж, ажлын хэсгийг нь мөн яамны коллегийн гишүүн Б.Цэдэн-Иш ахалж байжээ.

Экспертийн бүлэг 1960-1961 онд Монгол Улсын өмнө зүгийн хилийн талаар маш нарийн судалгаа хийжээ. Улсын төв архив, Гадаад явдлын яам, Нийгмийг аюулаас хамгаалах яам, Батлан хамгаалах яамны архивууд, Шинжлэх ухааны академи, Улсын төв номын сан зэрэг олон газарт хадгалагдаж байсан хилийн холбогдолтой түүхэн баримт бичиг, аймаг хошуудын нутгийн цэс зургууд, бусад холбогдох материалыг цуглуулан судалж, халхын дөрвөн аймаг, Дарьгангын тусгай хошууны хил дээр байгаа 191 овоо тэмдгийг хэн, хэдэн онд ямар хэлэлцээрээр босгож хил тэмдэглэснийг тогтоожээ. Түүнчлэн өмнө зүгийн хилийн дагуу 2500 гаруй км явж судалгаа хийн, 174 овооны байршлыг газар дээр нь тодруулж, 50 гаруй хуудас материал бэлтгэсэн нь манай талаас хилийн хэлэлцээнд орох судалгааны ажлыг үндсэндээ хангажээ.

Харин Хятадын талаас улсын хилийн дагуу олон тооны групп, хэсгүүдийг гаргаж газрын зураг үйлдэх, газар орон хэмжих, хилийн овоо тэмдгүүд дээр тоо, дугаар тавих, шинээр багана мод босгох, хилийн овоонуудын хоорондох зайг тодорхойлох ажилд шуурхайлан оржээ. Түүнчлэн хилийн дагуух газар орны ойн баялаг, ашигт малтмалын нөөцийг тогтоох, илрүүлэхийн тулд “..... хилийн бүх шугамын

дагуу болон хэсэгчлэн онгоц нисгэнэ. Тэгэхдээ танай нутгийн гүнд 10-30 км орно...” (Даваадорж, 2018) гэдгээ 1957-1961 онд 10 гаруй удаа дипломат шугамаар мэдэгдэж, БНМАУ-ын Засгийн газраас зөвшөөрөл авч байжээ.

БНХАУ-ын Засгийн газраас 1962 оны 03 дугаар сарын 17-ны өдөр ирүүлсэн нотдоо Хятадын тал хилийн хэлэлцээ явуулахад татгалзах зүйлгүй бэлэн гэдгээ илэрхийлсэн байдаг. Манай талаас албаны зарим ажилтнууд улсын хилийг эндүүрэн зөрчиж байсан явдлыг зогсоох арга хэмжээ авч байсан. Ойрын хугацаанд хилийн хэлэлцээ явуулахыг халуун дотноор уриалж байна гэсэн утга бүхий албан ёсны нот бичгийг явуулсан байжээ.

Үүний хариуд манай Засгийн газар БНХАУ-ын Засгийн газрын шийдвэрийг хүлээн аваад Сайд нарын Зөвлөлийн 1962 оны 377 дугаар тогтоол гаргаж, Хилийн хэлэлцээнд оролцох бүрэлдэхүүнийг Гадаад явдлын яам 3, Нийгмийг аюулаас хамгаалах яам 3, Ардын цэргийн хэрэг эрхлэх яам 1, Шинжлэх ухааны академи 2, Барилгын зургийн институт 1, өмнө зүгийн хилийн 8 аймгаас тус бүр 1 төлөөлөгчдийг томилсон байна.

Хилийн хэлэлцээ эхлэхийн өмнө 2 тал зарчмын асуудлаар санал солилцож тохиролцсон байна. Үүнд: “Хилийн шугамыг тогтоохдоо өмнө гарч байсан газар нутгийн маргааныг авч хэлэлцэхгүй, Монголын одоогийн хилийн шугамыг үндэслэн тогтооно. Дайны үед улсын хилээ хамгаалж байсан хилийн застав, харуул, манааны байрууд халдашгүй дархан байх ёстой” гэсэн саналыг манай талаас тавьж, Хятадын талаар зөвшөөрүүлсэн байна. Үүний үр дүнд Монгол Улсын 8 аймгийн 39 сум, БНХАУ-ын 2 өөртөө засах орон, 1 муж, 26 сум, хот, хошууг хамарсан нутаг дэвсгэрийг хоёр тал хэлэлцээрийн ширээний ард суун шийдвэрлүүлэх ажлыг эхлүүлсэн байна.

Дүгнэлт

Улсын хил олон улсын эрх зүйгээр хүлээн зөвшөөрөгдөж тогтоогдсоноор улс орнууд өөрийн эзэмшлийн газар нутагтай болж, тусгаар тогтнол, бүрэн эрхээ баталгаажуулдаг. Энэ бүхнээс үзэхэд Монгол-Хятадын хил 1962 онд албан ёсоор

тогтоон тэмдэглэгдэж, олон улсад баталгаажсан нь хоёр улсын тусгаар тогтнол, бүрэн эрх, нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдал, улсын хилийн халдашгүй дархан байдалд шийдвэрлэх нөлөөг үзүүлсэн гэж дүгнэж байна.

Аливаа улсын хилийн харилцаа өөрийн гэсэн онцлогтой, эерэг, сөрөг шинж чанарыг агуулах нь зүй ёсны үзэгдэл бөгөөд тухайн цаг үеийнхээ нөхцөл байдлаас шалтгаалж, ямагт хэвийн тогтвортой, сайнаар үргэлжлэн хөгждөггүй, өрнөлт бууралт нь алиныг даван туулсаар ирсэн байдаг зүй тогтолыг манай улс тойроод гарсангүй дайраад гарсан нь дээрх үндсэн хэсэгт өгүүлсэн түүхэн мэдээлэл, баримтуудаар нотлогдож байна. Тэгэхээр үүний нэгэн адил БНМАУ, БНХАУ-ын хилийн харилцаа, хамтын ажиллагаа нь дэлхий дахины цэрэг, улс төр, нийгэм-эдийн засгийн зөрчилт байдлаас шалтгаалж, янз бүрийн саад бэрхшээлийн дунд үргэлжлэн хөгжсөөр өнөөг хүрсэнийг энэхүү өгүүллээр дамжуулан хүргэх зорилгоо хангасан гэж дүгнэж болохоор байна.

Санал

“Монгол, Хятадын хооронд хил тогтоох болсон шаардлага” сэдвээр бичиж буй энэхүү түүхэн судалгааны хүрээнд гарсан үр дүн, дүгнэлтэд үндэслэн дараах саналыг дэвшүүлж байна. Эдгээр санал нь цаашид судлаачид түүхийн асуудлыг судлах, судалгааны ажлыг явуулахад хувь нэмэр оруулна гэж үзэж байна. Үүнд:

1. Дотоод хэргийн их сургуулийн Хилийн албаны сургуулийн Сургалтын хөтөлбөрт Хил хамгаалалтын түүхийн

хичээлээр энэхүү түүхийн асуудлыг оруулдаг байх. Ингэснээр тус сургуулийг төгссөн офицерүүд манай улсын хил хамгаалалтын түүхийг мэдэхээс гадна хилийн тулгамдсан асуудалыг төр засгаас яаж шийдвэрлэж ирсэн уламжлал, сургамжийг мэдэх болно.

2. Энэ сэдвээр хилийн анги, салбарын ахлагч, харуулын дарга бэлтгэх сургалтын хөтөлбөрт тусган оруулж байх.

Ашигласан материал

Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем. (1992). *Монгол Улсын Үндсэн хууль*. Retrieved from <https://legalinfo.mn>

Хил хамгаалах ерөнхий газар (ХХЕГ). (2004). БНМАУ-ын газар зүйн байршил, нутаг дэвсгэр. *БНМАУ-ын газар зүйн байршил, нутаг дэвсгэр* (х. 178). Улаанбаатар: Хил хамгаалах ерөнхий газрын хэвлэх цех.

Баатархүү, К. (2023). The historical significance of the Mongolian-Chinese border agreement. *Indiana Journal of Humanities and Social Sciences*, 1, 1–5.

Даваадорж, Б. (2018). Эх орны төлөө. *Цэрэг улс төрийн түүхийн судалгаа* (х. 56). Улаанбаатар: Мөнхийн үсэг.

Хайсандай, Л. (2012). Монголын улс төрийн гадаад харилцааны түүх (1911–1999). *Монголын улс төрийн гадаад харилцааны түүх (1911–1999)* (х. 209). Улаанбаатар.

Цэдэн-Иш, Б. (2011). Монгол Улсын хил хязгаар бүрэлдэн тогтсон түүхээс. *Монгол Улсын хил хязгаар бүрэлдэн тогтсон түүхээс* (х. 25). Улаанбаатар: Мөнхийн үсэг.

ХОРИХ АНГИЙН ХАРУУЛ ХАМГААЛАЛТЫН ХҮЧ СУЛРАХ ШАЛТГААН НӨХЦӨЛ, УРЬДЧИЛАН СЭРГИЙЛЭХ АРГА ЗАМ

CAUSES OF WEAKENED SECURITY FORCES IN PRISONS AND ITS PREVENTIVE MEASURES

Д.Өлзийбат*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэл судлалын докторант
Col. Ulziibat D, Ph.D Candidate in Court Decision Execution, University of Internal Affairs

*Хариуцлагатай зохиогч: buynaab140@gmail.com

Хураангуй: Хорих байгууллага нь гэмт хэрэг үйлдсэн хүнийг нийгмээс тусгаарлаж дахин гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх, нийгэмшүүлэх, нөлөөллийн ажлыг хэрэгжүүлэн ажилладаг. Нийгмийн аюулгүй байдлын хүрээнд хоригдлыг тусгаарлах, тэдэнд тогтмол хяналт тавихад хорих ангийн харуул хамгаалалтын хүч хэрэгсэл чухал үүрэг гүйцэтгэдэг бөгөөд удирдлага зохион байгуулалтын хувьд нарийвчлан зохион байгуулагдсан байх учиртай. Гэвч хүний нөөцийн дутмаг байдал, батлагдсан норматив хэмжээнд хүрэхгүй байх болон бусад хүчин зүйлээс хамааран хорих ангийн харуул хамгаалалтын хүч сулрах нөхцөл бий болдог байна.

Өгүүлэлд хорих ангид үйлдэгдэх гэмт хэрэг, харуул хамгаалалтын хүч сулрахад хүргэж буй хүчин зүйл, эдгээрээс урьдчилан сэргийлэх арга замын талаар судлан үзсэн.

Өгүүлэлд анализ, харьцуулан судлах, статистикийн шинжлэх ухааны түгээмэл аргуудыг ашигласан болно.

Abstract: The detention centers and prisons maintain isolation from society of the person who has committed a crime, prevention of reoffending, rehabilitation, and conduct influential work. In the context of social security, prison guards play an important role in isolating prisoners and regularly monitoring them, and said management should be organized in detail. However, depending on the lack of human resources, non-compliance with approved standards, and other factors, the security forces of prisons are weakened.

The article examines crimes committed in prisons, the factors that lead to the weakening of security forces and the experience of foreign countries in preventing them.

The article uses common methods of analysis, comparative research, and statistical science.

Түлхүүр үгс: Хоригдол, хорих байгууллага, аюулгүй байдал, урьдчилсан сэргийлэх

Keywords: Prisoners, prisons, security and preventive measures

Үндсэн хэсэг

Хорих ял эдлүүлэх ажиллагаа нь гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутай нь шүүхээр тогтоогдсон этгээдийг шүүхийн шийтгэх тогтоолд заасан хугацаа, байгууллагын төрөл, ял эдлүүлэх зэрэглэл, нөхцөл журмын хүрээнд хорих ялыг эдлүүлж буй төрийн албадлагын арга хэмжээ бөгөөд хорих ял шийтгүүлсэн хүнд тавих хяналтын үр нөлөөг дээшлүүлэх үр дүнтэй арга бол хорих байгууллагын харуул хамгаалалтын хүчийг зөв зохион байгуулах, хяналтын болон харуул

хамгаалалтын дэвшилтэт техник хэрэгслийг ашиглах юм.

Судалгаагаар 2023 оны жилийн эцсийн байдлаар хорих ангиудад 228, цагдан хорих байруудад 56, нийт 284 зөрчил гарсныг судлан авч үзвэл хорих ангийн дотоод журам зөрчсөн 25, хоорондоо маргалдаж бусдыг доромжилсон 151, алба хаагчийн тавьсан хууль ёсны шаардлага биелүүлээгүй, эсэргүүцсэн 64, хөдөлгөөнт утас ашигласан 20, зөрчил гарчээ. Эдгээр зөрчлүүдийг харуул хамгаалалтын хүчээр, хяналтын

техник хэрэгсэл, үзлэг нэгжлэгийн явцад илрүүлсэн, болзошгүй томоохон сөрөг үр дагавраас урьдчилан сэргийлсэн гэдгийг онцлох нь зүйтэй.

Хорих ял эдлүүлэх байгууллагын найдвартай харуул хамгаалалт нь Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын нэн чухал зорилтуудын нэг бөгөөд харуул хамгаалалтын хүч хэрэгслийг зөв зохион байгуулах, хяналт сулрахаас урьдчилан сэргийлэх ач холбогдолтой.

Үүнтэй холбогдуулан *хорих ангийн харуул хамгаалалтын хүч сулрах шалтгаан нөхцөл, түүнээс урьдчилан сэргийлэх зарим асуудал...*” ерөнхий сэдвийг дараах 3 асуудлын хүрээнд тоймлон авч үзсэн. Үүнд:

1. Хорих ангийн харуул хамгаалалтын хүчийг сулруулж буй шалтгаан нөхцөл, хүндрэл бэрхшээл;
2. Төрийн тусгай алба хаагчид болон гадаадын зарим улс орны ижил чиг үүргийг хэрэгжүүлж буй байгууллагууд цалин хангамжид хийсэн харьцуулалт,
3. Хорих ангийн биечилсэн хяналтаар илрүүлэх шинж тэмдэг, гэмт хэрэг зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх,
4. Дүгнэлт, цаашид авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ.

Хорих ангийн харуул хамгаалалтын хүчийг сулруулж буй шалтгаан нөхцөл, хүндрэл бэрхшээл.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага нь “эрүү, иргэн, захиргааны хэргийн талаар гарсан шүүхийн шийдвэр, тогтоолын хэрэгжилтийг хангаж ажилладаг” төрийн тусгай алба бөгөөд шүүхээс төр, нийгэмд аюултайд тооцогдсон гэмт хэрэг үйлдэж, шүүхийн таслан шийдвэрлэх тогтоолоор хорих ялаар шийтгэгдсэн этгээдийн хорих ялыг албадан эдлүүлэх байгууллага нь хорих анги байдаг ().

1.Хорих ангийн хэвийн үйл ажиллагаа хангагдаж байж сая хорих ялын зорилго биелдэг билээ. Гэтэл сүүлийн үед “хорих ангийн хэвийн үйл ажиллагааг алдагдуулах, төрийн тусгай байгууллагын

хүчийг сулруулах, оролдлого” удаа дараа гарч байгааг цахим орчин дахь мэдээ, мэдээлэл, уран сайхны кино, бусад баримтууд харуулж байна. Жишээ нь сүүлийн жилүүдэд бүтээгдэж байгаа уран сайхны кинонуудад хорих ангид дарамт шахалт байдаг, оргон зайлахад амар мэт байдлыг харуулсан байна.

Кейс 1. ... уран сайхны кинонд *хорих ангиас оргосон хоригдол цасан дор нуугддаг хэсэг нь ... дугаар хорих ангиас оргосон хоригдолд дуурайх сэдлийг өгснийг үгүйсгэж болохгүй юм.*

Иймд нийгэмд хамгийн ойр хүрэх уран сайхны бүтээлүүдэд байгууллагын үйл ажиллагааг бодитоор харуулах шаардлага бий болоод байна.

2. Хорих байгууллагын алба хаагчид тэр дундаа харуул хамгаалалтын чиг үүргийг хэрэгжүүлж буй алба хаагчид хамгийн өндөр эрсдэл бүхий нөхцөл байдалд үүрэг гүйцэтгэдэг бөгөөд цагдан хоригдсон этгээд нийгмээс тусгаарлагдсан үедээ хамгийн их сэтгэл зүйн тогтворгүй байдалд орж үүрэг гүйцэтгэж буй алба хаагч нарт бухимдлаа гаргаж, гэмт хэргийн шинжтэй үйлдэл, эс үйлдэхүй гаргадаг нь 24 цагийн үүрэг гүйцэтгэж байгаа алба хаагчийн сэтгэл зүйд сөргөөр нөлөөлж ажлаас халшрах үр дагаврыг бий болгодог. Энэ нь харуул хамгаалалтын алба хаагч нарын ажил үүргээ хэвийн гүйцэтгэх нөхцөлийг алдагдуулж *бие эрхтэндээ гэмтэл учруулах, амиа хорлох, бусад хоригдогч, хоригдлуудтай маргаан үүсгэх, эд зүйл эвдэх, алба хаагчийн хууль ёсны шаардлагыг эсэргүүцэх, хэл амаар доромжлох, занал хийлэх, дотоод журам зөрчих, өлсгөлөн зарлах, суурь өвчин сэдрэх, сэтгэл гутралд орох, хахуул өгөх, авлига авахыг санал болгох, танил тал, найз нөхөд, албан тушаал, улс төр, бизнесийн нөлөөлөл үзүүлэх, дахин гэмт хэрэг үйлдэх зэрэг гаднын олон сөрөг нөлөөлөл ихээр үзүүлдэг байна.*

3.Харуул хамгаалалтыг мэргэжлийн удирдлагаар хангаж буй “удирдлагын зохион байгуулалт” нь харуул хамгаалалтын хүчийг хууль, журамд заасны дагуу зөв зохион байгуулах үүрэг хүлээдэг хэдий ч зарим тохиолдолд харуул

хамгаалалтын “*мэргэшсэн бус нэгжийн алба хаагчдыг дайчлан хоногийн жижүүрийн үүргийг гүйцэтгүүлдэг*” нь хууль, журам зөрчигдөх, цаашлаад гэмт хэрэг, зөрчил гарах, харуул хамгаалалтыг хүчийг сулруулах хүчин зүйл болж байна.

4.Түүнчлэн хорих ангиудын алба үүргээ гүйцэтгэх орчин нөхцөл харилцан адилгүй, хөдөө орон нутаг, алслагдсан байршил нь “*...нийгмийн үйлчилгээ хол, төвийн инженерийн байгууламжид холбогдоогүй, албан контор, хоригдлын байрууд бага оврын нам даралтын зуухтай, өвлийн улиралд нүүрс татан авах, галлагааны горим алдагдах эрсдэл өндөртэй, гүний худгаас цэвэр усаа зөөж тээвэрлэн хэрэглэдэг, бохирын иж бүрэн системгүй, модон жорлонтой...*” гэх зэрэг нөхцөл байдлууд нь алба хаагчдыг тогтвор суурьшилтай ажиллахад сөргөөр нөлөөлж байна.

Хорих ангиуд нь өөрийн онцлогоос хамаарч аж ахуй, үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагаа эрхэлж төсөвт болон байгууллагын хэвийн ажиллагааг хангахад дотоод орлого төвлөрүүлэн ажиллаж, төсвийн ачааллыг багасган өөрийн үйл ажиллагаа дахь хүндрэлтэй асуудлыг шийдвэрлэх гарц нь хорих байгууллагын дотоод үйлдвэрлэл байдаг бөгөөд “*...хоригдлыг нийгэмшүүлэх, хөдөлмөрлүүлэх, хөдөлмөрийн дадлага олгох, сургалт зохион байгуулах, гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх ажил арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлэх...*”-д туслах аж ахуй гол үүрэг гүйцэтгэдэг билээ.

Олон нийтээс тусгаарлагдсан тодорхой тооны хүмүүсийг хорих ангийн байрлалд төвлөрүүлэн харж хамгаалахад хүний наад захын эрхийг хангахаас эхлээд суллагдах хүртэл тасралтгүй үргэлжлэх хэрэгцээг хуульд заасны дагуу зохион байгуулах үүрэг хүлээдэг онцлогтой (Энхбаяр, 2007).

Дээрх ажлыг зохион байгуулах, хоригдлыг хөдөлмөрлүүлэх явцад харуул хамгаалалт чухал үүрэг гүйцэтгэдэг бөгөөд хоригдлын хөдөлмөр зохион байгуулалтыг хийж, биечилсэн хяналт тавих ажиллагаанд харуул хамгаалалтын хүч туйлын дутагдалтай байдаг.

5.Хорих ангийн харуул хамгаалалтын хүч сулрах шалтгаан, нөхцөлд тухайн анги, нэгж дээр гарсан гэмт хэрэг, ноцтой зөрчил, учралын үед хүч сулардаг. Тухайлбал хорих ангиас хоригдол оргох тохиолдолд эрэн сурвалжлах ажиллагаанд хорих ангийн харуул хамгаалалт, гүйцэтгэх албаны удирдлагад харуул хамгаалалтын алба хаагч нарыг мэргэжил, арга зүйн удирдлагаар хангаж эрэн сурвалжлах ажиллагаанд оролцуулдаг.

Энэ нь тухай хорих ангийн харуул хамгаалалтын хоногийн жижүүрийн бүрэлдэхүүний хүчийг дайчлан ажиллуулж, харуул хамгаалалтын үндсэн хүчнээс “*...шуурхай бүлгийн орон тооны бус бүлгийн хүч, хэрэгслээр зохион байгуулж ирсэн нь...*” хорих ангийн өдөр тутам үүрэг гүйцэтгэх хоногийн жижүүрийн бүрэлдэхүүний хүч дутагдаж тодорхой хугацаанд 24/24 цагаар ажиллуулж ирсэн нь дотоод нөхцөл байдалд эрсдэл үүсэх шалтгаан нөхцөл болдог.

Хоногийн жижүүрийн бүрэлдэхүүн 24 цагаар тасралтгүй биечлэн хяналт тавьж ажиллаад дахин 24 цагийн дараа нойргүй үүрэг гүйцэтгэхэд хөдөлмөрийн хууль тогтоомж зөрчихөөс гадна, хувь хүний хувийн эрүүл мэндэд сөргөөр нөлөөлдөг.

6.Ажлын ачааллын жишиг нормативыг бүрэн хангаагүй нь “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчийн ажлын ачааллын жишиг норматив”(Хууль зүй, дотоод хэргийн сайд, Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын сайд, Сангийн сайд, 2017) -аар хаалттай хорих ангиуд 20 хоригдол тутамд 1, хаалттай хорих ангийн тусгай нэгжид 5 хоригдол тутамд 1, нийслэл дэх цагдан хорих төвд 10 хоригдогч тутамд 1, орон нутаг дахь цагдан хорих байруудад 20-50 хоригдогчтой бол 2 хамгаалалтын ажилтан биечилсэн хяналт тавихаар тогтоосон. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 245 дугаар зүйлийн 245.2 дахь хэсэгт “Хорих ангийн алба хаагч биечилсэн хамгаалалт, жижүүрийн үүргийг дөрвөн ээлжээр гүйцэтгэнэ” гэж заасан мөн жишиг

нормативд 20 хоригдол тутамд 1 харуул хамгаалалтын ажилтан хяналт тавьж ажиллах зохицуулалттай боловч одоогоор алба хаагчдын орон тоог жишиг нормативд зааснаар нэмэгдүүлээгүй зарим хорих анги байгууллагууд харуул хамгаалалтыг гурван ээлжээр зохион байгуулан ажиллаж байна.

Хоригдлын тоо 5500 орчим байх хугацаанд 1 харуул хамгаалалтын ажилтны биечлэн хяналт тавих хоригдлын тоо дунджаар 70-80 байсан бөгөөд 2015, 2016

онуудад “Өршөөл үзүүлэх тухай хууль”, “Эрүүгийн хуулийг дагаж мөрдөх журмын тухай хууль” хэрэгжсэнээр өршөөл, хуулийн тэгшитгэлд хамрагдан нийт 3495 хоригдол шууд суллагдаж, 2746 хоригдлын эдлэх ялаас дүйцүүлэн хассан тул нийт хоригдлын тоо буурч, ажлын ачаалал жишиг нормативд ойртож байсан боловч хоригдлын тоо жилд дунджаар 400 хоригдлоор нэмэгдэж. Ажлын ачаалал буцаад нэмэгдэх хандлагатай байна.

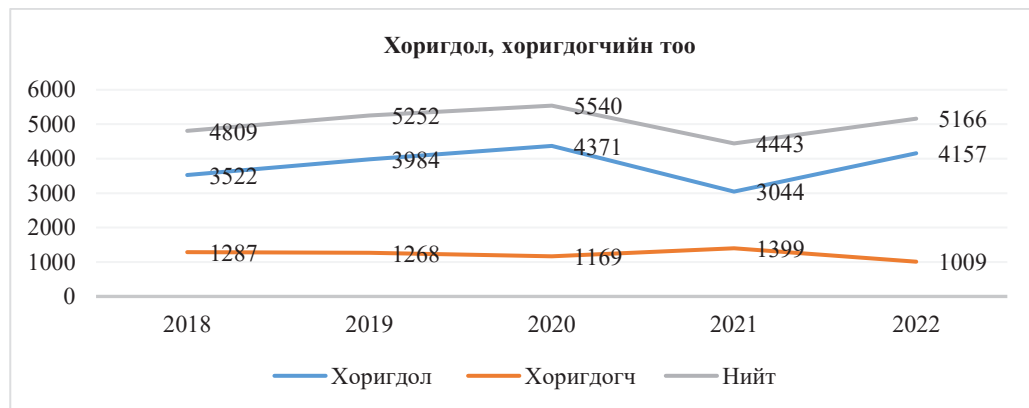

График-1. Хоригдол, хоригдогчийн тоо

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын хэмжээнд 2018-2022 оны хугацаанд нийт 16 гэмт хэрэг гарсан ба үүнийг өнгөөр нь авч үзвэл оргох 12 буюу

75 хувь, хүний биед гэмтэл учруулсан 3 буюу 18.75 хувь, хууль сахиулагчийг эсэргүүцэх 1 буюу 6.25 хувийг тус тус эзэлж байна.

№	Гэмт хэрэг	2018	2019	2020	2021	2022	Нийт
1	Оргох	3	1	4	-	4	12
2	Хүний биед гэмтэл учруулах	1	1	-	1	-	3
3	Хууль сахиулагчийг эсэргүүцэх	-	1	-	-	-	1
Нийт		4	3	4	1	4	16

Хүснэгт-1. 2018-2022 онд ШШГБ-ын хэмжээнд үйлдэгдсэн гэмт хэргийн тоон үзүүлэлт

2018-2022 оны хугацаанд нийт 1397 зөрчил гарсныг өнгөөр нь авч үзвэл гар утас ашигласан 115 буюу 8.2 хувь, архи уусан 14 буюу 1 хувь, албан хаагчийн хууль ёсны шаардлага эсэргүүцсэн, хорих ангийн дотоод журам зөрчсөн 362 буюу 25.9 хувь,

бусдыг дарамталсан, хоригдол хоорондоо маргасан зодолдсон 763 буюу 54.6 хувь, хориотой тоглоом тоглосон, хориотой эд зүйл нэвтрүүлсэн, хадгалсан 143 буюу 10.2 хувийг тус тус эзэлж байна.

№	Зөрчил	2018	2019	2020	2021	2022	Нийт
1	Гар утас ашигласан	56	18	20	11	10	115
2	Архи уусан	9	2	-	2	1	14

Хууль сахиулахуй

3	Албан хаагчийн хууль ёсны шаардлага эсэргүүцсэн, хорих ангийн дотоод журам зөрчсөн	86	80	89	56	51	362
4	Бусдыг дарамталсан, хоригдол хоорондоо маргасан зодолдсон	180	145	151	125	162	763
5	Хориотой тоглоом тоглосон, хориотой эд зүйл нэвтрүүлсэн хадгалсан	30	24	24	23	42	143
Нийт		361	269	284	217	266	1397

Хүснэгт-2. Хоригдлын зүгээс үйлдсэн зөрчлийн судалгаа

Нээлттэй хорих ангийн хувьд хорих ангийн амьдралын бүсээс гадна хууль, журамд заасны дагуу хоригдлыг гэрээгээр ажиллуулах үед харуул хамгаалалтыг ээлжийн бүрэлдэхүүнд үүрэг гүйцэтгэдэг хамгаалалтын ажилтнаас томилон үүрэг гүйцэтгүүлж байгаа нь хамгаалалтын хүч сулрах шалтгаан болж байна.

Хорих байгууллага нь хоригдлыг цалинтай ажлын байраар хангаж гэм хорын хохирол төлбөрийг барагдуулах чиг үүрэгтэй ч нөгөө талаар хорих ангийн харуул хамгаалалтын хүч дутагдаж эрсдэлийн төвшнийг өндөр болгодог. Хорих ангийн хориотой бүсээс гадна гэрээгээр ажиллуулах хоригдлыг Хорих ял эдлүүлэх албанд танилцуулж, прокурорын зөвшөөрлөөр гарган ажиллуулах тохиолдолд хүчний харьцааг 5-6 хоригдолд 1 алба хаагч, 10-15 хоригдолд 2 алба хаагч, 16-20 хоригдолд 1 офицер, 2 ахлагч гэх

зэргээр тооны харьцаанаас хамаарч хамгаалалтын хүчийг нэмэгдүүлдэг. Тэр хэмжээгээр хоногийн жижүүрийн бүрэлдэхүүний хүч дутагдаж бүрэн амарч чадаагүй алба хаагчийн нөхөн гаргаж түр ажиллуулж байгаа өнөөгийн практик учир дутагдалтайг харуулж байгаа юм. Цаашид хэсэг, салбарт гэрээгээр ажиллуулах хоригдлыг хоногийн жижүүрийн үүрэг гүйцэтгэдэг үндсэн хүчнээс гадна орон тоог шийдвэрлэн ажиллуулах нь эрсдэлийг багасгаж харуул хамгаалалтын хэвийн үйл ажиллагаа хангагдана.

Хаалттай хорих ангид 1 харуул хамгаалалтын ажилтан 20-оос дээш хоригдолд биечилсэн хяналт тавих тохиолдолд тогтмол бүрэн хяналт тавих боломжгүй болж, хоригдлууд урьдчилан төлөвлөсөн гэмт санаа бодлоо хэрэгжүүлэх боломж үүсдэг тул хоригдлын зүгээс үйлдэх гэмт хэрэг, зөрчил буурахгүй байх хандлагатай байна.

Эрсдэлийн төрөл	Ач холбогдлын зэрэг	Тохиолдох магадлал	Үзүүлэх нөлөөлөл	Эрсдэлийн нийт тоон түвшин	Тайлбар	Дагалдан гарах үр дагавар
Батлагдсан жишиг нормативд хүрэлцэхүйц	Дунд	4	2	8	“Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчийн ажлын жишиг норматив”-аар	-Ажлын ачаалал ихтэй байдгаас алба

орон тоо хангалтгүй.					-Нээлттэй, хаалттай хорих ангид 20 хоригдол тутамд 1 хамгаалалтын ажилтын хяналт тавихаар тогтоосон боловч практикт 80-100 хоригдолд 1 хамгаалалтын ажилтан хяналт тавьж ажиллаж байна. -Нээлттэй хорих ангид 60-70 хоригдолд 1 нийгмийн ажилтан, хаалттай хорих ангид 50-60 хоригдол тутамд 1 нийгмийн ажилтан нээлттэй, хаалттай хорих ангид 50-60 хоригдолд 1 сэтгэл зүйч мэргэжлийн үйлчилгээ үзүүлнэ гэж тогтоосон боловч өнөөдрийн байдлаар хорих анги байгууллагад 1 нийгмийн ажилтан 100-120 хоригдолд, 100-150 хоригдолд 1 сэтгэл зүйч мэргэжлийн үйлчилгээ үзүүлж байгаа нь, ажлын ачааллыг 2-3 дахин ихэсгэж байна. 24/72 цагийн хуваариар ээлж бүрд 1 дүрс бичлэгийн ажилтан гэж заасан боловч энэ орон тоо батлагдаагүй, хяналтын гэж заасан боловч энэ орон тоо батлагдаагүй	хаагчид шантрах, улмаар өөрийн хүсэлтээр чөлөөлөгдөх -Харуул хамгаалалтын хяналтын хүч сулрах, байгууллагын үйл ажиллагаа доголдох -Харуул хамгаалалтын хүч суларснаар оргох болон бусад төрлийн гэмт хэрэг үйлдэгдэх
-------------------------	--	--	--	--	---	--

Хүснэгт-3. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын Эрсдэлийн үнэлгээний тайлангаас

Хорих анги, байгууллагын биечилсэн харуул хамгаалалт сул, хүн хүчний хүрэлцээ муугаас Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын хэмжээнд 2018-2022 оны хугацаанд нийт 19 гэмт хэрэг гарсан ба үүнээс оргох гэмт хэрэг 12 буюу 63.2 хувийг эзэлж байгаагаас харагдаж байна.

Мөн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газарт 2019 онд Прокурорын байгууллагаас “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль болон Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчийн ажлын ачааллын жишиг норматив”-т заасны дагуу хорих анги, байгууллагын бүтэц орон тоог зохион байгуулаагүй” гэх үндэслэлээр Булган аймгийн ерөнхий прокурорын 2019 оны 04 дүгээр сарын 22-ны өдрийн 07/262 дугаар, Улсын ерөнхий прокурорын туслах прокурорын 2019 оны 05 дугаар сарын 15-ны өдрийн 6/06 дугаар, Орхон аймгийн ерөнхий прокурорын 2019 оны 06 дугаар 17-ны өдрийн 6/06 дугаар шаардлагыг тус тус ирүүлж байжээ.

Хорих байгууллага нь нийгэмд аюултай гэмт хэрэг үйлдэж хорих ялаар

шийтгэгдсэн хүмүүсийн бөөгнөрөл тул тэдний зүгээс гэмт хэрэг үйлдэх магадлал өндөр байдаг. Иймээс нэн тэргүүнд дараах 3 орон тоог нэмэгдүүлэх шаардлагатай байна. Үүнд:

Дүрс, бичлэгийн хяналтын ажилтны орон тоо батлагдаагүй хорих анги, байгууллагуудад хамгаалалтын ажилтан, холбоочин зарим тохиолдолд ерөнхий жижүүрүүд уг үүргийг хавсран гүйцэтгэж байгаа нь хоригдол, хоригдогчид тавих хяналт суларч гэмт хэрэг, зөрчил гарч болзошгүй байх тул дүрс бичлэгийн хяналтын ажилтныг томилуулах;

Батлагдсан орон тоогоор хамгаалалтын ажилтны тоо их харагдаж байгаа боловч ШШГБ-ын хэмжээнд 24 цагийн жижүүрийн үүргийг гүйцэтгэн 139 харуул хамгаалалтын ажилтан ажиллаж байна. Бусад хамгаалалтын ажилтан нь хорих ангийн гадна хамгаалалт, нэвтрэх хэсэг, хуяглан хүргэх ажиллагаа, үйлдвэрлэлд үүрэг гүйцэтгэдэг тул хамгаалалтын ажилтны орон тоог нэмэгдүүлэх зэрэг болно.

Хорих ял эдлүүлэх ажиллагааны үндсэн шаардлага гэдэг ойлголтод юуг

МОНГОЛЫН ХУУЛЬ
ХАМГААЛАХ
ХААГЧИД

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХУЙ

хамааруулан авч үзвэл зохих тухай авч үзвэл:

А. Хоригдлын шинээр гэмт хэрэг үйлдэх боломжийг таслан зогсоох зорилгоор түүнийг олон нийтээс тусгаарлан байнгын харуул хамгаалалттай нөхцөлд байлгах

В. Үүргээ ухамсарлан түүнийгээ алхам тутамдаа хэрэгжүүлдэг дадал заншилд хэвшүүлж сургах

С. Хоригдлын үйлдсэн гэмт хэргийн хор, аюул хувийн байдал, хүмүүжлийн төвшнийг харгалзан тэднийг өөр өөр нөхцөлд хорьж ялыг нь эдлүүлэх асуудлыг хамааруулан ойлгож болох юм. Дээрх шаардлагуудын нийлбэр нь дэглэм, журмын асуудлыг тодорхойлж өгдөг. Хоригдлыг олон нийтээс тусгаарлан хорих гэдэг нь түүнийг эрүүгийн хуульд заасан хугацаагаар эрх чөлөөг нь хязгаарлан зохих шүүхийн шийтгэх тогтоолд заасан дэглэмийн хорих анги, гянданд албадан байлгаж ялыг нь эдлүүлэх үйл ажиллагаа юм. Дэглэмийн энэ шаардлага нь хоригдлыг хорих ял эдлэх хугацаанд байнгын хатуу харуул хамгаалалтад байлгаж улмаар түүний зан байдал, үйл хөдөлгөөнд нь хууль дүрмийн дагуу хатуу хяналт тавих замаар хэрэгжинэ. Хоригдлыг олон нийтээс тусгаарлан байнгын харуул хамгаалалтад байлгах шаардлага нь нэг талаар шүүхийн тогтоолд заасан ялын зорилгыг хангах, нөгөө талаар зөвхөн хоригдлын төдийгүй бусад иргэдийг аливаа гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэхэд чиглэгдэнэ.

Дүгнэлт

Сүүлийн үед хэвлэл, мэдээллийн хэрэгслээр гарч буй “...уран сайхны кино, баримт нотолгоогүй мэдээ, нийтлэл, хилс хэрэгт гүтгэгдсэн гэх хорих ялаар шийтгэгдсэн этгээд, тэдгээрийн ар, гэр, өмгөөлөгч, ах дүү нар, найз нөхөд хамаарал бүхий этгээдээс харуул хамгаалалтын хүчийг сулруулах оролдлогуудыг байнга гаргаж байгаа...” харуул хамгаалалтын үүрэг гүйцэтгэдэг алба хаагчдын “...албандаа итгэх итгэл үнэмшил, сэтгэл зүй, тогтвортой ажиллах нөхцөлийг алдагдуулж байгаа...” асуудлыг онцгойлон анхаарч хууль, эрх зүйн хүрээнд

шийдвэртэй арга хэмжээ авах шаардлага байна.

Түүнчлэн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын харьяа хорих ангиудын “...хэвийн үйл ажиллагааг хангах, хүний нөөцийн дутагдал, тэдний нийгмийн баталгааг хангах арга хэмжээ...” нь одоогийн үйлчилж буй хууль, эрх зүйн зохицуулалтыг сайжруулах шаардлага тавигдаж байна.

Судлаачийн зүгээс өмнө бүлэгт дурдсан биечилсэн хамгаалалтын арга барилд шинж тэмдгийг илрүүлэх явц нь “...хувь хүний гадаад дотоод үйл хөдлөл, харилцаанаас илрэх сөрөг үйлдэл, эс үйлдэхүйг мэдэрч үүрэг гүйцэтгэх нь ажлын арга барил, хүнтэй харилцах туршилага, гярхай байдал, тасралтгүй ажиглалтаас шалтгаалж илрүүлэлт харилцан адилгүй...” байгаад анхаарч харуул хамгаалалтын залуу боловсон хүчин, шинээр томилогдсон алба хаагч нарт энэ чиглэлийг мэдлэг, мэдээллийг олгох зайлшгүй шаардлага үүсээд байна.

Түүнчлэн “Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх тухай хууль”-д заасанчлан “...хорих ангид үйлдэгдэж болзошгүй гэмт хэрэг, зөрчлийг үйлдэгч нь хорих ялаар шийтгэгдсэн этгээд буюу хоригдол хүний криминологи шинжийг нарийвчлан судлах...” явдал нь туйлын ач холбогдолтой байна.

Эрүүгийн хуульд заасан гэмт хэргийг үйлдэж хорих ангид ял эдэлж байгаа хоригдлуудын хэрэг үйлдсэн үйлдлийн арга, хэлбэр харилцан адилгүй байдаг ч төсөөтэй шинж тэмдэг олон байдаг гэдгийг судлаачид тайлбарласан. Тухайлбал, орон байрны хулгай хийдэг этгээдүүдэд илрэх шинж тэмдгүүд адил байх тохиолдлуудыг дурдвал: - айлын гэрийн хаалга, цонхыг онгойлгоход гаршсан, түлхүүр тааруулахад мэргэшсэн байдаг, - шунахай сэдэлтэй гэх мэт. Хорих ангиас хоригдлыг ажил, үйлчилгээнд гаргахдаа гэмт хэргийн зүйл анги, үйлдлийн арга, хэлбэрийг судалж, засрал хүмүүжилд голлон анхаарч гаргадаг ч уг хоригдлын суурь хүмүүжил, тогтсон дадал зуршилд байнга анхаарч байх шаардлагатай юм.

Цаашид авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага нь төрийн цэргийн байгууллагын бүрэлдэхүүнд орж цэргийн цол, дүрэмт хувцас хэрэглэх болсон нь алба хаагчдын нийгмийн баталгаа бусад байгууллагуудын адил төвшинд хүрэх эрх зүйн үндэс тавигдсан нь дараах ач холбогдолтой гэж үзэж байна. Үүнд:

1.Нэршлийн хувьд цэргийн алба хаагч гэдгээр нийгмийн сэтгэл зүй, хүлээн авч буй хандлага эерэг болсон;

2.Алба хаагчдын бие бялдар, сэтгэл зүйн бэлтгэл, албаны бэлэн байдал нь цэргийн алба хаагчийн нийтлэг шаардлагыг төвшинд хүрэх нөхцөл бүрдсэн.

3.Нийгмийн баталгаа бусад тусгайлсан чиг үүрэгтэй байгууллагуудын адил хэмжээнд хүрсэн.

4.Эрүү, иргэн, захиргаа, зөрчил зэрэг бүх төрлийн шүүхийн шийдвэр, тогтоолын хэрэгжилтийг хангах тусгайлсан чиг үүрэгтэй байгууллагын хувьд нэгдсэн тогтолцоог хөгжүүлэх, удирдлага зохион байгуулалтын хувьд нэгдмэл байдлыг бий болгох ач холбогдолтой болсон.

5.Хорих ангийн харуул хамгаалалтыг цэргийн зохион байгуулалттай хослуулан хэрэгжүүлэх нь аюулгүй байдлыг хангах ач холбогдол өндөрсөн, үүрэг хариуцлага сайжирсан гэж судлаачийн зүгээс үзэж байна.

Төрөөс хүний эрхийн хангах чиглэлд анхаарал хандуулж хорих анги, цагдан хорих байрны орчин нөхцөлийг сайжруулах шат дараалсан арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлдэг ч тэдгээр үйл ажиллагааг хуулийн хүрээнд зохион байгуулан ажилладаг хүний нөөц, тэр дундаа нийгмийн аюулгүй байдлын манаанд нүд цавчих эрхгүй ажилладаг харуул хамгаалалтын алба хаагч нарын эрх, аюулгүй байдлын баталгааг боловсронгуй болгох нь хүний эрхийг хангах хамгийн үр дүнтэй шийдэл юм.

Хорих ял эдлэгсэд нь хэрэг шалгагдахаас эхлээд ял шийтгэл хүлээх хүртэл маш олон үе шатыг дамжин хорих ангиудад хуваарилагддаг. Дээрх цаг

хугацаанд хууль, эрх зүйн мэдлэг сайжирч хуулиас гадуурх гарц боломжийг эрэлхийлэх туршлага хуримтлуулан, хорих байгууллагын алба хаагч нартай харилцахад хүндрэл үүсгэдэг. Ихэнхдээ харуул хамгаалалтын алба хаагч нарын сул талыг ашиглах, өөрт ашигтай байдал бий болгох санаа зорилгоо хэрэгжүүлдэг. Энэ тохиолдолд хамгаалалтын үүрэг гүйцэтгэж байгаа алба хаагчдын ур чадвар, ажлын туршлага, хүнтэй харилцах харилцааны соёл, хууль, эрх зүйн мэдлэг сул байх тохиолдолд эрсдэл гардаг.

Иймд хорих ангийн харуул хамгаалалтын хүч сулрахаас урьдчилан сэргийлэх хүрээнд дараах ажил, арга хэмжээнд нэн тэргүүнд анхааран авч үзэх шаардлагатай байна. Үүнд:

1.Нийгмийн сэтгэл зүйд нөлөөлж буй сөрөг мэдээллийг багасгах, үнэн зөв, бодит байдлыг албаны эх сурвалжаас авч байх,

2.Хорих байгууллагын ажиллаж, амьдрах орчин нөхцөлийг сайжруулах,

3.Хүний нөөцийн хангалт, сургалт, нийгмийн баталгааг сайжруулж, тогтвор суурьшилтай ажиллах нөхцөлийг бүрдүүлэх,

4.Хорих ангийн аюулгүй байдлыг хангах техник, тоног төхөөрөмжийн хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх,

5.Хорих ангийн биечилсэн хяналт, хамгаалалтын тооны харьцааг нэмэгдүүлэх,

6.Хорих ангийн харуул хамгаалалтын хүч сулрах бодит шалтгаан нөхцөл үүссэн үед авч хэрэгжүүлэх төлөвлөлт, зохион байгуулалтын арга хэмжээг шуурхай авч хэрэгжүүлэх зэрэг болно.

Ашигласан материал

Монгол Улсын Их Хурал. (2010 оны 7 дугаар сарын 15). *Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал*. (48 дугаар тогтоол).

Хууль зүй, дотоод хэргийн сайд, Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын сайд, Сангийн сайд. (2017). *А/247, А/167, 303 дугаар хамтарсан тушаал*.

Сүхбаатар, А. (2004). *Аюулгүй байдал, батлан хамгаалах, цэргийн стратеги*,

ᠮᠤᠩᠭᠤᠯᠤᠯ ᠰᠠᠬᠢᠭᠤᠯᠠᠬᠤ

гадаад, дотоод бодлогын үндсэн асуудал. Улаанбаатар.

Бор, Ж. (2010). Жижиг улс ба Үндэсний аюулгүй байдал. *Жижиг улсын аюулгүй байдал. Өнөө ирээдүй эмхэтгэл.* Улаанбаатар.

Очгэрэл, Ц. (2017). *Хорих байгууллагын аюулгүй байдал.* Улаанбаатар.

Энхбаяр, Ж. (2007). *Аюулгүй байдлын олон талт асуудал.* Улаанбаатар.

УЛС ТӨРИЙН АЛБАН ТУШААЛ ХАШИЖ БАЙСАН ХОРИГДЛЫГ НИЙГЭМШҮҮЛЭХ АЖЛЫН ОНЦЛОГ

CHARACTERISTICS OF REHABILITATION OF POLITICIANS IN PRISONS

М.Даваабат*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн докторант, ахмад
Capt. Davaabat M, Ph.D Candidate in Court Decision Execution, University of Internal Affairs

*Хариуцлагатай зохиогч: dawaabat10@gmail.com

Хураангуй: Сүүлийн жилүүдэд улс төрийн өндөр албан тушаал хашиж байхдаа авлига албан тушаалын гэмт хэрэг үйлдэн хорих ял эдэлж байгаа хоригдлын тоо буурахгүй байгаа нь хорих ял эдлүүлэх ажиллагааны тулгамдсан асуудлын нэг болж байна. Учир нь төрийн улс төрийн албан тушаал хашиж байсан хоригдлууд бусад хоригдлуудын нэгэн адил хорих ял эдлэхгүй, хорих ангийн амьдралын бүсийн гадна сахиул, аж ахуй үйлчилгээнд ажиллах, хорих ангийн нэгдсэн үйл ажиллагаа болох нийгэмшүүлэх ажилд хамрагдах нөхцөл боломж бүрдэхгүй байгаа нь эрүүгийн ялын зорилго бүрэн хангагдахгүй байна гэж судлаачийг зүгээс үзсэн.

Төрийн улс төрийн албан тушаал хашиж байсан хоригдлуудад үзүүлэх нийгэмшүүлэх ажлыг ялгамжтай, үр дүнтэй зохион байгуулах онцлогийг тусгахыг зорьсон. Тухайлбал, өнөөдрийн байдлаар хорих байгууллагад ажиллаж буй мэргэжлийн үйлчилгээ үзүүлэх нийгмийн ажилтан нь мэргэжлийн бус, төрийн өндөр албан тушаал хашиж байсан өндөр боловсролтой хоригдолд үзүүлэх нийгэмшүүлэх ажлын тусгайлсан хөтөлбөр байхгүй арга замаа бүрэн тодорхойлоогүй зэргээс шалтгаалан нийгэмшүүлэх ажил үр дүнтэй зохион байгуулагдахгүй байгаа нь эрх зүйн орчин дутмаг байна гэж үзэх үндэслэлтэй. Иймд улс төрийн албан тушаал хашиж байсан хоригдлыг нийгэмшүүлэх, ял эдлүүлэх ажиллагааг боловсронгуй болгох хэрэгцээ, шаардлагад тулгуурласан дүгнэлт, санал дэвшүүлсэн.

Abstract: Paying attention to the fact that in recent years, the number of prisoners who committed corruption crimes while holding high political positions has not decreased, and that prisoners who held public positions do not serve sentences like other prisoners, The researcher believed that the purpose of criminal punishment is not fully met because the conditions for participation in rehabilitative work, a joint activity of the prison, are not fulfilled.

It is intended to reflect the characteristics and effective organization of the rehabilitation of prisoners who held political positions. For example, as of today, social workers providing professional services are not professional. There is no special program for the rehabilitation of highly educated convicts who have held high government positions, and rehabilitative work is not organized effectively. It is reasonable to believe that this is related to the lack of a legal framework. Therefore, conclusions and suggestions based on the needs and requirements for rehabilitation of prisoners who held political positions and improving the process of serving sentences were put forward.

Түлхүүр үг: Төрийн улс төрийн албан тушаалтан, мэргэжлийн бус нийгмийн ажилтан, нийгэмшүүлэх ажил, ялын зорилго, хорих ял эдлүүлэх ажиллагаа, нийгмийн ажил, сэтгэл зүй, хөтөлбөр, хоригдол.

Keywords: State political official, unprofessional social worker, socialization work, purpose of criminal punishment, imprisonment proceedings, social work, psychology, program, prisoner

Дотоод хэргийн их сургууль

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ ᠰᠢᠬᠡᠭᠣᠨ ᠰᠢᠱᠡᠳᠦ᠋ᠨ ᠭᠡᠢᠴᠡᠳᠦ᠋ᠭᠡᠯ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯ

Удиртгал

Монгол Улс хүмүүнлэг, иргэний ардчилсан нийгэм байгуулах, эрх зүйт төрийг төлөвшүүлэх зорилго тавин ажиллаж байгаа энэ цаг үед нийгмийн чухал үнэт зүйл болох хүн, хүний хөгжлийг эрхэмлэх бодит зүй тогтолд хорих ял эдлүүлэх үйл ажиллагааг нийцүүлэх нь чухал ач холбогдолтой юм. Монгол Улсын эрүүгийн хариуцлага нь гэмт хэрэг үйлдсэн хүн, хуулийн этгээдийг цээрлүүлэх, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх болон гэмт хэрэг үйлдсэн хүнийг нийгэмшүүлэх гэсэн үндсэн зорилготой.

Хуульд зааснаар хорих ялыг эдлүүлж буй нээлттэй болон хаалттай дэглэмийн гол агуулга нь хоригдлыг сургах, байнгын тасралтгүй ажлын байраар хангах, ял эдлүүлэх орчин нөхцөлийг хүний эрхийг хангасан стандартын дагуу бүрдүүлэх зэрэг асуудлыг цогц хэлбэрээр шийдвэрлэн нийгэмшүүлэхэд чиглэгддэг. Хоригдлыг нийгэмшүүлэх зохицуулалт нь Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 218 дугаар зүйлд зааснаар хорих ангид ял эдлэх бүхий л хугацааг хамарсан, нийгмийн харилцаанд ухамсартайгаар бие даан оролцоход дэмжлэг үзүүлэх, чадавхжуулах, хөгжүүлэх, хууль дээдлэх төлөвшилийг бий болгоход чиглэсэн мэргэжлийн үйлчилгээ үзүүлэх талаар заасан боловч нийт хорих ял эдлэгсдэд хүртээмжтэй хүрч чаддаггүй нь практикт тулгамдсан асуудлын нэг болоод байна. Өөрөөр хэлбэл, улс төрийн албан тушаал хашиж байсан мэргэжил, боловсролтой хоригдолд нийгэмшүүлэх үйлчилгээг хэрхэн, яаж үзүүлэх талаар дурдах цаг болжээ.

Улс төрийн албан тушаал хашиж байсан хоригдлын хувьд бусад хоригдлуудаас ялгаатай тал нь хөдөлмөр эрхэлж байсан албан тушаал, эрх мэдэл, танил талын байдлаа урвуулан ашиглах, өөрт давуу байдлыг бий болгох зэрэг гэмт үйлдлийг хийхээс буцадгүйгээс гадна мэргэжил боловсрол, харилцааны хувьд өндөр түвшинд байдаг нь хорих ангиас зохион байгуулж буй нийтлэг нийгэмшүүлэх ажил нь тохирохгүй байна гэж үзсэн. Өөрөөр хэлбэл, Монгол Улсын

төрийн албаны тухай хуулийн 11, 12 дугаар зүйлд зааснаар төрийн албан тушаалын шалгуур үзүүлэлтийг хангасан хүн ажилладагтай холбогдуулан бидний судлагдахуун болсон этгээд бусад хоригдлыг бодвол мэргэжил, боловсролын хувьд өндөр, нийгмийн дунд хүрээлэл ихтэй, харилцааны хувьд бусадтай ойлголцох чадвар өндөртэй, санхүү, аж ахуйн хувьд эрх чөлөөнд хүрсэн зэрэг онцлогтойг дурдах нь зүйтэй.

Иймд Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын өмнө улс төрийн өндөр албан тушаал хашиж байсан, авлига албан тушаалын гэмт хэрэг үйлдэж шүүхээр шийтгүүлсэн хоригдлын хорих ялын үр нөлөөг дээшлүүлэх арга замыг боловсронгуй болгох, хоригдлын эрх, хууль ёсны эрх ашиг сонирхлыг хангах, хоригдолд тохирсон нийгэмшүүлэх буюу эерэг нөлөөлөл үзүүлэх, зохих хөдөлмөр эрхлүүлэх үйл ажиллагааны хүрээнд хорих байгууллагын нийгэмшүүлэх хөтөлбөрийг шинэчлэн хорих ял эдлүүлэх ажиллагааг эрчимжүүлж, эрүүгийн ялын зорилгыг бүрэн хангах зэрэг олон асуудал тулгамдаж байна.

Үндсэн хэсэг

Төрийн улс төрийн албан тушаалтан гэдгийг судлан үзвэл улс төрийн болон төрийн захиргааны албан тушаалд олон нийтээс сонгогдсон эсхүл томилогдсон Монгол Улсын ерөнхийлөгч, УИХ-ын дарга, УИХ-ын гишүүд, ерөнхий сайд, яамдын сайд бүх шатны ИТХ-ын дарга, засаг дарга зэрэг албан тушаал хашиж байгаа алба хаагч нарыг дурдаж болно.

Улс төрийн албан тушаалтнаас үйлдэж буй гэмт хэрэг нь дээрэм, хүнийг санаатай алах зэрэг бусад субъекттэй нэгэн адил эрүүгийн хуулийг зөрчиж буй мэт үйлдэл боловч нууц далд байдлаар нийгэмд хүрээгээ тэлж бүх салбарыг хамруулан хор хөнөөлөө түгээдэг гэмт үйлдэл юм. Энэхүү гэмт хэрэгт тодорхой хохирогч тогтоогдоогүй боловч, түүний дам хохирогч нь нийгэм, төр байдаг, нийгэм нь хүмүүсийн нэгдэл учраас тухайн улсад амьдарч байгаа хүмүүс нийтээрээ авлига,

албан тушаалын гэмт хэргийн хохирогч гэж үзэх үндэслэлтэй.

Ийнхүү дээр дурдагдсан албан тушаал хашиж байгаад гэмт хэрэгт холбогдсон тоон мэдээллийг албан тушаалын ангиллаар нь авч үзвэл 2022-2023 оны байдлаар төрийн улс төрийн 277, төрийн захиргааны 510, төрийн тусгай 729,

төрийн үйлчилгээний 148, төрийн болон орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдийн 235, хувийн хэвшил, аж ахуйн нэгж, төрийн бус байгууллагад ажиллаж байсан 116 байгаа (АТГ, 2023) нь төрийн улс төрийн алба хаагчийн ёс зүйн төлөвшил, шударга ёс, эх оронч үзэл баримтлал алдагдаж байгаагийн илрэл юм.

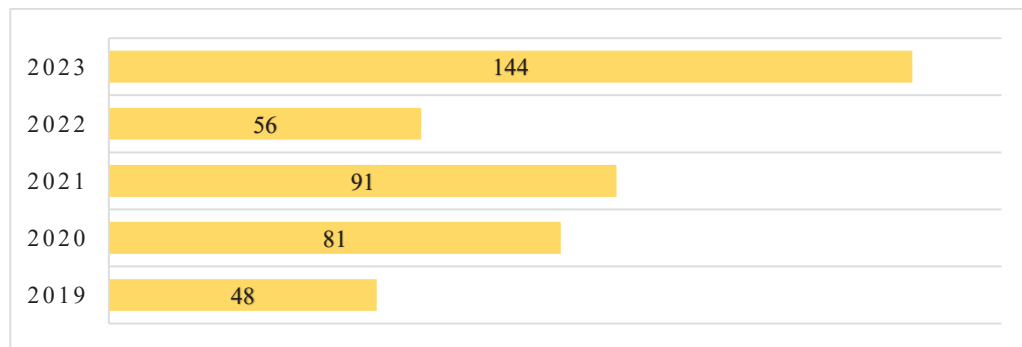

График 1. Улс төрийн албан тушаалтнаас үйлдэгдсэн гэмт хэрэг

Нөгөөтгээгүүр, төрийн өндөр албан тушаалтнаас үйлдэгдэж буй гэмт хэрэг 2019 онд 48, 2020 онд 81, 2021 онд 91, 2022 онд 56, 2023 оны байдлаар 144 (АТГ, 2023) гэмт хэрэг болж өссөн үзүүлэлтээс үзэхэд хорих ял эдлүүлэх ажиллагаа тэр дундаа хоригдлыг нийгэмшүүлэх үйл ажиллагааг боловсронгуй болгох цаг болсныг харуулж байна. Өөрөөр хэлбэл, хорих ял эдлүүлэх ажиллагаа нь шүүхээс тогтоосон ялын хугацаанд хуулийн өмнө хүн бүр адил тэгш байх зарчмыг ханган, хуульд заасан дэглэм

зэрэглэлд ял эдлүүлэх албадлагын арга хэмжээ (Алтангэрэл Б, 2018) гэж үздэгтэй холбоотойгоор төрийн өндөр албан тушаал хашиж байсан хоригдлыг нийгэмшүүлэх, нийгмийн ажлын үйлчилгээг хүртээмжтэй хүргэх асуудал юм.

Монгол Улсын хэмжээнд 2018-2022 оны хооронд авлига, албан тушаалын гэмт хэргээр хорих ял шийтгүүлсэн байдлыг судлан үзэхэд нийт 54 (ДХИС, 2023) хоригдол ял эдэлсэн байна.

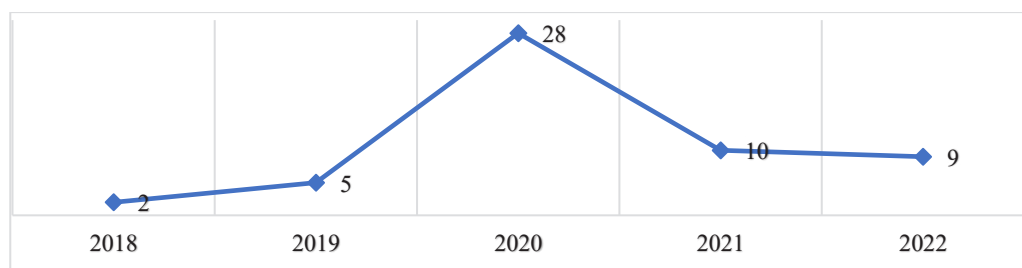

График 2. Улс төрийн албан тушаал хашиж байсан хоригдлын тоо

Дээрх тоон үзүүлэлтээс үзэхэд төрийн өндөр албан тушаал хашиж байсан хорих ял эдлэгсдийн тоо төдийлөн буурахгүй байгааг харж болно.

Нөгөөтгээгүүр бидний судлагдахуун болох хоригдлын тоо авлига албан тушаалын гэмт хэрэгтэй тэмцэх үндэсний хөтөлбөр, олон улсын гэрээ

конвенц, засгийн газрын хэрэгжүүлж буй бодлого шийдвэр нь авлига албан тушаалын эсрэг тэмцэлтэй холбогдуулан өсөх хандлага ажиглагдаж байгаа тул энэхүү хоригдолд ял эдлэх бүхий л хугацаанд нь тохирох нийгэмшүүлэх үйлчилгээ үзүүлэх, цаашлаад бусад хоригдлыг сургах, нийгэмшүүлэх үйл

ажиллагаанд ашиглах боломжийг ч орхигдуулахгүй судлах ёстой гэж үзсэн. Учир нь хоригдлыг ял эдлэх хугацаанд нь буюу дараа дахин гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх, сэтгэл зүй, сургалт, нөлөөллийн ажлаар дамжуулан үүргээ биелүүлэх, хязгаарлагдаагүй эрхээ эдлэх, хувь хүн өөрийн нөөц чадвараа нээн илрүүлэн хөгжих, ёс зүй, харилцаан дахь бэрхшээлтэй асуудлаа шийдвэрлэж сурах замаар эергээр өөрчлөгдөх явдлыг дэмжих нь хоригдлыг нийгэмшүүлэх үйл ажиллагааны зорилго гэж үздэгтэй (Баярбаатар П, 2024) санал нэгдсэн.

Хорих байгууллагын нийгмийн ажлын онцлог нь хоригдлын сэтгэл зүйн хувийн онцлогийг танин мэдэж, хүн нэг бүрд тохирсон сургалт, хүмүүжлийн ажлыг зохиосноор үр дүнд хүрдэг. Хоригдлын авир араншныг хэрхэн танин мэдэхээс нийгэмшүүлэхэд чиглэгдсэн хөдөлмөр, дэглэм, сургалт, боловсрол олгох ажлын үр нөлөө шалтгаална. Гэхдээ хоригдлыг нийгэмшүүлэх үйл ажиллагаанд бусад мэргэжилтэй хүнийг татан оролцуулж хоригдлын боломж, нөөц, хүч чадлаа нэмэгдүүлэх, тулгарсан саад бэрхшээлээ даван туулахад нь тусалж хүн нийгмийн хоорондын холбоог бэхжүүлэх, сайн сайхан амьдралыг авч ирэхэд нөлөөлнө (Ганболд И, 2016) гэж үздэг нь бидний судалгааны ажлын объект буюу улс төрийн алба хашиж байсан хоригдлыг нийгэмшүүлэх ажилд ашиглах боломжийг харуулж байна.

Хоригдлыг нийгэмшүүлэх ажил нь нэг талаас нийгэмд аюултай гэмт хэрэгтэн, нөгөө талаас нийгмийн төгөлдөр бус байдал буюу улс төр, эдийн засгийн тогтворгүй нөхцөл, тааламжгүй гэр бүлийн орчин, сөрөг нөлөө үзүүлэгч, сурган хүмүүжүүлэх ажиллагаа дутагдсан, амьдралын бэрхшээлээс гарахад нь туслаагүй, хувь хүний бие, ёс зүй, сэтгэл зүйн хөгжилд чиглэсэн цогц үйл ажиллагааны үр дүн гэж үздэг. Хоригдлыг нийгэмшүүлэх нийтлэг аргаас дурдвал мэргэжлийн дадлага олгох сургалтыг явуулснаар хөдөлмөр эрхлэлт нэмэгдэх, мэргэжилгүй хоригдол зохих мэргэжлийн дадлагатай болж улмаар гэмт хэргийн

улмаас бусад учруулсан хохирлоо нөхөн төлөх боломж бүрддэг. (Баярбаатар П, 2022). Өөрөөр хэлбэл, хоригдол нийгэмд эргэж орохдоо эзэмшсэн мэргэжилтэй, дахин гэмт хэрэг үйлдэхгүй амьдрах боломжийг бүрдүүлэх ач холбогдолтой гэж үздэг бол харин бидний судлагдахууны хувьд өвөрмөц онцлогтой буюу ялгаатай. Тухайлбал, боловсрол, гадаад дотоодын олон ургалч соёлд суралцсан, хүнтэй ажиллах, удирдан чиглүүлэх арга барил эзэмшсэн зэргээс шалтгаалан тус хоригдлыг нийгэмшүүлэхэд нийтлэг арга тохирохгүй гэж үзэх үндэслэлтэй байна.

Нөгөөтэйгүүр энэхүү хоригдлууд нь бусад ердийн хөдөлмөр эрхлэх чадвар сул, мэргэжил эзэмшүүлэх, соёл олон нийтийн ажилд хамруулах, нийгмийн мэдээллээр хангах зэрэг нийгэмшүүлэх нийтлэг үйлчилгээ тохирохгүй байгаад дүгнэлт хийж нэгдүгээрт, хорих байгууллагын нийгмийн ажилтныг мэргэшүүлэн чадавхжуулах, хоёрдугаарт, улс төрийн албан тушаал хашиж байсан хоригдлуудыг нийгэмшүүлэх тусгайлсан хөтөлбөр боловсруулж бусад хоригдлоос ялгамжтайгаар нийгэмшүүлэх нь зүйтэй. Өөрөөр хэлбэл, нийгэмшүүлэх үйл ажиллагаа нь хувь хүнд чиглэсэн мэргэжлийн үйлчилгээ тул хоригдол нэг бүрийн хувийн онцлогт тохирсон, хэрэгжилтийг үнэлэх боломжтойгоор зохион байгуулах нь үр дүнтэй төдийгүй тэдний дээр дурдагдсан давуу талыг ашиглан бусад хоригдолд бичиг үсэг эзэмшүүлэх, гадаад хэл заах, ёс зүй, боловсролын үйл ажиллагаанд чиглүүлэх, ашиглах боломжийг нэвтрүүлэх нь нэг талаас бусад хоригдолд боловсролын үйлчилгээ хүргэх, нөгөө талаас хоригдлыг нийгэмшүүлэх ажилд тусалж буй хоригдол өөрөө өөрийгөө нийгэмшүүлэх ач холбогдолтой гэж үзсэн.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын хоригдолд зохион байгуулсан сургалтыг 2021-2024 оны байдлаар авч үзвэл давхардсан тоогоор 67994 хоригдлыг бичиг үсэг эзэмшүүлэх, гадаад хэл сургах, бясалгалын зэрэг сургалтад хамруулсан гэсэн тоон мэдээ байна. Энэхүү сургалтын нөхцөл байдлыг

судлан үзвэл, нэг талаас хоригдлыг сурган нийгэмшүүлэх ажил тооны араас хөөцөлдөж чанар хүртээмжийг орхигдуулан нийт хоригдолд нэг сэдвээр сургалт зохион байгуулдаг, нөгөө талаар нийгмийн ажилтан хүний нөөцийн хүртээмжээс шалтгаалан хоригдол тус бүрд тохирох сургалт нөлөөллийн ажлыг зохион байгуулж чаддаггүй зэрэг олон асуудлыг дурдаж анхаарах цаг болсныг харуулсан. Энэ нь Хорих ял эдлүүлэх албаны Сургалт,

нийгэм, сэтгэл зүйн хэлтсийн 2023 оны тайланд дүн шинжилгээ хийж үзвэл жилд дунджаар хорих ял эдэлж буй хоригдлын 30-32.2 хувийг бичиг үсэг эзэмшүүлэх, суурь боловсрол олгох, мэргэжил эзэмшүүлэх, хууль эрх зүй, сэтгэл зүйн зэрэг сургалтад хамруулжээ. Мөн бичиг үсгийн боловсролгүй 250-268 хоригдолд сургалт зохион байгуулж байгаа хэдий ч дунджаар 69 хоригдол уншиж бичиж сургасан гэжээ.

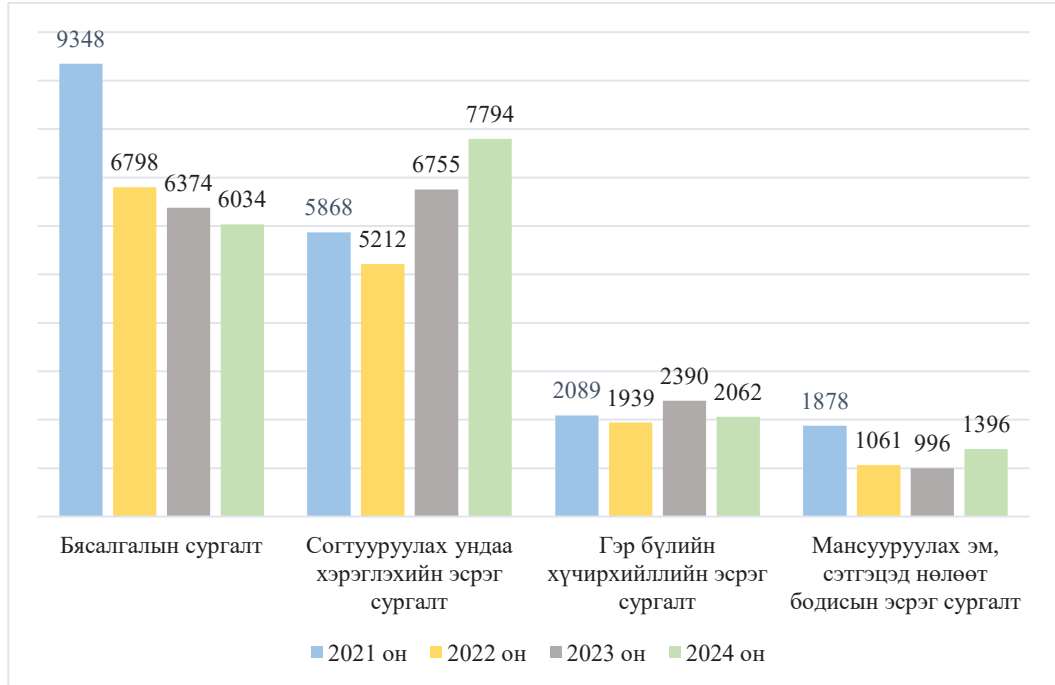

График 3. Хоригдолд сургалт зохион байгуулсан байдал

Тоон судалгааг ангилан авч үзвэл 28554 буюу 42 хувь нь бясалгал, 25629 хоригдол буюу 37.7 хувь нь архидан согтуурхахын эсрэг, 8480 хоригдол буюу 12.5 хувьд нь гэр бүлийн хүчирхийллийн эсрэг, 5331 хоригдол буюу 7.8 хувь нь мансууруулах эм, сэтгэгцэд нөлөөт бодисын эсрэг сургалтыг нийгмийн ажилтан дангаараа зохион байгуулсан нь улс төрийн албан тушаал хашиж байсан дээд боловсролтой хоригдлыг сургалтын үйл ажиллагаанд чиглүүлэн, ашиглах боломж харагдаж байна.

Монгол Улсын Үндсэн хууль (ХЗҮХ, 1992) иргэн сурч боловсрох эрхтэйг дурдаад “төрөөс хүний эрх, эрх чөлөөг

хангахуйц нийгэм, хууль зүйн болон бусад баталгааг бүрдүүлэх, хүний эрх, хөндөгдсөн эрхийг сэргээн эдлүүлэх үүргийг иргэнийхээ өмнө хариуцна” гэж заасан байдаг. Энэхүү суурь зохицуулалт нь гэмт хэрэг үйлдсэн хүний гэмт хэргийн нийгмийн хор аюулд нь тохирсон цээрлэлийг бие сэтгэл зүйгээр нь мэдрүүлэх байдлаар гэмт хэргээс жигшүүлэх, үр дагаврыг бусдад ойлгуулах байдлаар гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх хэлбэр юм. Нөгөөтээгүүр гэмт хэрэгтэн хүн төрөлхийн байдаггүй төдийгүй алдаж эндэх буюу гэмт хэрэг үйлдэх нөхцөл нь нийгэм, хүрээлэн буй орчин, гэр бүл, хувь хүнээс шалтгаалсан байдаг учир тэрхүү хүнд

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ ЭРХ ЗҮЙН
МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ ЭРХ ЗҮЙН

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХҮЙ

дахин боломж олгох, засаж залруулах буюу зөв замд нь оруулах, нийгэмд нь дасан зохицуулах, онцлог хэв шинжид тохирсон сургалтыг зохион байгуулахад боловсролын түвшин өндөр хоригдлыг ашиглах нь сургалтын хүртээмжийг сайжруулна. Учир нь сургалт зохион байгуулж буй хүн бусдад мэдээлэл дамжуулах буюу сургалт зохион байгуулахын тулд уншиж судлах, сургалтын агуулгын талаар нийгмийн ажилтантай хамтран ажиллах, зөвлөгөө авах зэргээр өөрийгөө бэлтгэж давхар суралцаж, төлөвшиж байдаг нь хүмүүжлийн нөлөөтэй юм.

Иймд улс төрийн албан тушаал хашиж байсан хоригдлуудын боловсрол, туршлагыг ашиглаж бусад хоригдлуудад ашигтай, үр дүнтэй сургалтад хамруулах хөтөлбөрийг шинээр нэвтрүүлэх боломж харагдаж байна. Ингэснээр нийгмийн ажилтны ажлын ачааллыг тэнцвэржүүлэх, хичээл зааж буй хоригдлын зан харилцаа, хувийн байдалд эерэг өөрчлөлт гаргах, цаашлаад хорих байгууллагаас тусгайлсан хөтөлбөр боловсруулж үр дүнг тооцох боломж бүрдэнэ.

Хорих байгууллагын нийгмийн ажилтны мэргэжлийн үйлчилгээний чанар хүртээмжийг судлахын тулд Хорих ял эдлүүлэх албаны сургалт, нийгэм, сэтгэл зүйн хэлтсийн сүүлийн 5 жилийн тайланд шинжилгээ хийн үзвэл 60 гаран нийгмийн ажилтны орон тоотойгоор 30 гаран салбар нэгжид жилд дунджаар 4000 гаран хоригдол, 8000 гаран ялтанд сургалт зохион байгуулах, ял эдлэх хугацаанд нь бүртгэл, судалгаа хийх, зан байдлыг тодорхойлох, яриа таниулга хийх, ганцаарчилсан болон бүлгийн уулзалт зөвлөгөө өгөх, нийгмийн халамж, тусалцаанд хамруулах, хөдөлмөрт хуваарилах, урамшуулах, бичиг баримтжуулах, сургах үйл ажиллагаа буюу бичиг үсэг, суурь боловсрол, мэргэжлийн боловсрол олгох, амьдрах ухааны сургалт зохион байгуулжээ.

Хорих байгууллагад сүүлийн 3 жилийн хугацаанд нийгмийн ажилтан мэргэжлийн албан тушаалд (СНСЗХ, 2021, 2022, 2023) ажиллаж буй алба хаагчийн эзэмшсэн мэргэжил, туршлагад шинжилгээ хийхэд.

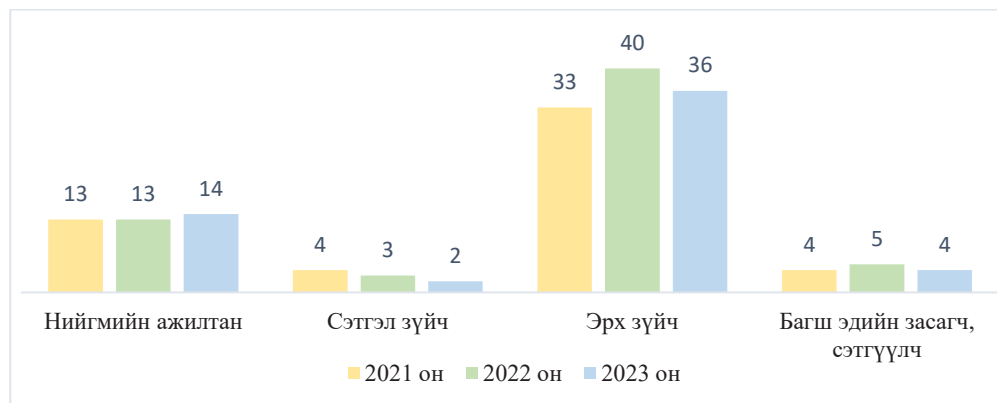

График 4. Нийгмийн ажилтны судалгаа

Энэхүү үзүүлэлтээс харахад 63.7 хувь нь эрх зүйч мэргэжилтэй, 7.6 хувь нь багш, сэтгүүлч, эдийн засагч мэргэжилтэй, 5.3 хувь нь сэтгэл зүйч мэргэжилтэй алба хаагч байгаа бол ердөө 23.5 хувь нь нийгмийн ажил мэргэжилтэй алба хаагч хоригдлыг нийгэмшүүлэх үйл ажиллагааг хэрэгжүүлж байна.

Иймд алба хаагчдын мэдлэг боловсрол мэргэжлийн ур чадварыг нэмэгдүүлэх. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага хоригдлыг нийгэмшүүлэх хөтөлбөрийг боловсронгуй болгож хорих ял эдэлж буй хоригдол бүрийн хувийн онцлог, үйлдсэн гэмт хэрэг, мэргэжил, боловсрол, ёс зүйд чиглэсэн сургалтыг улс төрийн албан тушаал хашиж байсан

хоригдлын ашиглан зохион байгуулах үйл ажиллагааг нэвтрүүлэх шаардлагатай байна.

Дүгнэлт

Хоригдлыг нийгэмшүүлэх ажлын ажлын үр нөлөөг дээшлүүлэхэд эрх зүйн зохицуулалт, удирдлага зохион байгуулалтыг боловсронгуй болгох, хүний нөөцийн чадавхыг нэмэгдүүлэх, нийгэмшүүлэх хөтөлбөр, үр дүнгийн үнэлгээ хийх, хоригдолд боловсрол олгох, өндөр боловсролтой хоригдлуудад бусад хоригдлын адил чиглэсэн хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх нь зүйтэй гэж дүгнэлээ.

Өөрөөр хэлбэл, улс төрийн албан тушаал хашиж байсан хоригдлууд нь өндөр боловсролтой, олон нийттэй харилцах чадвар сайтай, зэргийг дурдаж болно.

Нөгөөтээгүүр, улс төрийн албан тушаал хашиж байсан хоригдол ял эдлэх хугацаандаа бусад хичээл сургалт зохион байгуулах, нийгэмшүүлэх ажилд оролцож байсныхаа хувь өөрөө өөртөө дүгнэлт хийх, ёс зүй, хандлагын хувьд төлөвших буюу өөрийгөө нийгэмшүүлэх боломжтой гэж дүгнэсэн.

Ашигласан материал

Алтангэрэл, Б. (2018). *Хорих ял эдлүүлэх ажиллагаа*. Улаанбаатар.

Баярбаатар, П. (2022). *Хоригдлыг нийгэмшүүлэх ажлын онол, арга зүй*. Улаанбаатар.

Баярбаатар, П. (2024). *Хоригдлыг нийгэмшүүлэх үйл ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалт*. Улаанбаатар.

Ганболд, И. (2016). *Нийгмийн ухааны тайлбар толь*. Улаанбаатар: Хөх Монгол хэвлэл.

Дотоод хэргийн их сургууль. (2023). *Монгол Улс дахь гэмт хэргийн цагаан ном*. Улаанбаатар: Мөнхийн үсэг хэвлэл.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын Шийдвэр гүйцэтгэх нийгэмшүүлэх сэтгэл зүйн хэлтэс. (2021, 2022, 2023). *Нийгэмшүүлэх ажлын тайлан*. Улаанбаатар: Хорих ял эдлүүлэх алба (ХЯЭА).

Монгол Улсын Их Хурал. (1992). *Монгол Улсын үндсэн хууль*. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл, №1.

Монгол Улсын Их Хурал. (2016). *Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль*. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл, №7.

Авлигатай тэмцэх газар. (2023 оны 12 сарын 25). Retrieved from <https://iaac.mn/>

ХОРИГДЛЫН ХӨДӨЛМӨРИЙН АЮУЛГҮЙ БАЙДАЛ

LABOR SAFETY OF INMATES

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХУЙ

Л.Даваасүрэн*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн магистрант, ахлах дэслэгч

SR. Lt. Davaasuren L, MA Scholar in Court Decision Execution, University of Internal Affairs

*Хариуцлагатай зохиогч: lodoisambuudawaasuren079@gmail.com

Хураангуй: Хорих байгууллагад ял эдэлж буй хоригдлуудын хөдөлмөр эрхлэлт нь тус улсын эдийн засагт тодорхой хувь нэмэр оруулж байдаг хөдөлмөрийн хүч юм. Гэвч хорих байгууллага болон хоригдлоор хөдөлмөр эрхлүүлж буй газрууд тэдний аюулгүй байдал, эрүүл мэндийг хамгаалах чиглэлд хангалт, хувцас, хэрэглэлийг хангалттай хүрэлцэхүйц байдлаар зохион байгуулаагүй мөн хоригдлын хөдөлмөрийг өдөр тутам мэргэжлийн удирдлагаар хангах чиг үүрэгтэй алба хаагч нарын мэдлэг, чадвар дутмаг мэргэжлийн бус алба хаагч нар томилогдон ажиллаж байгаа нь хоригдлыг хөдөлмөр эрхлүүлэх үйл явцад шууд болон шууд бус хэлбэрээр нөлөөлж байна. Монгол улсын хэмжээнд үйлдвэрлэл явуулж буй 16 хорих байгууллагад хөдөлмөр эрхэлж байх үедээ нас барсан хоригдлын тоон үзүүлэлт, эрүүл мэндийн урьдчилан сэргийлэх үзлэгт хамрагдсан байдлыг судлан шинжилж хорих ял эдлэгсдийн хөдөлмөрлөх эрхийн хэрэгжилт, хөдөлмөр зохион байгуулалтын эрх зүйн орчин, аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн үйл ажиллагаанд гарч буй эрсдэлийг судалж шалтгаан нөхцөлийг тодорхойлон сайжруулах, боловсронгуй болгох арга замыг эрэлхийлэхийг зорилоо. Тус өгүүллээ бичихэд тоон судалгаа болон мэдээлэл цуглуулах аргыг ашигласан.

Abstract: Employment of inmates in prisons is a labor force that contributes to the country's economy. However, prisons and places where prisoners are employed have not organized enough supplies, clothing, and equipment to protect their safety and health. Non-professional workers who lack the knowledge and skills of the officers responsible for daily professional management of the prisoners' work are in such positions. Their work directly or indirectly affects the process of employment of the prisoner. Analyzation is made of the conditions of prisoners who died while working in sixteen prisons in Mongolia, the state of preventive health examinations, the implementation of the right to work of prisoners, the legal environment of labor organization, and of prisoner safety and hygiene. We aim to investigate the existing risks, determine the causes, and seek ways to improve and refine them through quantitative research and data collection.

Түлхүүр үгс: Хорих байгууллага, хоригдол аюулгүй ажиллагаа, үйлдвэрлэлийн осол, хөдөлмөр

Keywords: Prison, prisoner, safety, industrial accidents, labor

Үндэслэл

Хоригдлын хөдөлмөрийг зөвхөн төрөөс баталсан хуульд заасан чиглэл, нөхцөлд захируулан зохион байгуулах явдал Засан хүмүүжүүлэх байгууллагын нэг чухал үүрэг байлаа. Монгол Ард Улсын дотор аливаа хэрэгтэн ялтанг засан сайжруулах ажлын тухай хуульд (1931он) “Хоригдогсдын дотроос ажил үйлдвэрийг

хийж чадахыг нь эрх биш бүгдийг нь ажилд хэрэглэх бөгөөд уул хоригдогсдоос хэн аль нь ямар ажилд авьяастай, мэдэх чадах нь юу болох, тэдгээрээс урьд хийж байсан ажил ба биеийн эрүүл мэнд ямар болохыг хянан үзэж харгалзан гүйцэтгэвээс зохимой” хэмээн заажээ. Харин 1966, 1993 оны хуулиудад хоригдлыг албадан хөдөлмөрлүүлэх, 1981 оны хуульд

хоригдол заавал хөдөлмөрлөх, 1966, 2002 оны хуульд ял эдлүүлэх байгууллага хоригдлыг хөдөлмөрөөр хангах үүрэгтэйг онцлон заасан байна.

Хорих ял эдлүүлэх байгууллагын эрхлэх үйлдвэрлэлийн чиглэл, байршлыг зөв тогтоож, хоригдлыг ажлаар хангахад төрөөс зохих анхаарал тавьж ирсэн нь энэ чиглэлээр удаа дараа гаргасан баримт бичгийн агуулгаас тодорхой харагдаж байна. Эдгээрийн дотор түүхэн томоохон байр суурь эзлэх шийдвэр бол 1929 оны 6 дугаар сарын 14-нд Засгийн газрын есдүгээр хурал, Улсын бага хурлын тэргүүлэгчдийн 55 дугаар хурлаар батлагдсан “Аливаа хэрэгтэн, ялтнаар ажил үйлдвэрлэл хийлгэх тухай дүрэм” (БНМАУ-ын бага хурлын тэргүүлэгчид, 1930) юм.

Засан хүмүүжүүлэх байгууллагын үйлдвэрлэл нь 1950-аад оны эхэн үе хүртэл гар урлал, мал аж ахуй, газар тариалан эрхлэх, барилга барих, барилгын модон материал бэлдэх, тоосго үйлдвэрлэх зэрэг чиглэлээр хөгжиж ирсэн байна. Засан хүмүүжүүлэх байгууллагын үйлдвэрлэлийн салбарыг нэмэгдүүлэх, гар ажиллагааг механикжуулах, хоригдолд хөдөлмөрийн дадал олгох, мэргэжил эзэмшүүлэх ажил

1960-аад оноос нэлээд эрчимжсэний нэг жишээ бол БНМАУ-ын Сайд нарын зөвлөлөөс 1960 оны 3 дугаар сарын 2-ны өдрөөс “Засан хүмүүжүүлэх байгууллагын үйлдвэрлэлийн чиглэлийн тухай” 86 дугаар тогтоол гарсан явдал юм.

Сайд нарын зөвлөлөөс 1967 оны 4 дүгээр сарын 12-нд “Засан хүмүүжүүлэх байгууллагын ажлын талаар авах арга хэмжээний тухай” 98 дугаар тогтоол гаргаж засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн байгууллагын үйлдвэрлэлийг

1. Уул уурхай
2. Шохойн чулуу олборлох, боловсруулах

3. Тоосго
4. Мод бэлтгэлийн аж ахуй
5. Модны үйлдвэр
6. Зоорины барилга гэсэн чиглэлүүдээр хөгжүүлбэл зохихыг заажээ.

Улсын болон ард олны захиалга, хэрэгцээг харгалзан засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн байгууллагын үйлдвэрлэл, хоригдлын хөдөлмөр зохион байгуулалтын чиглэл баяжин өөрчлөгдөж ирсэн байна.

Хорих байгууллагуудын үйлдвэрлэл эрхэлж буй чиглэлийг авч үзвэл:

№	Хорих ангийн нэр	Хорих ял эдлүүлэх дэглэм	Хорих ангийн үйлдвэрлэлийн чиглэл
1	407 дугаар нээлтэй, хаалттай хорих анги	Нээлттэй, хаалттай	Төрөл бүрийн оёдлын үйлдвэрлэл, эсгий болон гар урлал
2	409 дүгээр нээлттэй, хаалттай хорих анги	Нээлттэй, хаалттай	Төрөл бүрийн оёдлын үйлдвэрлэл, ноолууран эдлэлийн оёдол, гар урлал
3	413 дугаар нээлтэй, хаалттай хорих анги	Нээлттэй, хаалттай	Төмс, хүнсний ногоо, тариалалт, мод бэлтгэл болон боловсруулах үйлдвэрлэл, мужаан сийлбэр, суран эдлэл үйлдвэрлэл
4	415 дугаар нээлттэй, хаалттай хорих анги	Нээлттэй, хаалттай	Шохойн чулуу олборлолт, шохой үйлдвэрлэх, оёдол, чулуун гар урлал, сийлбэр
5	417 дугаар нээлттэй хорих анги	Нээлттэй	Ойжуулалт, мод үржүүлэг, ойн цэвэрлэгээ, мод бэлтгэл, гар урлал,
6	419 дүгээр нээлттэй хорих анги	Нээлттэй	Барилгын тоосго, блок, явган хүний зиг заг үйлдвэрлэл
7	421 дүгээр нээлттэй хорих анги	Нээлттэй	Гэрээт хэсэг буюу төмрийн үйлдвэр
8	423 дугаар нээлттэй, хаалттай хорих анги	Нээлттэй, хаалттай	Үр тарианы үйлдвэрлэл, мод бэлтгэл, гар урлал, мужаан сийлбэр
9	425 дугаар нээлттэй хорих анги	Нээлттэй	Эсгий, эсгий гутал, ясны гурилын үйлдвэрлэл, гар урлал
10	427 дугаар нээлттэй, хаалттай хорих анги	Нээлттэй, хаалттай	Төмс, хүнсний ногоо тариалалт, барилгын материалын үйлдвэрлэл, тоосго хийх, хадлан бэлтгэл, ойн цэвэрлэгээ, мод бэлтгэл

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠯᠤᠰ

11	433 дугаар хаалттай хорих анги	Хаалттай	Төмс, хүнсний ногоо тариалалт, хадлан бэлтгэл, мод бэлтгэл, төмөр болон модон эдлэл үйлдвэрлэх, гар урлал, сур эдлэл,
12	435 дугаар хаалттай хорих анги	Хаалттай	Дархан нэхий эдлэлийн үйлдвэрлэл
13	439 дүгээр хаалттай хорих анги	Хаалттай	Шохойн олборлолт, шохой үйлдвэрлэл, замасканы үйлдвэрлэл, чулуун хийцийн үйлдвэрлэл
14	441 нээлттэй хорих анги	Нээлттэй	Төмөр хийцийн үйлдвэрлэл
15	445 дугаар нээлттэй хорих анги	Нээлттэй	Эсгий болон гар урлал
16	457 дугаар нээлттэй, хаалттай хорих анги	Нээлттэй, хаалттай	Төмс, хүнсний ногоо тариалалт, гутал оёдол

Хүснэгт-1. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газрын хорих байгууллагуудын, үйлдвэрлэл эрхэлж буй чиглэл

Монгол Улсад нийт төвлөрсөн 21 хорих анги байгаагаас 16 нь үйлдвэрлэл эрхэлж байна. Хорих байгууллага нь төрийн бус байгууллагуудтай хамтарч хоригдлуудыг чадавхжуулж мэргэжлийн

үнэмлэх олгодог. Сүүлийн 2 жилийн статистикийг харахад мэргэжлийн үнэмлэхтэй болсон хоригдлын тоо өссөн байгаа нь ажиглагдаж байна.

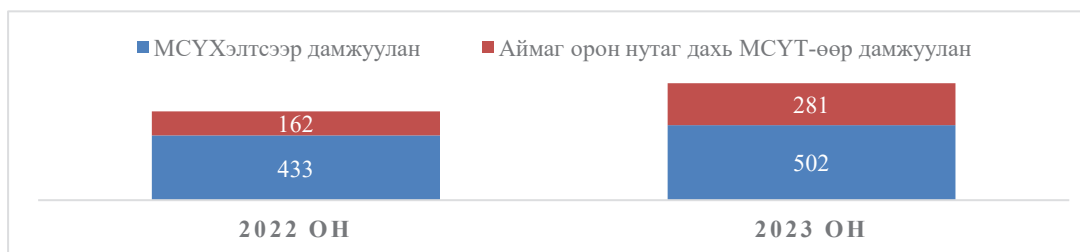

График-1. Мэргэжлийн үнэмлэх олгосон хоригдлын тоо

Үйлдвэрлэл үйлчилгээ явуулж байгаа бүхий л газарт байх шаардлагатай зүйл бол хөдөлмөрийн аюулгүй байдал юм. Хөдөлмөр хамгаалал аюулгүй ажиллагааны дүрэм, журмыг олон жилийн өмнөөс анхааран засан сайжруулж ирсний заримаас дурдвал:

Монгол Улсын Засгийн газрын 1997 оны 257 дугаар тогтоолоор анхны (1997-2000 он), 2001 оны 153 дугаар тогтоолоор батлагдсан хоёрдох хөтөлбөр (2001-2004), “Хөдөлмөрийн аюулгүй ажиллагаа эрүүл ахуйн нөхцөлийг сайжруулах Үндэсний хөтөлбөр” чухал үүрэг гүйцэтгэсэн.

Монгол Улс 2005 онд олон улсын хөдөлмөрийн байгууллагын “Хөдөлмөр аюулгүй ажиллагаа, эрүүл ахуй,

үйлдвэрлэлийн орчны тухай” 155 дугаар конвенцод нэгдэн орсон бөгөөд Хөдөлмөрийн тухай хуульд хөдөлмөрийн аюулгүй ажиллагаа, эрүүл ахуйн стандарттай холбоотой бүлгийг уг конвенцын үзэл баримтлалтай нийцүүлэн боловсруулсан байна. Өөрөөр хэлбэл Монгол Улсад хөдөлмөр хамгаалал, аюулгүй ажиллагаа, эрүүл ахуйн стандарт, олон улсын стандартын дагуу явагдах болсон юм.

Өнөө үед техникийн шинжлэх ухааны хөгжил нь нийгмийн харилцааны хөгжлийг хурдасгах ба хөгжил дэвшил дээд түвшинд хүрсэн тохиолдолд хүний боловсролын түвшин өндөрсөж боловсрол сайтай ажилтан ажлын талбарт осолдох нь бага байх магадлалтай(Авдай, 2006).

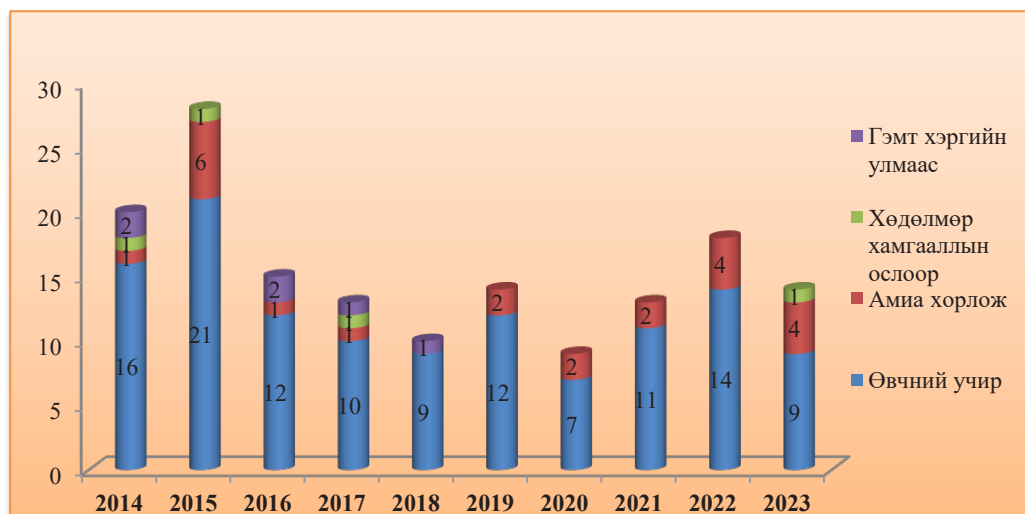

График-2 :Хорих анги, цагдан хорих байранд нас барсан хоригдол, яллагдагчийн судалгаа

- 2016 онд нийт 15 хоригдол, яллагдагч нас барснаас, өвчний учир 12, амиа хорлосон 1, гэмт хэргийн улмаас 2;

- 2017 онд нийт 17 хоригдол, яллагдагч нас барснаас, өвчний учир 14, амиа хорлосон 1, хөдөлмөр хамгааллын ослын улмаас 1, гэмт хэргийн улмаас 1;

- 2018 онд нийт 10 хоригдол, яллагдагч нас барснаас, өвчний учир 9, гэмт хэргийн улмаас 1;

- 2019 онд нийт 14 хоригдол, яллагдагч нас барснаас, өвчний учир 12, амиа хорлосон 2;

- 2020 онд нийт 13 хоригдол, яллагдагч нас барснаас, өвчний учир 10, амиа хорлосон 3;

- 2021 онд нийт 13 хоригдол, яллагдагч нас барснаас, өвчний учир 11, амиа хорлосон 2,

- 2022 онд нийт 18 хоригдол, яллагдагч нас барснаас, өвчний учир 14, амиа хорлосон 4,

- 2023 онд нийт 14 хоригдол, яллагдагч нас барснаас, өвчний учир 9, амиа хорлосон 4, хөдөлмөр хамгааллын 1 хоригдол тус тус нас барсан байна.

Сүүлийн 10 жилийн хоригдлуудын нас баралтын үзүүлэлтийг харахад хөдөлмөр хамгааллын ослоор нас барсан хоригдол харьцангуй бага буюу зарим жилүүдэд 0 байгаа нь хөдөлмөрийн аюулгүй байдлыг чандлан мөрдөж байгаа нь ажиглагдаж байна.

Хөдөлмөр хамгаалал, аюулгүй ажиллагааг дараах байдлаар зохион байгуулна. Үүнд:

1. Үйлдвэр албан газруудад хөдөлмөр хамгааллын ажлыг зохион байгуулан удирдах, төлөвлөх, хөдөлмөр хамгаалалд зориулсан төсвийг бий болгон зарцуулах;

2. Ажилтнуудыг хөдөлмөрийн аюулгүй ажиллагааны арга, техникт сургах;

3. Үйлдвэрлэлийн осол, золгүй явдлыг гаргахгүй байх гарсан ослыг шалган бүртгэж дахин гарахаас урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг зохион байгуулах;

4. Үйлдвэрийн осол, золгүй явдлаас урьдчилан сэргийлэх, эмнэлгийн үзлэгийг явуулах;

5. Хөдөлмөр хамгааллын хувцас хэрэгслээр хангах үйл ажиллагаанууд багтдаг байна.

Аюулгүй ажиллах арга техник, үйлдвэрийн эрүүл ахуйн зааварчилгаа гэдэг нь хөдөлмөрийн аюулгүй ажиллагааны арга техник, эрүүл ахуйн дүрэм, журмуудыг судлуулан ажлын арга барилыг ажилтнуудад мэдүүлж үйлдвэрийн осол гэмтлээс урьдчилан сэргийлэх чадварыг эзэмшүүлж байгаа захиргааны үйл ажиллагаа мөн. Энэхүү зааварчилгаа нь урьдчилсан, ажлын байрны, давтан өгөх зааварчилгаа, сургалт гэсэн төрөл, хэлбэртэй байна. Ажлын байрны зааварчилгааг хоригдлуудын хийж

МОНГОЛЫН Дотоод Ажлын
ХАМГААЛЫН
ТӨСВИЙН
БҮЛГЭЭ

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

гүйцэтгэх ажилтай нь шууд холбогдсон арга барилыг эзэмшүүлэх зорилгоор өгөх бөгөөд уг зааварчилгааны агуулга нь ажлын байранд хоригдлуудын гүйцэтгэх үүрэг, түүний хэрэгжүүлэх журам, багаж, төхөөрөмжийн байршилт, ажиллуулах журам, ажлын үед гарч болзошгүй осол, гэмтэл, түүнийг зайлуулах арга зам, ажлын байранд тээврийн хэрэгслүүдийн ажиллах журмыг танилцуулах үйл ажиллагаагаар тодорхойлогдоно. Хүнээс ерөнхий болон тусгай мэргэжил шаардахуйц орчин үеийн механикжсан, техникжсэн үйлдвэр цехэд хоригдлыг ажиллуулах нь тэднийг хөдөлмөрөөр хүмүүжүүлэх ажлын үр нөлөөг дээшлүүлэх ач холбогдолтой бөгөөд мэргэжлийн түвшинг ахиулах, өөрийн ажлыг хангалттай биелүүлсэн хоригдлыг сэтгэл зүйн хувьд урамшуулах хэлбэрийг ашиглаж ирсэн уламжлалыг шинэ нөхцөл байдлаар баяжуулан хэрэглэж болох талтай. Хорих байгууллага дахь хоригдлын хөдөлмөр зохион байгуулалт нь ял эдлүүлэх дэглэм, зэрэглэлийн онцлогт тохирсон өөрийн өвөрмөц хэлбэртэй ч нийтлэг зарчимд тулгуурлагдсан байна.

Хорих ял эдлүүлэх байгууллагын үйлдвэрлэлийн чиглэлийг Засгийн газар тогтоодог ба улс орны тухайн цаг үеэс шалтгаалан янз бүрээр өөрчлөгдөж иржээ.

Хорих байгууллагын хоригдлын хөдөлмөрийн нөхцөлд дараах зарчмууд байна. Үүнд:

1. Хоригдлын хөдөлмөрийг уламжлалт зах зээлийн харилцаанд нийцүүлэн зохион байгуулж, эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох;

2. Хоригдлыг хэдийгээр албадан хөдөлмөрлүүлэх боловч тэдэнд эрхэлж буй үйлдвэрийн чиглэлээр хөдөлмөрийн дадлага олгох, мэргэжил эзэмшүүлэх;

3. Хөдөлмөр хамгаалал, аюулгүй ажиллагааны шаардлагыг хангасан орчинд ажиллуулах, тэдний амьдрах эрүүл ахуйн нөхцөлөөр хангах;

4. Хуулийн дагуу хөдөлмөрийн хөлс олгох;

5. Хорих ял эдлүүлэх байгууллагын үйлдвэрлэлийн ажиллагаа улсын болон хувийн хэвшлийн үйлдвэрүүдийнхээс зарчмын хувьд

ялгаагүй боловч, өөрийн байгууллагын гол зорилт болсон хоригдлыг нийгмийн хүмүүжүүлэх болон хорих дэглэмийн шаардлагыг хэрэгжүүлэхтэй холбогдсон ажиллагаанаас үндэслэн зарим онцлогтой байдаг.

Хорих байгууллагад хоригдлын өдөр тутмын хөдөлмөрийн үйл ажиллагааг хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн асуудал хариуцсан алба хаагч ангийн даргын шууд удирдлагаар арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэн, шаардлагатай шийдвэрлэх саналыг өгч ажиллаж байгаа ба төсвийн байгууллагууд батлагдсан төсвийн 0.5%-иас доошгүй хэмжээний хөрөнгийг хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн болон үйлдвэрлэлийн осол, хурц хордлого, мэргэжлээс шалтгаалсан өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээнд тус тус зарцуулах эрх зүйн орчинтой юм. Өнөөдрийн байдлаар Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын хэмжээнд дараах хууль, журам, стандартуудыг өдөр тутмын үйл ажиллагаандаа мөрдлөг болгон ажиллаж байна. Үүнд:

1. Хөдөлмөрийн тухай хууль;
2. Хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн тухай хууль;
3. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль;
4. Хорих ангийн дотоод журам;
5. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн нэгдсэн журам;
6. Холбогдох стандарт нийт /Монгол улсын хэмжээнд нийт 120 стандарт/;
7. Барилгын норм ба дүрэм /БНБД/;

Өргөх, зөөвөрлөх механизмын аюулгүй ажиллагааны дүрэм;

8. Эрчим хүчний тухай, Эрчим хүчний тоног төхөөрөмжийн тусгай ажиллагааны дүрэм;

9. Хүнд машин механизмын аюулгүй ажиллагааны дүрэм;

10. Бага хүчин чадлын зуух ашиглах дүрэм, стандартууд болон холбогдох бусад бичиг, баримтуудын хэрэгжилтийг хангаж ажиллаж байгаа ба Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай

хуулийн 216 дугаар зүйлд зааснаар дараах тохиолдолд хоригдлыг хөдөлмөрт гаргахыг хориглоно (Монгол Улсын Их хурал, 2017).

Харуул хамгаалалтын зохих шаардлага хангагдаагүй;

1. Хөдөлмөр хамгаалал, аюулгүй ажиллагааны журам биелэгдээгүй, эсхүл энэ талаар зааварчилга өгөгдөөгүй;

2. Эмч болон сэтгэл зүйч хоригдлын биеийн эрүүл мэндийн байдал дордсон, сэтгэл санаа тогтворгүй байгаа тухай тодорхойлолт гаргасан гэж заасан байна.

Өнөөдрийн байдлаар шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага хоригдлыг хөдөлмөр эрхлүүлэхдээ дээрх хууль, журам, стандартуудыг өдөр тутмын үйл ажиллагаандаа мөрдөн ажиллаж байгаа боловч хөдөлмөрийн аюулгүй ажиллагаа зөрчигдөж ажлын байранд бэртэл, гэмтэл гарсаар байна.

2023 он гарсаар хорих байгууллагуудын хэмжээнд үйлдвэрлэлийн ослоос шалтгаалан нэр бүхий 2 хоригдол хүнд хэлбэрийн бэртэл авсан байх ба осол гарсан шалтгаан нөхцөлийг судлахад хариуцсан алба хаагчийн хариуцлага, хяналт алдсан байдал мөн мэргэжлийн дадлага, сургалт зохион байгуулаагүй зэргээс гарсан болох нь тогтоогдсон байна. (401 дүгээр хаалттай хорих анги, 2022)

Өнөөгийн нөхцөлд нээлттэй, хаалттай хорих анги, шийдвэр гүйцэтгэх газруудад хөдөлмөр хамгаалал, аюулгүй ажиллагаа нь үндсэн 2 хэлбэрээр зохион байгуулагдаж байна.

1. Хоригдол хорих ангийн үйлдвэрийн бүсэд хөдөлмөрлөх үед хорих анги хариуцах;

2. Гэрээгээр ажиллах тохиолдолд тухайн аж ахуй нэгж байгууллага хөдөлмөрийн аюулгүй байдлыг хангаж байна.

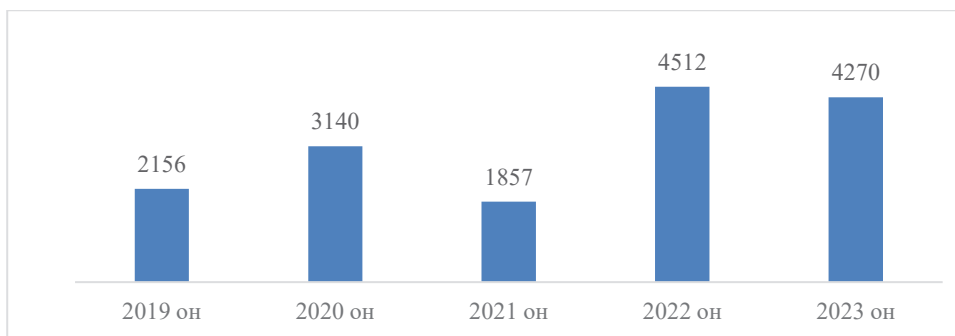

График-3: ШШГЕГ-ын харьяа хорих байгууллагуудын хоригдлуудад нарийн мэргэжлийн эмч нарын хийсэн урьдчилан сэргийлэх үзлэгийн тоо мэдээ

Нийгмийн хөгжлийн чиг хандлагатай уялдан аливаа байгууллага нь хөдөлмөрийн аюулгүй байдал гэдэг ойлголтод “Хөдөлмөрийн эрүүл ахуй”-н тухай асуудал чухлаар яригдах болжээ. 401 дүгээр хаалттай хорих анги-Нэгдсэн эмнэлгийн нарийн мэргэжлийн эмч нарын бүрэлдэхүүн 2023 онд нийт хорих байгууллагад давхардсан тоогоор 4270 хоригдолд нарийн мэргэжлийн эмч нарын эрүүл мэндийн үзлэг, шинжилгээ хийлгэсэн байна.

Дээрх судалгаатай уялдуулан хөдөлмөрийн хүнд нөхцөл буюу шохойн чулуу боловсруулах үйлдвэрлэл эрхэлдэг 415 дугаар хаалттай хорих ангиас 2023 онд

нэгдсэн эмнэлэгт хэвтэн эмчлүүлсэн нэр бүхий 264 (давхардсан тоогоор)хоригдлын өвчлөлд дүн шинжилгээ хийхэд 114 буюу нийт өвчлөлийн 43%-ийг дотрын тэр дундаа уушгины өвчлөл эзэлж байх нь хоригдлуудын эрхэлж буй хөдөлмөрөөс шалтгаалан эрүүл мэндэд шууд бус замаар буюу урт хугацааны явцад сөрөг байдал илэрч болзошгүй байх тул үүнээс урьдчилан сэргийлэх цогц арга хэмжээг авч ажиллах шаардлага зайлшгүй тулгарч байна.

Дүгнэлт

Судалгаанаас үзэхэд хоригдлын хөдөлмөр хамгаалал, эрүүл ахуй, эрх зүйн зохицуулалт, хууль, стандартуудыг нэр мөр

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРАЛ

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХУЙ

хангахгүй байгаагаас шалтгаалан эрсдэл гарсаар байна. Хорих байгууллага болон хоригдлоор хөдөлмөр эрхлүүлж буй газрууд тэдний аюулгүй байдал, эрүүл мэндийг хамгаалах чиглэлд хангалт, хувцас, хэрэглэлийг хангалттай хүрэлцэхүйц байдлаар зохион байгуулаагүй. Харуул хамгаалалт хоригдлын хөдөлгөөн байршлыг анхаарах чиглэлээр түлхүү ажил арга, хэмжээг зохион байгуулж ажилладаг.

Хоригдлын хөдөлмөрийг өдөр тутам мэргэжлийн удирдлагаар хангах чиг үүрэгтэй алба хаагч нарын мэдлэг, чадвар дутмаг мэргэжлийн бус алба хаагч нар томилогдон ажилладаг. Шохойн чулуу олборлодог, боловсруулдаг үйлдвэрт ажилладаг хоригдлуудад үзүүлэх эрүүл мэндийг үзлэг, оношилгоог шинэ түвшинд гаргаж ирэх энэ зүйл дээр удирдлагын зүгээс онцгой анхаарах шаардлага байна. Гэрээт хэсэг “хорих ангийн байршлаар алслагдсан”-т хөдөлмөр эрхэлж буй хорих байгууллагууд хоригдлын эрүүл мэнд, нийгэмшүүлэх чиглэлд үр дүнтэй ажил хийгддэггүй хангалтын хувцас хөдөлмөрийн багаж хэрэгслээр хэрхэн хангагдаж, хэрхэн ажиллаж байгаа талаарх мэдээлэл ажлын үйл явцыг тогтмол шалгаж удирдлага арга зүйгээр хангадаггүй. Мөн хөдөлмөр эрхэлж буй хоригдлуудад тусгайлсан үүрэг, чиглэл, зөвлөмж зааварчилгаагаар дутмаг хангадаг байна.

Санал

Судалгааны ажлын явцад дараах санал, анхаарах асуудлыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

1. Хөдөлмөрийн аюулгүй ажиллагаа, хамгааллын талаар сургалтыг алба хаагч болон хоригдол нарт явуулж хэрэгжилтэд хяналт тавих;

2. Хорих анги, шийдвэр гүйцэтгэх газар бүр хөдөлмөрийн аюулгүй ажиллагаа, эрүүл ахуйтай холбогдуулан тодорхой төсөв бүрдүүлэн үйлдвэрлэлийн осол,

золгүй явдлаас урьдчилан сэргийлэх үзлэгийг тогтмол үр дүнтэйгээр явуулж хэвших;

3. Аюулгүй ажиллагаа, эрүүл мэндтэй холбогдсон бүхий л эрсдэлийг төрөлжүүлэн (жишээ нь: үйлдвэрт ажилладаг ажилчдын хувьд чих-сонсголын эрүүл ахуй гэх мэт төрөлжүүлэн тогтоох) ажилтан бүрийг хөдөлмөр хамгааллын хувцас хэрэгслээр хангаж тухайн хорих байгууллагын үйлдвэрлэлд тохирсон төхөөрөмж, хувцсыг зохион бүтээх, үйлдвэрлэх, нийлүүлэх, хэрэглэх, шалгах;

4. Ажлын нөхцөлийн улмаас үүсэх бие болон сэтгэцийн дарамт ачааллаас урьдчилан сэргийлэх зэрэг болно.

Ашигласан материал

- Бүгд Найрамдах Монгол Ард Улсын бага хурлын тэргүүлэгчид. (1929). *“Аливаа хэрэгтэн, ялтнаар ажил үйлдвэрлэл хийлгэх тухай дүрэм”*
- Монгол Улсын Их Хурал. (1992). *Монгол Улсын Үндсэн хууль. Төрийн мэдээлэл (№1)*.
- Нэгдсэн Үндэстний Байгууллага. (1946). *Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал*.
- Монгол Улсын Их Хурал. (2017). *Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль*.
- Лхагваа, А. (2005, 2008, 2012). *Монгол Улсын шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх эрх зүй*. Улаанбаатар.
- Авдай, Ч. (2006). *Хөдөлмөрийн аюулгүй ажиллагаа, эрүүл ахуй*. Улаанбаатар.
- Баасан, Л., & Баярмаа, Г. (2006). *Монгол Улсын хөдөлмөрийн эрх зүй*. Улаанбаатар.
- Монгол Улсын Их Хурал. (2008). *Хөдөлмөр хамгаалал, эрүүл ахуйн тухай хууль. Төрийн мэдээлэл(№21)*.
- Оюунбадам, Р. (2013). *Ялтны хөдөлмөрийн эрх зүйн зохицуулалтын зарим асуудал. Хууль зүйн мэдээ сонин*. Улаанбаатар.
- Алтангэрэл, Б. (2015). *Хорих ял эдлүүлэх онол, арга зүйн асуудал*. Улаанбаатар.

АРХАНГАЙ АЙМГИЙН ГАМШГИЙН ЭРСДЭЛИЙН ҮНЭЛГЭЭНД ХИЙСЭН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS ON DISASTER RISK ASSESSMENT OF ARHANGAI PROVINCE

Н.Энхбаатар*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Онцгой байдал-гамшиг судлалын магистрант, ахлах дэслэгч

SR. Lt. Enkhbaatar N, MA Scholar in Emergency-Disaster Studies, University of Internal Affairs

*Хариуцлагатай зохиогч: risk.arkhangai@gmail.com

Хураангуй: Эрсдэлийн үнэлгээ хийх, аюулын магадлал, түүнд өртөх эмзэг байдлыг бууруулах арга хэмжээг хэрэгжүүлэн болзошгүй аюулын сөрөг нөлөөллөөс зайлсхийх, гамшгийг хохирол багатай даван туулах чадавхыг бэхжүүлэхэд чиглэсэн цогц арга хэмжээ хамаардаг. Байгалийн аливаа аюулт үзэгдэл, хүнд хэцүү саад бэрхшээлтэй тулгарч, зарим үед хүчин мөхөстөж, зарим тохиолдлыг даван туулах хөгжил, дэвшлийг бий одоо бидний амьдарч байгаа үед ирээд байна. Сүүлийн жилүүдэд байгалийн болон хүний үйл ажиллагаатай холбоотой гамшгийн тохиолдол нэмэгдсээр байгаа нь хүмүүсийн амьдарч байгаа орчинд эрсдэлийг бүрдүүлж байгаа Архангай аймгийн хэмжээнд зонхилон тохиолддог дөрвөн аюулын төрөл дээр гамшгийн эрсдэлийн ерөнхий үнэлгээг зохион байгуулж үнэлгээнд тохирсон зөвлөмжийг боловсруулан өгүүлэлд тусгалаа.

Abstract: This study involves comprehensive measures aimed at risk assessment, measures to reduce the probability of danger and vulnerability to it, to avoid the negative effects of potential dangers, and to strengthen the capacity to cope with disasters with less damage.

We have come to the time we are living in by creating development and progress to overcome any dangerous natural phenomena and difficult obstacles, sometimes losing strength and overcoming some cases.

In recent years, the number of natural and man-made disasters has been increasing, which creates a risk in the living environment of people. The general disaster risk assessment on the four types of hazards that are prevalent in Arkhangai Province is made and recommendations were developed in the article.

Түлхүүр үг: Ган, зуд, объектын гал түймэр, Ой хээрийн түймрийн эрсдэлийн ерөнхий үнэлгээ, бууруулах арга зам, зөвлөмж.

Keywords: General assessment of the risk of drought, fire, facility fire, and forest fire, mitigation methods, and recommendations.

Удиртгал

Уур амьсгалын өөрчлөлт, хэлбэлзэлд өртөхгүй улс орон, бүс нутаг, аж ахуй, нийгэм эдийн засгийн салбар гэж үгүй билээ.

Гамшгаас хамгаалах тухай хуульд “Гамшгийн эрсдэл” гэж гамшгийн улмаас хүн ам, мал, амьтан, эд хөрөнгө, хүрээлэн байгаа орчинд учирч болзошгүй хохирлын магадлалыг хэлнэ гэж томъёолсон байдаг. Иймд гамшгийн эрсдэл нь аюул, эмзэг байдлын хоорондын харилцан үйлчлэлээс бий болсон хор уршиг эсвэл гарч болох

хохирлын (хүний амь нас, эрүүл мэнд, эд хөрөнгө, амьжиргааны хэрэгсэл, хүрээлэн буй орчинд хохирол учирч эсвэл эдийн засгийн үйл ажиллагаа тасалдсан) магадлал юм. (Саранцэцэг, 2024)

Ихэнх тохиолдолд объектын гал түймэр болон ой хээрийн түймрийн гол хүчин зүйл хүний буруутай санамсар болгоомжгүй байдлаас үүссэн байдаг бол зуд, гангийн аюулын хувьд байгаль цаг уурын өөрчлөлтөөс үүдэн сүүлийн жилүүдэд нэмэгдэх хандлагатай байна.

Дотоод хэргийн их сургууль

ᠮᠤᠩᠭᠤᠯᠤᠯᠤᠰ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯ

Архангай аймгийн Эрдэнэбулган сум хүн амын гол цэг бөгөөд объектын гал түймрийн дийлэнх гамшиг тохиолддог бөгөөд харин цэцэрлэг, жаргалант сумууд ой мод ихтэй тул ой хээрийн түймрийн гамшиг ихэнхдээ гардаг. Гангийн гамшигийн хувьд Архангай аймаг малын тоогоор сүүлийн 2-3 жилүүдэд улсдаа эхний байруудад удаа дараа тодорсон нь сайшаалтай хэдий ч гангийн аюулыг үүсгэх томоохон хүчин зүйл нь малын хэт их тоо толгой бэлчээрийн даац хэтрэлтээс үүсэлтэй юм. Харин зудын гамшигийн хувьд цаг уурын өөрчлөлтөөс үүдэн сүүлийн 2 жил төмөр зуд, шилэн зуд, цагаанаар удархуу аюулд өртөж байгаа нь энэхүү эрсдэлийн ерөнхий үнэлгээг хийхэд оршино.

Объектын гал түймрийн эрсдэл нь зөвхөн хүн ам суурьшсан, материаллаг объект байрласан орон нутагт үүсдэг. Хот суурин газрын үерийн эрсдэл нь аюул, өртөнгө, эмзэг байдал гэсэн 3 хүчин зүйлээр тодорхойлогдох бөгөөд эдгээрийн аль нэг нь өсөх юм уу, буурахад эрсдэлийн түвшин мөн адил нэмэгдэж, буурч байдаг бөгөөд энэ нь хүн ам, хүрээлэн буй орчинд аюул учруулахууц аюул, түүнд өртөж болох өртөнгө болон өртсөний улмаас хохирох магадлалтай нийгэм, эдийн засгийн эмзэг байдлаар нөхцөлддөг.

Зарим эрсдэлүүд түүний магадлал ба үр дагаврын аль алиныг нь ямар нэг

байдлаар багасгасан ч ноцтой байдал нь хэвээр хадгалагдаж үр дүн нь эрсдэлийг хүлээн авах түвшинд хүрэхгүй байдалтай байдаг. Эдгээр эрсдэлийн хувьд магадлал ба үр дагаврыг нь багасгах арга хэмжээ авах шаардлагагүй тул түүнээс зайлсхийх арга замыг судалж орон нутагтаа хэрэгжүүлэхэд оршино.

Үндсэн хэсэг

Гамшигийн эрсдэлийн удирдлагын үйл явц нь эрсдэлийг тодорхойлох, шинжлэх, үнэлэх, бууруулах, хянах болон нөхцөл байдлыг тодорхойлох, харилцан хамтарч ажиллах үйл ажиллагааг тодорхой бодлого чиглэлтэйгээр цогцоор хэрэгжүүлэх гэсэн өөр хоорондоо уялдаатай юм. (Б.Баяржаргал, 2012) Гамшигийн эрсдэлийн удирдлагын үйл явц эрсдэлийн үнэлээ болон эрсдэлийг бууруулах арга хэмжээ гэсэн үндсэн хоёр хэсгээс бүрдэж, эдгээрийг хамрах хүрээ, харилцан ажиллах ба зөвлөлдөх, хяналт ба мониторингийн үйл явцаар ган, зуд, объектын гал түймэр, ой хээрийн гал түймрийн аюулыг бууруулахад оршино. (Б.Баяржаргал, 2012)

Архангай аймагт ой хээрийн болон объектын түймэр, усны осол, үер, цасан болон шороон шуурга гэх мэт гамшиг, аюулт үзэгдэл, ослоос сүүлийн 5 жилд тохиолдсон ослыг дараах хүснэгтээр харуулав.

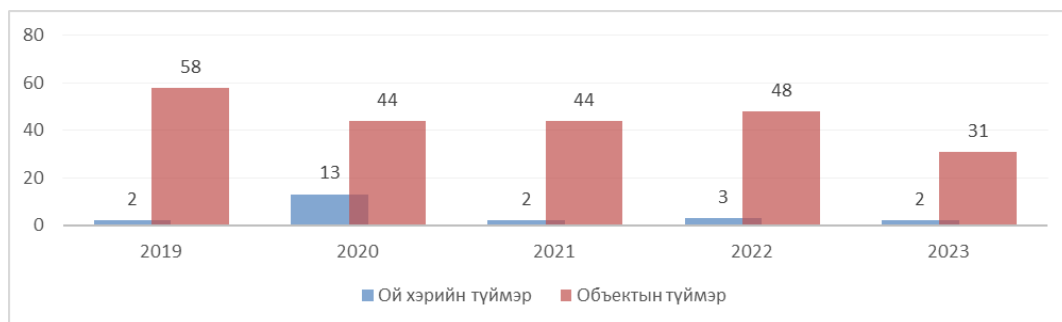
№	Гамшиг, аюулт үзэгдэл, осол		2019	2020	2021	2022	2023	
			Тоо	Тоо	Тоо	Тоо	тоо	
1	Гал түймэр	Ой, хээрийн түймэр	2	13	2	3	2	
2		Объектын түймэр	58	44	44	48	31	
3	Ус, цаг уурын гаралтай аюулт үзэгдэл	Хүчтэй салхи, цасан болон шороон шуурга	4	4	6	6	18	
4		Аадар бороо, үер	2	5	34	1	4	
5		Зуд	0	1				
6		Аянга	1				1	
7		Ган						
8	Геологийн гаралтай аюулт үзэгдэл		Газар хөдлөлт	1	1	7	2	2
9	Биологийн гаралтай аюулт үзэгдэл	Хүний гоц халдварт өвчин	Цусан суулга	0				
10			А(H1N1)томуугийн вирус	0				
11			Kovid-19 цар тахал		1	1	1	

Аварсан хүний гал түймрийн тоо

12		Мал, амьтны гоц халдварт өвчин	Тарваган тахал	0				
13			Галзуу	6	15			
14			Боом	0				
15			Хонины цэцэг	0				
16			Бог малын мялзан	0				3
17			Гахайн мялзан	0				1
18			Хар галуу үхсэн	0		8		
19			Шүлхий	0	1	14		1
20					Шувууны томуу H5	0		
21	Хүний үйл ажиллагаатай осол	Гол, нуурын усанд унаж осолдсон	4	2	7	4	3	
22		Химийн хорт болон аюултай бодисын алдагдал	0					
23		Зам тээврийн осол	1	1	4	2	2	
24		Уурхайн осол	0					
25		Эрэн хайх дуудлага	15	6	8	5	8	
Нийт тоо				94	94	123	102	76
26	Гамшиг, аюулт үзэгдэл, осол	Аварсан хүн	96	154	236	33	48	
27		Аварсан хөрөнгө	1,4 тэрбум	4,5 тэрбум	2,5 тэрбум	1,5 тэрбум	3.95 тэрбум	
28		Учирсан хохирол	1,3 тэрбум	13,3 тэрбум	3,5 тэрбум	0.7 тэрбум	1.71 тэрбум	
29		Амь насаа алдсан хүн	7	9	50	13	9	
30		Хорогдсон мал	714	71239	5391	62	1416	

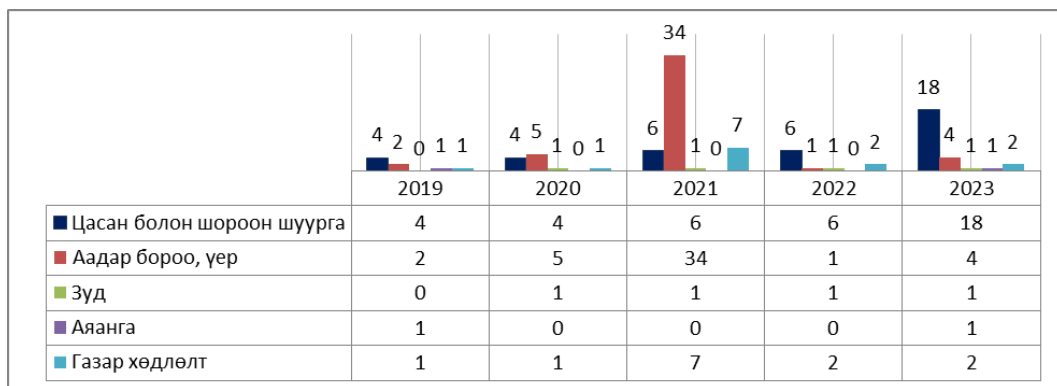
Хүснэгт-1. /2019-2023 оны “Архангай аймгийн”-гамшиг ослын 5 жилийн судалгаа/ Эх сурвалж. (Архангай аймаг, 2024)

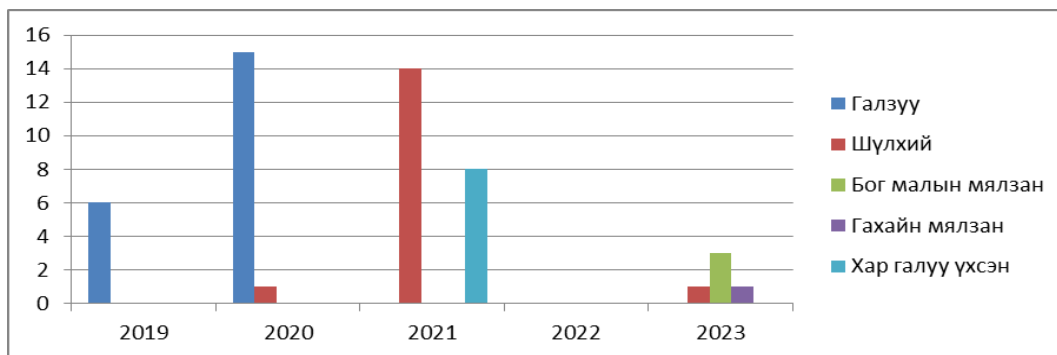
Зураг-1. Ой хээр, объектын гал түймрийн тоо Эх сурвалж. (Архангай аймаг, 2024)

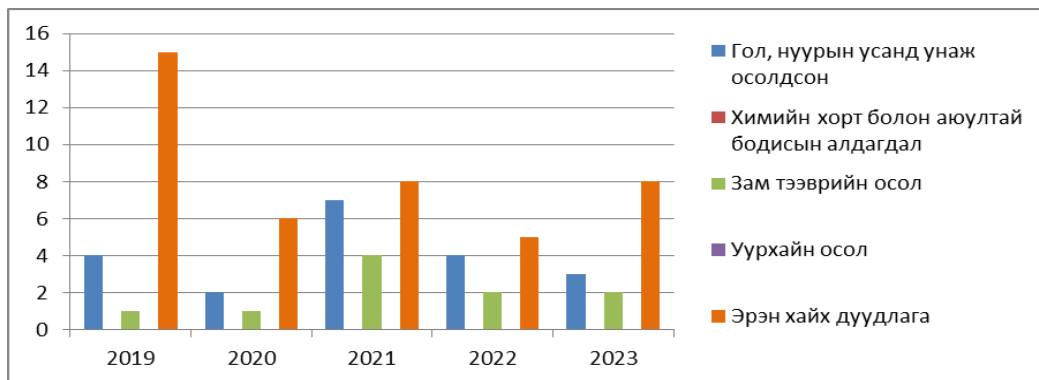
ᠬᠤᠭᠤᠯᠤᠯᠤᠰᠤᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ

Зураг-2. Ус, цаг агаарын гаралтай Эх сурвалж. (Архангай аймаг, 2024)

Зураг-3. Мал амьтны гоц халдварт, халдварт өвчин Эх сурвалж. (Архангай аймаг, 2024)

Зураг-4. Хүний үйл ажиллагаатай холбоотой осол Эх сурвалж. (Архангай аймаг, 2024)

МУ-ийн засаг захиргааны нэгж аймаг, нийслэл	2019	2020	2021	2022	2023
Архангай	95913	95857	94541	94146	93616

Хүснэгт-2. Архангай аймгийн хүн амын тоо Эх сурвалж: (<https://www.1212.com/>, 2024)

Судалгааны арга

Судалгааны аргуудаас индикаторын арга нь орон нутгийн нийгэм, эдийн засгийн үзүүлэлт дээр үндэслэсэн нийгмийн тодорхой түвшний эрсдэлийг ерөнхий байдлаар илэрхийлэхэд илүү

дөхөмтэй, шийдвэр гаргах албан тушаалтнуудад гамшгийн эрсдэлийн талаарх суурь мэдээллийг бүрдүүлэхэд ашиглагдана.

Гамшгийн эрсдэлийг индикаторын аргаар тодорхойлоход аюул, өртөх байдал,

эмзэг байдал, чадавх гэсэн 4 хэсэгт хуваан авч үзнэ. Энэ 4 хэсгийг тодорхойлохдоо эдгээрийг илэрхийлэх индикатор буюу шалгуур үзүүлэлтүүдийг сонгон хэрэглэнэ.

Гамшгийн эрсдэлийг индикаторын аргачлалаар тодорхойлох ерөнхий бүдүүвчийг дараах хүснэгтээр үзүүлэв.

Зураг-5. Гамшгийн эрсдэлийн ерөнхий үнэлгээний бүдүүвч сурвалж: (Б.Баяржаргал, 2012)

Гамшгийн эрсдэлийн ерөнхий үнэлгээнд ашигласан эрсдэлийг тодорхойлсон үзүүлэлтүүдийг дараах хүснэгтээр үзүүлэв.

Индикаторуудыг индекс рүү шилжүүлж тодорхойлох утга үзүүлэлтийг “1, 2, 3” гэсэн тоон утгаар төлөөлүүлэх буюу “бага, дунд, их” гэсэн зэрэглэлд харгалзуулна.

Эрсдэлийн түвшин	Эрсдэлийн индекс	Өнгөний илэрхийлэл
Бага	0-30	Green
Дунд	31-60	Yellow
Их	61-100	Red

Хүснэгт-3. Гамшгийн эрсдэлийн төвшнийг оноо, өнгөөр тодорхойлсон байдал

Индикаторыг илтгэх индексийн утга ихсэхэд аюул, өртөх байдал, эмзэг байдлын хувьд гамшгийн эрсдэл ихсэх бөгөөд чадавхад эсрэгээрээ гамшгийн эрсдэлийг бууруулна.

Энэ шинж чанарт үндэслэн аюул, өртөх байдал, эмзэг байдлын индексийн утгыг нэмэх ба чадавхын индексийн утгыг эдгээрийн нийлбэрээс хасаж тооцсоноор эрсдэлийн нэгдсэн индексийг олно.

Эрсдэлийн нэгдсэн индексийг дараах томьёогоор илэрхийлж болно:

$$R = (w_{HN} + w_{EE} + w_{VV}) - w_{CC}$$

(Томьёо 1)

R-ерсдэлийн нэгдсэн индекс(**R**-risk/ерсдэл),

H, E, V, C -харгалзан аюул, өртөнгө, эмзэг байдал ба гамшгаас хамгаалах чадавхын утга (**H**-hazard/аюул, **E**-exposure/өртөнгө, **V**-vulnerability/эмзэг байдал, **C**-capacity/чадавх),

W - бүх үзүүлэлтүүдэд харгалзах жин буюу 0.33 гэсэн тогтмол коэффициент.

Гамшгийн төрөл	Гамшгийн эрсдэлийн ерөнхий үнэлгээний үр дүн				
	Аюул	Өртөх байдал	Эмзэг байдал	Чадавх	Эрсдэл
Объектын түймэр	58	60	67	51	44.05
Ган	63	64	68	50	47.88
Зуд	65	66	71	55	48.63
Ой хээрийн түймэр	67	66	73	53	50.68
Архангай аймаг	61.25	64	69.75	52.25	47.81

Хүснэгт-4. Архангай аймгийн гамшгийн ерөнхий үнэлгээний нэгдсэн үр дүн. Эх сурвалж: (бүрэлдэхүүн, 2023)

Зуд. Зудын ерөнхий үнэлгээгээр нийт нутгийн 63.15% нь аюул, 94.73% нь өртөх байдал, 100% нь эмзэг байдал ихтэй

гэж тодорхойлогдсон бол 94.73% нь 50 буюу түүнээс дээш онооны чадавхтай гэж тодорхойлов.

Архангай аймгийн хэмжээнд 48,63 дүнтэйгээр **дунд** түвшний эрсдэлтэй байна.

Сумын нэр		Зуд				
		А	Ө	Э.Б	Ч	Э
1	Эрдэнэбулган	49	57	71	54	40.59
2	Өлзийт	75	77	69	60	53.13
3	Өгийнуур	75	68	80	53	56.10
4	Батцэнгэл	67	73	71	58	50.49
5	Цэнхэр	57	72	70	58	46.53
6	Чулуут	75	75	80	56	57.42
7	Ихтамир	67	67	73	60	48.51
8	Төвшрүүлэх	73	63	72	54	50.82
9	Булган	57	62	63	58	40.92
10	Өндөр-Улаан	75	68	66	56	50.49
11	Тариат	49	66	62	51	41.58
12	Хангай	75	61	71	54	50.49
13	Цахир	64	69	67	57	47.19
14	Жаргалант	56	66	72	43	49.83
15	Цэцэрлэг	57	64	77	52	48.18
16	Хайрхан	57	66	71	57	45.21
17	Эрдэнэмандал	74	64	70	57	49.83
18	Хотонт	75	62	72	52	51.81
19	Хашаат	64	61	73	62	44.88
Архангай аймаг		65	66	71	55	48.63

Хүснэгт-5. Архангай аймгийн зудын ерөнхий үнэлгээний дүн Эх сурвалж: (бүрэлдэхүүн, 2023)

АРХАНГАЙ АЙМГИЙН ЗУДЫН
ЭРСДЭЛИЙН ЗУРАГ

Зураг-6. Архангай аймгийн зудын ерөнхий үнэлгээний дүн (сумдаар) Эх сурвалж: (бүрэлдэхүүн, 2023)

Зөвлөмж:

1. Архангай аймгийн хэмжээнд аюулын түвшин өндөр үнэлэгдсэн Өлзийт, Өгийнуур, Батцэнгэл, Чулуут, Ихтамир, Төвшрүүлэх, Өндөр-Улаан, Хангай, Цахир, Эрдэнэмандал, Хотонт, Хашаат сумдад зудын аюулыг даван туулах чадавхыг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэхэд анхаарах. Тухайлбал, малчдыг мал маллах уламжлалт болон

орчин үеийн арга ажиллагаанд сургах, аймаг, сумдын өвс, тэжээлийн аюулгүйн нөөцийг нэмэгдүүлэх, малчин өрх бүрийн өвөлжилтийн бэлэн байдлыг хангах, малын идэш тэжээлийн нөөцийг бэлтгэхэд арга зүйн дэмжлэг үзүүлэх, малчдын амьжиргааны эх үүсвэрийг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн төрийн үйлчилгээг хүртээмжтэй хүргэх,

2. Бэлчээрийн нөөцийг зохистой ашиглах, отрын бэлчээрийн бүс нутгийг тогтоох, өвөлжилт хүндэрсэн тохиолдолд өөр аймаг сумдын нутагт отроор өвөлжүүлэх гэрээ хэлцлийг тогтмол байгуулах,

3. Малын индексжүүлсэн даатгалд хамрагдах малчдын тоог нэмэгдүүлэх,

4. Гамшгийн үед ашиглах санд шаардлагатай хөрөнгө мөнгийг төсөвлөж, зориулалтын дагуу ашиглах,

5. Зудын гамшгаас хамгаалах зорилгоор зудад өртөж болзошгүй малчдад эртнээс авах арга хэмжээ, тусламж, дэмжлэг үзүүлэх ажиллагааг дотоодын болон олон улсын байгууллагын дэмжлэгтэйгээр зохион байгуулах,

6. Цаг агаарын мэдээг малчдад түргэн шуурхай хүргэх, мессеж үйлчилгээг

ашигладаг малчин өрхийн тоог нэмэгдүүлэх

7. Зудын гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөөг шинэчлэх, төлөвлөгөөний дагуу хор уршгийг арилгах, сэргээн босгох, хүмүүнлэгийн тусламжийг зохицуулах чиглэлээр сургалт, дадлага сургууль зохион байгуулах, орон нутгийн гамшгаас хамгаалах албад, мэргэжлийн анги, холбогдох талуудын чадавхыг нэмэгдүүлэх, бэлтгэл бэлэн байдлыг хангах.

Ган. Гангийн ерөнхий үнэлгээгээр нийт нутгийн 57.89% нь аюул ихтэй, 78.94% нь өртөх байдал ихтэй, 94.73% нь эмзэг байдал ихтэй бол 57.89% нь 50 буюу түүнээс дээш онооны чадавхтай байна.

Архангай аймгийн хэмжээнд 47.88 оноотой гангийн гамшгийн эрсдэл дунд байна.

Сумын нэр		Ган				
		А	Ө	Э.Б	Ч	Э
1	Эрдэнэбулган	56	63	73	52	46.20
2	Өлзийт	82	65	65	59	50.49
3	Өгийнуур	75	64	72	52	52.47
4	Батцэнгэл	57	67	65	54	44.55
5	Цэнхэр	57	72	64	52	46.53
6	Чулуут	75	65	76	50	54.78
7	Ихтамир	43	68	69	48	43.56
8	Төвшрүүлэх	63	60	69	49	47.19
9	Булган	57	65	60	44	45.54
10	Өндөр-Улаан	57	67	66	45	47.85
11	Тариат	49	59	62	45	41.25
12	Хангай	65	62	73	53	47.85
13	Цахир	64	65	61	50	46.20
14	Жаргалант	56	60	66	39	47.19
15	Цэцэрлэг	67	67	67	41	52.80
16	Хайрхан	67	67	64	51	48.51
17	Эрдэнэмандал	74	55	72	49	50.16
18	Хотонт	65	61	70	51	47.85
19	Хашаат	74	67	69	62	48.84
	Архангай аймаг	63	64	68	50	47.88

Хүснэгт-6. Архангай аймгийн гангийн ерөнхий үнэлгээний дүн Эх сурвалж: (хэсэг, 2023)

Дотоод Аюулгүй Байдлын
МОНГОЛЫН ХАМГААЛАХ
МОНГОЛЫН ХАМГААЛАХ

АРХАНГАЙ АЙМГИЙН ГАНГИЙН
ЭРСДЭЛИЙН ЗУРАГ

Зураг-7. Эх сурвалж: (бүрэлдэхүүн, 2023)

Зөвлөмж:

1. Цаг агаарын урьдчилсан сэргийлэх мэдээг орон нутгийн иргэд, малчид, тариаланчдад цаг тухайд олон арга, хэрэгслээр хүргэх,

2. Гангийн аюулын талаар иргэд, олон нийтэд сургалт, сурталчилгааны ажлыг зохион байгуулах,

3. Гангийн аюулд өртөх нутаг дэвсгэрийн зураглал гаргах, хуурайшилтыг үнэлэх ажлыг тухайн жил бүр хийх,

4. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн талаар мэдлэг, мэдээллийг иргэд, олон нийтэд хүргэх, энэхүү өөрчлөлтөд амьдрал, ахуйгаа зохицуулан дасан зохицох чиглэлээр сургалт, мэдээлэл зохион байгуулах,

5. Малчдын бэлчээрийн даацыг сайжруулах, отор нүүдлийн зураглал гаргах, оторлох аймаг, сумын удирдлагатай гэрээ, хэлцэл байгуулах

6. Орон нутгийн нөхцөлд тохирсон ганд тэсвэртэй малын тэжээлийн ургамал,

цөлжилтийг бууруулах чиглэлээр мод, бут сөөг тарих, гүний худгийн тоог нэмэгдүүлэх ажиллагааг эрчимжүүлэх.

Объектын гал түймэр. Аюул үзэгдэл, ослын нөхцөл байдлын мэдээ, статистик судалгаанаас харахад Архангай аймагт тохиолдсон аюулт үзэгдэл, ослын хамгийн олон тохиолдол нь объектын гал түймэр байна.

Объектын гал түймрийн ерөнхий үнэлгээгээр Архангай аймгийн бүх сум дунд эрсдэлтэй гэж үнэлэгдсэн. 36.84% нь аюул ихтэй, 36.84% нь өртөнгө ихтэй, 94.73% нь эмзэг байдал ихтэй гэж үнэлэгдсэн. Харин чадавхын хувьд 68.42% нь 50 буюу түүнээс дээш оноотой тодорхойлов.

Аймгийн хэмжээнд аюул өндөр, өртөнгө дунд, эмзэг байдал их, чадавх дунд, нийт **44.05** буюу эрсдэлийн түвшин **дунд** гэж тодорхойлогдсон.

Сумын нэр		Объектын түймэр				
		А	Ө	Э.Б	Ч	Э
1	Эрдэнэбулган	83	70	70	56	55.11
2	Өлзийт	57	68	71	56	46.20
3	Өгийнуур	47	60	77	52	43.56
4	Батцэнгэл	65	55	67	59	42.24
5	Цэнхэр	57	57	68	55	41.91
6	Чулуут	57	65	70	53	45.87
7	Иктамир	57	63	71	51	46.20
8	Төвшрүүлэх	40	57	69	49	38.61
9	Булган	47	53	67	52	37.95
10	Өндөр-Улаан	65	60	64	47	46.86
11	Тариат	57	63	58	48	42.90

12	Хангай	65	62	73	43	51.81
13	Цахир	47	56	63	51	37.95
14	Жаргалант	47	58	61	40	41.58
15	Цэцэрлэг	57	60	69	50	44.88
16	Хайрхан	65	60	64	56	43.89
17	Эрдэнэмандал	65	63	65	53	46.20
18	Хотонт	57	55	62	46	42.24
19	Хашаат	66	52	65	59	40.92
	Архангай аймаг	58	60	67	51	44.05

Хүснэгт-7. Архангай аймгийн объектын гал түймрийн ерөнхий үнэлгээний дүн Эх сурвалж: (бүрэлдэхүүн, 2023)

АРХАНГАЙ АЙМГИЙН ОБЪЕКТЫН
ТҮЙМРИЙН ЭРСДЭЛИЙН ЗУРАГ

Зураг-8. Архангай аймгийн объектын гал түймрийн ерөнхий үнэлгээний дүн (сумдаар) Эх сурвалж: (бүрэлдэхүүн, 2023)

Зөвлөмж:

1. Гал түймрийн аюулаас өөрийгөө болон бусдыг хамгаалах сургалт сурталчилгаа, урьдчилан сэргийлэх дадлага сургуулийг олон нийт хүүхэд багачуудад, Төр, иргэний нийгэм, аж ахуй нэгж байгууллагуудад холбогдох заавар, дүрэм журам, гал түймрээс авсан сургамжийг таниулж, ойлголт мэдлэгийг нэмэгдүүлэх зорилгоор тогтмол зохион байгуулах,

2. Аймгийн онц чухал объектуудад гал түймрийн нарийвчилсан үнэлгээ хийлгэх,

3. Гал түймэр унтраах тактик, тархалтын дадлага, сургуулийг онц чухал объект, аж ахуй нэгж байгууллагуудад тогтмол зохион байгуулах,

4. Аймаг хэмжээнд барилга байгууламжийн гал унтраах автомат тоног төхөөрөмж дохиоллын хэрэгсэл, зарлан мэдээллийн хэрэгсэл, анхан шатны багаж хэрэгслийг суурилуулах,

5. Барилга байгууламжийн гал түймэр гарч болох аюулыг олж тогтоож, аюулгүй байдлыг хангуулах,

6. Сум, багийн төвүүдийн объектын гал түймэр унтраах чадавхыг нэмэгдүүлэх.

Ой, хээрийн гал түймэр. Ой, хээрийн гал түймрийн гамшгийн эрсдэлийн ерөнхий үнэлгээгээр Архангай аймгийн 73.68% нь аюул ихтэй, 89.47% өртөнгө ихтэй, нийт нутгаар эмзэг байдал ихтэй гэж тодорхойлогдсон байна. Харин чадавхын хувьд 78.94% нь 50 буюу түүнээс дээш оноотой үнэлэгдсэн байна.

Аймаг орон нутгийн нийт дүнгээр ой, хээрийн гал түймэр 50.68 оноотой **ДУНД** түвшинд байгаа боловч их түвшний 61 оноотой их ойрхон байгаа нь ой, хээрийн гал түймрийн эрсдэл их байгааг харуулж байна.

	Сумын нэр	Ой, хээрийн түймэр				
		А	Ө	Э.Б	Ч	Э
1	Эрдэнэбулган	55	68	70	54	45.87
2	Өлзийт	55	64	71	56	44.22

МОНГОЛЫН
ИРГЭДИЙН
ХАМГААЛАХ
МОНГОЛЫН
ИРГЭДИЙН
ХАМГААЛАХ
МОНГОЛЫН
ИРГЭДИЙН
ХАМГААЛАХ

Дослідження Окремих Значень

3	Өгийнуур	47	61	68	50	41.58
4	Батцэнгэл	63	59	75	59	45.54
5	Цэнхэр	81	71	73	49	58.08
6	Чулуут	71	70	86	56	56.43
7	Ихтамир	64	65	83	59	50.49
8	Төвшрүүлэх	81	62	73	54	53.46
9	Булган	81	74	76	56	57.75
10	Өндөр-Улаан	71	67	71	51	52.14
11	Тариат	81	77	67	53	56.76
12	Хангай	71	69	71	43	55.44
13	Цахир	71	62	70	54	49.17
14	Жаргалант	71	67	81	42	58.41
15	Цэцэрлэг	71	62	83	52	54.12
16	Хайрхан	47	66	72	57	42.24
17	Эрдэнэмандал	71	66	70	50	51.81
18	Хотонт	71	72	69	47	54.45
19	Хашаат	56	44	67	61	34.98
	Архангай аймаг	67	66	73	53	50.68

Хүснэгт-8. Архангай аймгийн ой, хээрийн түймрийн ерөнхий үнэлгээний дүн. Эх сурвалж: (хэсэг, 2023)

АРХАНГАЙ АЙМГИЙН ОЙ, ХЭЭРИЙН
ТҮЙМРИЙН ЭРСДЭЛИЙН ЗУРАГ

Зураг-9. Архангай аймгийн ой, хээрийн түймрийн ерөнхий үнэлгээний дүн (сумдаар). Эх сурвалж: (бүрэлдэхүүн, 2023)

Зөвлөмж

1. Ой, хээрийн гал түймрээс урьдчилан сэргийлэх зарлан мэдээллийн системийг байгуулах,

2. Орон нутгийн иргэдийн ой хээрийн гал түймрээс урьдчилан сэргийлэх мэдлэг, ойлголтыг нэмэгдүүлэх сургалт сурталчилгааны ажлыг зохион байгуулах, түймэр унтраах дадлага сургалтад хамруулах,

3. Сумдын ойн хээрийн түймэр
унтраах чадавхыг нэмэгдүүлэх.

4. Сайн дурын бүлгэм
мэргэжлийн ангийг бий болгож хээрийн
дадлага, сургуулилалт хийж байх.

Дүгнэлт

Архангай аймгийн хэмжээнд аюул, өртөнгө, эмзэг байдал, чадавхыг тооцон эрсдэлийг тодорхойлоход нийт 19 сумдын Өлзийт, Өгийнуур, Батцэнгэл, Чулуут, Төвшрүүлэх, Өндөр-Улаан, Хотонт, Эрдэнэмандал, Хашаат аюул их, бусад сумууд 54-өөс дээш аюул ихтэй, аймаг орон нутгийн 84.21% нь өртөх байдал ихтэй, эмзэг байдал нь аймгийн хэмжээнд маш их байна. Эрдэнэбулган, Хашаат, Өлзийт зэрэг

сумдын чадавх нь бусад сумуудаас харцайгүй сайн байгаа боловч аюул, өртөнгө, эмзэг байдал их байгаа нь эрсдэлийг нэмэгдүүлж байгаа тул, өртөнгө эмзэг байдлыг багасгах чадавхыг бэхжүүлэх ажлыг нэн тэргүүнд хийх шаардлагатай байна.

Тус ерөнхий үнэлгээний үр дүнгээс үзэхэд нэн түрүүнд:

- Объектын гал түймэр, Ой хээрийн түймэр, зуд, ган, эрсдэлийг бууруулах үйл ажиллагааг уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицох үйл ажиллагаатай уялдуулан урьдчилан сэргийлэх ажил болон гамшгийн аюулыг даван туулах чадавхыг иргэнд бүрд ойлгуулах зорилгоор жилд 2-3 сургалтыг сум тус бүрд хүргэж дээрх дөрвөн аюулын хүрээнд хэрхэн өөрийгөө болон бусдыг хамгаалах чиглэлээр мэдлэг ойлголттой болгох.

- Гамшгийн төрөл бүрээр эрсдэлийн ерөнхий үнэлгээг зохион байгуулснаар цаашид тохиолдож болзошгүй аюулаас урьдчилан сэргийлэх хохирол багатай даван туулахад ажлын үндсэн чиглэл болж өгнө.

- Архангай аймагт отор нүүдлээр ирж байгаа хөрш зэргэлдээ аймгуудаас ирж байгаа малчидтай гурвалсан гэрээг хийж оторлох сум багийг тусгайлан тогтоож өгөх.

- Чанаргүй малын тоог бууруулж малын тоо толгойг чанаржуулах бодлого баримтлах

- Сумдын ойн нөхөрлөлийн тоног төхөөрөмжийг шинэчилж, чадавхжуулах

Санал

1. Эрсдэл өндөр байгаа тул бусад эрсдэл багатай аймгийн туршлагаас суралцаж ажиллуулах;

2. Эрсдэлийг бууруулах, урьдчилан сэргийлэх шаардлагатай;

3. Гамшгаас хамгаалах тухай хуулийн 51.2 дах заалтын дагуу гамшгийн эрсдэлийг бууруулах чиглэлээр 1.0 хувиас доошгүй заавал эрсдэлийг бууруулах чиглэлээр үйл ажиллагаа хийж хэрэгжүүлэх саналтай байна.

Ашигласан материал

Архангай аймгийн Онцгой байдлын байдлын газар. (2024). *Гамшиг осол, аюулт үзэгдлийн судалгаа (2019–2023)*. Архангай аймаг.

Баяржаргал, Б. (2012). *Гамшигийн эрсдэлийн үнэлгээний аргачлал*. Улаанбаатар.

Ажлын хэсгийн бүрэлдэхүүн. (2023). *Архангай аймгийн гамшигийн эрсдэлийн үнэлгээний тайлан*. Улаанбаатар.

Саранцэцэг, Б. (2024). *Гамшигийн эрсдэлийн менежмент*. Улаанбаатар: Мөнхийн үсэг.

1212.com. (2024, October 1). Retrieved from <https://www.1212.com>

УЛААНБААТАР ХОТ ОРЧМЫН ГАЗАР ХӨДЛӨЛТИЙН ИДЭВХТЭЙ
ХАГАРЛУУДАД ХИЙСЭН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭANALYSIS ON EARTQUAKE FAULTS AND SEISIMICITY IN THE VICINITY OF
ULAANBAAATAR CITY**А.Еркежан**

Дотоод хэргийн их сургуулийн Онцгой байдлын сургуулийн онцгой байдал-гамшиг судлалын магистрант, ахлагч

SR. Sgt Yerkeyjan A, MA Scholar in Emergency-Disaster Studies, University of Internal Affairs

Б.Батбаяр*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн Нийтийн эрх зүйн тэнхимийн багш, цагдаагийн ахлах дэслэгч

Pol. SR. Lt Batbayar B, Lecturer, Department of Public Law, School of Law and Social Sciences, University of Internal Affairs

*Хариуцлагатай зохиогч: b.batbayar1218@gmail.com

Хураангуй: Улаанбаатар хотод сүүлийн үед газар хөдлөлтийн хэд хэдэн тохиолдол бүртгэгдэж, үүнээс улбаалж эрсдэлт бүсийн талаар дэлгэрэнгүй мэдээлэлтэй болохын сацуу, эрсдэлт нөхцөл, газар хөдлөх магнитуудын хэмжээний талаар болон аюулаас урьдчилан сэргийлэх, арга хэмжээг сүүлийн үеийн баримтат судалгаа дээр тулгуурлан судлан харьцуулж, гадаадын зарим улсын туршлагыг судлан үзэж, өөрийн улсад нэвтрүүлэх боломжтой арга хэмжээг эрэлхийлэв.

Нийслэл Улаанбаатар хотод, улсын нийт хүн амын 50 гаруй хувь нь амьдардаг. Иймээс газар хөдлөлтийн эрсдэлт бүсийн талаар иргэдэд мэдээлэл өгөх, урьдчилан сэргийлэх, сүүлийн үед бүртгэгдсэн газар хөдлөлтийн бүсэд байрлах барилга, байгууламжийн чанар стандарт, тэрхүү бүсэд орших иргэдийн эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг нь зөрчихгүй, хангуулах нь уг өгүүллийн зорилго оршино.

Abstract: Several cases of earthquakes have been recorded in Ulaanbaatar recently. As a result, detailed information about the risk zone has been obtained. The risk conditions, the strength of the moving magnets, and the prevention and measures of danger have been studied and compared based on the latest documentary research. The experience in foreign countries and subsequent measures have been studied and compared which could potentially be introduced in Mongolia.

More than half of the country's population lives in the capital city of Ulaanbaatar. Therefore, this analysis is to educate the citizenry about earthquake risk zones as well as the importance of adherence to proper building standards and their rights to live in a healthy and safe environment.

Түлхүүр үг: Улаанбаатар хот, Газар хөдлөл, Хагарал, 12 баллын шаталбар.

Keywords: Ulaanbaatar city, Earthquakes, Cracks, 12-point scale.

Үндэслэл

Дэлхийн улс орнуудын газар хөдлөлтийн тухай нэгдсэн ойлголт нь “Газар хөдлөлт гэдэг нь газрын царцдасаас энерги чөлөөлөгдөж, сейсмийн долгион үүсгэхийг хэлнэ” гэж томьёолсон байдаг. Сүүлийн үед дэлхийн томоохон газар хөдлөлтүүдийн тухай авч үзвэл, Суматра-

Андаманы газар хөдлөлт (2004 он, 12 сарын 26, Энэтхэгийн далай). 9.3 баллын газар хөдлөлт. Газар хөдлөлтийн эпицентр нь Индонезийн Суматра арал байсан ба газар хөдлөлтөөр үүссэн цунами 285,000 гаруй хүний амь насыг сүйтгэсэн. Японы газар хөдлөлт (2011 он, 3 сарын 11). 9,1 баллын газар хөдлөлт. Газар хөдлөлтийн эпицентр

нь Хоншүүгээс 130 км хол байсан ба газар хөдлөлтөөр үүссэн цунами 15,883 гаруй хүний амь насыг сүйтгэсэн нь цочирдом тоон үзүүлэлтүүд харагдаж байна(<http://www.who.edu/page.do?pid=12460>). Үүнээс авч үзвэл манай улсын хэмжээнд жилд дунджаар 7000-8000 удаа газар хөдлөлтийн чичирхийлэл бүртгэгдсэнээс ойролцоогоор 3-4 хувь нь 3-аас дээш магнитуд, 3-5 удаагийн тохиолдол нь 4-5 магнитудын хүчтэй, хамгийн дээд талын газар хөдлөлт 7-12 баллын хүчтэй газар хөдлөлтүүд тохиолджээ. (Одон орон, гео физикийн судалгааны төвийн геофизикийн газар хөдлөл судлалын салбарын мэдээлэл, 2014 он) Энэхүү аюул Улаанбаатар хотод тохиолдох бүрэн боломжтойг судлаачийн зүгээс үзлээ.

Иймээс сүүлийн үед идэвхтэй хагарлуудыг судлан дүн шинжилгээ хийж аюулыг тооцох буюу газар хөдлөлт болохыг урьдчилан мэдэх боломжийг судлахыг зорьж, Earthquake early warning system болох “Газар хөдлөлтөөс амжиж анхааруулах систем”-ийн (Газар хөдлөлт гэж юу вэ?, 2020) тусламжтайгаар хүчтэй чичирхийлэл нь хот, суурин газарт хүрэхээс өмнө мэдээлэх боломжтойг кейс судалгааны аргаар хэд хэдэн тохиолдлыг нарийвчлан судалж харьцуулан үзлээ. Газар хөдлөлийн идэвхтэй бүсэд оршиж байгаа улс гүрний хувьд хүчтэй газар хөдлөлтийг урьдчилан хэлэх боломж хомсхон байгаа орчин үед газар хөдлөлийн аюулаас урьдчилан сэргийлэх, учрах хохирлыг багасгах асуудлыг шийдэх нь ард иргэдийг аюулгүй орчинд амьдрах, нийгэм эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийг хангах нөхцөлийг бүрдүүлэх нь анхаарах асуудлын нэг чухал зүйл гэж үзлээ.

Газар хөдлөлтийн бүртгэгдсэн тохиолдлуудыг авч үзвэл, анхны газар хөдлөлийн бичил мужлалын зураг дурдвал анх Улаанбаатар хотын ГХАҮ-г хийхдээ 1967 онд 1 дүгээр сарын 05-нд голомтод X баллын хүчтэй газар хөдлөлт ($M=7.8$) болсон. Булган аймгийн Могод суманд болсон газар хөдлөлтийн давталтыг Улаанбаатар хотын бүсэд, төрөл бүрийн хөрсөн дээр явуулын станцаар хэмжилт хийж, макромэдээ, инженер геологийн

судалгаа хийжээ. 1969 онд Улаанбаатарын газар хөдлөлийн бичил мужлалын зургийг зохиохдоо үндсэн баллыг VII буюу сэвсгэр хөрсний “дундаж” нөхцөл гэж сонголт хийж, хотын нутаг дэвсгэрт VI, VII, VIII баллын доргилт болох магадлалтай бүсийг тогтоосон байна (www.earthquake.usgs.gov/mn).

Манай улсын нутаг дэвсгэр нь Төв Азийн газар хөдлөлтийн идэвхтэй бүсэд оршдог. (Одон орон геофизикийн хүрээлэнгийн тайлан., 2020) “Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн ерөнхий мужлалын зурагт манай нутаг дэвсгэрийн 75%-аас дээш хувь нь VII ба түүнээс дээш баллын газар хөдлөлт болох магадлалтай бүсэд хамрагдсан дүн гарсан байна. Энэ үр дүнгээс газар хөдлөлтийн идэвхтэй бүсэд орших хот суурин хүчтэй газар хөдлөлт болоход ихээхэн хохирол амсах өндөр эрсдэлтэй байдаг учир эдгээр хот суурины талбайд инженер сейсмологийн иж бүрэн судалгаа хийх орчин үеийн багаж төхөөрөмжөөр тоноглогдсон сүлжээ станцыг Улаанбаатар хотын орчимд суурилуулж, газар хөдлөлт хэмжих станцын хэвийн ажиллагааг хангах, тоон бичлэгтэй станцын мэдээллийг боловсруулах программ хангамж, арга зүйг эзэмшин, шинэ техник технологийг нэвтрүүлсэн нь ололттой ч манай улсын иргэд газар хөдлөлтийн үеийн арга хэмжээ, урьдчилан сэргийлэх арга зүй дутмаг гэж ойлгож болно.

Үүнээс улбаалж хэрэгжүүлж буй арга хэмжээг дурдвал, Монгол Улсын Засгийн газрын “Газар хөдлөлтөөс учрах хохирлыг багасгах урьдчилан сэргийлэх зарим арга хэмжээний тухай” 206 дугаар тогтоолд “Улаанбаатар хотын газар хөдлөлтийн бичил мужлалын зураг”-ийг шинэчлэн зохиох асуудлыг 56 заалтыг хэрэгжүүлэхээр тусгасан нь сайшаалттай юм. (Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах Сендайн үйл ажиллагааны хүрээг Монгол Улсад хэрэгжүүлэх дунд хугацааны стратеги, ЗГ-ын тогтоол 206. 355., 2017)

Үндсэн хэсэг

Монголын төв хэсэг буюу Улаанбаатар орчмын нутаг дэвсгэр нь газар хөдлөлтийн идэвхжилтийн хувьд харьцангуй тайван бүсэд багтдаг.

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠠᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤ

Томоохон идэвхтэй хагарлуудад Монгол орны баруун хэсэгт ихэвчлэн байрлалтай бөгөөд Булнай ба Цэцэрлэг (1905), Говь-Алтай (1957) болон Могод (1967) зэрэг хүчтэй газар хөдлөлтүүд тохиолдсон идэвхтэй хагарлуудыг хамруулах бөгөөд Улаанбаатар хот орчмын нутаг дэвсгэр нь газар хөдлөлийн идэвхжилтийн хувьд 200 км-ийн радиус доторх нутаг дэвсгэрийг хамарсан өндөр нарийвчлалтай сансрын зурагтад Улаанбаатараас 180 км-ийн зайд орших Дэрэнгийн хагарал, Агьтын хагарал болон хотоос ойролцоогоор 40 км-ийн зайд орших Хустайн нуруун хагарлууд багтдаг байна.

Энэхүү гурван хагарал нь Улаанбаатар хотын ойролцоо одоогоор тогтоогдоод байгаа гол идэвхтэй хагарлууд боловч үүнээс гадна өөр бусад идэвхтэй хагарлууд илэрч болох боломжтой гэж судлаачид үздэг. Үүнээс харахад Улаанбаатар хотын орчимд болсон газар хөдлөлтийн мэдээллийг авч үзвэл;

Улаанбаатар хот орчмын бүс нутагт газар хөдлөлтийн идэвхтэй хөдөлгөөн явагдаж эхэлсэн хугацаа буюу 20 жил дотор нийт 14500 орчим газар хөдлөлт бүртгэгдсэн байна. Эдгээр газар хөдлөлтүүдээс Улаанбаатар хотын иргэдэд мэдрэгдсэн газар хөдлөлт 8 удаа болсон. Идэвхжилтийн ерөнхий төлөв байдлаас үзэхэд 2005 он хүртэл жилд дунджаар 200 орчим газар хөдлөлт бүртгэгддэг байсан бол 2005 оноос 2-3 дахин, 2012 онд 4 дахин, 2013 онд энэ тоо 10 дахин их болж өссөн ба 2014-2019 онуудад **700-1500 орчим** газар хөдлөлт бүртгэгдсэн байна. (Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан www.1212.mn) Энэ нь аюул ойрхон байна гэсэн дохио юм.

Улаанбаатар хотын иргэдэд мэдэгдсэн газар хөдлөлтийн дурдвал:

- Төв аймгийн Лүн сумын нутагт 2005 оны 12 сарын 03-ний өдөр болсон 5.1 магнитудын хүчтэй газар хөдлөлт

- Төв аймгийн Сэргэлэн суманд орших Өндөр довын давааны орчим 2009 оны 03 сарын 22-ний өдөр болсон 4.1 магнитудын газар хөдлөлт

- Улаанбаатар хотын баруун захад Эмээлт өртөөний орчимд 2013 оны 10 сарын 14-ний өдөр болсон 3.8 магнитудын хүчтэй газар хөдлөлт

- Улаанбаатар хотын зүүн захад Баянзүрх дүүргийн нутаг буюу Улиастайн амны Шарын хоолойд 2015 оны 10 сарын 03-ны өдөр болсон магнитудын хүчтэй газар хөдлөлт

- Төв аймгийн Батсүмбэр сумын нутагт 2015 оны 10 сарын 10-ны өдөр болсон 4.7 магнитудын хүчтэй газар хөдлөлт

- Улаанбаатар хотын төв Сүхбаатарын талбайгаас урагш 9.7 километрт Богд хан ууланд 2019 оны 01 дүгээр сарын 25-ны өдөр болсон 2.5 магнитудын газар хөдлөлт

- Хөвсгөл аймгийн Ханх суманд 2020 оны 1 дүгээр сарын 12-ны өдөр 6,8 магнитудын газар хөдлөлт болсныг албан бус эх сурвалжууд байна. (Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан www.1212.mn)

Дээрх тохиолдлуудыг анзаарвал жил ирэх тусам тохиолдлуудын зай, магнитудын хэмжээ нэмэгдэж байгаа нь төрийн оролцоотой дорвитой арга хэмжээ авах чухал гэж үзэж байна. Улаанбаатар хотод бүртгэгдсэн тоо баримтыг доорх графикаас авч үзвэл.

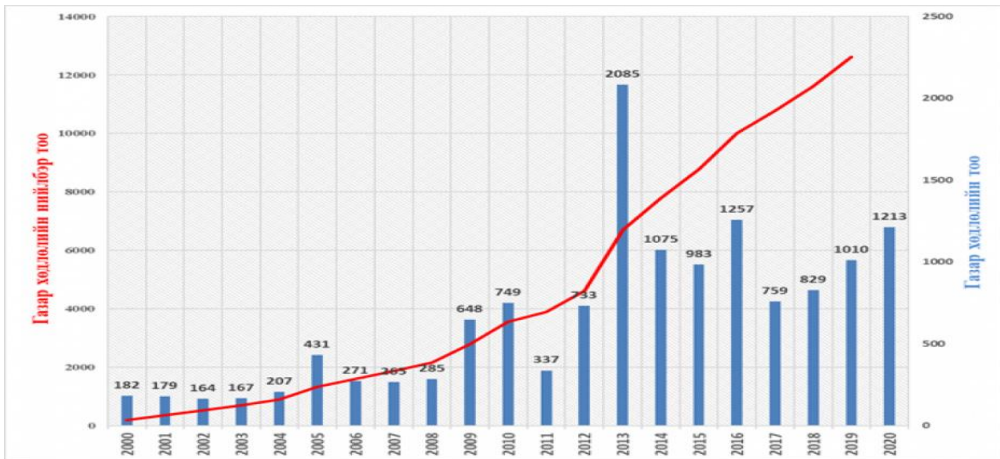
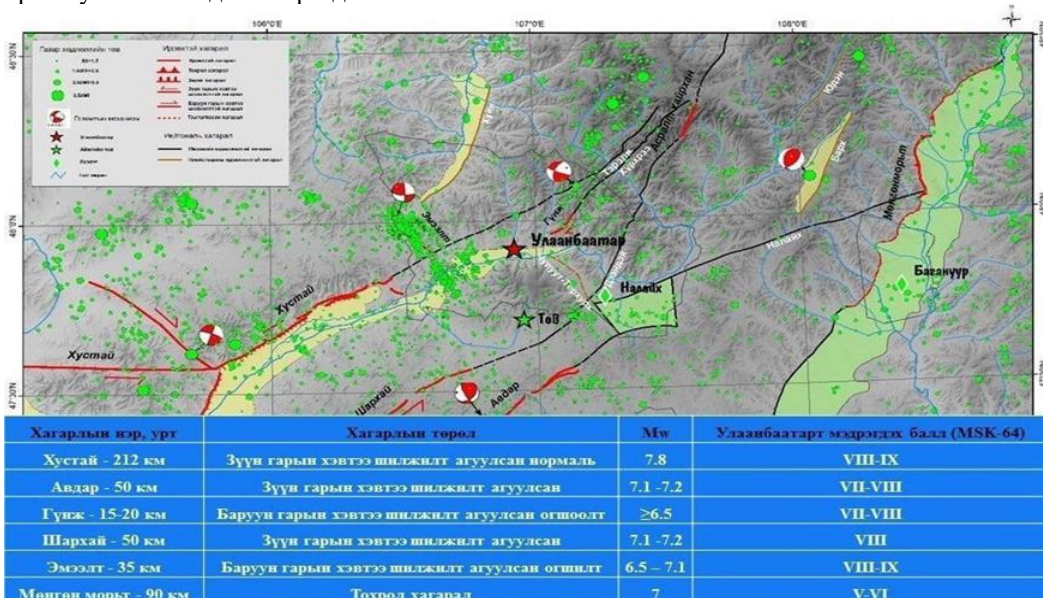

График-1 Улаанбаатар хот орчимд бүртгэгдсэн газар хөдлөлтийн төвийн тархалтын харьцуулалт.

2000-2020 оны хугацаанд Улаанбаатар хот орчимд бүртгэгдсэн газар хөдлөлтүүдийн тохиолдол, тархалт жил ирэх тусам нэмэгдсэн харагдаж байгаа нь

гадаадын улс орнуудын туршлагыг нэвтрүүлэх нь зайлшгүй шаардлагатай гэж дүгнэж байна.

Зураг-1 Газар хөдлөлт болох хэмжээний идэвхтэй хагарлууд ба Улаанбаатарт мэдрэгдэх баллын тухай.

Сүүлийн үеийн дэвшилтэд технологиор гаргасан мэдээллийг авч үзвэл 2000-2023 оны хооронд Улаанбаатар хот орчмын нутагт дэвсгэрт 404 удаа газар хөдөлсөн байна. Үүнээс багажид мэдрэгдэх газар хөдлөлт буюу 1 магнитудын хүчтэй газар хөдлөлт 234, 1-1.9 магнитуд 148, 2-2.9 магнитудын газар хөдлөлт 18, хүнд мэдрэгдэх буюу 3-аас дээш магнитудын

газар хөдлөлт 4 удаа тус тус болсон нь анхаарал татахуйц байна. Улаанбаатар хот орчим газар хөдлөлтийг бүртгэх сүлжээ станц нь орчин үеийн тоноглолтой босоо байгуулагчтай богино үетэй 5 станц ба 3 байгуулагчтай өргөн зурвасын нэг станцыг Улаанбаатар хотын бүс нутгаас 28-70 км-ын зайд байгуулсан байдаг хэдий ч Улаанбаатар хот орчмын газар хөдлөлийн

сүлжээ станц хангалттай арга хэмжээ авах боломжгүй тул гадаадын өндөр хөгжилтэй улсын хэрэглэж буй урьдчилаж дохио өгөх технологи, иргэдэд газар хөдлөлтийн үед авах арга хэмжээ (сургалт), төрөөс нэлээдгүй анхаарах, орон сууцны найдвартай байдлыг хангах зэрэг олон арга хэмжээг авах зайлшгүй шаардлагатай гэж бидний зүгээс үзэж байна.(Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан www.1212.mn)

Тухайлбал, ХБНГУ-ын зарим туршлагыг судалбал хот төлөвлөлтийг барилгын талбайн газар хөдлөлтийн эрчмийг газар хөдлөлийн тектоник, хөрсний ба усны хайгуулын нөхцөлийг тусган инженер хайгуулын судалгааны хүрээнд хийсэн газар хөдлөлтийн бичил мужлалыг үндэслэн тодорхойлж төлөвлөх, Барилгын талбайн хөрсний газар хөдлөлийн шинж чанараар нь ангилсан зэргийг инженер геологийн судалгааны дүгнэлтэд заасны дагуу барилга байгууламжийг барих гэх мэт.

Улаанбаатар хот орчмын идэвхтэй 6 хагарлын төлөв байдал харьцуулбал:

1. Эмээлтийн хагарал: Улаанбаатар хотын баруун тийш Сонгинохайрхан дүүрэг, Төв аймгийн Сэргэлэн, Алтанбулаг сумын хил залгаа орших Эмээлт өртөөнөөс баруун хойш 13 км орчим зайнд зүүн урагшаа 1500N азимутын чиглэлд Өлзийт хорооллыг дайрсан 35км урт хагарал оршиж байгааг Одон Орон, Геофизикийн Хүрээлэн тогтоосон. Эмээлтийн хагарал дээр магнитуд нь 6.5-7.1-тэй газар хөдлөлт болох боломжтой.

2. Хустайн хагарал: Улаанбаатар хотоос баруун урагш Сонгинохайрхан дүүрэг, Төв аймгийн Сэргэлэн, Алтанбулаг 35 км зайд Хустайн нурууны урд бэлээр сунаж тогтсон 4 салбар хагарлуудаас бүрдэж байна. Үүнээс Хустайн гол хагарал нь 650N чиглэлд 80 км урт үргэлжилнэ. Хагарлын бусад салбарууд болох Өмнөд Хустайн хагарал нь 200N градусын чиглэлд 31 км урт үргэлжилсэн. Хустайн хагарал

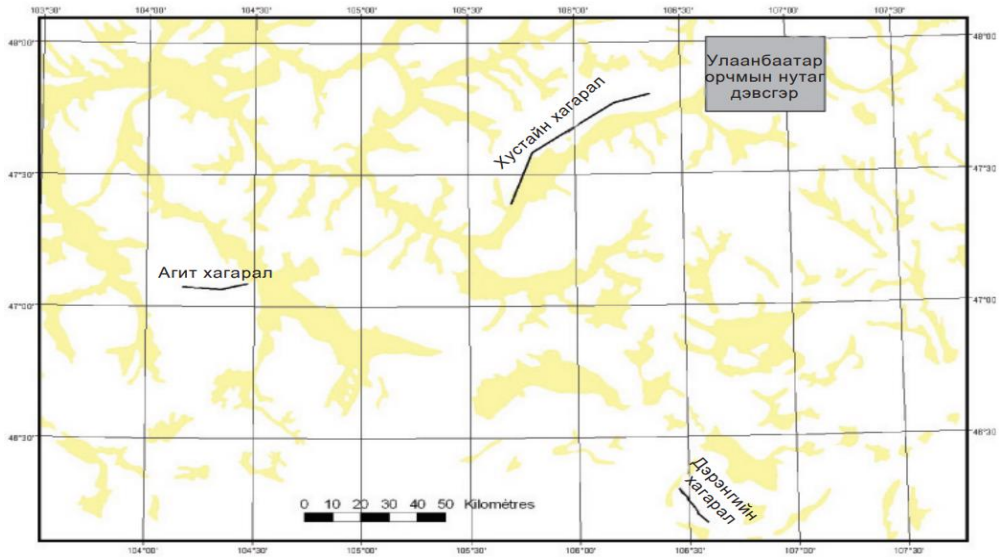
дээр магнитуд нь 7.8-тай газар хөдлөлт болох магадлалтай гэж тогтоосон.

3. Гүнжийн хагарал: Улаанбаатар хотын зүүн хойд хэсэгт Гүнжийн аманд зүүн хойшоо чиглэлтэй 20 км урт үргэлжилсэн баруун гарын шилжилттэй огшоолтын төрлийн хагарал байгааг тогтоосон. Гүнжийн хагарал дээр магнитуд нь 6.7 хүчтэй газар хөдлөлт болох магадлалтай.

4. Авдар уулын хагарал: Улаанбаатар хотоос урагш 40-70км зайд 50км урт үргэлжилсэн зүүн гарын хэвтээ шилжилтийн хагарал болно. Тус хагарал дээр магнитуд нь 7.2 хүчтэй газар хөдлөлт болох боломжтой.

5. Шархайн хагарал: Улаанбаатар хотоос баруун урагш 40-70 км зайд 450N азимутаар 50 км урт сунаж тогтсон зүүн гарын хэвтээ шилжилттэй гэж тогтоосон. Хагарал дээр болох хүчтэй газар хөдлөлтийн магнитудыг 7.2 гэж тодорхойлов.

6. Мөнгөнморьтын хагарал нь Улаанбаатар хотоос зүүн тийш 100-150 км зайд Төв аймгийн Мөнгөнморьт сумын нутагт зүүн урдаас баруун хойш чиглэлтэй 100км сунаж тогтсон, баруун хойшоо уналтай тохрол хэлбэрийн хагарал гэж тогтоосон. Хагарал дээр болох боломжит хүчтэй газар хөдлөлтийн хүчийг магнитуд нь 7.5 хүчтэй гэж тооцоолсон байна. Энэ бүгдээс харахад эхний ээлжид Нийслэл хотын 4 талд Earthquake early warning system болох “Газар хөдлөлтөөс амжиж анхааруулах систем”-ийг байрлуулах нь зохистой гэж үзэж байна. Тус системийг өндөр хөгжилтэй улс болох Япон, Хятад, Герман зэрэг улс орнууд хэрэглэж урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ авдаг байна. Улаанбаатар хот орчмын идэвхтэй буюу сейсмотектоник хагарлын байрлалыг зургаар авч үзвэл, Улаанбаатар хотын нийслэлийн орчимд газар хөдлөлт буюу хөрсний хагарал ихээхэн бүртгэгдэж байгааг доорх зураг, хүснэгтээс үзэж болно. (Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан www.1212.mn)

Дотоод Ажлын Яам

Зураг-2 Сүүлийн жилүүдэд Улаанбаатар хот орчмын идэвхтэй буюу сейсмотектоник хагарлын байрлал (Одон орон, Газар хөдлөл судлах сектор, 2020)

Станцын код	Газар зүйн байрлал		Станцын өндрийн түвшин (m)	Багажын төрөл	Станцын ажилласан хугацаа		Станцын шинэчлэгдсэн байдал	
	Өрг (N)	Урт (E)			Эхэлсэн	Дууссан	Он сар өдөр	Багажын төрөл
UBR	47.92	106.95	1330	SKM-3, GB-VII* SK, GB-VI	1957-07	1994-10	1994-10	ZM-500
JAVM	47.99	106.77	1810	ZM-500*	1994-10	1997-11	-	-
ARTM	47.93	107.27	2008	ZM-500*	1994-10	-	-	-
IVGM	47.40	106.57	1900	ZM-500*	1994-10	-	-	-
TSAM	47.71	107.11	1963	ZM-500*	1994-10	1998-5	-	-
UGDM	47.64	107.40	1894	ZM-500*	1994-10	-	-	-
SEMM	47.56	106.98	1700	ZM-500*	1994-10	-	-	-
ALFM	47.99	106.78	1560	ZM-500* HM-500	1995-09	-	-	-
ULN	47.87	107.05	1615	STS1 HVBB* FBA23	1994-12	-	-	-

* ULN

-Газар хөдлөлийн мэдээлэл ООГСТ-ийн YMT-д шууд ирдэг

ZM-500

-Фото цаасан дээрх сейсмограммаар газар хөдлөлийн анализыг хийж гүйцэтгэдэг, IRIS -ийн website дээрээс FTP шугам ашиглан газар хөдлөлийн мэдээллийг тоон байдлаар авах боломжтой

HM-500

-1 байгуулагчтай, 1 гц үет сейсмометр, sample rate=50 гц (тоон бичлэгтэй)

STS 1

-3 байгуулагчтай, урт үет сейсмометр, (тоон бичлэгтэй)

FBA23

-3 байгуулагчтай, өргөн зурвасын сейсмометр, (тоон бичлэгтэй)

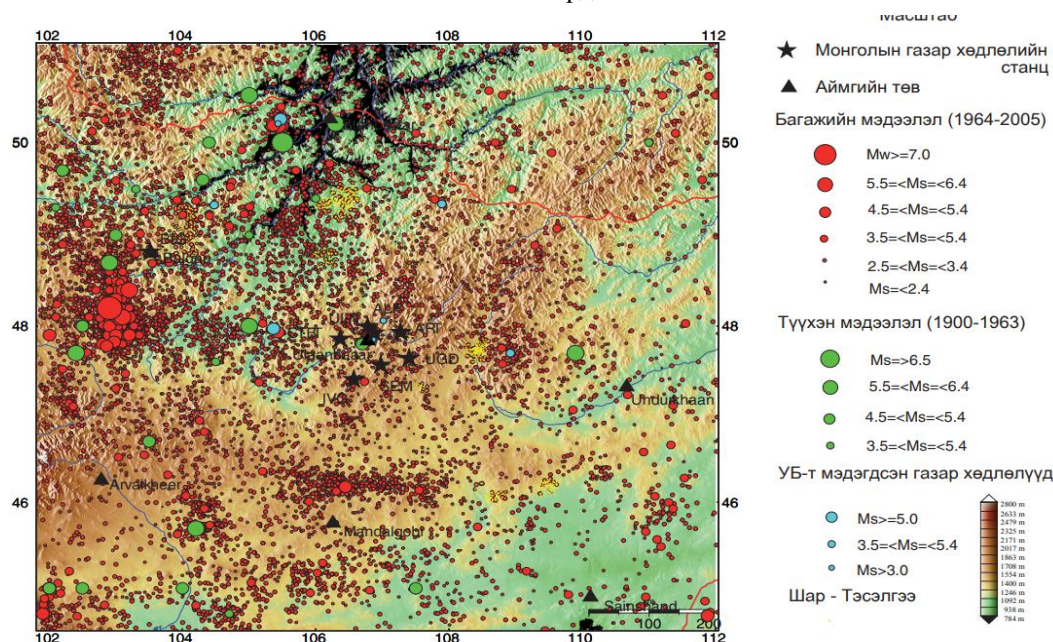
-3 байгуулагчтай акселерометр (www.earthquake.usgs.gov.mn)

Мэдэгдэж буй томоохон хагарлууд дээрх болзошгүй газар хөдлөлтийн голомтуудыг авч үзвэл: Улаанбаатар хот болон түүний орчимд болж буй газар хөдлөлтийн идэвхжилтийн бүсэд сейсмогеологи болон геофизикийн анхны урьдчилсан судалгааг 2008-2010 онд Оросын холбооны улс, Португали улс болон Франц улсуудын эрдэмтэдтэй хамтран гүйцэтгэсэн байдаг. Энэ судалгаагаар Улаанбаатар хотоос баруун тийш 40-50 км зайд орших Хустайн хагарал нь газар хөдлөлтийн идэвхтэй хагарал

болохыг тогтоосон байна. (www.earthquake.usgs.gov/mn)

Тус судалгаагаар Хустай хагарал хүртэлх хамгийн бага зайг 47 км, тохиолдож болох хамгийн хүчтэй газар хөдлөлтийг 7.5 магнитудын хүчтэй байх боломжтойг тогтоосон бөгөөд тус газар хөдлөлтийн гүнийг 20 км гэж тооцсон байна. Энэ гүн нь Монголын нөхцөлд тохиолдсон хүчтэй газар хөдлөлтүүдийн нийтлэг утга билээ. Газрын гадаргуугаас бага гүнд орших голомтоос үүсэх хөрсний хурдатгалын хэмжээ харьцангуй ихсэж гардаг.

Зураг-3. 2000 - 2010 онд Улаанбаатар хот орчмын бүс нутгийн газар хөдлөлтийн төвийн тархалтын зураг

Улаанбаатар хот орчим орших 6 хагарлаас үүдэлтэй газар хөдлөлт 2005-2010 оны хооронд нийт 1250 гаруй болсон бөгөөд хүнд мэдрэгдсэн газар хөдлөлт 2008 онд Улаанбаатар хотоос хойшоо 44 км зайд Төв аймгийн Батсүмбэр сумын нутагт 4.2 магнитуд, Нийслэлээс баруун тийш 80 км-ийн зайд Хустайн нуруунд 3.9 магнитуд, 2009 онд урагшаа 70 км зайд Төв аймгийн сумын нутаг Авдар уулын орчимд 4.0 магнитудын хүчтэй газар хөдлөлт тус тус болсон байна.

Газар хөдлөлтийн идэвхжилт буюу газар хөдлөлтийн бүртгэгдсэн газраас үзэхэд хуучин “Чингисхаан” олон улсын нисэх буудлын орчим болон Өлзийт хороолол хүртэлх зурвас газар, Хустайн нурууны дагуу 60-70 км урт газар болон Улаанбаатар хотын зүүн хойд хэсэг Баянзүрх дүүрэг 20 дугаар хороо Гачуурт орчимд идэвхжилт ихтэй байгаа нь дээрх зургаас харагдаж байна.

Дүгнэлт

Дээрх судалгаанаас авч үзвэл хот суурин газар хөгжихийн хэрээр байшин

барилга нэмэгдэж хүн амын хэт төвлөрөл үүссэн ба энэ нь төдий чинээ гамшигт өртөж, хүний эрх, эрх чөлөө хөндөгдөх магадлалыг нэмэгдүүлэх хандлагатай гэж үзлээ.

Газар хөдлөлтийн ерөнхий төлөв байдлыг үзвэл Улаанбаатар хотын ойр орчмын бүс нутагт сүүлийн 20 жил газар хөдлөлтийн тоон статистик судалгааг судлахад газар хөдлөлтийн идэвхжил жил ирэх тусам харьцангуй ихсэж байна. Тухайлбал, 2005 оноос өмнө жилд 200 орчим газар хөдлөлт болдог байсан бол 2013 оны байдлаар жилд 2300 орчим газар хөдлөлт болсон тоо судалгааг үзэхэд энэ тоо нь өөрөө бидний амьдарч буй хот маань тайван бүс байхаа больж Улаанбаатар хот орчмын газар хөдлөлтийн голомтууд идэвхжиж байгааг харуулж байна. Сүүлд болсон газар хөдлөлтүүдээс дурдвал 2021 оны Ханхын газар хөдлөлт сүүлийн 30 жилд тохиолдоогүй хүчтэй буюу 6.8 магнитудын газар хөдлөлт болж Улаанбаатар хотод ч нэлээн хүчтэй мэдэгдсэн нь цаашид авах арга хэмжээ, урьдчилан сэргийлэх ажлыг эрчимжүүлэх, төрийн бодлогыг нэмэгдүүлэх нь зүйтэй гэж судлаачийн зүгээс дүгнэж, гадаадын өндөр хөгжилтэй улс гүрний туршлагыг нэвтрүүлэх нь зохистой гэж дүгнэж хэлэх байна.

Санал

1. Улаанбаатар хотын барилгын чанар, аюулгүй байдалд онцгой анхаарч, түүнийг хүлээн авдаг (улсын комисс), төрийн албан хаагч, ард иргэдэд байнгын сургалт, зөвлөгөөн зохион байгуулж, хамруулах, мөн телевизийн сувгуудаар урьдчилан сэргийлэх мэдээллийг байнга явуулах нэн шаардлагатай байна.

2. Мэргэжлийн туршлагатай Олон улсын байгууллагаар Улаанбаатар хот яг ямар нөхцөлд байгааг эрсдэлийг хянуулах, Ялангуяа Японы эрдэмтдийн хийсэн газар хөдлөлтийн гамшигийн эмзэг байдлын зураглалд үндэслэн ТЭЦ-3, ТЭЦ-4 орчим хэр хор хохиролтой эсэх талаарх нэгдсэн зөвлөмж, цаашид хэрэгжүүлэх төлөвлөгөө боловсруулах, мэргэжилтэнгүүдийг мэргэшүүлэх зайлшгүй шаардлагатай.

3. Дэлхийн улс, оронүүдийн хэрэглэж байгаа дэвшилтэд технологи нэвтрүүлэх (Earthquake early warning system болох “Газар хөдлөлтөөс амжиж анхааруулах систем”)-ийг нэвтрүүлэх. Үүнд:

1. Гамшиг судлалын үндэсний хүрээлэнгийн чиглэлээр Улаанбаатар хотын газар хөдлөлтийн тулгамдаж буй асуудлыг бусад Шинжлэх ухааны хүрээлэнгээс ирсэн зөвлөмж, судалгаанд үндэслэж цаашид авах арга хэмжээний тайлан боловсруулж олон нийтийн хүртээл болгох.

2. Хот, бүс нутгийн хөгжлийн судалгааны хүрээлэн чиглэлээр (Засгийн газрын 2024 оны 207 дугаар тогтоолоор нэмсэн): Улаанбаатар хотын өнөөгийн хотын барилга байгууламж, үйлдвэр үйлчилгээний газрууд, ШТС-ууд, химийн бодисын агуулах зэрэг газруудын стандартын хэмжээ, цаашид мөрдөх хотын хөгжил, аюулгүй байдалтай уялдаж хийх арга хэмжээний зөвлөмж боловсруулах.

3. Геологийн хүрээлэнгийн чиглэлээр газар хөдлөлтийн идэвхтэй хагарлуудыг орчмын геологийн бүрэн судалгааг хийж, тогтвор муутай хөрс, чулуулгийн даацын хэмжээг гаргах.

4. Дулааны, техник, үйлдвэрлэлийн экологийн хүрээлэнгийн чиглэлээр (Засгийн газрын 2021 оны 299 дүгээр тогтоолоор нэмсэн): Улаанбаатар хотын өвлийн улирлын дулааны хэрэгцээг хангадаг ТЭЦ-3, ТЭЦ-4, Амгалан ДС-аас гадна бусад эх үүсвэрийн дулааны шугамын насжилт, хэдий хэмжээний газар хөдлөлтөд тэсвэртэй талаарх судалгааг гаргах. Цаашид авах арга хэмжээний зөвлөмж боловсруулах.

Ашигласан материал

Монгол Улсын Засгийн газрын. (2017).

Гамшигийн эрсдэлийг бууруулах Сендайн үйл ажиллагааны хүрээг Монгол Улсад хэрэгжүүлэх дунд хугацааны стратеги (206-р тогтоол). Улаанбаатар.

Одон орон судлалын хүрээлэн. (2020).

Газар хөдлөлт гэж юу вэ? Улаанбаатар: Одон орон судлалын хүрээлэн.

Онцгой байдлын ерөнхий газрын Гамшиг судлалын хүрээлэн. (2011). *Монгол*

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ САХИУЛАХ УЙС

орны газар хөдлөлтийн эрсдэлийн үнэлгээ. Улаанбаатар: Гамшиг судлалын хүрээлэн.

Одон орон геофизикийн хүрээлэн. (2020).

Одон орон геофизикийн хүрээлэнгийн тайлан. Улаанбаатар: Одон орон геофизикийн хүрээлэн.

Одон орон геофизикийн хүрээлэн. (2020).

Газар хөдлөл судлах сектор. Улаанбаатар: Одон орон геофизикийн хүрээлэн.

Одон орон геофизикийн хүрээлэн. (2024).

Газар хөдлөл судлах сектор.

Улаанбаатар: Одон орон геофизикийн хүрээлэн.

Одон орон геофизикийн судалгааны төв. (2014). Геофизикийн газар хөдлөл судлалын салбарын мэдээлэл.

Earthquake Monitoring Center. (n.d.). Retrieved from www.earthquake.usgs.gov/mn

Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан. (n.d.). Retrieved from www.1212.mn

ГАМШГААС ХАМГААЛАХ СУРТАЛЧИЛГААНЫ УЛСЫН АЛБАНЫ ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛД ХИЙСЭН ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS OF THE CURRENT STATE OF THE PUBLICITY OFFICE OF DISASTER PREVENTION

Б.Цэнд*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Онцгой байдал-гамшиг судлалын магистрант, ахмад
Capt. Tsend B, MA Scholar in Emergency-Disaster Studies, University of Internal Affairs

*Хариуцлагатай зохиогч: b.tsend0606@gmail.com

Хураангуй: Улсын хэмжээнд гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааг гурван түвшинд зохион байгуулж байна. Харин хэрэгжүүлэлтийн хувьд Монгол Улсын Засгийн газар, Улсын онцгой комисс, Онцгой байдлын байгууллага нь гамшигтай тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр мэргэжлийн зөвлөгөө, заавар, мэдээ мэдээллээр хангах чиг үүрэгтэйгээс гамшгаас хамгаалах сурталчилгааны албаны үйл ажиллагаа, хэрэгжүүлэх арга хэмжээ, бүтцийн талаар судалсан судалгааны материал төдийлөн судлагдаагүй байгаа нь анхаарал татаж байна.

Иймд энэхүү сэдвийг сонгон, холбогдох эрх зүйн баримт бичгүүдэд дүн шинжилгээ хийж, сайжруулах арга замын талаар саналаа боловсруулан улсын хэмжээнд зохион байгуулагдаж буй гамшгаас хамгаалах улсын албадын гамшигтай тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх сургалт, сурталчилгааны онцлог, хэрэгжүүлэх чиг үүргийн өнөөгийн байдалд шинжилгээг одоогийн мөрдөгдөж буй эрх зүйн баримт бичигт үндэслэн явууллаа. Цаашид энэхүү салбарын эрх зүйн асуудлыг шийдвэрлэснээр гамшгаас хамгаалах сурталчилгааны албанд харьяалагдах яам, агентлаг, нийслэл, аймгийн Засаг даргын тамгын газрын хэвлэл мэдээлэл хариуцсан алба, мэргэжилтнүүдийн хамтын ажиллагаа сайжирч, гамшгийн мэдээ, мэдээлэл иргэд, аж ахуйн нэгжид үнэн зөв, шуурхай хүргэгдэх нэгдсэн тогтолцоо бий болох юм.

Abstract: Disaster prevention activities are organized at three levels in Mongolia. However, in terms of implementation, it is noteworthy that research materials on the activities, implementation measures, and structure of disaster prevention and awareness-raising services have not been studied much, as the Government of Mongolia, the State Emergency Commission, and the Emergency Management Agency are responsible for providing professional advice, guidance, and information in the field of disaster prevention and control.

Therefore, this paper focuses on an analysis of relevant legal documents regarding the current status of the characteristics and implementation functions of disaster prevention and training, awareness-raising, and implementation of disaster management by state disaster protection agencies nationwide.

By resolving legal issues in this field, the cooperation among personnel in ministries, agencies, the media offices of the capital and Province Governor's Offices with experts affiliated with the disaster prevention and awareness service will be enhanced. A unified system for accurately and promptly delivering disaster news and information to citizens and businesses will be created.

Түлхүүр үг: Чиг үүрэг, зохион байгуулалт, дүн шинжилгээ, сайжруулалт

Keywords: Functions, organization, analysis and improvement

Үндэслэл

Монгол Улсын Засгийн газраас 2015 оны 303 дугаар тогтоолоор баталсан “Гамшгийн эрсдэлийг олон нийтийн

оролцоотой бууруулах үндэсний хөтөлбөр”-т 2023 оны 78 дугаар тогтоолоор өөрчлөлт оруулсантай холбогдуулан тус заалтын хэрэгжилтийг хангах хүрээнд

Дотоод хэргийн их сургууль

Гамшгаас хамгаалах сурталчилгааны албаны өнөөгийн байдалд дүн шинжилгээ хийлээ.

Тус хөтөлбөрийн 3.2.9-д "Олон нийтийн хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр гамшигийн эрсдэлийг бууруулах, урьдчилан сэргийлэх сэрэмжлүүлэг мэдээлэл, сургалт, сурталчилгааг сар бүрийн сүүлийн долоо хоногийн пүрэв гарагт тодорхой давтамжтайгаар нийтэд түгээх" хэмээн өөрчлөлт орсон(Монгол Улсын Засгийн газар, 2015).

Түүнчлэн гамшиг, осол, аюул тохиолдсон үед иргэдийг үнэн, зөв мэдээллээр хангах, эрсдэлээс сэргийлэх, зөвлөгөө, мэдээлэл өгөх чиг үүргийг Гамшгаас хамгаалах Сурталчилгааны алба гүйцэтгэхээр дүрэмд тусгасан. Гэвч өнөөг хүртэл шаардлагад нийцэхгүй, үйл ажиллагаа нь тогтмол бус, албаны бүрэлдэхүүний мэдлэг, мэдээлэл дутмаг, харилцан ажиллагаа хангалтгүй байна.

Гамшгаас хамгаалах Сурталчилгааны албаны өнөөгийн байдалд дүн шинжилгээ хийж, цаашид олон нийтэд мэдээлэл өгөх, шийдвэр гаргах түвшинд анхаарал хандуулах зорилгоор энэхүү өгүүллийг бичихээр зорьсон болно. Тус өгүүллийг бичихдээ Гамшгаас хамгаалах тухай хууль, Гамшгаас хамгаалах улсын албаны нийтлэг журам, Гамшгаас хамгаалах Сурталчилгааны албаны төлөвлөгөөг харьцуулан судаллаа.

Гамшгаас урьдчилан сэргийлэх болон гамшиг, ослын үеийн мэдээ, мэдээллийг олон нийтэд хүргэх арга хэмжээ нэгдсэн нэг тогтолцоотой, зохион байгуулах арга замтай байх нь гамшиг, ослын үеийн олон нийттэй харилцах мэдээллийн харилцааны үед үүсэж болзошгүй асуудлаас урьдчилан сэргийлэх, богино хугацаанд хариу арга хэмжээ хэрэгжүүлэх боломж бүрдэнэ.

Үндсэн хэсэг

Гамшгаас хамгаалах сурталчилгааны албаны эрхзүйн орчин

Анх гамшгаас хамгаалах албыг БНМАУ-ын Сайд нарын зөвлөлийн 1967 оны гуравдугаар сарын нэгний өдрийн 42 дугаар "Иргэний хамгаалалтын албадыг байгуулах тогтоол"-оор байгуулж байжээ (Базаррагчаа, 2023).

Гамшгаас хамгаалах албаны үйл ажиллагаа нь Гамшгаас хамгаалах тухай хуулийн 33 дугаар зүйл, Засгийн газрын 2018 оны 11 дүгээр сарын 21-ний өдрийн 347 дугаар тушаалаар батлагдсан "Гамшгаас хамгаалах улсын албаны ажиллах нийтлэг журам"-аар тус тус зохицуулагдаж байна.

Гамшгаас хамгаалах тухай хуулийн 22.6-д "Салбар дундын гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааг шуурхай зохион байгуулах, уялдуулан зохицуулах, мэдээ, мэдээлэл солилцох, хүч хэрэгсэл, нөөцийг оновчтой хуваарилах зорилгоор төрийн захиргааны төв болон нутгийн захиргааны байгууллага, холбогдох бусад байгууллагыг түшиглэн гамшгаас хамгаалах орон тооны бус Улсын албыг Онцгой байдлын байгууллагын Засгийн газрын гишүүн, аймаг, сум, нийслэл, дүүрэгт орон нутгийн албыг тухайн шатны Засаг даргын шийдвэрээр байгуулна" хэмээн заасны дагуу улсын хэмжээнд нийт 12 албыг байгуулж, чиг үүргийг нь тодорхойлсон бөгөөд хуулийн зүйл, заалтад гамшгаас хамгаалах сурталчилгааны албаны чиг үүрэг хэрхэн тусгасан талаар авч үзье.

Гамшгаас хамгаалах сурталчилгааны албаны чиг үүрэг

Гамшгаас хамгаалах тухай хуульд анх 2003 онд улсын албадын чиг үүрэг 12 байсан бол 2017 оны шинэчилсэн найруулгаар 15, 2021 оны нэмэлт, өөрчлөлтөөр 16 болгон нэмэгдүүлсэн байна (Ууганбаяр&Чимэдцэрэн, 2023). Гамшгаас хамгаалах Сурталчилгааны улсын албаны чиг үүргийг Засгийн газрын Хэрэг эрхлэх газрын дэд дарга даргалж, Засгийн газрын хэрэг эрхлэх газрыг түшиглэн үйл ажиллагааг нь хэрэгжүүлэхээр тусгажээ.

№	Сурталчилгааны албаны чиг үүрэг	Гамшигийн өмнө	Гамшигийн үед	Гамшигийн дараа
---	---------------------------------	----------------	---------------	-----------------

1	Гамшгийн тухай зарлан мэдээллийн болон сэрэмжлүүлэг дохио, мэдээллийг дамжуулах арга хэмжээг зохион байгуулах			
2	Гамшгаас урьдчилан сэргийлэх, аврах, хор уршгийг арилгах арга хэмжээний явц, байдлын тухай мэдээ, мэдээллийг хүн амд тайлбарлан таниулах			
3	Улсын албадаас гамшгаас урьдчилан сэргийлэх, хамгаалах арга хэмжээний тухай бэлтгэсэн ухуулга сурталчилгааг хүн амд шуурхай хүргэх			
4	Засгийн газрын шийдвэрийг нийтэд мэдээлэх			
5	Гамшгаас урьдчилан сэргийлэх, аврах, хор уршгийг арилгах арга хэмжээний талаарх нөхцөл байдлыг мэдээлэх			
6	Гамшгийн нөхцөл байдлын мэдээлэл цуглуулах			

Хүснэгт-1: “Гамшгаас хамгаалах тухай хууль”-д заасан чиг үүргийг гамшгийн гурван түвшинд авч үзвэл:

Дээрх хүснэгтээс дүгнэхэд Гамшгаас хамгаалах Сурталчилгааны улсын алба нь зургаан чиг үүрэгтэй. Үүнээс урьдчилан сэргийлэх, эрэн хайх, аврах, хойшлуулшгүй сэргээн босгох үйл ажиллагааг нийтлэгээр зохион байгуулахаар тусгагдсан ч нарийвчилсан болон цаг үеийн нөхцөл байдалтай холбогдуулан зайлшгүй авч хэрэгжүүлэх чиг үүргийг тодорхойлоогүй байна.

Харин Гамшгаас хамгаалах тухай хуулийн 33 дугаар зүйлээс гадна Засгийн газрын 2018 оны 11 дүгээр сарын 21-ний өдрийн 347 дугаар тушаалаар батлагдсан “Гамшгаас хамгаалах улсын албаны ажиллах нийтлэг журам”-ын 2.1-т Улсын алба дараах үүргийг хэрэгжүүлэхээр заасан. Эдгээр үүргүүд Гамшгаас хамгаалах Сурталчилгааны албаны төлөвлөгөөнд хэрхэн тусгагдсаныг хүснэгтээр харууллаа.

№	Албадын үүрэг	Сурталчилгааны албаны төлөвлөгөөнд тусгагдсан байдал
1	Улсын албаны бүрэлдэхүүн, техник, хэрэгслийн бэлэн байдлыг хангах;	Сурталчилгааны улсын алба нь 2018 онд анх Гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөөг батлуулж, 2023 онд шинэчилсэн байна. Тус төлөвлөгөөнд Гамшгаас хамгаалах сурталчилгааны улсын алба нь орон тооны бус штабын томилгоот 7 гишүүн болон бусад ажилтан буюу Засгийн газрын ХМОНХГ 9 мэргэжилтэн нийт 16 хүний бүрэлдэхүүнтэй. Мөн яамд, харьяа газар агентлаг, нийлэлийн ЗДТГ, аймгуудын хэвлэлийн алба, нэгж, МҮОНРТ, гэрээт хэвлэл мэдээллийн байгууллагын хүн, хүч болон явуулын станц, шууд дамжуулалтын төхөөрөмж зэрэг техник хэрэгслийг газар хөдлөлтийн гамшгийн үед мэдээлэл түгээх, дамжуулахад дайчлан ашиглах боломжтой.
2	Шаардлагатай бол Онцгой байдлын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага, бусад албадтай хамтран ажиллах төлөвлөгөө боловсруулж, Онцгой байдлын асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүнээр батлуулах;	
3	Гамшгийн эрсдэлийн үнэлгээг эрх бүхий байгууллагаар хийлгэх, үнэлгээнд үндэслэн гамшгийн эрсдэлийг	Гамшгаас хамгаалах сурталчилгааны улсын албаны байр буюу Төрийн ордон нь Улаанбаатар хотын төв хэсэгт байрладаг учир зам, харилцаа холбоо, дулаан хангамж зэрэг дэд бүтэц сайн хөгжсөн. Гамшиг, ослын үед аврах анги,

МОНГОЛЫН
Дотоод Асуудалын
Төрийн Газар

МОНГОЛ УЛСЫН ЗАСГИЙН ГАЗРЫН
ХҮҮЛЬ САХИУЛАХҮЙ

	бууруулах арга хэмжээг төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, мэдээ, тайлан гаргах;	шуурхай албаны машин ирэхэд саадгүй. Мөн дөрвөн давхар буюу харьцангуй намхан, ойролцоо өндөр барилга цөөн, Сүхбаатарын талбай зэрэг сул талбай ихтэй, аюул, ослын үеийн гарц тодорхой. НОБГ-ын Төрийн ордны Онцгой байдлын албанаас гамшгийн бэлэн байдлыг хангах, гамшгийн үед албан хаагчдыг чиглүүлэх, удирдан зохион байгуулахад дэмжлэг үзүүлэх боломжтой.
4	Гамшгаас хамгаалах чиглэлээр тушаал, албан даалгавар, удирдамж гаргах, биелэлтийг шалгах, салбарын хүрээнд баримтлах дүрэм, журам, заавар боловсруулж батлах, хэрэгжүүлэх	
5	Засгийн газар, Улсын онцгой комисс, Онцгой байдлын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагыг мэргэжлийн зөвлөгөө, заавар, мэдээ мэдээллээр шуурхай хангах;	-Гамшгаас хамгаалах талаарх төрөөс баримтлах бодлого, хөтөлбөр, хууль, тогтоомжийг хэрэгжилтийг сурталчлах, -Газар хөдлөлтийн гамшиг тохиолдож онц байдал тогтоосон үед хэвлэл мэдээллийн байгууллагад мэдээллийг нэг урсгалаар хүргэх -Гамшгийн үеийн авран хамгаалах ажиллагаа болон гамшгийн дараах сэргээн босголтын үед иргэд, олон нийтийг цаг үеийн мэдээллээр түргэн шуурхай хангах
6	Гамшиг болон аюулт үзэгдэл, ослын үед салбарыг ажлын тусгай горим болон гамшгаас хамгаалах бэлэн байдлын зэрэгт шилжүүлэх, гамшгийн голомтын бүсэд хүч хэрэгслийг шуурхай томилон ажиллуулах;	Хэвлэл мэдээлэл хариуцсан удирдлага, ажилтнуудыг харьяа салбар, чиглэлээр нь мэдээлэл сурталчилгаа бэлтгэх, түгээх үйл ажиллагаанд дайчлан ажиллуулна.
7	гамшгийн голомтод үүрэг гүйцэтгэх албан хаагчдыг шаардагдах техник, материал хэрэгслээр хангах, ажиллах нөхцөлийг бүрдүүлэх.	Гамшгаас хамгаалах сурталчилгааны албаны үйл ажиллагааны онцлогт тохирсон тусгай төхөөрөмж нийслэлд 3, аймагт 4 байна. Үүнд: -Дрон - “Монголын төмөр зам” ХХК, БХЯ-ны дэргэдэх “Соёмбо” редакц, Говь-Алтай, Завхан, Хөвсгөл аймгийн Хэвлэл мэдээлэл хариусан алба, нэгжид тус бүр нэг; -Шууд дамжуулалтын төхөөрөмж - ХХЕГ-ын Хэвлэл мэдээлэл, олон нийттэй харилцах алба, Баян-Өлгий аймгийн Төрийн үйлчилгээ мэдээллийн төвд тус бүр нэг байна.

Хүснэгт-2: “Гамшгаас хамгаалах улсын албаны ажиллах нийтлэг журам”-д заагдсан үүргийн хэрэгжилт

Дээрх хүснэгт 2-ыг дүгнэж үзвэл Гамшгаас хамгаалах Сурталчилгааны алба нь төлөвлөгөөгөө боловсруулахдаа газар хөдлөлт болсон тохиолдолд ажиллах хүн, хүчний судалгааг гаргаж, эрсдэлийн үнэлгээг хийлгэсэн нь бусад төрлийн гамшиг, ослын үед нэгдсэн зохион байгуулалттай ажиллах чиг үүрэг тодорхой бус. Албаны бүрэлдэхүүн буюу харьяа агентлаг, байгууллагуудын уялдаа холбоог хэрхэн хангах, хамтран ажиллах талаар заалт тусгаагүй байгаа зэрэг нь цаг, үеийн шаардлага, нөхцөл байдалтай уялдуулан төлөвлөгөөгөө шинэчлэх, чиг, үүргийг

нарийвчлан тусгах шаардлагатай байна гэж үзэж байна.

Монгол Улсын Засгийн газрын 2015 оны 10 дугаар сарын 16-ны өдрийн 416 дугаар тушаалаар батлагдсан “Гамшгийн аюулаас урьдчилан сэргийлэх, хор уршгийг арилгах, хойшлуулшгүй сэргээн босгох арга хэмжээний Монгол Улсын төлөвлөгөө”-д байгууллага хоорондын уялдаа холбоог хэрхэн хангах, гамшгаас хамгаалах албадын харилцан ажиллагааны зохицуулалтыг тусгасан байдаг.

Հայաստանի Հանրապետության

№	Аюулт үзэгдэл, ослын төрөл	Хэрэгжүүлэх арга хэмжээ	Удирдан зохион байгуулах	Дэмжлэг үзүүлэх	Сурталчилгааны улсын албанд хамаарах эсэх
1	Газар хөдлөлт	Хүчтэй газар хөдлөлт болсон үед иргэдэд гамшгийн аюулыг амжиж анхааруулах (Улаанбаатар хотоос 200-400 км тойрогт хүчтэй газар хөдлөлт болсон тохиолдолд)	ОБЕГ	ООГХ, хэвлэл мэдээллийн байгууллага, үүрэн холбооны оператор	-
		Иргэдэд гамшгийн тухай мэдээлэл хүргэх, дахин болж болзошгүй газар хөдлөлт болон гамшгаас урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр сэрэмжлүүлэх	ОБЕГ	ООГХ, хэвлэл мэдээллийн байгууллага, үүрэн холбооны оператор	
2	Хүний гоц халдварт өвчин	Хэвлэл мэдээллийн байгууллагаар зарлан мэдээлэх, сэрэмжлүүлэг мэдээлэл хүргэх	УОК	ЭМСЯ, ОБЕГ, МХЕГ, ЦЕГ, ТЕГ, НЗБ	+
		Гамшгийн нөхцөл байдлын талаарх мэдээллээр хангах	ЗГ-ын Хэвлэл мэдээлэл, олон нийттэй харилцах алба	МТШХХГ, ОБЕГ, МХЕГ	
3	Ган	-	-	-	-
4	Зуд	Зудын байдлын талаар мэдээлэл хүргэх	УОК, ХХААЯ	МТШХХГ, ОБЕГ, ЦУОШГ	-
5	Хүчтэй пасан болон шороон шуурга	Гамшгийн нөхцөл байдлын талаарх мэдээллээр хангах	ЗГ-ын Хэвлэл мэдээлэл, олон нийттэй харилцах алба	БОНХАЖЯ, ХХААЯ, НЗБ	+
6	Үер	Гамшгийн нөхцөл байдлын талаарх мэдээллээр хангах	ШШ	ЗГ-ын хэвлэл мэдээлэл, олон нийттэй харилцах алба	+
7	Мал, амьтны гоц халдварт өвчин	Гамшгийн нөхцөл байдлын талаарх мэдээллээр хангах	ЗГ-ын Хэвлэл мэдээлэл, олон нийттэй харилцах алба	МТШХХГ, ОБЕГ, МХЕГ	+
8	Ой, хээрийн гал түймэр	Гамшгийн нөхцөл байдлын талаарх мэдээллээр хангах	УОК, ОБЕГ	БОНХАЖЯ, МТШХХГ, ЦУОШГ, НЗБ	-
9	Объектын гал түймэр	-	-	-	-

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХҮЙ

10	Химийн хорт болон аюултай бодис, цацраг, цацраг идэвхт бодис алдагдах	-	-	-	-
----	---	---	---	---	---

Хүснэгт-3: Дээрх журамд зааснаар аюулт үзэгдэл, осол тохиолдсон үед Гамшгаас хамгаалах Сурталчилгааны албаны оролцоо хэр байгааг авч үзэхэд:

Дээрх 10 төрлийн аюул, осол тохиолдсон үед Сурталчилгааны алба хэрхэн дэмжлэг үзүүлэн ажиллах талаар ерөнхийд нь дүгнэхэд, мал, амьтны болон хүний гоц халдварт өвчин, хүчтэй цасан болон шороон шуурга, үерийн үед ажиллахаар тодорхойлсон байна. Бусад тохиолдолд УОК, ОБЕГ удирдан чиглүүлэхээр тусгажээ.

Гамшгаас хамгаалах улсын албадын болон сурталчилгааны албаны штабын бүтэц

“Гамшгаас хамгаалах улсын албаны ажиллах нийтлэг журам”-д дараах байдлаар Улсын албаны удирдлага буюу штабын бүрэлдэхүүнийг тодорхойлсон.

ГАМШГААС ХАМГААЛАХ УЛСЫН АЛБАНЫ УДИРДЛАГА (ШТАБ)-ЫН БҮРЭЛДЭХҮҮН

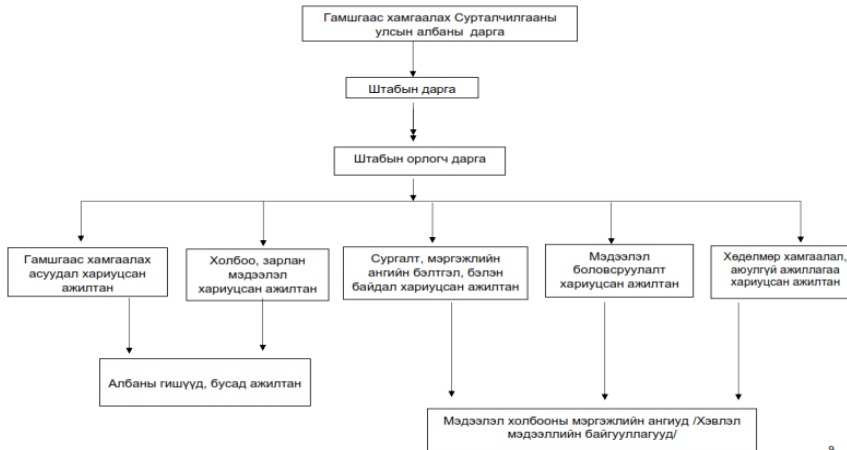
Зураг-1. Гамшгаас хамгаалах улсын албаны удирдлага, бүрэлдэхүүнийг харуулсан зураглал

Харин Гамшгаас хамгаалах Сурталчилгааны албаны төлөвлөгөөнд сурталчилгааны ажлын албаны дарга нь Засгийн газрын эрхлэх газрын дарга, штабын даргаар Засгийн газрын Хэвлэл мэдээлэл, олон нийттэй харилцах газрын дарга байна. Засгийн газрын 2022 оны 12 дугаар сарын 21-ний өдрийн 475 дугаар тогтоолоор Засгийн газрын Хэрэг эрхлэх газрын бүтцэд Хэвлэл мэдээлэл, олон нийттэй харилцах газар хамаардаг болсон. Тус газар нь үг, илтгэлийн хэлтэс, цахим мэдээллийн хэлтэс, сонин, хэвлэлийн хэлтэс, контент боловсруулах хэлтэс, гадаад, мэдээ, сурталчилгааны хэлтэс, иргэд, олон нийттэй харилцах 11-11 төв гэсэн бүтэцтэйгээр үйл ажиллагаа явуулж

байна. Түүнээс гадна сайд, яамдын Төрийн нарийн бичгийн дарга, агентлагийн дарга нар, Ерөнхий сайдын эрхлэх асуудлын хүрээний агентлагийн удирдлага, холбогдох байгууллага, түүний удирдлага болон хэвлэл мэдээллийн байгууллага, Хэрэг эрхлэх газрын зохион байгуулалтын бүтцийн нэгжүүд, сайд нарын хэвлэлийн төлөөлөгчид хамаардаг юм.

Гамшгаас хамгаалах Сурталчилгааны улсын албаны төлөвлөгөөг Монгол Улсын Шадар сайдын 2013 оны 52 дугаар тушаалын дагуу 2018 онд боловсруулсан бол 2023 онд шинэчлэн баталсан ч чиг үүрэг, үйл ажиллагаанд өөрчлөлт ороогүй зөвхөн баталсан албан тушаалтан, дарга нь солигдсон байна.

2.4. Гамшгаас хамгаалах Сурталчилгааны улсын албаны штабын бүтэц

Зураг-2. Гамшгаас хамгаалах Сурталчилгааны улсын штабын бүтцийг харуулсан зураглал

Гамшгаас хамгаалах сурталчилгааны улсын албаны Гамшгаас хамгаалах бэлэн байдлын үзлэгийг МҮОНРТ-д 2019 онд зохион байгуулсан байна. Тус үзлэгээр Гамшгаас хамгаалах Сурталчилгааны улсын алба, Монголын үндэсний олон нийтийн радио, телевизийн гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөөтэй танилцахад Засгийн газрын 2018 оны 347 дугаар тушаалаар батлагдсан “Гамшгаас хамгаалах улсын албаны ажиллах нийтлэг журам”-ын 1.3, 2.1.4-т зааснаар штаб байгуулсан тушаал гаргаагүй, гамшгаас урьдчилан сэргийлэх, эрсдэлийг бууруулах болон сэргээн босгох, нүүлгэн шилжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэлээр төлөвлөөгүй, Гамшгаас хамгаалах тухай хуулийн 33 дугаар зүйлийн 33.2-т заасан гамшгаас хамгаалах асуудал хариуцсан орон тооны албан хаагч томилоогүй, гамшгаас хамгаалах мэдээлэл сурталчилгааны тусгай зориулалтын мэргэжлийн ангийн төлөвлөгөөг байгууллагын гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөөтэй хамтагдан боловсруулсан зэрэг дутагдалтай байна (ОБЕГ, 2019). Үүнээс хойш өнөөг хүртэл буюу таван жилийн хугацаанд бэлэн байдлын үзлэгийг зохион байгуулаагүй байна.

Дүгнэлт

Тохиолдож болзошгүй аюулт үзэгдэл, ослоос урьдчилан сэргийлэх, бэлэн байдлыг хангах, эрсдэлийг бууруулах, аврах, хор уршгийг арилгах,

хойшлуулшгүй сэргээн босгох арга хэмжээг эрхэлсэн салбарын хэмжээнд олон нийтэд сурталчлан таниулах зорилготой Гамшгаас хамгаалах сурталчилгааны алба нь Гамшгаас хамгаалах хуулийн хүрээнд хэрэгжүүлэх чиг үүрэг хангалтгүй байна.

Чиг үүргийн дагуу ажиллах бэлтгэл, бэлэн байдал хэр хангагдсан нь тодорхой бус буюу хэрэгжүүлэх холбогдох дүрэм, журам, зааврыг холбогдох байгууллагаар батлуулаагүй.

Гамшгийн гурван шатанд болоод Монгол оронд зонхилон тохиолддог аюулт үзэгдэл, ослын үед хэрэгжүүлэх төлөвлөгөөг нарийвчлан гаргаагүй буюу тодорхой бус байна.

Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах үндэсний зөвлөл, Онцгой комиссын хурал, үйл ажиллагаанд тогтмол төлөөллөө оролцуулдаг ч авч хэрэгжүүлж байгаа арга хэмжээ нь дутмаг буюу хангалтгүй.

Сурталчилгааны албаныхаа чиг үүрэг, авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээний талаар ажилтан, алба хаагчид нь мэдээлэлгүй байна. Мөн салбарын онцлогт нийцүүлэн гамшгаас хамгаалах албаны бүрэлдэхүүнийг тогтоох, мэргэжлийн ангийг байгуулах, сургалт, дадлагыг зохион байгуулаагүй байна.

Гамшгаас хамгаалах Сурталчилгааны албаны чиг үүргийг тодорхойлохдоо цаг үеийн нөхцөл байдалтай нийцээгүй буюу гамшиг, ослын төрөл бүрт хэрэгжүүлэх арга хэмжээ

байхгүй байгаа нь байгууллага хоорондын уялдаа холбоог хангах нөхцөл бүрдэхгүй байна.

Гамшгаас урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг тухайлсан салбарууд өөрийн чиг үүргийн хүрээнд хэрэгжүүлдэг ч нэгдсэн зохион байгуулалт, удирдлага, зөвлөн туслах үйлчилгээ дутмаг байна.

Санал

Улсын болон аймаг, дүүргийн Гамшгаас хамгаалах сурталчилгааны албаны төлөвлөгөөг цаг, үеийн нөхцөл байдалтай холбогдуулан шинэчлэх, авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээг тодорхой болгох.

Гамшгаас хамгаалах тухай хуулийн 51 дүгээр зүйлийн 5.1-т заасны дагуу гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааны санхүүжилтийг төсөвлөж зарцуулахад бодлогоор дэмжих.

Гамшгаас хамгаалах бэлэн байдлын үзлэгийг тогтмол зохион байгуулж, гамшгаас хамгаалах асуудал хариуцсан орон тооны албан хаагчийг томилж, үйл ажиллагааг нь идэвхжүүлэх, мэргэжлийн ангийн бүрэлдэхүүн, ажилтан, албан хаагчдын гамшгийн үед ажиллах мэдлэг дадлагыг дээшлүүлэх сургалт дадлагыг тогтмолжуулах.

Олон улсын туршлага, аргагүйгээс суралцах, өөрийн орны онцлог, үйл ажиллагаа, хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийн өнөөгийн байдалд тулгуурлан нэвтрүүлэх, түүнийг хэрэгжүүлэх боловсон хүчнийг үе шаттайгаар сургаж, дадлагажуулах.

Гамшгийн эрсдэлийг буруулах үндэсний болон орон нутгийн зөвлөлийн үйл ажиллагаанд тогтмол хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааг тусгах. Саналыг хэрэгжүүлэхэд бодлогоор дэмжих.

Гамшгаас хамгаалах сурталчилгааны албаны үйл ажиллагаагаар дамжуулан олон нийтийн оролцоог нэмэгдүүлэх, иргэдийг сургаж, дадлагажуулах.

Олон нийтэд зориулсан танин мэдэхүйн урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ, зөв дадал, зуршилтай болгох үзэлд төлөвшүүлэх аян, арга хэмжээг улс орон даяар зохион байгуулах.

Олон улсад ашиглаж байгаа гамшиг, ослын үеийн эрсдэлийн мэдээллийн харилцааг нэвтрүүлж, хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааг өөрийн орны онцлогт тохируулан нутагшуулах.

Гамшиг, осол тохиолдсон үед байгуулагдан ажиллаж байгаа “УОК-ын Шуурхай штаб”-ын бүрэлдэхүүнд Гамшгаас хамгаалах улсын албыг татан оролцуулах, хамтран ажиллах бүтцийг бий болгох шаардлагатай байна.

Ашигласан материал

Монгол Улсын Их Хурал. (2017). *Гамшгаас хамгаалах тухай хууль*. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл, 2017(18). Улаанбаатар.

Монгол Улсын Засгийн газар. (2018). *Гамшгаас хамгаалах улсын албаны ажиллах нийтлэг журам (347-р тогтоол)*. Улаанбаатар.

Монгол Улсын Засгийн газар. (2015). *Гамшигийн аюулаас урьдчилан сэргийлэх, аврах, хор уршгийг арилгах, хойшлуулжгүй сэргээн босгох арга хэмжээний Монгол Улсын төлөвлөгөө (416-р тогтоол)*. Улаанбаатар.

Онцгой байдлын ерөнхий газар. (2018, 2023). *Сурталчилгааны ажлын төлөвлөгөө*. Улаанбаатар.

Онцгой байдлын ерөнхий газар. (2019). *Гамшгаас хамгаалах бэлэн байдлын үзлэг зохион байгуулсан тухай илтгэх хуудас*. Улаанбаатар.

Базаррагчаа, С. (2023). *Гамшигийн эрсдэлийн удирдлага* (Гарын авлага).

Ууганбаяр, Б., & Чимэдцэрэн, П. (2023). Газар хөдлөлтийн гамшгийн үеийн удирдлага, зохицуулалтын өнөөгийн байдалд хийсэн шинжилгээ. *Гамшиг судлал инновац сэтгүүл*, 2023(1).

УСАНД ЭРЭН ХАЙХ, АВРАХ АЖИЛЛАГААНЫ АРГА ЗҮЙ, ОЛОН УЛСЫН ТУРШЛАГА

INTERNATIONAL EXPERIENCE AND METHODOLOGY OF SEARCHING AND RESCUEING IN WATERS

Б.Ганзагас*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Эрдэм шинжилгээний хүрээлэнгийн Гамшиг судлалын төвийн эрдэм шинжилгээний ажилтан-багш, ахмад

Capt. Ganzagas B, Scientific Researcher-Lecturer, Center for Disaster Study, Research Institute, University of Internal Affairs

С.Мөнгөншагай

Дотоод хэргийн их сургуулийн “Ахлагч” мэргэжлийн боловсролын сургуулийн Онцгой байдлын албаны тэнхимийн ахлах багш, хошууч

Maj. Mungunshagai S, Lecturer, Department of Emergency Management, Non-Commissioned Officer's School, University of Internal Affairs

*Хариуцлагатай зохиогч: ganzagas615@gmail.com

Хураангуй: Манай оронд байгалийн үзэгдэл, оршин буй газар зүйн тогтцоос хамаарч, ган, зуд, үер ус, шороон болон цасан шуурга, ой хээрийн болон объектын түймэр, цөлжилт, хэт халалт, хүйтрэл зэрэг байгалийн гамшиг ихээхэн тохиолддог. Усны ослын эрсдэлийг бууруулах судалгааны ажлын үр дүн” тайланд доктор, дэд хурандаа Ч.Мэндэлмаа (2021), Монгол Улсын хэмжээнд 2016-2021 оны хооронд эрэгтэй 488, эмэгтэй 39, нэг жилд дунджаар эрэгтэй 82, эмэгтэй найман хүн жил бүр усны ослоор нас барж байна гэсэн тоон судалгааг “Усны ослын эрсдэлийг бууруулах судалгааны ажил”-даа дурдсан байна.

Үүнийг үзэхэд үер усны аюулын үед ажиллах Онцгой байдлын байгууллагын аврах анги, салбарын усчин аврагч нарыг бэлтгэх, аврах үйл ажиллагааг өргөжүүлэх нь бодит шаардлага бий болж байна гэж дүгнэлт гаргалаа.

Abstract: In our country, depending on natural phenomena and existing geographical conditions, natural disasters such as drought, dzud, floods, mud and snowstorms, forest and field fires, desertification, overheating, and cold occur frequently. In the report “Results of Research on Reducing the Risk of Water Accidents”, Dr., Lieutenant Colonel Ch. Mendelmaa (2021) mentioned in his “Research on Reducing the Risk of Water Accidents” that 488 men and 39 women died in water accidents in Mongolia between 2016 and 2021, an average of 82 men and eight women per year.

Abstract: In our country, depending on natural phenomena and existing geographical conditions, natural disasters such as drought, dzud, floods, mud and snowstorms, forest and field fires, desertification, overheating, and cold occur frequently. In the report “Results of Research on Reducing the Risk of Water Accidents”, Dr., Lieutenant Colonel Ch. Mendelmaa (2021) mentioned in his “Research on Reducing the Risk of Water Accidents” that 488 men and 39 women died in water accidents in Mongolia between 2016 and 2021, an average of 82 men and eight women per year. Considering this, it was concluded that there is a real need to train and expand rescue operations of the rescue units and branches of the Emergency Management Organization to work during flood threats.

Түлхүүр үг: Ус, аврах ажиллагаа, сургалт, бусад орны туршлага

Key words: Water, rescue operations, training, experiences of other countries

Удиртгал

Олон улсын туршлагаас үзвэл, гамшиг осол тохиолдсон эхний үед эрэн

Урьдчилсан судалгаа

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠯᠤᠰ

хайх, аврах анги, салбарын бүрэлдэхүүн очихоос өмнө иргэн, иргэндээ анхны тусламжийг 30 орчим хувьд нь үзүүлсэн байдаг буюу гамшигт багахан гэмтэл авсан, хөнгөн нэрвэгдэгсдийг аврах үйл ажиллагааг гүйцэтгэдэг.

Ингэхдээ, манай улсын хувьд, уснаас эрэн хайх, аврах ажиллагааны төлөвлөгөөг баталж, үер, усны аюул, хэмжээ, ослын цар хүрээнээс хамаарч шаардагдах хүч хэрэгслийг нэмэгдүүлэх ажлыг хариуцан ажиллах, зохион байгуулах, бүхий л ажиллагааг Онцгой байдлын ерөнхий газрын даргын 2013 оны А/921 тоот тушаалын "Уснаас эрэн хайх, аврах ажиллагааг зохион байгуулах журам"-аар батлан, төв орон нутгийн Онцгой байдлын газрын дарга, захирагч нарт үүрэг болгон хэрэгжүүлсээр байна.

Харин үлдсэн олон зуун нэрвэгдэгсдийг тусгай хүчжүүлсэн мэргэжлийн бүрэлдэхүүн гүйцэтгэдэг болох нь тогтоогддог. Дээрх байдлаас үзвэл, эрэн хайх аврах анги, салбар, бүлгийн бүрэлдэхүүн нь уснаас нэрвэгдэгсдийг эрэн хайх, аврах үйл ажиллагааны арга тактик, арга зүйг боловсронгуй болгох нь зүй ёсоор тулгарч байна

Үндсэн хэсэг

Нэг. Усанд эрэн хайх, аврах ажиллагааны арга зүйн үндэс

Дэлхийн цаг агаар, экологийн дулаарлын улмаас далайн усны төвшин, цаг агаарын аюултай үзэгдлүүд ихсэж хур тунадасны хэмжээ ихээхэн өөрчлөгдөж байна.

Дэлхийд жил бүр усанд осолдож живсэн хүмүүсээс 400 мянга орчим хүн нас бардаг гэсэн тоон мэдээнээс харахад, энэхүү тоо нь нийт нас баралтын тоотой харьцуулахад, нэг цаг тутамд 40-45 орчим хүний амь үрэгдэж, тэдний долоон хувь нь хүүхдүүд байгааг 2020 оны статистик мэдээлэлд тусгасан нь ихэнхдээ ус гол мөрөн, далайтай ойр амьдардаг хүмүүс амь насаа алдаад байгааг эрдэмтдийн судалгааны ажлын баримт өгүүлж байна(Fox News, 2020). Эндээс усанд живж нас барах тохиолдол бүх улс оронд өндөр үзүүлэлттэй байдаг.

Монгол Улсын өргөн уудам нутаг дэвсгэрт өдөр бүр онцгой тохиолдлууд гардаг тул иргэдийг эрэн хайх, аврах, аврах ажиллагааг яаралтай зохион байгуулах, газрын тос, газрын тосны бүтээгдэхүүн, химийн аюултай бодис асгарах, тусгай зориулалтаар уснаас аврах ажиллагаа явуулах шаардлагатай болдог (ОХУ-ын Онцгой байдлын яам, 2019).

Усанд осолдсон хүмүүсийн нас баралт манай улсын хувьд ноцтой асуудал байсаар байгааг, усанд осолдогчийн тоо сүүлийн 5 жилийн дунджаар 90 орчим хүний амийг авсан гэх тоон мэдээг хэвлэл, мэдээллийн хэрэгслээр ард түмэнд анхааруулга дохио, сэрэмжлүүлгийг өгсөөр байна.

Эмгэнэлт явдалд хүргэж буй шалтгаан, нөхцөл байдлын дүн шинжилгээ хийхэд усан орчинд анхаарал болгоомжгүй, бага насны хүүхдийг хараа хяналтгүй үлдээсэн, согтууруулах ундааны зүйл хэрэглэсэн үедээ ус, гол, мөрөнд осолдсон хүмүүсийн тоо ихэнх хувийг эзэлж байна. Ийм тохиолдлын дөрөвний нэг нь (чанар муутай резинэн завь гэх мэт) ашиглах үед тохиолддог бөгөөд хүмүүсийн 10 гаруй хувь нь улирлын хүчтэй үер, үерийн үеэр нас бардаг.

Шуурга, усны урсгалын хүч, хүрхрээ, гүн, нам халуун хүйтний температур, эгц эрэг гэх мэт онцгой нөхцөл байдал нь хүмүүсийн үхэлд хүргэх шалтгаан болж, усанд эрэн хайх, аврах ажиллагаа нь багаж хэрэгслээр ямар түвшинд хангагдсанаас шалтгаалдаг нь анхаарал татдаг.

Урсгал усанд осолдсон нэрвэгдэгч усанд орсон газраас доош урсдаг. Усны урсгалд нэрвэгдэгч тогтож, болох сайр, нурсан эрэг, унасан модны мөчир, гуалин гэх мэт газруудад онцгой анхаарал хандуулж, усны мандлыг шалгаж үзэх шаардлагатай. Зарим газрыг эргээр шалгах нь илүү хялбар байдаг, шаардлагатай бол эрэлч нохойн бүрэлдэхүүн зохион байгуулж болно.

Усанд эрэн хайх аврах ажиллагааны арга зүйн үндсийг авч үзэхийн тулд юуны өмнө усны мөн чанар болон

хөвөх, живэх онолын үндсийг судлах нь зүйтэй юм.

Ус гэдэг нь H_2O гэсэн химийн томъёогоор илэрхийлэгдэх, устөрөгч, хүчилтөрөгчийн нэгдэл бүхий бодис юм. Ердийн нөхцөлд өнгө, үнэргүй. Бага зэрэг хөх ногоон туяа бүхий тунгалаг, шингэн төлөвтэй. Харин цельсийн $-1^{\circ}C$ хэмд хатуу (мөс), $100^{\circ}C$ хэмд хийн (уур) төлөвт орно. Дэлхий дээрх амьд организмуудын амьдралд чухал үүрэгтэй билээ. Дэлхий дээр жил бүр 500 мянган хүн усанд живж нас бардаг гэсэн судалгаа байдаг. Усанд живэлтээс амьд гарсан тохиолдол маш ховор боловч нас барсан тохиолдол олон зуугаараа байна. Хүн усан орчинд зүрхний үйл ажиллагаа, зүрхний хэмнэл алдагдаж амьсгалын зам бүтэх явцыг живэлт гэдэг. Живэх үйл явцын эсрэг тал нь хөвөлт юм. Иймд хөвөлтийн тухай авч үзье.

Ленинград хот буюу одоогийн Санкт-Петербург хотноо үйлдвэрлэсэн хэдэн түмэн морины хүч, олон арван мянган тонн усны багтаамжтай, таван тивийн хооронд ачаа тээвэрлэх зориулалттай аварга том хөлөг онгоцыг усанд тавих үед энэхүү ёслолын үйл ажиллагаанд уригдсан хүндэт зочны нэгний асуултад ерөнхий инженер хариулахдаа, “Та хөлгийн их бие дээрх тод улаан шугамыг харж байгаа биз. Тэр бол онгоцны далайд хөвөх үед усанд дүрэгдэх зааг” гэжээ.

Далайн том том хөлөг онгоцны усанд дүрэгдэх тийм заагийг маш нарийн тооцоолж гаргах аргыг эрдэмтэд, зохион бүтээгчид эртний Грекийн агуу суут их эрдэмтэн, физикч Архимедийн хуульд үндэслэж хийдэг юм гэжээ. Тэр бол шингэн ба хий нь дотроо агуулагдсан биед эгц дээш чиглэлтэй бөгөөд биеийн живсэн хэсгийн эзлэхүүнтэй тэнцүү эзлэхүүн бүхий хүчээр үйлчилнэ гэсэн хууль юм.

Хий шингэн дэх биеийн суурийн талбайг S гэвэл биеийг дороос нь $F = \Delta P \cdot s$ хүч түлхэнэ. Ингэснээр шингэн доторх бие мэдэгдэхгүй хөнгөрдөг. Энэхүү түлхэх хүчийг Архимедийн хүч гэдэг. Хий ба шингэн доторх биед үйлчилж байгаа Архимедийн хүч уул биеийн жингээс их

байвал тэр бие хөвөх бөгөөд эсрэг тохиолдолд живнэ.

Иймд биеийн хөвөх нөхцөл: $F_A > P$, живэх нөхцөл $F_A < P$ юм.

Живэлт бол хүмүүсийн амь нас, эд хөрөнгөд ноцтой хор уршиг үзүүлнэ. Живэлтээс урьдчилан сэргийлэх гол арга зам нь усанд сэлж сурсан байх явдал юм. Гүний усанд амьсгалын аппараттай, эсвэл шумбагч хөлөг онгоцны тусламжтайгаар үүрэг гүйцэтгэнэ. Ингэхдээ нуур, далайн гүнд судалгааны ажил хийх эсвэл гүнд живсэн хүн, ачаа тээш, машин тэрэг, хөлөг онгоцыг аврах үйл ажиллагааг явуулна.

Монгол орны хувьд 2010, 2011 онд ОБЕГ-ын дэд дарга, комиссар Д.Намсрай ОХУ-ын ОБЯ-тай хамтран олон улсад үүрэг гүйцэтгэх хэмжээнд “Нэг”, “Хоёр” одтой аврагч-шумбагч нарыг бодлогын түвшинд бэлтгэж эхэлсэн. ОБЕГ-ын даргын 2010 оны 11 дүгээр сарын 12-ны өдрийн А/487 дугаар тушаалаар Олон улсын ангиллын зэрэгтэй “Нэг” одтой аврагч-шумбагч бэлтгэх 12 хоногийн сургалтад төв орон нутгийн 16 алба хаагчийг хамруулан ОБЕГ, НҮБ-ийн төслийн нэгж, ОХУ-ийн ШУА-ийн Сибирийн салбарын нуур судлалын хүрээлэнгийн шумбалтын багш, К.А.Борисович, орчуулагч Р.Баяраа нарын бүрэлдэхүүн зохион байгуулсан.

Дараагийн сургалтыг 2011 оны 6 дугаар сарын 20-ны өдрийн А/284 дүгээр тушаалаар олон улсын ангиллын зэрэгтэй “Хоёр” одтой аврагч шумбагчийг бэлтгэх 15 хоногийн сургалтад мөн 16 алба хаагчийг давтан сургаж дадлагажуулсан түүхтэй.

Үргэлжлүүлэн 2010-2013 онуудад ОБЕГ-аас аврагч усчин шумбагчдын сургалтын гадаадад 50 гаруй алба хаагчдыг сургаж бэлтгэсэн байна. ОБЕГ-аас мэргэжлийн журам, заавар болон аврагч усчин-шумбагчдыг бэлтгэх тусгай хөтөлбөр, төлөвлөгөөг гаргах хэрэгцээ шаардлагын дагуу “Уснаас эрэн хайх, аврах ажиллагааг зохион байгуулах журам”-ыг боловсруулах ажлын хэсгийн бүрэлдэхүүнийг ОБЕГ-ын даргын 2013 оны 06 дугаар сарын 18-ны өдрийн А/469 дүгээр тушаалаар байгуулж ажилласан.

Тус ажлын хэсгийг ОБЕГ-ын дэд дарга, хурандаа Т.Бадрал ахалж, НОБГ-ын

МОНГОЛЫН
ЭРХСЭН
ХАМГААГАХ
МОНГОЛЫН
ЭРХСЭН
ХАМГААГАХ
МОНГОЛЫН
ЭРХСЭН
ХАМГААГАХ

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯ

Налайх дүүргийн ОБХ-ийн гамшгаас хамгаалах улсын ахлах байцаагч, хошууч Ц.Ганбат, АТА-ийн эрэн хайх аврах салбарын захирагч, ахлах дэслэгч, Б.Батбилэг, НОБГ-ын НАА-ийн аврагч, усчин ахлах ахлагч, Д.Отгондэмбэрэл, АТА-ийн эрэн хайх, аврах салбарын аврагч-усчин ахлах ахлагч, Ж.Баяртогтох, нарийн бичгийн даргаар Гамшгаас хамгаалах газрын шуурхай удирдлага, зохицуулалтын хэлтсийн мэргэжилтэн, ахлах дэслэгч Б.Ганболд нар гишүүдээр ажиллаж 2013 оны 12 дугаар сарын 20-ны өдрийн А/921 дүгээр тушаалаар Уснаас эрэн хайх аврах ажиллагааг зохион байгуулах журмыг ОБЕГ-ын даргаар батлуулсан.

Энэхүү журмаар уснаас эрэн хайх, аврах ажиллагааны зохион байгуулалтыг мэргэжлийн түвшинд Монгол улсын нөхцөл байдал, олон улсын ажиллагаатай уялдуулан боловсруулсны дээр аврагч-усчин шумбагчдыг анхан дунд дээд гүнзгий болон олон улсын ангиллын “Нэг” , “Хоёр” , “Турван” одтой тусгай бэлтгэл үе шат дамжсан хөтөлбөртэй байх зэрэг зохицуулалтыг бүрдүүлж өгснөөрөө онцлог болсон.

Усан дор шумбах анхны аппаратыг 1538 онд Испанийн Толедо хотноо бүтээж Тахо гол дээр туршиж үзсэн байна.

1660 онд Германы физикч И.Х.Штурм, 1717 онд Английн одон орон судлаач, геофизикч Э.Галлей илүү төгөлдөр усанд шумбагч аппаратыг бүтээжээ. Галлейн шумбагч хэдийгээр модон байсан ч 20 метр хүртэлх гүнд орж агаарыг гаргах тусгай нүхээр хангагдсан юм. 1719 онд Москва орчмын тосгоны тариачин Ефим Никонов бие даасан усанд шумбагч төхөөрөмж санал болгосон бөгөөд түүнийгээ "Нууц онгоц" хэмээн нэрлэжээ.

1930 онд Оросын усан шумбагчид 100-110 метрийн гүнд орж чаддаг болсон юм. Харин одоо бол усан шумбах зориулалттай скафандр хүнд 200 метр хүртэл гүнд нэвтрэх боломжийг олгодог. Их хүнд костюм нь аврах, засварын болон бусад ажил гүйцэтгэхэд зориулагдсан байдаг.

Тэнгис болон далайг судлаачдад хөнгөн шумбагч аппарат хэрэгтэй бөгөөд

тэр нь хөдөлгөөнт чанарыг олгож өгөх ёстой юм.Тиймээс л аквалангийг 1940-өөд оны дундуур анх Францын инженерүүд санаачлан бүтээсэн байна.

Аливаа гамшиг, ослын үед аврах, эрэн хайх ажлыг гүйцэтгэх зайлшгүй шаардлага гардаг билээ. Тийм учраас усчин аврагч, аврах, эрэн хайх ажиллагааны удирдлага болон түүнийтэй холбоотой нэр томъёог мэдэж байх зүйтэй юм.

“Аврагч-усчин” гэж уснаас эрэн хайх, аврах ажиллагааг гүйцэтгэх мэдлэг, дадлага бүхий бэлтгэгдсэн албан хаагчийг (Онцгой байдлын ерөнхий газар, 2013, 2.1.4 заалт) хэлэх бөгөөд “Ажиллаж буй шумбагч” гэж шумбалтын ажиллагааны даалгаврыг гүйцэтгэж буй аврагчийг (Онцгой байдлын ерөнхий газар, 2013, 2.1.5 заалт) хэлнэ.

“Анги, салбарын захирагч (аврах ажиллагааны ахлах удирдагч)” гэж анги, салбарыг удирдах эрх бүхий мэргэшсэн албан хаагчийг; “Аврах бүлгийн дарга (аврах ажиллагааны удирдагч)” гэж үүссэн цагийн байдлыг үнэлж дүгнэх, эрэн хайх, аврах, учирсан хор уршгийг арилгах, хойшлуулшгүй сэргээн босгох арга хэмжээг шуурхай удирдлага, зохицуулалтаар хангах эрх бүхий мэргэшсэн албан хаагчийг хэлнэ гэж заасан байдаг.

“Эрэн хайх, аврах ажиллагаа” гэж голомтын бүсэд хүн ам, мал, амьтан, эд хөрөнгө, түүх, соёлын дурсгалт зүйлийг эрэн хайх, аврах, нэрвэгдэгсдэд анхны тусламж үзүүлэх арга хэмжээг (Гамшгаас хамгаалах тухай хууль, 4.1.10 заалт) хэлнэ гэжээ.

“Аврах ажил” гэж гамшгийн аюулын үед хүний амь нас, эд хөрөнгө, үнэт зүйлсийг аврах, байгаль орчинд учруулах аюул, хөнөөлийн хүчин зүйлсийг таслах буюу сааруулах улмаар хамгийн бага түвшинд хүртэл бууруулах ажиллагааг хэлнэ (Цэдэв нар, 2012, х. 105).

“Аврах ажлын удирдлага” гэж тухайн объект, орон нутаг, улс оронд гэнэт бий болсон аюул, осол, сүйрэл тохиолдсон үед дээд байгууллагаас томилогдсон мэргэжлийн хэсэг, баг, бүлэг буюу энэ ажлыг өдөр тутмын удирдлагаар хангаж

байдаг мэргэжлийн газар, хэлтсийн шуурхай үйл ажиллагааг хэлнэ.

Гамшиг, ослын үед аврах ажлыг амжилттай гүйцэтгэх нэг чухал үндэс нь удирдлага мөн. Аврах ажлын удирдлага нь аврах ажлыг зохион байгуулж, уялдуулан зохицуулж, удирдан хэрэгжүүлнэ. Аврах ажлын удирдлагын гол зорилго нь аврах иж бүрэн арга хэмжээг хамгийн богино хугацаанд, хамгийн бага хохиролтойгоор шуурхай хэрэгжүүлж, хүч хэрэгслийн ашигтай үйл ажиллагааны нөхцөлийг бүрдүүлэх явдал мөн (Цэдэв нар, 2012, х. 108). Удирдагч их хэмжээний бүрэн эрх эдлэх бөгөөд ажлын амжилт, бие бүрэлдэхүүний эрүүл мэнд аюулгүй байдлын төлөө хариуцлага хүлээнэ.

Аврах ажлын удирдлагын үндсэн үүрэг нь:

- Мэдээллийг цуглуулах, задлан шинжлэх, боловсруулах, бодит цагийн байдлыг үнэлэх, шийдвэр гаргах, ажлын зураг, графикийг боловсруулах;

- Нөхцөл байдлыг байнга хянах, урьдчилсан дүгнэлт хийх, онцгой байдал газар авч болзошгүй хувилбаруудыг тогтоох;

- Бодит цагийн байдлыг үнэлэх, аврах ажлын хэмжээ, багтаамж, шинж байдал, ашигтай хувилбарыг тодорхойлж тогтоох, гамшгийн бүсэд байдал өөрчлөгдсөн тохиолдолд анхны төлөвлөгөөнд шуурхай өөрчлөлт оруулах;

- Гамшигт байдлын хүчин зүйлүүдийн аюулын зэргийг тодорхойлох, аюултай бүсийн хилийг тогтоох;

- Аврах, эрэн хайх ажилд шаардагдах хүч хэрэгслийг тооцоог гаргах;

- Үүрэг тавьж, түүнийгээ гүйцэтгэгчид хүргэх;

- Аврах, эрэн хайх ажилд оролцогч бүх хүчнүүдийн хоорондын харилцан ажиллагааг хангах, уялдуулан зохицуулах;

- Гүйцэтгэж байгаа ажлын үр дүнг шинжилж, заавар, тодруулга хийж байх;

- Үүргийн биелэлтэд хяналт тавих;

- Аврах ажлын төгсгөлийн шатыг зохион байгуулах зэрэг болно.

Аврах ажлын удирдлагын үндсэн хэлбэрүүд. Аврах ажлын удирдлага нь стратегийн, тактикийн, үйл ажиллагааны

гэсэн үндсэн хэлбэрүүдээс бүрдэнэ. Аврах ажлын удирдлага нь тогтвортой, тасралтгүй байх шаардлагыг хангадаг. Аврах ажлын удирдлага, гамшигт байдал үүссэн тухай мэдээлэл хүлээж авмагц эхэлж ажил бүрэн дуустал үргэлжилнэ.

Аврах ажлын удирдлагын байгууллагуудын үйл ажиллагаа нь гамшигт байдлын тухай эрэн хайх, аврах ажлын явцын тухай, гамшгийн бүсийн нөхцөл байдлын тухай тасралтгүй ирэх мэдээлэл дээр суурилдаг юм. Ирж байгаа их хэмжээний мэдээ, мэдээллийг судлан шинжилж, нэгтгэн дүгнэж, түүнийгээ стратеги, тактикийн зорилттой уялдуулан байж шийдвэр гаргана. Шийдвэр боловсруулж, гаргасны дараа аврагчдад үүрэг тавьж, түүндээ аврах ажил хийх арга, газар, харилцан ажиллах журам, оролцогчдын бүрэлдэхүүн, ажлын бүлгүүдийг зааж өгнө. Аврах ажил дуусах хугацааг тодорхойлно.

Гамшгийн бүсэд аврах ажлыг удирдах тогтолцоог үр ашигтай ажиллуулахын тулд тусгай удирдлагын байрууд байгуулж, холбооны хэрэгсэл, автоматжуулалтын техник, тээврийн хэрэгслээр тоноглож хангана. Тэдгээр удирдлагын байр нь байнгын суурин болон хөдөлгөөнтэй байж болно.

Гамшгийн тухай ирсэн мэдээллийг судлан шинжилсний үндсэн дээр шийдвэр гаргах, аврах ажлыг төлөвлөх, ажлын явцад хяналт тавих нь удирдлагын үндэс мөн.

Аврах ажлын удирдлагын нэг ээлжийн үргэлжлэх хугацаа нь 24 цагаас хэтэрч үл болно. Гамшгийн үеийн удирдлагын байрууд нь 24 цагийн жижүүрийн дэглэмээр ажиллана. Суурин удирдлагын байруудыг голдуу захиргаа, олон нийтийн байгууллагын байранд байрлуулж, тоноглож, төхөөрөмжилнө. Хөдөлгөөнт удирдлагын байрыг автомашин, нисэх онгоц, нисдэг тэрэг, хөвөгч хэрэгсэл, төмөр замын тээвэрт байрлуулна. Удирдлагын байрууд хоорондоо холбоогоор хангагдсан, өдөр, цаг тутмын мэдээллийг солилцож, үйл ажиллагаагаа харилцан зохицож уялдуулж байдаг.

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯ

Аврах ажлын ерөнхий үр дүн нь тус тусдаа үйл ажиллагааг амжилттай биелүүлэх, ажилд оролцогч хүн бүрийн идэвхтэй үйл ажиллагаанаас шууд хамаарна. Эрэн хайх, аврах ажлын амжилтын нэг үндсэн нөхцөл нь удирдлага мөн. Энэ ажлын удирдлага нь өөртөө шийдвэр боловсруулж гаргах, үүрэг, тушаал өгөх, түүний биелэх нөхцөлийг хангаж өгөх, хяналт тавих, боловсруулсан төлөвлөгөөнд засвар, өөрчлөлт оруулах, урамшуулах, шийтгэх, тайлагнах үйл явцыг багтаана.

Аврах ажилд оролцож буй хүч, хэрэгслийг удирдах, тэдний харилцан ажиллагааг зохион байгуулах, ажлын аюулгүй нөхцөл байдлыг бүрдүүлэх зэрэг бүх ажлыг аврах ажлын удирдагч гардан гүйцэтгэнэ. Удирдагч эцсийн шийдвэр гаргана. Гаргасан шийдвэрийнхээ төлөө хувийн хариуцлага хүлээнэ. Ийм учраас гамшигийн үеийн удирдлага нь нэгдмэл, нэгэн хариуцлага тогтолцоотой байхыг зөвлөмж болгодог.

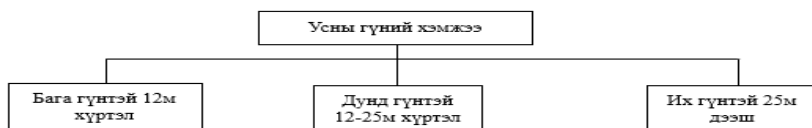
Хоёр. Усанд живэх, түүний төрөл, эрэн хайх аврах ажиллагаа.

Усанд живэх нь нойтон хуурай, синкоп, холимог гэсэн хэлбэрүүд байдаг байна. Эдгээрийг тус бүрд нь авч үзье.

Нойтон живэх үед ус нь уушгинд нэвтэрдэг. Энэ нь ихэвчлэн усанд сэлж чадахгүй хүмүүст тохиолддог. Энэ зүйл нь нийт тохиолдлын 20% -ийг эзэлдэг. Хоолой, залгиур агшсаны улмаас гардаг, ус уушгинд нэвтэрдэггүй, харин амьсгал боогдож, дараа нь үхэлд хүргэдэг. Энэ зүйл нь тохиолдлын 35%-ийг эзэлдэг.

Синкоп живэх нь судасны нарийсал эсвэл зүрх зогссонтой холбоотой юм. Хохирогч бараг тэр даруй усан дор ордог. Энэ төрлийн усанд живэх нь тохиолдлын 10% -ийг эзэлдэг. Холимог төрөл нь хохирогч хоёр төрлийн усанд живэх шинж тэмдгийг нэг дор харуулдаг. Жишээлбэл, нойтон, хуурай. Энэ төрлийн тохиолдлын 15%-ийг эзэлдэг.

Хүнд механизм ашиглаж аврах ажиллагаа явуулах гэж усанд осолдсон тээврийн хэрэгслийг татан гаргах, эрэн хайх, нүүлгэн шилжүүлэх, далан хаалт босгох, хойшлуулшгүй сэргээн босгох ажиллагааг техник, тоног төхөөрөмжийн тусламжтайгаар гүйцэтгэхийг авч үзнэ.

Зураг-1. Усны гүний хэмжээний ангилал. Тайлбар: Усны гүний хэмжээнээс хамаарч 1 дүгээр зурагт заасан байдлаар ангилна

Усны гүнийг 12 метр хүртэл бага гүн, 12 метрээс 25 метр хүртэл усны дунд гүн, 25 метрээс дээш усны их гүн гэж тус тус ангилна(Онцгой байдлын ерөнхий газрын даргын тушаал, 2013).

Өвлийн нөхцөлд мөсний даацыг зөв тодорхойлох нь иргэдийн аюулгүй байдлыг хангахад чухал ач холболдолтой юм. Мөсний зузаан газар бүр харилцан адилгүй байдаг. Тэр нь эрэг хавьдаа нимгэн, хад асга нөмөр газар зузаан байх жишээтэй.

Харин цасан доорх мөс аюул учруулах магадлал өндөр байдаг. Мөсөн дээр ажиллах үед аврагчаас аюулгүй байдлыг хангах шаардлага гардаг. Нэг хүнд аюулгүй байх мөсний зузаан нь тунгалаг усанд 10 см, давстай усанд 15 см байна.

Хавар мөс хайлах үед мөсний гадаргуу янз бүр байж болох бөгөөд мөс нимгэрч бат бэх байдлаа алддаг. Мөсөн дээр хөдөлгөөн үйлдэх аюулгүй хэмжээг 2 дугаар зургаар үзүүлэв.

Зураг-2. Мөсөн дээр хөдөлгөөн үйлдэх аюулгүй хэмжээ

Мөсний зузаан (см-ээр)		Ачааны жин (тонн)	Мөсний хөвөө хүртэлх аюулгүй зай (метр)
Далайн ус	Тунгалаг ус		
15	10	0,1	5
25	20	0,8	10
30	25	3,0	20
45	35	6,5	23
50	40	10,0	26
70	55	20,0	30
100	95	40,0	40

Дээрх хүснэгтээс үзэхэд ачааны хүнд нь далайн ус, тунгалаг усны зузаан, мөсний хөлдөлт газрын хөвөөнөөс хамаарч байна.

Усанд гүйцэтгэх аврах ажлын удирдлагын үндсэн хэлбэр нь тактикийн, үйл ажиллагааны гэсэн үндсэн хэлбэрүүдээс бүрдэнэ. Усчин аврагч нь уснаас аврах үйл ажиллагааг явуулахдаа техникийн шаардлагыг хангасан байх ёстой. Хэчнээн сайн сургагдаж бэлтгэгдсэн усчин аврагч байлаа ч гэсэн аврах техник хэрэгсэлгүйгээр үер, уснаас эрэн хайх, аврах ажиллагааг гүйцэтгэх боломжгүй юм. **Усанд эрэн хайх аврах ажиллагааны талаарх олон улсын болон өөрийн орны туршлага**

ОХУ-д аврах мэргэжилтнүүдийн мэргэжлийн бэлтгэл нь олон улсын

ангиллын аврагчийг нэгдүгээр, хоёрдугаар, гуравдугаар, аврагч (анхан шатны) гэсэн 4 ангилалтай байна. Ангилал тус бүрийн шаардлага нь өөр өөр байна.

Онцгой байдлын албаны хэмжээнд зохион байгуулдаг ихэнх сургалтуудын нэгэн адил эрэн хайж олох аврагчдын сургалтын үндсэн хэсэг нь шумбалтын дадлага юм. Сургалтын хөтөлбөрөөр эрэн хайх үйл ажиллагааг зохицуулах хууль эрх зүйн асуудлууд, ашиглах техник тоног төхөөрөмжийн талаарх болон шаардлагатай бусад мэдлэг, мэдээллийг ч мөн олгодог байна.

ОХУ-ын Эрхүү хотын Байгалийн хязгаарын аврагч бэлтгэх төвд манай аврагчид суралцаж, гүний шумбагчаар мэргэшиж төгсжээ. Энэ сургалт нь манай оронд зааж сургадаг хөтөлбөртэй ойролцоо байна. Онцлог нь дунд шатны мэргэжилтэй болгож гүний шумбалтын техникийг нарийвчлан заадаг байна.

ОХУ-ын усчин аврагчдын өвлийн нөхцөлд гүний шумбалтын дадлага аврах ажиллагааны сургалт бэлтгэл хийж буйг 3 дугаар зургийн а, б-д үзүүлээ

Зураг 3. “а” Мөс цөмөрсөн үед гинжин цуваагаар аврагч нар нэг нэгнээсээ бэхлэн аврах ажиллагааг гүйцэтгэж байна.

Зураг 3. “б” Өвлийн нөхцөлд ихэвчлэн зузаан хувцастай байх бөгөөд шатаар дээш хөших болон шатны бариулаас татан аажмаар гарах ажиллагаа.

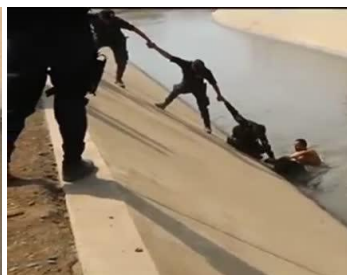
Зураг 4. Аюулгүй зайнаас олс ашиглах арга. Аврагчид очиж аврахад хүндрэлтэй болон очих боломжгүй үед аюулгүй зайнаас олс, олсоор бэхлэгдсэн цагариг шидэж татан гаргах ажиллагаа.

Зураг 5. Өвлийн нөхцөлд урт банзыг ойртуулж боломжтой сайн барьсан үед гулсуулан татан гаргах ажиллагаа.

Гадаадын орнуудад нохойг сургаж усанд живж буй хүнийг аврах ажиллагаандашиглаж байна. АНУ-ын цагдаагийн албан хаагч нохойн

тусламжтайгаар усанд живж буй иргэнийг татан гаргаж байгааг 6 дугаар зургаар үзүүлээ.

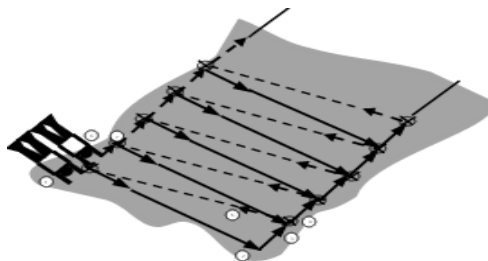
Зураг 6. Цагдаагийн албан хаагч нохойн тусламжтайгаар усанд живж буй иргэнийг татан гаргаж байгаа нь.

Усан мандалд болон гүний усанд эрэн хайх аргыг олон улсын ба манай орны нөхцөлд ашиглаж байна.

Хайлтын хөндлөн таталган хэлбэр

Энэ хэлбэр харьцангуй том биетийг тэгш ёроолтой, том хэмжээний талбайд, эсвэл зөөлөн урсгалд том талбайгаас жижиг биетийг хайхад ашиглагдана. Хайлтын хөндлөн таталган хэлбэрийн 3 хувилбарыг 16, 17 дүгээр зурагт үзүүлэв. Шумбалтын технологийн хувьд луужингийнхаа заалтаар хайх чиглэлийнхээ дагуу, эсвэл байгалийн тогтолцоог үндсэн шугам болгон авна. Шумбагчид үндсэн шугамын нэг төгсгөлөөс эхлэн үндсэн шугамтайгаа перпендикуляр чигт олс татна. Олс маш чанга татагдсан байх ёстой тул олсны

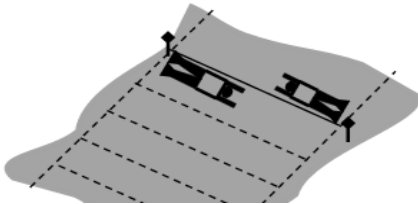
үзүүрүүдийг маш хүнд биетээс уях юм уу эсвэл хурц үзүүртэй гадаснууд шааж бэхэлнэ. Тэгээд олсныхоо хоёр үзүүр дээрээс нэг нэг шумбагч олсоо даган эрэн хайх шумбалтаа хийнэ. Хөндлөн татсан олс дагаж хайх арга 1-ийг 7 дугаар зурагт үзүүлээ.

Зураг 7. Хөндлөн татсан олс дагаж хайх арга -1

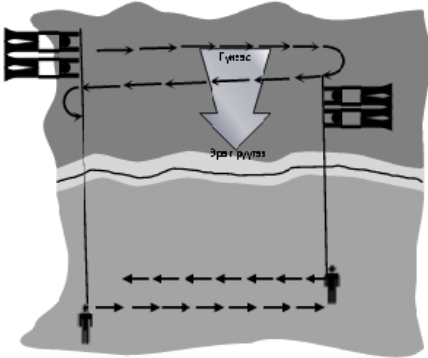
Хөндлөн татсан олны хоёр талаар нэг, нэг шумбагч олсны хоёр үзүүр хүртэл

хайж дуусгаад, олсоо шилжүүлэн бэхэлж хайлтыг үргэлжлүүлэх ба эрсэн зүйлээ олох хүртэл үргэлжлүүлнэ. Хөндлөн татсан олс дагаж хөөх арга 2-ийг 8 дугаар зурагт үзүүлнэ.

Зураг 8. Хөндлөн татсан олс дагаж хөөх арга-2.

Хөндлөн татсан олс дагаж хайх энэ аргаар хайхдаа хоёр шумбагч хамтдаа явах үйл ажиллагааг 9 дүгээр зурагт үзүүлнэ.

Зураг 9. Хөндлөн татсан олс дагаж хайх энэ аргаар хайхдаа хоёр шумбагч хамтдаа явна.

Эрэг дээрээс хөтлөн чиглүүлж эрэн хайх ажиллагаа явуулахад шумбагчид усны гүнээс гүехэн рүүгээ шилжин хайх ба чиглүүлэгч эргэ дагаж явна.

Хайх ажиллагаа олс татах дохиогоор юм уу дуут дохио өгөгдсөнөөр эхэлнэ. Шумбагчид олсоо дуустал хайлтаа үргэлжлүүлэх бөгөөд олс дуусмагц бие биедээ дохио өгнө. Дараа нь татсан олсоо хайх чигийн дагуу түрүүчийн татсан чигтэйгээ параллель чигт шилжүүлэн бэхэлж өгөгдсөн дохиогоор олсоо даган шумбалтаа хийнэ.

Дүгнэлт

Дэлхий дээр жил бүр олон тооны иргэд усанд живж нас бардаг бөгөөд усанд живэлтгээс амьд гарсан тохиолдол маш ховор боловч нас барсан тохиолдол түүнээс давсан үзүүлэлттэй гарч байна. Аврах ажил гэж гамшгийн аюулын үед хүний амь нас, эд хөрөнгө, үнэт зүйлсийг аврах, байгаль

орчинд учруулах аюул, хөнөөлийн хүчин зүйлсийг таслах буюу сааруулах улмаар хамгийн бага түвшинд хүртэл бууруулах ажиллагаа гэж үзэж болно.

Хий ба шингэн доторх биед үйлчилж байгаа Архимедийн хүч уул биеийн жингээс их байвал тэр бие хөвөх бөгөөд эсрэг тохиолдолд живнэ. Иймд биеийн хөвөх нөхцөл $F_A > P$, живэх нөхцөл $F_A < P$ байна.

Усанд живэх нь нойтон, хуурай, синкоп, холимог гэсэн хэлбэрүүдтэй байна. Хүн баг аппарат хэрэгсэл ашиглаагүйгээс усны гүнд даралтын нөлөөнөөс болж 90 метрийн гүнд орох нь амь насанд аюултай гэдэг нь судалгаагаар тогтоогдсон байна. Аврах ажлын удирдлагын гол зорилго нь аврах иж бүрэн арга хэмжээг хамгийн богино хугацаанд, хамгийн бага хохиролтойгоор шуурхай хэрэгжүүлж, хүч хэрэгслийн ашигтай үйл ажиллагааны нөхцөлийг бүрдүүлэх явдал мөн.

Аврагч-усчин гэж уснаас эрэн хайх, аврах ажиллагааг гүйцэтгэх мэдлэг, дадлага бүхий бэлтгэгдсэн албан хаагч байх бөгөөд уснаас аврах үйл ажиллагааг явуулахдаа техникийн шаардлагыг хангасан байх нь зүйтэй. Усанд гүйцэтгэх аврах ажлын удирдлагын үндсэн хэлбэр нь тактикийн, үйл ажиллагааны гэсэн үндсэн хэлбэрүүдээс бүрдэх бөгөөд усчин аврагч нь уснаас аврах үйл ажиллагааг явуулахдаа техникийн шаардлагыг хангасан байх ёстой.

Усанд эрэн хайх хайлтын хөндлөн таталган хэлбэрийн гэсэн хувилбарыг ашиглах нь зүйтэй юм. Усан орчинд эрэн хайх ажиллагааг гүний шумбалтаар эрэн хайх, завь, хөвөгч хэрэгсэл ашиглан эрэн хайх, эргийн дагуу самнаж, эрэн хайх аргуудаар явуулна.

Гадаадын орнуудад усанд живсэн онгоц, машин техникийг усны гүнээс татан гаргахдаа хөвөгч бүхий усан онгоцноос өргөгч кран ашигладаг байна. Ингэхдээ бага багаар дээш татаж, далайн ёроолоос 2-3 метр хөндийүүлсний дараа доогуур нь хөндлөн тавцан шургуулж, бага багаар өргөсөөр уг техник, онгоцыг гаргаж тусгай тавцан дээр ачиж зөөвөрлөдөг байна.

МОНГОЛЫН
Дотоод
Хэрэг
Яам

Манай орны нөхцөлд живсэн машин техникийг өвлийн цагт мөсийг цоолон тороос ашиглах, тусгай гурвалжин, холбогч бэхэлгээ хийж татан гаргаж байна. Олон улсын болон өөрийн орны гүний усчин аврагчдыг тусгай хөтөлбөрөөр бэлтгэж мэргэжлийн зэрэг олгосон байна.

Судалгааны хүрээнд БОР-500 Сүхбаатар хөлөг онгоцыг татан гаргах ажиллагаанд ОХУ-ын ОБЯ-ны Эрхүү хот дахь байгалийн эрэн хайх аврах отрядтай хамтарсан дадлага сургалтыг зохион байгуулсан нь манай орны аврагч-шумбагчдын хувьд томоохон туршлага сургамж болсон бөгөөд цаашлаад байгаль орчинд онц их хэмжээний хохирол учруулах аюулаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагаа болсон юм.

Ашигласан материал

- Алтунин, А. Т. (1978). *Формирования гражданской обороны в борьбе со стихийными бедствиями*. Москва.
- Батсайхан, В., Хүрэлсүх, С., & Сэржмядаг, С. (2012). *Гамигийн нэр томьёоны тайлбар толь*. Улаанбаатар.
- Болдбаатар, Ш. (2003). *Гамигийн менежмент*. Улаанбаатар.
- Баяржаргал, Б. (2016). *Гамигийн төрөл бүрээр эрсдэлийн үнэлгээ хийх арга зүй*. Улаанбаатар.
- НҮБ, Гамшигийн аюулыг бууруулах олон улсын стратегийн газар. (2007). *Гамигтай тэмцэх үндэсний чадавхыг бий болгохын төлөө*.
- Ганболд, Б. (2020). *Усанд эрэн хайх, аврах үйл ажиллагааны онцлог*. Улаанбаатар.
- Дамдин, П. (1989). *Гамигийн эрсдэлийг бууруулах менежмент*. Улаанбаатар.
- МОН/02/305 төсөл. (2004). *Монгол Улсын гамигийн удирдлагын шинэчлэлт*. Улаанбаатар.
- Онцгой байдлын ерөнхий газар. (2013). *Уснаас эрэн хайх, аврах ажиллагааг зохион байгуулах журам* (А/921 дугаар тушаалын хавсралт).
- НҮБ-ын Дүрвэгсдийн дээд комиссарын газар. (2007). *Онцгой байдлын үеийн гарын авлага*. Женев.
- Паламдорж, Ш., & Цэдэв, П. (2010). *Гамигийн эрсдэлийг үнэлэх арга зүй*. Улаанбаатар.
- Төмөр, Х. (1997). *Аврагчийн лавлах 1, 2*. Улаанбаатар.
- Үндэсний бага хурлын эмхэтгэл. (2011). *Төрөөс гамигаас хамгаалах талаар баримтлах бодлого, үндэсний хөтөлбөр*. Улаанбаатар.
- Үржин, О., & Цэдэв, П. (2012). *Эрэн хайх аврах ажлын үндэс*. Улаанбаатар.
- Үржин, О., & Цэдэв, П. (n.d.). *Аюулгүй амьдрах ухааны үндэс I, II, III*.
- Үржин, О. (2004). *Гамигийн менежмент дэд дэвтэр*. Улаанбаатар.
- Үржин, О., & Цэдэв, П. (2017). *Гамигаас хамгаалах үндэс*. Улаанбаатар.
- Үржин, О. (2004). *Байгалийн болон технологийн үүдэлтэй аюул, ослын тухай ойлголт*. Улаанбаатар.
- Цэдэв, П. (2010). *Усанд шумбаж эрэн хайх ажил*. Улаанбаатар.
- Цэдэв, П. (2006). *Гамигийн эрсдэлийг бууруулах туршлага, түүхэн сургамж*. Улаанбаатар.
- Эрдэнэбаатар, Д. (2004). *Гамиг ба бусад асуудлууд, III дэвтэр*. Улаанбаатар.
- Britannica. (n.d.). Retrieved from <https://www.britannica.com>
- MGL Radio. (n.d.). Retrieved from <https://www.mjl.radio.com>

ЖИЖИГ, ДУНД ҮЙЛДВЭРИЙН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ЭРСДЭЛИЙН СУДАЛГАА

THE OPERATIONAL RISK SURVEY OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES

Ж.Соёлмаа*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Эдийн засгийн аюулгүй байдлын магистрант
Soyolmaa J, MA Scholar in Economic Security, University of Internal Affairs

*Хариуцлагатай зохиогч: soyolmaa.j@capitronbank.mn

Хураангуй: Улаанбаатар хотод үйл ажиллагаа явуулж буй жижиг, дунд үйлдвэрлэгчдийн үйл ажиллагааны өнөөгийн нөхцөл байдал, эрсдэлийг судалж, улмаар жижиг, дунд үйлдвэрүүдийг чадавхжуулах хэрэгцээ, шаардлагыг тодорхойлоход оршино. Жижиг, дунд үйлдвэрлэгчдээс санал асуулгын судалгааг Face to Face, хослуулсан хэлбэрээр гүйцэтгэсэн бөгөөд жижиг, дунд үйлдвэрлэл хариуцсан мэргэжилтэн, ажилтан нараас Фокус группийн аргаар судалгааг гүйцэтгэв. Судалгааны үр дүнгийн боловсруулалтыг эксел программаар гүйцэтгэж, жижиг, дунд үйлдвэрлэлийн салбарт оролцогч талуудын хүч нөлөөний шинжилгээг SAM шинжилгээний арга зүйгээр, харин тулгамдсан байдал, давуу ба сул талыг Cross SWOT шинжилгээний арга зүйгээр боловсруулж, цаашид хэрэгжүүлэх ажлын саналыг богино, дунд, урт хугацаанд тодорхойлов. Жижиг, дунд үйлдвэрүүдийн тулгамдсан асуудлуудын нэгдүгээрт, “Гадаад зах зээлд гаргах бүтээгдэхүүний чанар, стандарт, хэрэглэгчийн зан төлөвийн судалгаа байхгүй” гэсэн бол дараа нь “Маркетинг, бүтээгдэхүүнээ борлуулах зах зээлийн талаарх мэдлэг муу”, “Экспортын талаарх мэдлэг сул”, “Ажиллах хүчний ур чадвар, дутагдал”, “Санхүүжилт дутагдалтай” хэмээн эрэмбэллээ. Иймд үйлдвэрлэгчдэд гадаад зах зээлийн чанар, стандарт, хэрэглэгчийн зан төлөвийн мэдлэг, мэдээллийг олгох судалгаанд үндэслэсэн сургалтыг зохион байгуулах, гадаад зах зээлийн борлуулалтын сувагтай тэднийг холбох зөвлөх үйлчилгээ, экспортын талаар мэдлэг олгох сургалтуудыг зохион байгуулах нь ач холбогдолтой байна.

Abstract: The purpose of the research is to study the current state and risks of small and medium-sized enterprises operating in Ulaanbaatar city and define the needs and requirements for enhancing the capacity of these enterprises. The research was conducted through face-to-face interviews with small and medium-sized enterprises and through the use of the Focus group method among experts and employees responsible for small and medium enterprises. The research results have been processed with the Excel program, and the influence analysis of participants in the small and medium enterprises sector was performed using the SAM analysis method, while significant issues, strengths, and weaknesses were analyzed through the Cross SWOT methodology. The proposed work plan was further defined in the short, medium, and long term. The first significant issues faced by small and medium enterprises are “lack of research on the quality, standards, and consumer behavior of products intended for foreign markets,” followed by “poor knowledge about marketing and selling products in the market”, “weak knowledge about exports”, “workforce skills and deficiency” and “lack of funding.” Therefore, it is important to organize training based on research that provides enterprises with knowledge and information about the quality, standards, and consumer behavior in foreign markets, offering consulting services to connect them with export sales channels, and organizing training to improve knowledge about exports would be significantly beneficial.

Түлхүүр үгс: Үйлдвэрийн үйл ажиллагаа, үйл ажиллагааны эрсдэл, SAM шинжилгээ, үйлдвэрийн тулгамдсан асуудал

Keywords: Enterprises operation, operational risks, SAM analysis, problems of SME enterprises

Улаанбаатар хотод үйл ажиллагаа явуулж буй жижиг, дунд үйлдвэрлэгчдийн үйл ажиллагааны өнөөгийн нөхцөл байдал, эрсдэлийг судалж, улмаар жижиг, дунд үйлдвэрүүдийг чадавхжуулах хэрэгцээ, шаардлагыг тодорхойлоход оршино.

Удиртгал

Төрөөс жижиг, дунд үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх чиглэлээр хууль (УИХ, 2019), Жижиг, дунд үйлдвэрлэлийг дэмжих үндэсний хөтөлбөр (Монгол Улсын Засгийн газар, 2019), Жижиг, дунд үйлдвэрийг хөгжүүлэх сангийн журам (Монгол Улсын Засгийн газар, 2020), ЖДҮГ-ийн Стратеги төлөвлөгөө (ЖДҮГ, 2024)-ний хэрэгжилтийн түвшин доогуур, нөгөө талаас, нийт аж ахуйн нэгжийн 77 хувь, нийт ажиллах хүчний 72 хувийг эзэлж байгаа ч өрсөлдөх чадварын түвшин доогуур, өрхийн амьжиргаанд дорвитой хувь нэмэр оруулж чадахгүй байгаа тул энэхүү сэдвийн хүрээнд судалгаа хийсэн болно.

Судалгааны ажлын хүрээнд жижиг, дунд үйлдвэрүүдийг үйл ажиллагааны чиглэлээр нь ангилж хязгаарлалт хийгээгүй, харин байршлаар нь буюу Улаанбаатар хотод үйл ажиллагаа явуулж буй 351 жижиг, дунд үйлдвэрлэгчдийг хамруулав.

Жижиг, дунд үйлдвэрлэгчдээс гадна Нийслэлийн Жижиг, дунд үйлдвэрийн газрын мэргэжилтэн нар, ХХБ-ны ажилтан нартай фокус группийн тус бүр нэг, нийт 2 фокус группийн ярилцлагыг зохион байгууллаа. Нийслэлийн Жижиг, дунд үйлдвэрийн газартай хамтарч гүйцэтгэсэн судалгаанд 248 үйлдвэрлэгч хамрагдсан бөгөөд судалгаанд хамрагсдын 49.2 хувь нь эрэгтэй, 50.8 хувь нь эмэгтэй байв.

Жижиг, дунд үйлдвэрлэгчдээс санал асуулгын судалгаа болон Face to Face аргаар, хослуулсан хэлбэрээр гүйцэтгэсэн бөгөөд жижиг, дунд үйлдвэрлэл хариуцсан мэргэжилтэн, ажилтан нараас Фокус группийн аргаар судалгааг гүйцэтгэв. Жижиг, дунд үйлдвэрлэл эрхлэгчдээс үйл ажиллагааных нь талаар 1-10 баллаар өөрсдөөс нь үнэлгээг авч оноожуулж

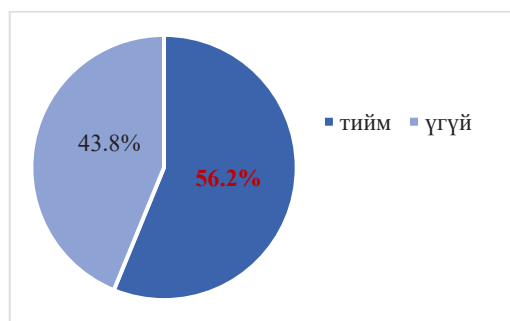
тодорхойлов. Судалгааны үр дүнгийн боловсруулалтыг эксел программаар гүйцэтгэж, жижиг, дунд үйлдвэрлэлийн салбарт оролцогч талуудын хүч нөлөөний шинжилгээг SAM шинжилгээний арга зүйгээр, харин тулгамдсан байдал, давуу ба сул талыг Cross SWOT шинжилгээний арга зүйгээр боловсруулж, цаашид хэрэгжүүлэх ажлын саналыг богино, дунд, урт хугацаанд тодорхойлов.

Судалгааны үр дүн

Судалгааны үр дүнгээс харахад, 10.2 хувь нь 24 ба түүнээс дээш жил ажилласан, 32.5 хувь нь 14-23 жил ажилласан, 46.7 хувь нь 4-13 жил ажилласан, 10.7 хувь нь 2-3 жил ажилласан туршлагатай байна. Жижиг, дунд үйлдвэрүүдэд тулгарч болох эрсдэл нь бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэхэд шаардагдах орц, түүхий эдийн хангалт, олдоц юм. Судалгаанд оролцогчдын 61.7 хувь нь үндсэн түүхий эдээ импортоор авдаг бол үлдсэн хувь нь импортолдоггүй. Уг асуултад “тийм” хэмээн хариулсан жижиг, дунд үйлдвэрүүдийн 71.2 хувь нь “4-7 оноо”-г өгсөн нь импортын түүхий эдийн олдоц дундаж үнэлгээтэй байна. Судалгааны үр дүнд импортын орцын хүртээмж бага байна. Жижиг, үйлдвэрлэгчдийн үйлдвэрлэл нь импортын орцоос хамааралтай. Иймд цаашид үйлдвэрлэл эрхлэгчдийн импортоос хамаарах хамаарлыг багасгах шаардлагатай. Өөрөөр хэлбэл, бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлд шаардагдах импортын орцыг дотоодын орцоор орлуулах, сав баглаа боодол гэх мэт орцуудыг дотооддоо үйлдвэрлэх хэрэгтэй юм.

Жижиг, дунд үйлдвэрлэгчдийн экспортод чиглэсэн бүтээгдэхүүн явуулж буй эсэхийг судалгааны ажлын хүрээнд судаллаа.

Экспорт хийсэн эсэх

Экспортын борлуулалтын орлогод эзлэх хувь

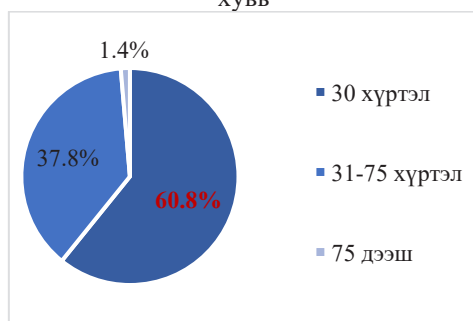

График 1. Экспорт. Эх үүсвэр: Судалгааны үр дүн

Судалгааны үр дүнд, үйлдвэрлэл эрхлэгчдийн 56.2 хувь нь бүтээгдэхүүнээ экспортолжээ. Эндээс харахад, жижиг, дунд үйлдвэрлэгчдийн бараг тал хувь нь экспорт хийдэг байна. Харин үлдсэн хэсэг нь экспорт хийгээгүй буюу зөвхөн дотоод зах зээлд чиглэсэн үйл ажиллагаа явуулдаг.

Экспорт хийдэг жижиг, дунд үйлдвэрлэгчдээс бүтээгдэхүүнийхээ хэдэн

хувийг экспортолдог болохыг тодруулахад, 60.8 хувь нь “30.0 хүртэлх хувийг”, 37.8 хувь нь “31.0-75.0 хувийг”, 1.4 хувь нь “75.0 хувиас дээш” хувийг экспортолдог. Экспорт хийсэн үйлдвэрүүдийн 3/4 нь ноолуурын салбарт үйл ажиллагаа явуулдаг. Энэ нь жижиг, дунд үйлдвэрийн хөгжилд үйл ажиллагаа явуулж буй тухайн салбарын хөгжил хамаатайг илтгэнэ.

Орлогын хэмжээ	2021	2022	2023
50 саяас доош	60.7%	35.6%	29.5%
51-100 сая	7.1%	9.6%	14.3%
101-300 сая	7.1%	20.5%	14.3%
301-1 тэрбум	17.9%	19.2%	29.5%
1 тэрбумаас дээш	7.1%	15.1%	12.4%
Хамгийн их орлогын хэмжээ, ₮	5,594,782,190	4,100,000,000	5,000,000,000
Хамгийн бага орлогын хэмжээ, ₮	4,000,000	4,000,000	4,500,000

Хүснэгт 1. Жижиг, дунд үйлдвэрүүдийн борлуулалтын орлого /хувиар, ₮/ Эх үүсвэр: Судалгааны үр дүн

2021 онд жижиг, дунд үйлдвэрүүдийн 60.7 хувь нь 50.0 сая төгрөгөөс доош борлуулалтын орлоготой байсан. Харин 2023 онд энэ нь буурч 29.5 хувь болжээ. сүүлийн 3 жилд 51-100 сая, 101-300 сая, 300 саяас 1 тэрбум төгрөгийн орлоготой аж ахуйн нэгжүүдийн тоо өссөн. Энэхүү өсөлт нь үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүний үнийн өсөлттэй уялдаатай ч Засгийн газраас авч хэрэгжүүлсэн “10 их

наяд” хөтөлбөр дэмжлэгүүдийн үр дүн гэж үзэж болох талтай.

Судалгаанд хамрагсад өөрийн эрхэлж буй бизнесийн хөгжлийн өнөөгийн түвшинд доогуур буюу 5 оноонд ч хүрээгүй юм. Судалгаанд хамрагдсан бизнес эрхлэгчид өөрийн үйл ажиллагаандаа сэтгэл хангалуун бус байна. Тэдний үйл ажиллагааны хэтийн төлөвт өгсөн үнэлгээг дараах зургаар харуулав.

МОНГОЛЫН ХҮҮРИЙН ЭРХ

ᠬᠤᠠᠭᠤᠯᠤᠯᠤᠰᠤᠨ ᠰᠠᠬᠢᠭᠤᠯᠠᠬᠤᠢ

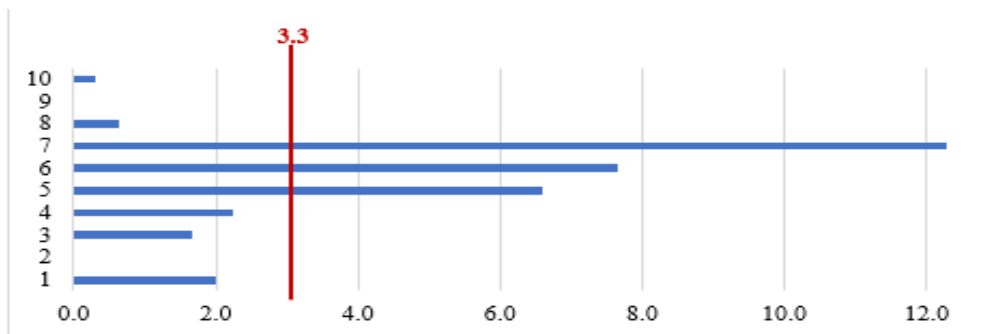

График 2. Жижиг, дунд бизнесийн хэтийн төлөв \үйлдвэрлэл эрхлэгчдийн өөрсдийн үнэлгээ\ Эх үүсвэр: Судалгааны үр дүн

Жижиг, дунд бизнес эрхлэгчид өөрийн үйл ажиллагааг доогуур түвшинд буюу 3.3 оноо өгсөн нь итгэл сул байгааг харуулж байна.

Жижиг, дунд үйлдвэрүүдэд ямар хүндрэл, бэрхшээлүүд байгааг судалгааны явцад асууж лавласан болно.

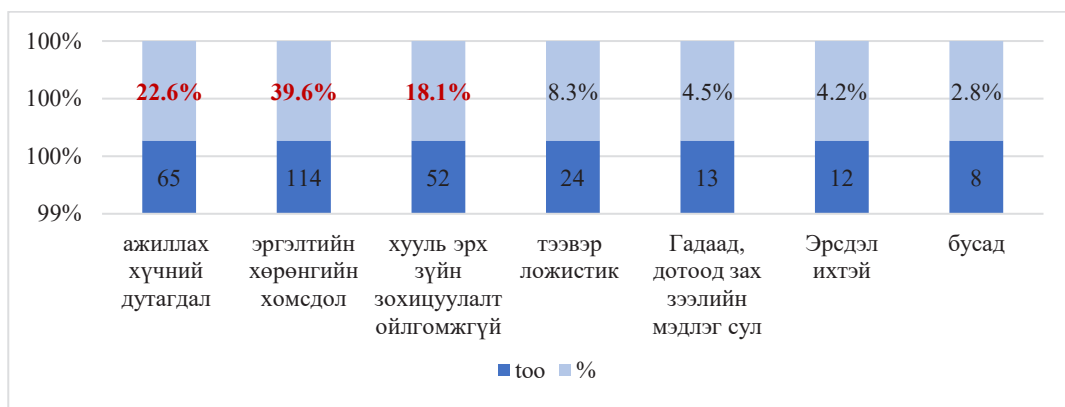

График 3. Үйлдвэрлэл эрхлэгчдийн тулгамдсан асуудлууд Эх үүсвэр: Судалгааны үр дүн

Үйлдвэрлэл эрхлэгчид эргэлтийн хөрөнгийг худалдан авах санхүүгийн бэрхшээлтэй, олдоц тогтмол бус, ховор байдаг гэж нэрлэснээс гадна ажиллах хүч дутагдалтай, цалингийн зардал өндөр хувь эзэлдэг хэмээсэн. Үүний дараа нь хууль, эрх зүйн акт, бичиг баримтууд байдаг хэдий ч тэдгээрийг хэрхэн хэрэглэх мэдээлэл, мэдлэг муу байгааг нэрлэлээ.

Жижиг, дунд үйлдвэрлэгчдийн эрсдэлд нөлөөлж буй хүчин зүйлс нь эргэлтийн хөрөнгийн дутагдал (16.8%), ажиллах хүчний дутагдал (14.5%) гэж хариуллаа. “Борлуулах зах зээлийн мэдлэг, мэдээлэл дутмаг” гэсэн хариултад гадаад зах зээлд борлуулах мэдлэг байхгүй, борлуулах түншлэгч байхгүй, гадаад зах зээлтэй холбогдоогүй гэсэн хариултаудыг нэгтгэвэл 11.0 хувь буюу гуравдугаарт эрэмбэлэгдэж байна. Хууль, эрх зүйн орчин бүрдээгүй (8.2%) гэсэн хариултад хууль эрх, зүйн акт, бичиг баримтыг хэрэглэж мэддэггүй, энэ талын мэдлэг дутмаг байдлыг хамтатган ойлгож болно. Тээвэр логикийн сул хөгжил (7.0%) хариултад, зөвхөн гадаад тээвэр логикийг хэлээгүй бөгөөд орц, гарцын тээврийн хүртээмж бага, үнэ ханш өндөр гэдгийг илэрхийлж байв. Үйлдвэрийн тоног төхөөрөмжийн дутагдал (6.3%), гаалийн татвар өндөр (6.3%), хөрөнгө оруулалтын эх үүсвэр дутагдалтай (4.7%), төрийн дэмжлэг дутагдалтай (3.5%) хэмээн нэрлэв.

Жижиг, дунд үйлдвэрүүдийн үйл ажиллагаа, хөгжилд нөлөөлж буй саад бологч хүчин зүйлс, дэмжигч хүчин зүйлсийг судалгаанд оролцогчдын нэрлэсэн хүчин зүйлсийн дагуу дор эмхэтгэв.

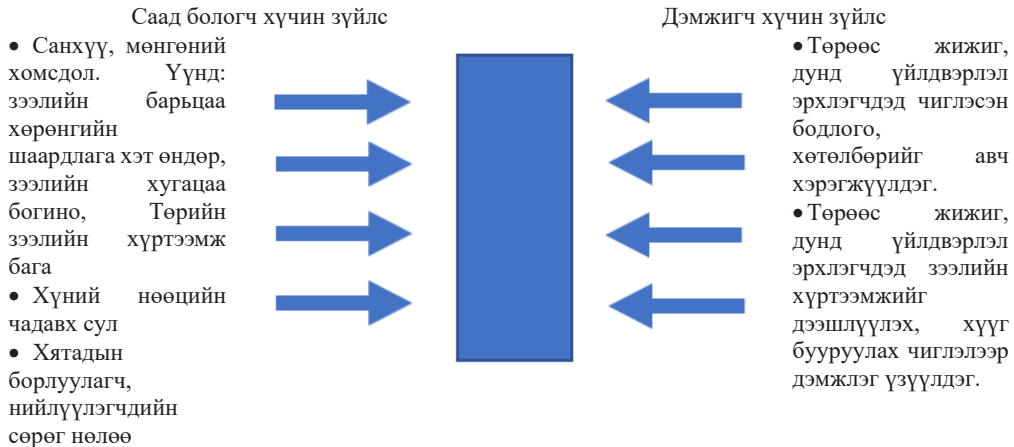

График 4. Жижиг, дунд үйлдвэрийн хөгжилд саад бологч болон дэмжигч хүчин зүйлс Эх үүсвэр: Судалгааны үр дүн

Үйлдвэрлэл эрхлэгчдийн тулгамдсан асуудлууд нь “Эргэлтийн хөрөнгийн хомсдол, санхүүжилт дутмаг байдал”, “Ажиллах хүчний дутагдал”, “Хууль, эрх зүйн зохицуулалт”, “Тээвэр, логистикийн сул хөгжил”, “Үйлдвэрлэлээ удирдах, өргөтгөх менежментийн мэдлэг муу” гэсэн асуудлууд байна.

Aubrey Mendelow, (1991) -ын боловсруулсан оролцогч талуудын матриц шинжилгээ нь төслийн явцад хамаарагчдыг удирдах энгийн аргыг санал болгодог. Оролцогч талууд нь өөр өөр ашиг сонирхолтой байдаг бөгөөд үүнээс үүдэн үл ойлголцол, мөргөлдөөн үүсэж, цаашлаад төслийн үр дүн нь буурахад хүргэдэг. Уг асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд Менделовын матриц нь дараах хоёр хэмжээсийг ашиглан оролцогч талуудыг ангилжээ.

Жижиг, дунд үйлдвэрлэлийн салбарын оролцогч талууд болох Засгийн газар буюу Нийслэл болон орон нутгийн Жижиг, дунд үйлдвэрийн газар, орцыг нийлүүлэгч тал болох малчид, үйлдвэрлэгчдийн эрх ашгийн төлөөх байгууллага болох МҮХАҮТ болон мэргэжлийн холбоод, Хятадын ченжүүд, зарим орцыг нийлүүлэгч гадаадын компани, хувь хүмүүс, Олон улсын байгууллагууд, арилжааны банкнуудын оролцооны түвшнийг зургаар харуулав.

Өндөр

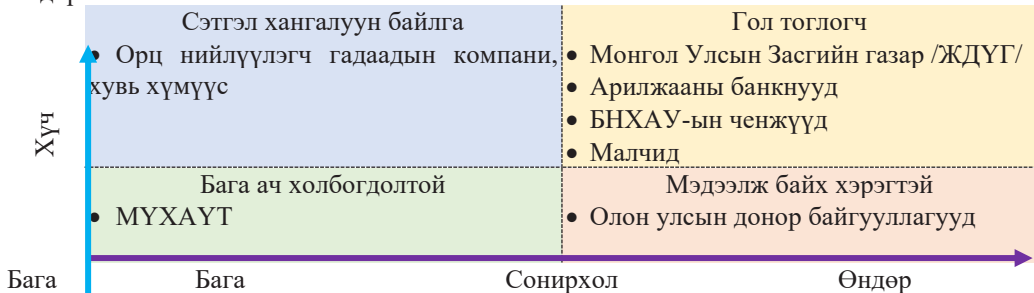

График 5. Жижиг, дунд бизнест оролцогч талын матриц шинжилгээ Эх үүсвэр: Судалгааны үр дүн

МОНГОЛ УЛСЫН
ЗАСГИЙН ГАЗАР

Монгол Улсын Засгийн газар (Жижиг, дунд үйлдвэрийн газар): Монгол Улсын Засгийн газар жижиг, дунд үйлдвэрлэлийн салбарын гол оролцогч тал бөгөөд бодлого, татвар, урамшуулал гэх мэт зохицуулалтаар дамжуулан тогтвортой хөгжлийг хангахад чиглэдэг. Монгол Улсын Засгийн газар жижиг, дунд үйлдвэрлэлийг дэмжих байр суурьтайгаар өдийг хүрсэн. Иймд Засгийн газар нь өндөр нөлөөтэй, өндөр ашиг сонирхол бүхий оролцогч тал юм. Жижиг, дунд үйлдвэрийн газар 2023 онд 27,387,703,081 ₮ зээлийг 208 зээлдэгчид олгож 1002 ажлын байрыг бий болгосон байдаг (Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн газар, 2024).

Малчид: Малчид жижиг, дунд үйлдвэрүүдийн түүхий эд нийлүүлэгч чухал тоглогч юм. Тэд түүхий эд нийлүүлж, үйлдвэрлэгчдийн бүтээгдэхүүний чанар, тоо хэмжээг тодорхойлоход чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Малчид хоршоогоор дамжуулж мал аж ахуйг дэмжих, санхүүжүүлэх, сургах, бэлтгэх, хадгалах, борлуулах, түгээх зэрэг цогц үйлчилгээг авдаг. Зарим хоршоод мал эмнэлгийн нэгдсэн үйлчилгээ, түүхий эдийн сайжруулах, сайжруулах боломжийг санал болгодог. (The World Bank, 2003).

Хятадын ченжүүд: Хятадын худалдаачид Монголд маш идэвхтэй ажиллаж, малчдаас түүхий эдийг шууд худалдан авдаг бөгөөд Европын талуудтай харьцуулахад илүү давуу байдлыг эдэлдэг (United Nations Development Programme, 2019). Эдгээр ченжүүд ноолуурын салбарт үйл ажиллагаа явуулж буй жижиг, дунд үйлдвэрүүдэд хүчтэй нөлөө үзүүлдэг. Тухайлбал, Монголоос түүхий болон угаасан ноолуурыг Хятадын бага хүүтэй зээлээр худалдан авч, улмаар Хятадын боловсруулах үйлдвэрт экспортолдог тул ихээхэн нөлөө бүхий оролцогч тал юм.

Орц нийлүүлэгч гадаадын компани, хувь хумуус: Монголын жижиг, дунд үйлдвэрлэгчид бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх орцынхоо нэгээхэн хэсгийг гадаад улсаас, ялангуяа БНХАУ-аас импортолдог. Дотоодын орлого 1 хувиар нэмэгдэхэд импортын эрэлт 1.55 хувиар өсдөг бөгөөд импортын харьцангуй үнэ 1 хувиар өсөхөд

(гадаад үнэ дотоод үнээс өндөр өсөх эсвэл дотоод үнэ гадаад үнээс илүү ихээр буурах) импортын эрэлт 0.65 хувиар буурдаг байна (Дуламзаяа, 2018).

Арилжааны банкнууд: Арилжааны банкнууд зуучлагчийн үүрэг гүйцэтгэж, түүгээр дамжуулан бага хүүтэй зээл авах боломжтой жижиг, дунд үйлдвэрлэгчдэд санхүүжилт олгодог. 2021 онд арилжааны банкнууд 1 жилийн хугацаатай, гурван хувийн хүүтэй нийт 94.9 тэрбум хүртэлх төгрөгийн зээл олгохоор төлөвлөсөн бөгөөд үүний 71.0 тэрбумыг нь олгосон байна (УИХ, 2021). Ерөнхийдөө арилжааны банкнууд тэр дундаа ХААН, Төрийн, ХХБ, Голомт банк нь малчин өрх, ченж, малчдын хоршоод, боловсруулах үйлдвэрүүдэд гол зээл олгогчийн хувьд жижиг, дунд үйлдвэрлэлийн салбарт үзүүлэх нөлөөлөл өндөр байдаг.

Сүүлийн үед “ногоон зээл” хэмээх ойлголт хүчтэй дэлгэрч байгаатай холбоотойгоор тогтвортой санхүүгийн эх үүсвэрийг бий болгоход зээлийн байгууллагууд, ялангуяа Монголын арилжааны банкнууд анхаарал ихээр тавьж байна (Бакей, А., нар. 2024). Энэ тохиолдолд арилжааны банкнууд жижиг, дунд үйлдвэрлэлийн салбарт өндөр нөлөөтэй бөгөөд өндөр сонирхолтой бүлэг гэж үзэх боломжтой юм.

МУХАУТ болон мэргэжлийн холбоод: Жижиг, дунд үйлдвэрлэгчдийн үйл ажиллагаа явуулж буй салбарын хөгжил нь тэдний үйл ажиллагаатай уялддаг. Жишээлбэл: Монголын арьс ширний холбоо, Монголын ноос ноолуурын холбоо, Монголын хоршоологчдын нэгдсэн холбоо, Бэлчээр ашиглагчдын холбоо гэх мэт. Эдгээр мэргэжлийн холбоод нь салбарын хууль эрх зүй, бодлогын баримт бичиг боловсруулахад үйлдвэрлэгчдийг төлөөлж төр, олон улсын байгууллагуудтай хамтардаг. Энэхүү байгууллага нь хууль эрх зүй ба бодлогын орчныг сайжруулахад түлхүү анхаарч, бодлогын өмгөөлөл нөлөөллийн үйл ажиллагааг хүчтэй болгох, төр хувийн хэвшлийн хэлбэр төдий хамтын ажиллагаанаас бодит үр дүнд суурилсан түншлэлд хүрэхээр зорьж ажилладаг

(Монголын Үндэсний Худалдаа, Аж Үйлдвэрийн Танхим, 2024). Гэсэн хэдий ч мэргэжлийн холбоод бүх жижиг, дунд үйлдвэрүүдэд хүрч ажиллах боломж багатай юм.

Олон улсын байгууллагууд: Олон улсын байгууллагуудаас “Ур чадвартай мэргэжилтнүүдийг бэлтгэж, дулаан хангамжийн оновчтой системийг хэрэгжүүлэн эрчим хүчийг хэмнэх нь” “Эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийн эрх зүйн орчинг баталгаажуулах”, “Ази дахь бүс нутгийн эдийн засгийн хамтын ажиллагааг дэмжих нь”, “Хувийн секторын ажил эрхлэлт ба өсөлтийг дэмжих нь” зэрэг олон төслүүдийг хэрэгжүүлсэн байна. Эдгээрээс уул уурхайн бус үйлдвэрлэлийг дэмжиж, экспортыг нэмэгдүүлэх, жижиг, дунд үйлдвэрүүдийн чадавхыг бэхжүүлэхэд чиглэгдсэн төслүүд нь шууд байдлаар жижиг, дунд үйлдвэрүүдийн хөгжилд түлхэц болжээ.

Дүгнэлт, санал

Жижиг, дунд үйлдвэрүүдийн үйл ажиллагаа ковидын нөлөөнөөс хойш сэргэж эхэлсэн бөгөөд 10 хүртэлх ажилчинтай жижиг, дунд үйлдвэрүүдийн тоо буурч, ажлын байрыг нэмэгдүүлж байгаа эерэг хандлагатай байна. Нийт жижиг, дунд үйлдвэрүүдийн тал хувь нь эдийн засаг, санхүүгийн чадавх сул байгааг харуулна. Жижиг, дунд үйлдвэрүүдийн тал хувьд нь ойрын хугацаанд зээлийн хэрэгцээ үүссэн байна. Эдгээр санхүүгийн хэрэгцээ үүссэн жижиг, дунд үйлдвэрүүдийн бараг тал хувь нь банкны зээлээр шийдвэрлэдэг гэсэн нь арилжааны банкнууд жижиг, дунд үйлдвэрлэгчдийн хувьд чухал байгууллага болохыг харуулна.

Жижиг, дунд үйлдвэрүүдийн тулгамдсан асуудлуудын нэгдүгээрт, “Гадаад зах зээлд гаргах бүтээгдэхүүний чанар, стандарт, хэрэглэгчийн зан төлөвийн судалгаа байхгүй” гэсэн бол дараа нь “Маркетинг, бүтээгдэхүүнээ борлуулах зах зээлийн талаарх мэдлэг муу”, “Экспортын талаарх мэдлэг сул”, “Ажиллах хүчний ур чадвар, дутагдал”, “Санхүүжилт дутагдалтай” хэмээн эрэмбэллээ. Жижиг, дунд үйлдвэрлэлийн салбарын гол тоглогчид нь үйлдвэрлэгчдээс гадна

Засгийн газар, арилжааны банкууд, орц нийлүүлэгч тал болох малчид, түүхий эд худалдан авалтын гол өрсөлдөгчид болох Хятад худалдаачид байна. Иймд жижиг, дунд үйлдвэрлэгчдэд учрах эрсдэлийг бууруулахын тулд эдгээр оролцогч талуудын эерэг нөлөөг нэмэгдүүлж, сөрөг нөлөөг бууруулах шаардлагатай нь судалгаагаар нотлогдлоо.

Жижиг, дунд үйлдвэрлэгчдэд гадаад зах зээлийн чанар, стандарт, хэрэглэгчийн зан төлөвийн мэдлэг, мэдээллийг олгох судалгаанд үндэслэсэн сургалтыг зохион байгуулах, гадаад зах зээлийн борлуулалтын сувагтай тэднийг холбох зөвлөх үйлчилгээ, экспортын талаар мэдлэг олгох сургалтуудыг зохион байгуулах нь ач холбогдолтой байна.

Ашигласан материал

Монгол Улсын Их Хурал. (2019). *Жижиг, дунд үйлдвэр, үйлчилгээг дэмжих тухай хууль*. Улаанбаатар.

Монгол Улсын Засгийн газар. (2019). Жижиг, дунд үйлдвэрийг дэмжих үндэсний хөтөлбөр. *156-р тогтоол*.

Монгол Улсын Засгийн газар. (2020). Жижиг, дунд үйлдвэрийг хөгжүүлэх сангаас хөнгөлөлттэй зээл олгох, сонгон шалгаруулах, дамжуулан зээлдүүлэх, эргэн төлүүлэх, хяналт тавих журам. *113-р тогтоол*.

Монгол Улсын Засгийн газрын тогтоол. (2021). Эрүүл мэндээ хамгаалж, эдийн засгаа сэргээх 10 (арван) их наядын цогц төлөвлөгөө. *42-р тогтоол*.

United Nations Development Programme. (2019). from <https://www.undp.org>

Ministry of Food, Agriculture, and Light Industry (MOFALI). (2024). *Official website of MOFALI*. Retrieved from <https://www.mofa.gov.mn>

Монголын Үндэсний Худалдаа, Аж Үйлдвэрийн Танхим. (2024). *Membership information*. Retrieved from <https://www.mongolchamber.mn/i/membership>

Бакей, А., нар. (2024). *Хөдөө аж ахуйн хөгжлийг дэмжих эдийн засгийн хөшүүрэг*. Улаанбаатар: Admon Print ХХК.

МОНГОЛ УЛСЫН
ЭРХ ЗҮЙ СУДЛАЛ

Дуламзаяа, Б. (2018). Монгол Улсын
экспорт, импортын эрэлт. *Мөнгө,
санхүү, баялаг* сэтгүүл.

Жижиг, Дунд Үйлдвэрийн Газар. (2024).
Visual data on SMEs. Retrieved from
<https://sme.gov.mn/visualdata>

ГАДААДЫН АРБИТРЫН ШИЙДВЭРИЙГ МОНГОЛ УЛСАД ХҮЛЭЭН ЗӨВШӨӨРЧ, БИЕЛҮҮЛЖ БҮЙ ПРАКТИК, ТҮҮНД ХИЙСЭН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ

RECOGNIZING AND ENFORCING FOREIGN ARBITRAL AWARDS IN MONGOLIA: AN ANALYSIS

С.Энхцэцэг*

Дотоод хэргийн их сургуулийн докторант, МҮХАҮТ-ын дэргэдэх Монголын Олон Улсын Арбитрын дарга

Enkhtsetseg S, Ph.D Candidate in Law, University of Internal Affairs, Chairman of the Mongolian Interational Arbitration Centre, MNCCI

*Хариуцлагатай зохиогч: su.enkh@yahoo.com

Хураангуй: Гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татах бодлоготой улсууд гадаадын арбитрын шийдвэрийг үндэсний хэмжээнд биелүүлэх талаар эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгоход анхаарах болсон. Монгол Улсын нэгдэн орсон “Гадаадын арбитрын шийдвэрийг хүлээн зөвшөөрөх ба биелүүлэх тухай” 1958 оны Нью-Йоркын конвенцод 1994 онд нэгдэн орсон. Конвенцын 3 дугаар зүйлд зааснаар тус конвенцод нэгдэн орсон улсуудад гадаадын арбитрын шийдвэрийг биелүүлэх журмаа тус конвенцод нийцүүлэн үндэсний хууль тогтоомжоор тодорхойлох эрхийг олгосон. Гэтэл манай улс энэхүү эрхээ эдлэхгүй эрх зүйн хэм хэмжээг конвенцын зохицуулалтыг хуулбарлах байдлаар тогтоосон. Нөгөө талаас гадаадын арбитрын шийдвэрийг Монгол Улс үндэслэлгүйгээр /олон улсын болон үндэсний хууль тогтоомжид заасан/ биелүүлэхгүй байх нь Монгол Улс НҮБ-ын гишүүн орныхоо хувьд олон улсын гэрээний үүргээ зөрчиж, Монгол Улсын нэр хүнд олон улсын хэмжээнд буурах, хуулийн засаглалын олон улсын судалгаанд доогуур эрэмбэлэгдэх, улмаар бусад сөрөг үр дагаврууд үүсэх эрсдэлтэй учраас гадаадын арбитрын шийдвэрийг биелүүлэх нөхцөлийг бүрдүүлэх үүднээс эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгох нь чухал ач холбогдолтой болно. Энэхүү өгүүлэлд Монгол Улсад гадаадын арбитрын шийдвэрийг биелүүлсэн болон биелүүлэхээс татгалзсан шүүхийн шийдвэр болон шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд дүн шинжилгээ хийж, практикт тулгарч буй асуудал, шийдвэрлэх зарим арга замыг тодорхойлохыг зорилоо.

Abstract: Countries with policies aimed at attracting foreign investment have started to focus on improving legal frameworks for the enforcement of foreign arbitration decisions at the national level. Mongolia ratified The New York Convention /1958/ on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards in 1994. According to the Article 3 of the 1958 NY Convention grants member states the authority to define the procedures for enforcing foreign arbitral awards in accordance with its provisions through national legislation. However, our country has established a legal framework by replicating the provisions of the Convention, without exercising this right. In other words, the national legal framework lacks detailed regulation. On the other hand, failure by Mongolia to enforce foreign arbitral awards without justification (as stipulated in both international and national legislation) would constitute a violation of its obligations under international treaties as a member of the United Nations. This could harm Mongolia’s international reputation, lower its ranking in international rule-of-law assessments, and expose it to other negative consequences. Therefore, it is crucial to improve the legal framework to ensure the enforcement of foreign arbitral awards. The aim of this article is to identify the practical challenges and potential solutions in the enforcement of foreign arbitral awards in Mongolia by analyzing court decisions, both those that have been successfully enforced and those that have been refused, as well as the execution of related court rulings.

МОНГОЛЫН
ОЛОН УЛСЫН
АРБИТРЫН
ДАРГА

Түлхүүр үг: Олон улсын арбитр, арбитрын шийдвэр, арбитрын шийдвэрийн шийдвэрийн биелэлт, гадаадын арбитрын шийдвэр, эрх зүйн зохицуулалт

Keywords: International arbitration, arbitral award, the recognition and enforcement of arbitral awards, foreign arbitral award, legal regulation

Үндэслэл

Улс орны эдийн засгийн хөгжлийн тогтвортой байдал, өсөлт, хөгжлийн гарц нь үндэсний үйлдвэрлэл, гадаадын хөрөнгө оруулалт, гадаад, худалдаа юм. Энэ хэрээр тэдгээрт чиглэсэн төрийн бодлого, дэмжлэг, эрх зүйн орчин, маргаан шийдвэрлэх механизм нь боловсронгуй байх шаардлагатай.

Аливаа улсын хөрөнгө оруулалт татах боломж, бизнес эрхлэх орчны таатай эсэх үнэлгээг Дэлхийн банкны “Doing business” судалгааны 12 үзүүлэлтийн нэг болох тухайн улс бизнесийн маргааныг хэрхэн шуурхай, зардал багатай шийдвэрлэж буйгаар хэмжиж байна. (Дэлхийн банк, 2020)

Өнөөдөр эдийн засгийн өндөр хөгжилтэй улс оронд олон улсын болон үндэсний арбитрауд үйл ажиллагаагаа идэвхтэй явуулж хөгжсөөр байна.

УИХ-аас 1995 онд Гадаад худалдааны арбитрын тухай хууль батлагдсанаар Монгол Улсад ганц арбитр ажиллах болсон нь тухайн үеийн Гадаад Худалдааны Арбитр /одоогийн Монголын Олон Улсын Арбитр/ юм. 1995 оноос хойш тус арбитр гадаад эдийн засгийн хэлцлээс үүдсэн болон гадаадын хөрөнгө оруулалттай компанийн маргааныг хянан шийдвэрлэж байв. (Энхцэцэг, Доржготов, Мэндсайхан, 2020)

Арбитр нь шүүхтэй харьцуулахад харьцангуй уян хатан, чөлөөт тогтолцоо боловч арбитраар маргаан шийдвэрлүүлэх зарчмын шинжтэй харилцаануудыг НҮБ-ын Олон Улсын Худалдааны Эрх Зүйн Комисс /ОУХЭЗК/ /UNCITRAL/-оос загварлан хуульчилж гишүүн орнуудаа Олон улсын арилжааны арбитрын тухай загвар хууль (цаашид “НҮБ-ын Арилжааны арбитрын загвар хууль” гэх)-д нийцүүлэн үндэсний Арбитрын хуулиа батлахыг санал болгосон байна.

УИХ-аас 2003 онд Арбитрын тухай хуулийг анх удаа баталж 2017 онд шинэчлэн найруулснаар Монгол Улсын арбитрын эрх зүйн орчинд тодорхой өөрчлөлт орсон. Тус хууль нь НҮБ-ын Арилжааны арбитрын загвар хуулийг Монгол Улсад нутагшуулсан, орчин үеийн арбитрын зарчим, үзэл баримтлалтай нийцсэн хууль болсон байна. (Уянга, Нинжин, 2024)

Олон улсын худалдаа, эдийн засгийн харилцаа өргөжин тэлэх тусам гэрээний харилцаа дан ганц хүн, хуулийн этгээдийн хооронд бус Засгийн газар болон гадаадын хуулийн этгээд хооронд хийгдэх хандлага нэмэгдэж байна. Гэрээний талууд маргаан гарсан тохиолдолд цаг хугацаа, зардал, нууцлалын хувьд илүү үр дүнтэй гэж үзэн арбитраар хэрэг маргаанаа шийдвэрлүүлэх хандлага нэмэгдэхийн хэрээр маргааныг арбитраар шийдвэрлүүлэх олон улсын олон талт болон 2 талт гэрээ, конвенцууд байгуулагдсаар байна.

Арбитраар хэрэг маргаанаа шийдвэрлүүлэхэд талууд өөрсдөө арбитраа, дүрмээ болон эрх зүйн хэм хэмжээгээ сонгодог учир маргаан хянан шийдвэрлэхэд өөр байгууллагын оролцоо шаарддаггүй.

Харин арбитрын шийдвэрийг баталгаажуулах, гүйцэтгэх ажиллагаа шүүх болон шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага буюу хөндлөнгийн этгээдийн оролцоотой явагддаг.

Монгол Улсын хувьд 2017 оны “Арбитрын тухай хууль”-ийг шинэчлэн баталсан нь тус хуулийн хүрээнд өмнөх 2003 оны Арбитрын тухай хуультай харьцуулахад арбитрын шийдвэрийг баталгаажуулах, гүйцэтгэх гэсэн агуулгыг тусгаж өгснөөрөө шинэлэг юм (Болормаа, 2022).

Монгол Улс 1994 онд Гадаадын арбитрын шийдвэрийг хүлээн зөвшөөрч,

биелүүлэх тухай 1958 оны Нью-Йоркын конвенцод нэгдэн орсон (Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем, 1994) тул Монгол Улсын арбитрын шийдвэр нь тус конвенцын гишүүн болох дэлхийн 172 гаруй улсад заавал биелэгдэх хүчинтэй.

Арбитрын шийдвэрийг шүүхээр баталгаажуулах, гүйцэтгэх хуудас бичих, гүйцэтгэх ажиллагааны талаар Монгол Улсын хувьд Гадаадын арбитрын шийдвэрийг хүлээн зөвшөөрөх, биелүүлэх тухай 1958 оны Нью-Йоркын конвенцыг удиртгал болгон Арбитрын тухай (Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем, 2017), Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай (Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем, 2022) болон Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай (Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем, 2017) хуулиар тус тус зохицуулж байна.

НҮБ, Гадаадын арбитрын шийдвэрийг хүлээн зөвшөөрч биелүүлэх тухай конвенц (1958)-ийн 3 дугаар зүйлд “хэлэлцэн тохирогч улс бүр арбитрын шийдвэрийг заавал биелүүлэх шийдвэр гэж хүлээн зөвшөөрөх бөгөөд түүнийг өөрийн улсын хэрэг хянан шийдвэрлэх эрхийн хэм хэмжээг баримтлан биелүүлнэ.” гэж зааснаар оролцогч улс бүрд заавал хүлээн зөвшөөрөх, биелүүлэх үүргийг хүлээлгэсэн ч ямар процессоор хэрэгжүүлэхийг тухайн улсын эрх зүйн зохицуулалтын хувьд нээлттэй үлдээсэн байдаг.

2002 оны Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 13 дугаар зүйлийн 13.2 дах хэсэгт “Хууль, Монгол Улсын олон улсын гэрээнд заасан буюу зохигч хэлэлцэн тохиролцсон бол иргэн, хуулийн этгээдийн хооронд үүссэн маргааныг арбитр шийдвэрлэнэ.”, мөн

хуулийн 184 дүгээр зүйлийн 184.1 дэх хэсэгт “Эрх зүйн маргааныг энэ хуулийн 13.2-т зааснаар арбитр шийдвэрлэсэн ... бол шүүхээр баталгаажуулах”-аар, мөн 2017 оны Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.1, 6 дугаар зүйлийн 6.2.3, Арбитрын тухай хуулийн 48, 49 дүгээр зүйлд үндэслэн гадаадын арбитрын шийдвэрийг хүлээн зөвшөөрч, гүйцэтгэж байна.

Ийнхүү зохицуулахдаа гадаадын болон дотоодын арбитрын шийдвэрийг баталгаажуулах, гүйцэтгэх ажиллагааг ялгаж зааглаагүй, гадаад улсад хянан шийдвэрлэсэн арбитрын шийдвэрийг хэрхэн гүйцэтгэх, баталгаажуулах процесс ажиллагаа хууль тогтоомжийн хүрээнд ойлгомжгүй, хийдэлтэй асуудал байна.

Нэг. Гадаадын арбитрын шийдвэрийг Монгол Улсад хүлээн зөвшөөрч, биелүүлж буй практик, түүнд хийсэн дүн шинжилгээ

Энэхүү өгүүлэлд нийтэд ил болсноос бусад хэргийн оролцогчдын нэрийг нууцлав.

Гадаад улсын арбитрын шийдвэртэй, Монгол Улсын шүүхээр 2011-2024 оны 4 дүгээр сарын хооронд баталгаажуулсан шүүгчийн захирамжид дүн шинжилгээ хийсэн. 2011 оноос 2024 оны 4 дүгээр сар хүртэл Нийслэлийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх алба нь гадаад улсын арбитрын нийт 96 шийдвэрт гүйцэтгэх ажиллагаа явуулж 35 шийдвэрийг гүйцэтгэсэн байна. (НШШГТ, Гадаад улсын арбитрын шийдвэрийн гүйцэтгэх ажиллагааны статистик, 2024) (График 2-с үзнэ үү)

График 1. Улсын хэмжээнд шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа явагдсан гадаад улсын арбитрын шийдвэрийн тоо (2011-2024 оны 4 дүгээр сар)

МОНГОЛ УЛСЫН АРБИТРЫН ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭХ ТУХАЙ ХУУЛЬ

МОНГОЛ УЛСЫН АРБИТРЫН ШИЙДВЭРИЙН ТООНЫ ХАРЬЦАА

2011-2024 оны 4 дүгээр сарын хооронд Нийслэлийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газар нь гадаад улсын арбитрын нийт 96 шийдвэр, Монгол Улсын арбитрын

нийт 734 шийдвэрт шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа явуулсан байна. (График 3-с үзнэ үү)

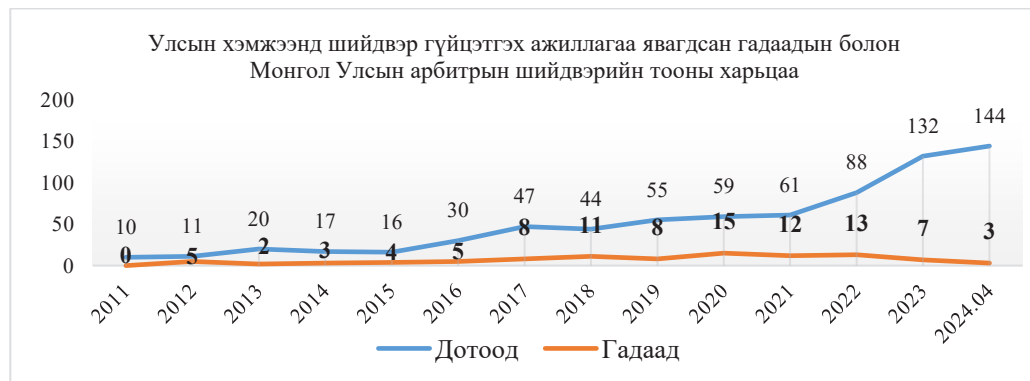

График 2. Улсын хэмжээнд шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа явагдсан гадаадын болон Монгол Улсын арбитрын шийдвэрийн тооны харьцаа

2011-2024 оны хооронд Нийслэлийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газар нь гадаад улсын арбитрын 96 шийдвэрийн 33 шийдвэрийг биелүүлж, 41 шийдвэрийг доорх үндэслэлээр гүйцэтгэх

ажиллагаанаас хассан /төлбөр авагчид буцаасан, хэрэгсэхгүй буюу хүчингүй болсон, харьяаллын дагуу шилжүүлсэн, түдгэлзүүлсэн/ байна. (График 2-с үзнэ үү)

График 3. Гадаад улсын арбитрын шийдвэрийн биелэлтийн байдал (2011-2024)

Дээр дурдсан арбитрын шийдвэрийн биелэлт болон татгалзалтай холбоотой ямар ажиллагаа хийгдэж байгаа болон практикт тохиолддог асуудлыг илүү тодорхой болгох үүднээс хэд хэдэн шүүхийн шийдвэрийг сонгон авч дүн шинжилгээ хийлээ.

Сүхбаатар дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүх 2017 оны 9 дүгээр сарын 28-ны өдөр Лондоны Олон Улсын Арбитрын шүүхийн 2017 оны 4 дүгээр сарын 13-ны өдрийн №UN153003 дугаар шийдвэр баталгаажуулах Европын сэргээн босголт хөгжлийн банкны

төлөөлөгч М, Б нарын гаргасан хүсэлтийг шийдвэрлэсэн байна.

НҮБ, Гадаадын арбитрын шийдвэрийг хүлээн зөвшөөрөх ба биелүүлэх тухай конвенц (1958)-ын 3 дугаар зүйл, Арбитрын тухай хуулийн 48.1 дэх хэсэгт заасны дагуу “Аль улсад гаргаснаас үл хамааран арбитрын үндсэн шийдвэрийг заавал биелүүлэх хүчинтэй гэж хүлээн зөвшөөрөх бөгөөд харьяалах шүүхэд бичгээр өргөдөл гаргаснаар энэ хуулийн 48, 49 дүгээр зүйл болон конвенцод заасан журмын дагуу арбитрын үндсэн шийдвэрийг гүйцэтгэнэ”, мөн Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх

тухай хуулийн 184 дүгээр зүйлийн 184.3 дахь хэсэгт “Арбитрын шийдвэрийг биелүүлэх боломжийг шүүх хянан үзэж хүсэлт ирүүлсэн өдрөөс 7 хоногийн дотор шүүгчийн захирамжаар баталгаажуулна” гэж заасны үндсэн дээр Сүхбаатар дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн 2017 оны 9 дүгээр сарын 28-ны өдрийн 181/Ш32017/12823 дугаар шийдвэр гаргасан байна. (Лондоны Олон Улсын Арбитрын шүүхийн шийдвэрийг баталгаажуулах тухай шүүгчийн захирамж, 2017)

Дээрхээс Монгол Улс “Гадаадын арбитрын шийдвэрийг хүлээн зөвшөөрч, биелүүлэх тухай” Нью-Йоркын конвенцоор хүлээсэн үүргээ Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 10 дугаар зүйлийн 10.3 дахь хэсэгт заасан “Монгол Улсын олон улсын гэрээ нь соёрхон баталсан буюу нэгдэн орсон тухай хууль хүчин төгөлдөр болмогц дотоодын хууль тогтоомжийн нэгэн адил үйлчилнэ.” гэж заасны дагуу хэрэгжүүлж шүүхээр “Арбитрын шийдвэрийг баталгаажуулах тухай” захирамж гаргаж, шийдвэрийг албадан биелүүлэхийг Нийслэлийн шийдвэр гүйцэтгэх албанд даалгасан. Гэвч хариуцагч тал шийдвэр гүйцэтгэлийн явцад барьцаа хөрөнгийн үнэлгээнд 2 удаа гомдол гаргаж 3 шатны шүүхээр маргаан шийдэгдсээр өнөөдрийг хүртэл биелэгдээгүй, шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг түдгэлзүүлсэн байдалтай байна. (Нийслэлийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газар, 2024)

Гадаад улсын арбитрын шийдвэртэй, 2000 оноос хойших Монгол Улсын шүүхээр баталгаажуулсан шүүгчийн захирамжид дүн шинжилгээ хийж үзэхэд гадаадын арбитрын шийдвэрийг баталгаажуулах хүсэлтийг шийдвэрлэхдээ шүүхүүд Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 123 дугаар зүйлийн 123.3 буюу “шүүх хуралдааны бусад үед хянан шийдвэрлэж

байгаа асуудлаар шүүхийн тогтоол, шүүгчийн захирамжийг бичгээр гаргана” гэсэн зохицуулалтыг хэрэглэж байх бөгөөд мөн хуулийн 184 дүгээр зүйл буюу “арбитрын шийдвэрийн гүйцэтгэлийг шүүхээр баталгаажуулах” талаарх зохицуулалтыг хууль зүйн үндэслэл болгон баримталж байна.

Гадаадын арбитрын шийдвэрийг баталгаажуулсан шүүгчийн захирамжуудыг судалж үзэхэд арбитрын шийдвэрийг баталгаажуулах хүсэлтийг шүүхүүд шийдвэрлэхдээ хууль зүйн өөр өөр зохицуулалтыг үндэслэл болгон хэрэглэж байх бөгөөд хууль тогтоомжийн хэрэглээний хувьд дараах байдалтай байна: а) Зөвхөн Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 184 дүгээр зүйл¹ буюу арбитрын шийдвэрийг шүүхээр баталгаажуулах талаарх зохицуулалтыг баримтлан шийдвэрлэж байна. Тухайлбал, Сонгинохайрхан дүүргийн шүүхийн 2010 оны 4 дүгээр сарын 23-ны өдрийн №1855 тоот шүүгчийн захирамжаар Чех Улсын Прага хотын Эдийн засаг, хөдөө аж ахуйн танхимын дэргэдэх арбитрын шүүхийн шийдвэрийг баталгаажуулах хүсэлтийг шийдвэрлэсэн үндэслэлдээ: “...Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 184 дүгээр зүйлийн 184.2 дахь хэсэгт “шийдвэрийг гүйцэтгүүлэхээр сонирхож буй тал гүйцэтгэлийг баталгаажуулахаар төлбөр төлөгчийн оршин суугаа газрын харьяалах шүүхэд хүсэлтээ гаргах эрхтэй гэж заасны дагуу ирүүлсэн хүсэлтийг хүлээн авах үндэслэлтэй байна...” гэж тодорхойлон арбитрын шийдвэрийг баталгаажуулж шийдвэрлэсэн байна (Сонгинохайрхан дүүргийн шүүх, 2010).

б) Мөн НҮБ, Гадаадын арбитрын байгууллагын шийдвэрийг хүлээн зөвшөөрөх ба биелүүлэх тухай конвенц (1958)-ийн 3 дугаар зүйл, Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Аравдугаар зүйлийн 3,

¹ 2002 оны Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 184 дүгээр зүйл нь Арбитрын шийдвэр, нотариатын мэдэгдэх хуудас, цэргийн анги, байгууллагын захирагч /дарга/-ийн эд хөрөнгийн хариуцлага хүлээлгэх тухай тушаал, Гэмт хэргийн хохирогчид нөхөн

төлбөр олгох сангийн зөвлөлийн шийдвэр, захиргааны шийтгэвэр, улсын байцаагчийн төлбөр тогтоосон актын гүйцэтгэлийг шүүхээр баталгаажуулах гэсэн гарчигтай.

Арбитрын шийдвэрийг
баталгаажуулах тухай
хууль зүйн үндэслэл

МОНГОЛ АРБИТРАЖИЙН ТӨЛБӨР
MONGOLIAN ARBITRATION CENTER

Арбитрын тухай хуулийн 42 дугаар зүйлийн 42.7, Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 184 дүгээр зүйлийн 184.3, Олон улсын гэрээнд нэгдэн орох тухай 1994 оны хууль гэсэн бүх зохицуулалтыг баримтлан шийдвэрлэсэн тохиолдол байна. Тухайлбал, Сүхбаатар дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн 2016 оны 10 дугаар сарын 03-ны өдрийн №181/ШЗ2016/04858 тоот захирамжаар Лондоны олон улсын арбитрын шүүхийн шийдвэрийг баталгаажуулах хүсэлтийг шийдвэрлэсэн үндэслэлдээ “...Гадаадын арбитрын шийдвэрийг хүлээн зөвшөөрөх ба биелүүлэх тухай 1958 оны Нью-Йорк хотноо байгуулагдсан конвенцод Монгол Улс 1994 оны 5 дугаар сарын 26-ны өдөр нэгдэн орсон тухай хууль баталсан байна. Тус хуулийн 2 дугаар зүйлийн 2.1 дэх хэсэгт “Монгол Улс харилцан адил байх зарчмын үндсэн дээр зөвхөн уг конвенцод нэгдэн орсон хэлэлцэн тохирогч нөгөө улсын нутаг дэвсгэрт гарсан арбитрын байгууллагын шийдвэрийг хүлээн зөвшөөрч, биелүүлэхэд эл конвенцын заалтыг даган мөрдөнө” гэж хуульчилжээ. Лондоны арбитрын шүүх шийдвэрээ ИБУИНВУ-ын Лондон хотод гаргажээ. ИБУИНВУ НҮБ, Гадаадын арбитрын шийдвэрийг хүлээн зөвшөөрөх ба биелүүлэх тухай конвенц (1958)-д нэгдэн орсон юм.

Монгол Улсын нэгдэн орсон НҮБ, Гадаадын арбитрын шийдвэрийг хүлээн зөвшөөрч биелүүлэх тухай конвенц (1958)-ын 3-р зүйлд хэлэлцэн тохирогч улс бүр арбитрын шийдвэрийг заавал биелүүлэх шийдвэр гэж хүлээн зөвшөөрөх бөгөөд түүнийг өөрийн улсын хэрэг хянан шийдвэрлэх эрхийн хэм хэмжээг баримтлан биелүүлнэ гэж, Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Аравдугаар зүйлийн 3-т “Монгол Улсын олон улсын гэрээ нь соёрхон баталсан буюу нэгдэн орсон тухай хууль хүчин төгөлдөр болмогц дотоодын хууль тогтоомжийн нэгэн адил үйлчилнэ гэж”, Арбитрын тухай хуулийн 42 дугаар зүйлийн 42.7 дах хэсэгт” Анхан шатны шүүх арбитрын шийдвэрийг гүйцэтгүүлэх тухай хүсэлтийг үндэслэлтэй гэж үзвэл

тухайн арбитрын шийдвэрийг баталгаажуулж, ИХШХШТ хуулийн 184 дүгээр зүйлийн 184.3 дах хэсэгт заасан гүйцэтгэх хуудас бичнэ” гэж, ИХШХШТ хуулийн 184 дүгээр зүйлийн 184.3 дах хэсэгт “Арбитрын шийдвэр...улсын байцаагчийн төлбөр тогтоосон актыг биелүүлэх боломжийг нь шүүх хянан үзэж ирүүлсэн өдрөөс хойш 7 хоногийн дотор шүүгчийн захирамжаар баталгаажуулна” гэж тус тус заажээ.

Иймд “Монгол Улсын нэгдэн орсон олон улсын гэрээ, Монгол Улсын Үндсэн хууль, холбогдох бусад хууль тогтоомжийг үндэслэн ...Лондоны олон улсын арбитрын шүүхийн ... өдрийн ... дугаар шийдвэрийг баталгаажуулах нь зүйтэй байна” гэж тайлбарласан байна. (Сүхбаатар дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүх, 2016)

в)Хоёр улсын хооронд байгуулагдсан иргэний ба гэр бүл, эрүүгийн хэргийн талаар эрхийн туслалцаа харилцан үзүүлэх тухай гэрээний холбогдох зохицуулалтыг баримтлан шийдвэрлэсэн тохиолдол байна. Тухайлбал, Баянзүрх дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн 2016 оны 11 дүгээр сарын 28-ны өдрийн №101/ШЗ2016/32286 тоот захирамжаар Москва хотын арбитрын шүүхийн шийдвэрийг баталгаажуулах хүсэлтийг шийдвэрлэхдээ үндэслэлээ “...Монгол Улс, Оросын Холбооны Улсын хооронд эрх зүйн туслалцаа үзүүлэх, иргэний ба эрүүгийн хэргийн талаарх эрх зүйн харилцааны тухай 1999.07.08-ны өдрийн гэрээний 36 дугаар зүйлд “Шийдвэрийг хүлээн зөвшөөрөх ба гүйцэтгэх тухай хүсэлт”, уг зүйлийн 2.1-д “шийдвэр, эсхүл шийдвэр хуулийн хүчин төгөлдөр болсон ба гүйцэтгэвэл зохихыг баталсан түүний баталгаат хуулбар...”-ыг хүсэлт гаргагч нь хүсэлтдээ хавсаргахаар заажээ. Хүсэлт гаргагч нь орчуулж ирүүлсэн, хураамж төлсөн байна. Иймд арбитрын шийдвэрийг гүйцэтгүүлэх тухай хүсэлтийг хангах нь зүйтэй байна” гэж тайлбарласан байна. (Баянзүрх дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүх, 2016)

г)Хүлээн зөвшөөрөх, баталгаажуулах хууль зүйн үндэслэлийг огт дурдалгүйгээр шийдвэр гаргасан тохиолдол ч мөн байна. Тухайлбал, Баянзүрх, Сүхбаатар, Чингэлтэй дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн 2016 оны 5 дугаар сарын 06-ны өдрийн шүүгчийн захирамжаар Хонконгийн олон улсын арбитрын шүүхийн шийдвэрийг баталгаажуулах хүсэлтийг шийдвэрлэсэн үндэслэлд “...уг шийдвэрийг албадан гүйцэтгүүлэх тухай нэхэмжлэгчийн хүсэлтийг хангах нь зүйтэй байна” гэж баталгаажуулсан захирамж гаргасан байна.

Хоёр. Гадаадын арбитрын шийдвэрийг биелүүлэхээс татгалзсан шүүхийн шийдвэрт хийсэн дүн шинжилгээ

Арбитрын шийдвэр гүйцэтгэх баримт бичгийг төлбөр авагчид буцаах, шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг түдгэлзүүлэх, хэрэгсэхгүй буюу хүчингүй болгох, гүйцэтгэсэн шийдвэрийг цуцлах зэрэг үндэслэлийг Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 27 дугаар зүйлийн 27.2, 31 дүгээр зүйлийн 31.1, 119 дүгээр зүйлд тус тус зохицуулсан байна.

Монгол Улсын шүүхээс гадаадын арбитрын шийдвэрийг хүлээн зөвшөөрч, гүйцэтгэхээс татгалзсан хэд хэдэн жишээг дурдъя. Шүүх талуудын хоорондын эрх зүйн маргаан эцэслэн шийдвэрлэгдээгүй байх буюу Конвенцын 5 дугаар зүйлийн 1(е)-д заасны дагуу шийдвэрийг биелүүлэхээс татгалзсан тохиолдлууд байна.

Тухайлбал, Нэхэмжлэгч Япон Улсын “Иточу” корпорац, хариуцагч Монгол Улсын хуулийн этгээд “Монгол газар” ХХК нар Японы худалдааны арбитраар маргаанаа шийдвэрлүүлж 2011 оны 11 дүгээр сард шийдвэр гарсан. Нэхэмжлэгчийн итгэмжлэгдсэн төлөөлөгчийн хүсэлтийн дагуу 2012 оны 4 дүгээр сард МУ-ын шүүхээс арбитрын шийдвэрийг баталгаажуулж шүүгчийн захирамж гаргаж гүйцэтгэх хуудас олгожээ. Хариуцагч арбитрын шийдвэрийг хүчингүй болгуулах нэхэмжлэлийг Токио хотын орон нутгийн шүүхэд гаргасан бөгөөд хэргийг эцэслэн шийдвэрлээгүй

байх үед шийдвэрийг баталгаажуулсан захирамж гаргасан байна гэж үзэж уг захирамжийг хүчингүй болгосон нь хууль ёсны дагуу гарсан шийдвэр гэж үзэж байна.

Мөн гадаадын хөрөнгө оруулалттай “Г” ХХК, Монголын “Б” ХХК хоорондын барилгын ажил хамтран гүйцэтгэхтэй холбоотой маргааныг Швейцарын танхимын дэргэдэх арбитр хянан шийдвэрлээд шийдвэр 2021 оны 10 дугаар сарын 28-нд гарсан. Баянзүрх дүүргийн шүүхийн шүүгч арбитрын үндсэн шийдвэрийг хүлээн зөвшөөрч баталгаажуулж, гүйцэтгэх хуудас олгох захирамжийг 2021 оны 11 дүгээр сарын 29-ний өдөр гаргасан. Захирамжийг доорх үндэслэлээр хүчингүй болгохоор хэргийн хариуцагч тал шүүхэд гомдол гаргасан:

а)Хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа ХБНГУ-ын иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулиар зохицуулагдсан. Уг хуульд заасны дагуу талууд арбитрын шийдвэрийг хүлээн авснаас хойш 3 сарын хугацаанд хүсэлт гаргаж, шийдвэрийг засварлуулах, тайлбарлуулах боломжтой байдаг. Энэ хугацаа дуусаагүй буюу арбитрын үндсэн шийдвэр эцэслэгдээгүй байхад арбитрын шийдвэрийг албадан гүйцэтгэх ажиллагаа эхлүүлэх нь буруу.

б)Арбитрын шийдвэр Монгол Улсын Газрын тухай хууль, Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн тухай хуулийн холбогдох хэсгүүдийг зөрчсөн буюу хууль болон конвенцод зааснаар Монгол Улсын нийтийн ашиг сонирхол /нийтийн дэг журам/-ыг зөрчсөн нь шүүх арбитрын шийдвэрийг хүлээн зөвшөөрч, биелүүлэхээс татгалзах нөхцөл байдал тогтоогдоогүй.

Шүүх талуудын хоорондын эрх зүйн маргаан эцэслэн шийдвэрлэгдээгүй байх буюу мөн Конвенцын 5 дугаар зүйлийн 1(е)-д заасны дагуу “арбитрын шийдвэр талуудын хувьд эцсийнх болоогүй” гэсэн буюу эхний үндэслэлийн дагуу Швейцарын танхимын дэргэдэх арбитрын шийдвэрийг хуулийн хүчин төгөлдөр болсон гэж үзэхээргүй нөхцөл байдал үүссэн байх тул шийдвэрийг хүлээн зөвшөөрч баталгаажуулсан захирамж

Арбитрагийн төв

Ausgangspunkt der AG

болон шийдвэр гүйцэтгэх хуудсыг тус тус хүчингүй болгож шийдвэрлэсэн нь хууль ёсны дагуу гарсан шийдвэр гэж үзэж байна.

Харин Арбитрын ажиллагаа хэлэлцээр болон хуульд заасан журмын дагуу явагдсан эсэхийг хянах үүрэг шүүхэд байхгүй гагцхүү хариуцлага хүлээх талын үүрэг байхаар хууль болон конвенцын 5 дугаар зүйлийн 5.1 дэх хэсэгт зохицуулсан атал шүүгч захирамж гаргаж шийдвэрийг биелүүлэхээс татгалзсан нь хуулийг буруу хэрэглэж алдаатай шийдвэр гаргасан гэж дүгнэж байна.

Тухайлбал, ОХУ-ын хуулийн этгээд болох “Г”, Монгол Улсын хуулийн этгээд болох “А” ХХК-тай 2006 онд байгуулсан зээлийн гэрээтэй холбоотой маргааныг Москва хотын арбитрын шүүх 2012 оны 7 дугаар сард эцэслэн шийдвэрлэсэн. Шийдвэрийг биелүүлэхээр Монгол Улсын дүүргийн шүүхээс 2014 оны 2 дугаар сард сонирхогч талын хүсэлтээр баталгаажуулж гүйцэтгэх хуудас олгосон. Гэтэл талуудын маргасан зээлийн шугам нээх гэрээний 6.4 дэх заалтыг хүчин төгөлдөр бус хэлцэлд тооцох “Б” ХХК-ийн нэхэмжлэлтэй хэргийг Хан-Уул дүүргийн шүүх ердийн журмаар дахин хянаад нэхэмжлэлийг хангаж шийдвэрлэжээ. Нэхэмжлэгч тал шүүхийн шийдвэрийг шинээр илэрсэн нөхцөлийн улмаас хянуулах хүсэлт гарган улмаар уг хэргийг ердийн журмаар дахин хянан хэлэлцэж байгаа нь нотлогдож байх тул арбитрын шийдвэрийг баталгаажуулсан өмнөх шийдвэрээ хүчингүй болгосон захирамж гаргажээ. Захирамждаа “Гадаадын арбитрын шийдвэрийг хүлээн зөвшөөрч, биелүүлэх тухай 1958 оны конвенцын 5 дугаар зүйлийн 1-ийн “Арбитрын шийдвэрээр хариуцлага хүлээх тал гагцхүү дараах нотолгоог эрх бүхий байгууллагад гаргаж өгсөн нөхцөлд арбитрын шийдвэрийг хүлээн зөвшөөрч, биелүүлэхээс татгалзаж болно” гэсэн заалтыг үндэслэсэн атлаа шүүгч өөрийн алдааг залруулж шийдвэрээ хүчингүй болгох заалт буюу Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 124 дүгээр зүйлийн 124.1 дэх хэсэгт заасныг удирдлага болгон захирамжилжээ. Өөрөөр

хэлбэл арбитрын шийдвэрээр хариуцлага хүлээх талд хамаарах зохицуулалтыг шүүгч үндэслэл болгож өөрийн гаргасан захирамжаа хүчингүй болгож байгаа нь хууль буруу хэрэглэсэн алдаатай шийдвэр болжээ.

Мөн нэхэмжлэгч ОХУ-ын үйлдвэрийн газар, хариуцагч Монгол Улсын “Г” ХХК нарын маргааныг Москва хотын Арбитрын шүүх 2018 оны 10 дугаар сарын 03-ны өдөр хянан шийдвэрлээд шийдвэр нь 2018 оны 11 дүгээр сарын 23-ны өдөр хүчин төгөлдөр болсон. Нэхэмжлэгчийн итгэмжлэгдсэн төлөөлөгч “Б” Москва хотын Арбитрын шүүхийн шийдвэрийг баталгаажуулах тухай хүсэлтийг Орхон аймгийн сум дундын шүүхэд хүргүүлж хүсэлтийг 2020 оны 6 дугаар сард хангасан. Хариуцагч хуульд заасан хугацаанд уг захирамжид гомдол гаргаагүй учир захирамж хүчин төгөлдөр болж гүйцэтгэх хуудас үйлдэж 2020 оны 8 дугаар сарын 17-ны өдөр шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа эхэлсэн. 2021 оны 9 дүгээр сарын 17-нд хариуцагч “Г” ХХК “шүүх хуралдаанд биечлэн оролцуулахгүйгээр хуралдаж шийдвэр гаргасан нь Арбитрын тухай хуулийн 49 дүгээр зүйлийн 49.1.1.6, Мөн НҮБ, Гадаадын арбитрын шийдвэрийг хүлээн зөвшөөрч, биелүүлэх тухай конвенц (1958)-ийн оны 5.1.6-д заасан үндэслэлээр Монгол Улс арбитрын шийдвэрийг хүлээн зөвшөөрч, биелүүлэхээс татгалзах үндэслэл байна” гэж шүүхэд гомдол гаргасныг шүүх өмнөх захирамжид гомдол гаргах хуульд заасан хугацаа өнгөрсний дараа хүлээн авч нэхэмжлэгч талд мэдэгдэлгүй хүсэлтийг хангаж шийдвэрийг хүлээн зөвшөөрч баталгаажуулсан өмнө гаргасан захирамж болон гүйцэтгэх хуудсыг тус тус хүчингүй болгож шийдвэрлэсэн байна. Шүүх үндэслэлдээ арбитрын шийдвэрийг баталгаажуулахдаа шийдвэрийг гүйцэтгэхээс татгалзах үндэслэл байгаа эсэхийг хянах үүргийг хэрэгжүүлэх процесс ажиллагааг шүүх явуулаагүй гэж дурджээ. Арбитрын ажиллагаа арбитрын хэлэлцээр болон хуульд заасан журмын дагуу явагдсан эсэхийг хянах үүрэг шүүхэд байхгүй гагцхүү хариуцлага хүлээх талын

үүрэг байхаар хууль болон конвенцод зохицуулсан. Гэтэл хуулийг буруу хэрэглэн үндэслэлгүй шийдвэр гаргаад зогсохгүй захирамжид гомдол гаргах хугацаа дууссанаас хойш 1 жилийн дараа гарсан гомдлыг хүлээн авч хангаж шийдвэрлэсэн байна.

Зарим шүүгчийн тухайд гадаадын арбитрын шийдвэрийг баталгаажуулах захирамж гаргахдаа тухайн захирамжид гомдол гаргах эрхгүй болохыг дурдсан байна. Тодруулбал; Баянзүрх, Сүхбаатар, Чингэлтэй дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн захирамжаар Хонг Конгын Олон улсын арбитрын шүүхийн шийдвэрийг баталгаажуулахдаа, Төв аймаг дахь сум дундын иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн захирамжаар Хятадын Олон улсын Эдийн засаг, Худалдааны арбитрын хорооны шийдвэрийг баталгаажуулахдаа ИХШХШТХ-ийн 170 дугаар зүйлийн 170.1 дэх хэсэгт зааснаар буюу холбогдолгүй заалтыг дурдаж, мөн Сонгинохайрхан дүүргийн шүүхийн шүүгчийн захирамжаар Чех улсын арбитрын шүүхийн шийдвэрийг баталгаажуулах захирамж гаргахдаа тус тус тухайн захирамжид гомдол гаргах эрхгүй талаар заалт оруулсан байна.

Гадаадын арбитрын шийдвэрийг баталгаажуулахаар гаргасан шүүгчийн захирамжид гомдол гаргах боломжтой эсэх тухайд судлан үзвэл шийдвэрийг баталгаажуулахаар гаргасан шүүгчийн захирамжид гомдол гаргаж захирамжийг хүчингүй болгохдоо ИХШХШ тухай хуулийн 124 дүгээр зүйлийн 124.1 дэх хэсэгт заасан шүүгчийн захирамж илт үндэслэл муутай бол тухайн шүүгч захирамж гарган хүчингүй болгох зохицуулалт, эсхүл мөн хуулийн 171 дүгээр зүйлийн 171.1 дэх хэсэгт заасан шүүгчийн захирамжид заасан гомдлыг 14 хоногийн дотор тухайн хэргийг хянан шийдвэрлэж байгаа шүүгчийг оролцуулахгүйгээр 3 шүүгчийн бүрэлдэхүүнтэйгээр хянан шийдвэрлэж захирамжийг хүчингүй болгох тогтоол гаргах зохицуулалтын аль нэгийг баримтлан шийдвэрлэж байгаа практик байна. ИХШХШ тухай хуулийн 124 дүгээр

зүйлийн 124.1 дэх хэсэгт заасан шүүгчийн захирамж илт үндэслэл муутай бол тухайн шүүгч захирамж гарган өөрөө хүчингүй болгох, өөрчлөх зохицуулалт бол шүүх бүрэлдэхүүн, шүүгч илт үндэслэл муутай гаргасан өөрийн шийдвэрийнхээ алдааг залруулах зорилготой, харин тус хуулийн 171 дүгээр зүйлийн 171.1 дэх хэсэг бол гомдлоор хэрэг үүсгэн хянан шийдвэрлэж байгаа тул өмнө шийдвэрлэсэн бүрэлдэхүүн, эсхүл шүүгчээс өөр этгээд шийдвэр гаргах эрх зүйн зохицуулалтыг практикт ялгаатай байдлаар ойлгож хэрэглэх нь зүйтэй байна.

Энэхүү алдаа нь зөвхөн гадаад улсын арбитрын шийдвэрт ч бус дотоодын маргаан дээр нийтлэг ажиглагдаад зогсохгүй дотоодын арбитрын шийдвэрийг агуулгын хувьд шүүхээс хянаж байгаа практик сүүлийн үед гарч байна. Тухайлбал Баянзүрх дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн 2024 оны 1 дүгээр сарын 26-ны өдрийн 101/ПЗ2024/03196 дугаар захирамжаар “Х” ББСБ ХХК-ийн иргэнтэй байгуулсан зээлийн маргааныг эвлэрлийн гэрээгээр баталгаажуулан шийдвэрлэсэн арбитрын шийдвэрийг баталгаажуулах хүсэлтийг шийдвэрлэхдээ “...шийдвэр нь салаа утгатай, математик тооцооллын хувьд алдаатай...” гэх мэтээр арбитрын шийдвэрийн агуулгад халдаад зогсохгүй “уг захирамжид гомдол гаргах эрх хуулиар олгогдоогүйг дурдсугай” хэмээн хууль хэрэглээний маш ноцтой, бүдүүлэг алдаа гаргажээ. Шүүгч энэхүү захирамжаараа арбитрын шийдвэрийн эцсийн бөгөөд заавал биелэгдэх зарчмыг алдагдуулж байгаа бөгөөд уг шийдвэр өнөөдөр биелэгдэх боломжгүй болж, төлбөр авагч юу хийх, хэнд хандахаа мэдэхгүй байдалтай байна.

Түүнчлэн, Нийслэлийн иргэний хэргийн давж заалдах шатны шүүх нь Арбитрын тухай хуулийн 47 дугаар зүйлд заасны дагуу арбитрын шийдвэрийг хуульд заасан үндэслэлээр хүчингүй болгох гомдлын дагуу хянаж, арбитрын шийдвэрийг хүчингүй болгох эсэхийг шийдвэрлэж байгаа бөгөөд Арбитрын тухай хуулийн 47.5-д зааснаар шүүхийн

Арбитрагийн Төрийн Шүүх

энэхүү шийдвэр эцсийн байна. Сүүлийн үед практикт Нийслэлийн иргэний хэргийн давж заалдах шатны шүүхээс арбитрын шийдвэрийн агуулгад орж шийдвэрийг хуульд зааснаас бусад үндэслэлээр хүчингүй болгож, улмаар тэрхүү шийдвэрээ эцсийн шийдвэр гэж магадлалдаа дурдаж хүний эрхэд ноцтой халдах тохиолдлууд гарч байна

Шүүхээс арбитрын шийдвэрийг хүчингүй болгох, шийдвэрийг биелүүлэхээс татгалзах үндэслэл бол

гагцхүү Арбитрын тухай хуулийн 47 болон 49 дүгээр зүйлд зааснаас бусад үндэслэл байж болохгүй юм.

Улсаар ангилбал, ОХУ-ын арбитрын 13, БНХАУ-ын арбитрын 4, Хонконгийн арбитрын 1, БНСУ-ын арбитрын 1 шийдвэрийг баталгаажуулах хүсэлт гаргажээ. Баянзүрх дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхээс ирүүлсэн мэдээлэлд улсаар ангилсан мэдээлэл тусгагдаагүй байна.

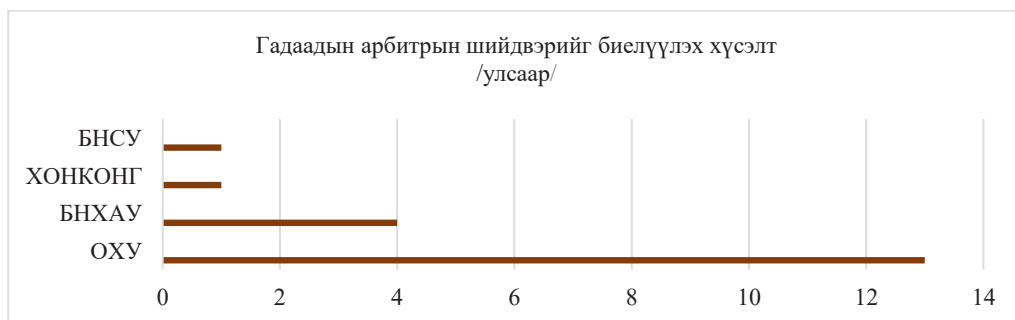

График 4. Нийслэлийн 9 дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны шүүхээс гадаад улсын арбитрын шийдвэрийн биелэлтийг баталгаажуулсан байдал (2019-2023)

Арбитрын тухай хуулийн 49 дүгээр зүйлд Арбитрын шийдвэрийг татгалзах үндэслэлийг тодорхой заасан боловч хариуцагчийн хаяг буруу, улсын тэмдэгтийн хураамжийг хуульд заасан журмын дагуу төлөөгүй, шийдвэр нь хуулийн хүчин төгөлдөр болсон эсэх талаар баримтыг хавсаргаагүй, арбитрын шийдвэрийг талуудад хүргүүлээгүй, шүүхийн харьяаллыг зөрчиж хүсэлт гаргасан, хариуцагч тал шийдвэрт давж заалдах гомдол гаргасан эсэх, шийдвэр хуулийн хүчин төгөлдөр болсон эсэх нь тодорхойгүй, компанийг төлөөлөх эрхтэй этгээд хэн эсэх нь тодорхойгүй, энэ талаарх баримтаа хүсэлтэд хавсаргаагүй, хуульд заасан журмаар олгоогүй итгэмжлэлээр шүүхэд хүсэлт гаргасан гэх мэт хуульд зааснаас бусад үндэслэлээр болон шийдвэр гүйцэтгүүлэхийг сонирхогч талын шүүхэд нотлох үүргийг шүүх гүйцэтгэж арбитрын шийдвэрийг биелүүлэхээс татгалзсан нь шүүхээс ирүүлсэн мэдээллээс харагдаж байгаа боловч үүнийг шийдвэр биелүүлэхээс татгалзсан захирамж бус,

харин хүсэлт хангахаас татгалзсан захирамж гаргасан гэж найдаж байна.

2011-2024 оны хооронд Нийслэлийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх алба нь гадаад улсын арбитрын нийт 96 шийдвэрт гүйцэтгэх ажиллагаа явуулж 33 шийдвэрийг гүйцэтгэсэн статистикийг харвал арбитрын шийдвэр гүйцэтгэлийн чанар төдийлөн хангалттай биш гэж үзэж байна.

Үүнийг мөн Хууль зүй, дотоод хэргийн яамны захиалгаар 2024 онд хийж гүйцэтгэсэн 2017 оны Арбитрын тухай хуулийн хэрэгжилтийн үр нөлөөг судалсан судалгаанд “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх баримт бичиг бүхий дотоодын болон гадаадын арбитрын шийдвэрийн биелэлт хангалттай бус байна. Мөн статистик датаг үндэслэн, гадаадын арбитрын шийдвэр биелэлт дотоодынхоос бага боловч үнийн дүнгээр харьцангуй илүү байгаа нь ажиглагдаж байна. Мөн шүүхэд арбитрын ажиллагаатай холбоотой маргаан бусад салбарын маргаантай харьцуулбал цөөн байдаг ба Арбитрын тухай хуулийн 10 дугаар зүйлийн 1 дүгээр хэсгийг үндэслэн

арбитрын харьяаллын маргаан мөн эсэх талаар шийдвэрлэдэг байна. Дээрх судалгааны тоо баримт нь Арбитрын тухай хуулийн 48, 49 дүгээр зүйлийн практик хэрэгжилт хангалтгүй байгааг илтгэх бөгөөд харьяаллын заалтыг тодорхой болгох, арбитрын шийдвэрийг гүйцэтгэх процессыг хөнгөвчлөх зэрэгт чиглэсэн үйл ажиллагаа нь практикт хэрэгжих байдлыг нэмэгдүүлэх боломжтой” гэж дүгнэжээ. (Уянга нар, 2024)

2017 онд батлагдсан Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 116 дугаар зүйлд “Гадаад улсын болон олон улсын шүүх, арбитрын шийдвэрийг гүйцэтгэх” гэсэн зохицуулалт байх бөгөөд 116.1-д “Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт гадаад улсын, олон улсын шүүх, арбитрын шийдвэрийг гүйцэтгэх журмыг энэ хууль, Монгол Улсын олон улсын гэрээгээр тодорхойлно” гэж ерөнхий байдлаар хуульчилсан байна.

2024 оны 1 дүгээр сарын 31-ний өдөр Сингапурын Олон Улсын Арбитрын Төвийн шийдвэр Монгол Улсад хэрхэн биелэгдэхгүй байгаа сонирхолтой жишээг энд дурдъя.

Монгол Улсын “Э” ХХК болон Япон Улсын хөрөнгө оруулалттай “М” ХХК нарын хооронд 2015 оны 9 дүгээр сарын 25-ны өдөр байгуулсан №5/262-15 бүртгэлийн дугаартай Ерөнхий гэрээ, дэд гэрээтэй холбоотой маргааныг Сингапурын Олон Улсын Арбитрын Төвийн 2024 оны 1 дүгээр сарын 31-ний өдрийн 012 дугаартай арбитрын шийдвэрээр “Э” ТӨҮГ-аас төлбөр гаргуулан “М” нийгэмлэгт олгохоор шийдвэрлэжээ.

Ийнхүү хариуцагч Орхон аймаг дахь Сум дундын иргэний хэргийн анхан шатны шүүхэд гаргасан хүсэлтдээ “Сингапурын Олон Улсын Арбитрын Төвийн шийдвэрийн дагуу төлөгдөх нийт төлбөрийг хариуцагчаас албадан гаргуулах тухай Арбитрын шийдвэрийг албадан биелүүлэх захирамж, шүүхийн гүйцэтгэх хуудасны хамтаар олгож өгнө үү...” гэжээ.

Шүүх хүсэлтийг хянан үзээд “арбитрын үндсэн шийдвэрийг хүлээн зөвшөөрч гүйцэтгэхээс татгалзах үндэслэл тогтоогдохгүй байх тул Иргэний хэрэг

шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 184 дүгээр зүйлийн 184.1-д... заасны дагуу... шийдвэрийн гүйцэтгэлийг баталгаажуулах нь зүйтэй гэж үзлээ” хэмээн шийдвэрийг албадан гүйцэтгүүлэх захирамжийг 2024 оны 7 дугаар сарын 04-ний өдөр гаргажээ. (Орхон аймаг дахь Сум дундын Иргэний хэргийн анхан шатны шүүх, 2024)

Төрийн болон орон нутгийн өмчийн тухай хуулиар төрийн өмчит бус, харин төрийн өмчийн оролцоотой ХХК байсан зэрэг эрх зүйн байдал нь “Э” төв эмнэлгийн үл хөдлөх хөрөнгийг бусдад хариу төлбөртэй худалдан, шилжүүлсэн хэлцэл нь Иргэний хуулийн 243 дугаар зүйлд тодорхойлсон худалдах-худалдан авах хэлцлийн шинжтэй, хуульд нийцсэн үйл ажиллагаа боловч “Э” ХХК-ийн ТУЗ-өөс эрх бүхий этгээд буюу гүйцэтгэх удирдлагад зөвшөөрөл олгоогүй байх тул Иргэний хуулийн 56 дугаар зүйлийн 56.1.8-д заасан зохих этгээдийн зөвшөөрөлгүй хийсэн хүчин төгөлдөр бус хэлцэл хийгдсэн байх нь зарим эрх бүхий байгууллагын шалгалтаар нотлогдсон байна. Тухайлбал, Зөрчил арилгуулах тухай 2019 оны 5 дугаар сарын 06-ны өдрийн Төрийн өмчийн бодлого зохицуулалтын газрын улсын ахлах байцаагчийн албан даалгаварт “Э” ХХК нь Компанийн тухай хууль, Төрийн болон орон нутгийн өмчийн тухай хуулиудыг зөрчин “М” ХХК-тай гэрээ байгуулсан гэж дүгнээд цуцлах шаардлагатай хэмээн үзсэн байна.

Төрийн болон орон нутгийн өмчийн тухай хуулийн 30 дугаар зүйлийн 30.3 дахь хэсгийн “...Хуульд өөрөөр заагаагүй бол төрийн өөрийн өмчийн эд хөрөнгийг эрх бүхий байгууллагын зөвшөөрөлгүйгээр хандивлах, бэлэглэх, барьцаалах, зээлдүүлэх, бусад өмчийн хуулийн этгээдэд хувь хөрөнгө болгон оруулахыг хориглоно...” гэж заасныг зөрчиж төрийн өөрийн өмчийн эд хөрөнгийг эрх бүхий байгууллагын зөвшөөрөлгүйгээр шилжүүлсэн байна гэж дүгнэжээ.

Энэхүү дүгнэлт нь арбитрын шийдвэрийг хүлээн зөвшөөрч биелүүлэхээс татгалзах хангалттай үндэслэл болох нь

Арбитрын шийдвэрийг гүйцэтгэх тухай хууль

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХУЙ

харагдаж байна. Өөрөөр хэлбэл, Арбитрын тухай хуулийн 49 дүгээр зүйлийн 49.1.1.а-д заасан буюу “...арбитрын хэлэлцээрийн аль нэг тал эрх зүйн чадамжгүй, эсхүл арбитрын хэлэлцээр нь талуудын тохиролцон сонгосон улсын хуульд зааснаар, эсхүл тохиролцон сонгоогүй бол хуульд зааснаар хүчин төгөлдөр бус” байвал арбитрын шийдвэрийг татгалзах үндэслэлийг үүрэг хүлээгч тал шүүхэд нотолбол арбитрын шийдвэрийг биелүүлэхээс татгалзаж болох байсан.

Анхаарал хандуулах шаардлагатай асуудал нь Сингапурын Олон Улсын Арбитрын Төвийн шийдвэрийг шүүхээс албадан гүйцэтгүүлэх тухай захирамж гарсны дараа хариуцагч тал захирамжийг гардан авмагц шийдвэрийг хүчингүй болгох хүсэлтээ гаргаж биелүүлэхээс татгалзуулах боломж байхад эс үйлдлээрээ захирамжийг хэвээр үлдээх боломж бий болгосон явдал юм.

Энэхүү хэргийн оролцогчид авлига, албан тушаалын хэрэгт шалгагдаж байгаа тул шийдвэрийн биелэлтийг түдгэлзүүлсэн байдалтай байна.

Дүгнэлт

1. Арбитрын шийдвэрийг баталгаажуулах ажиллагаанд хуулийн зохицуулалтыг нэг мөр ойлгож хэрэглэх шаардлагатай байна. Шүүгч бүрийн мэдлэг, ур чадварын түвшин, хандлагатай холбоотой мэт боловч нэг асуудлыг хамааралтай, хамааралгүй олон үндэслэлээр, эсхүл огт үндэслэл дурдахгүйгээр шийдвэрлэж байгаа нь хууль хэрэглээний хувьд алдаа үүсгэхээс гадна харилцан адилгүй үр нөлөөтэй байна.

2. Арбитрын ажиллагаа арбитрын хэлэлцээр болон хуульд заасан журмын дагуу явагдсан эсэхийг хянах үүрэг шүүхэд байхгүй, гагцхүү хариуцлага хүлээх тал нотолсны үндсэн дээр арбитрын шийдвэрийг шүүхээс үл хүлээн зөвшөөрч, биелүүлэхээс татгалзаж захирамжлан шийдвэрлэхээр Арбитрын тухай хуулийн 49.1.1, Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 184.3. дахь заалт болон Конвенцын 5 дугаар зүйлийн 1-д зохицуулсан.

3. Гадаадын арбитрын шийдвэрийг баталгаажуулахаас татгалзах захирамж гаргахдаа тухайн захирамжид гомдол гаргах эрхгүй болохыг дурдах нь арбитрын шийдвэр эцсийн бөгөөд заавал биелэгдэх олон улсын зарчмыг алдагдуулж байна. Гадаадын арбитрын шийдвэрийг баталгаажуулахаар гаргасан шүүгчийн захирамжид гомдол гаргаж захирамжийг хүчингүй болгохдоо ИХШХШТ хуулийн 124 дүгээр зүйлийн 124.1 дэх хэсэг, эсхүл мөн хуулийн 171 дүгээр зүйлийн 171.1 дэх хэсэгт зохицуулалтын аль нэгийг баримтлан шийдвэрлэж байгаа практик байна. ИХШХШТ хуулийн 124 дүгээр зүйлийн 124.1 дэх хэсэгт заасан шүүгчийн захирамж илт үндэслэл муутай бол тухайн шүүгч өөрөө захирамж гарган хүчингүй болгох, өөрчлөх зохицуулалт бол шүүх бүрэлдэхүүн, шүүгч илт үндэслэл муутай гаргасан өөрийн шийдвэрийнхээ алдааг залруулах зорилготой, харин тус хуулийн 171 дүгээр зүйлийн 171.1 дэх хэсэг бол гомдлоор хэрэг үүсгэн хянан шийдвэрлэж байгаа тул өмнө шийдвэрлэсэн бүрэлдэхүүн, эсхүл шүүгчээс өөр этгээд шийдвэр гаргах эрх зүйн зохицуулалтыг практикт ялгаатай байдлаар ойлгож хэрэглэх нь зүйтэй байна.

4. Гадаадын арбитрын шийдвэр биелүүлэхээс татгалзах асуудал нь дотоодын арбитрын шийдвэрийг баталгаажуулах ажиллагаатай харьцуулахад олон улсын эрх зүйн зөрчилдөөний эрх зүйн зохицуулалтыг илүү нягтлах шаардлагатай, адармаатай ажиллагаа тул үүрэг хүлээгч тал нотлох баримтаа бүрдүүлж шүүхэд гаргах болон төлбөр хүлээн авагчийн шүүхэд гаргасан хүсэлттэй танилцах боломжийг бүрдүүлэх, мөн хариу тайлбар өгөх боломжоор хангах талаар тодорхой зохицуулалт байхгүйгээс эрх бүхий байгууллага талуудын оролцоог хангахгүйгээр татгалзах хүсэлтийг шийдвэрлэж байна.

Ашигласан материал

Монгол Улсын Их Хурал. (2017). *Үндсэн хууль*. Улаанбаатар.

Монгол Улсын Их Хурал. (2017).

Арбитрын тухай хууль. Улаанбаатар.

- Монгол Улсын Их Хурал. (1992). *Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль*. Улаанбаатар.
- Монгол Улсын Их Хурал. (2017). *Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль*. Улаанбаатар.
- Нэгдсэн Үндэстний Байгууллага. (1958). *Гадаадын арбитрын шийдвэрийг хүлээн зөвшөөрч биелүүлэх тухай конвенц (Нью-Йоркийн конвенц)*. Нью-Йорк.
- Сүхбаатар дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүх. (2016 оны 10 сарын 3). Лондоны арбитрын шүүхийн шийдвэрийг баталгаажуулах тухай шүүгчийн захирамж, 181/ШЗ2016/04858.
- Сүхбаатар дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүх. (2017 оны 9 сарын 28). Лондоны Олон Улсын Арбитрын шүүхийн шийдвэрийг баталгаажуулах тухай шүүгчийн захирамж, 181/ШЗ2017/12823.
- Баянзүрх дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүх. (2016 оны 11 сарын 28). Москва хотын арбитрын шүүхийн шийдвэрийг баталгаажуулах тухай шүүгчийн захирамж, 101/ШЗ2016/32286.
- Орхон аймаг дахь Сум дундын Иргэний хэргийн анхан шатны шүүх. (2024 оны 7 сарын 4). Сингапурын Олон Улсын Арбитрын төвийн шийдвэрийг биелүүлэх тухай шүүгчийн захирамж, 142/ШЗ2024/03999.
- Сонгинохайрхан дүүргийн шүүх. (2010 оны 4 сарын 23). Чех Улсын Прага хотын Эдийн засаг, хөдөө аж ахуйн танхимын дэргэдэх арбитрын шүүхийн шийдвэрийг баталгаажуулах тухай шүүгчийн захирамж, 1855.
- Энхцэцэг, С., Доржготов, А., & Мэндсайхан, Т. (2020). *Монгол Улс дахь арбитрын байгууллага: Түүхэн товчоон (1930–2020)*. Улаанбаатар.
- Болормаа, Ч. (2022). Арбитрын шийдвэрийг баталгаажуулах, гүйцэтгэх ажиллагаанд тулгамдаж буй эрх зүйн зохицуулалтын зарим асуудал. *Монголын Олон Улсын Арбитр: Шүүхийн бус журмаар маргаан шийдвэрлэх нь* (х. 84–85). Улаанбаатар.
- Уянга, М., & Нинжин, Б. (2024). Арбитрын тухай 2017 оны хуулийн хэрэгжилтийн үр нөлөөний судалгааны тайлан. Улаанбаатар.
- Нийслэлийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газар. (2024). Гадаад улсын арбитрын шийдвэрийн гүйцэтгэх ажиллагааны статистик. Улаанбаатар.
- Нийслэлийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газар. (2024 оны 4 сарын 17). Монгол Улс дахь гадаадын арбитрын шийдвэрийн биелэлт. (С. Энхцэцэгтэй хийсэн ярилцлага).
- Дэлхийн банк. (2020 оны 8 сарын 27). *Doing Business: Монгол Улс дахь бизнесийн орчин*. Retrieved from <https://archive.doingbusiness.org/en/doing-business>

НИЙГМИЙН ХАЛАМЖИЙН ОНОЛЫН АСУУДАЛ

PROBLEMS IN SOCIAL WELFARE THEORY

УИХ-ЫН ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

Э.Ууганцэцэг*

Дотоод хэргийн их сургуулийн эрх зүйн докторант

Uugantsetseg E, Ph.D Candidate in Law, University of Internal Affairs

*Хариуцлагатай зохиогч: uugaa3030@gmail.com

Хураангуй: Нийгмийн халамжийн онол, үүсэл, хөгжил, зарчмууд, түүний эрх зүйн үндсийг Монгол Улсад хэрэгжиж буй нийгмийн халамжийн бодлого, олон улсын туршлагаас харгалзан авч үзсэн. Нийгмийн халамж нь хүний амьдралын үндсэн хэрэгцээг хангах зорилготой бөгөөд олон улсын хөгжилд нөлөөлөх, улс орнуудын эдийн засгийн, нийгмийн бодлогыг чиглүүлдэг гол хүчин зүйлсийн нэг болсон. Монгол Улс нь 1921 оны ардын хувьсгалаас хойш нийгмийн халамжийн системийг хөгжүүлж ирсэн бөгөөд тус улсын өнөөгийн нийгмийн халамжийн бодлого, түүний амжилт, алдаа, сорилтууд нь тухайн цаг үеийн улс төр, эдийн засгийн нөхцөлтэй шууд холбоотой. Нийгмийн халамжийн онол болон практик нь олон улсын хэмжээнд өөр өөр түвшинд хэрэгжиж байгаа бөгөөд эдгээр онолыг хэрэгжүүлэхэд олон улсын болон дотоодын эрх зүйн зохицуулалтууд, нийгмийн халамжийн зарчмууд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Нийгмийн халамжийн онол, түүний хэрэгжилт нь улс орнуудын хөгжлийн гол үзүүлэлтүүдийн нэг болж, эдийн засаг, нийгмийн сайн сайхныг хангах чухал үүрэг гүйцэтгэж байна. Монгол улсын хувьд, нийгмийн халамжийн салбарын шинэтгэл, хөгжлийн чиг хандлага нь төрийн бодлого, иргэдийн оролцоотой холбогдож, түүний амжилт, бүтээмжийг нэмэгдүүлэхэд чиглэх ёстой.

Abstract: Theories of Social Welfare, Its Origins, Development, Principles, and Legal Foundations, in the Context of Social Welfare Policies Implemented in Mongolia and International Experience Social welfare aims to meet the basic needs of human life and has become one of the key factors influencing international development and shaping the economic and social policies of countries. Since the 1921 People's Revolution, Mongolia has been developing its social welfare system, and the country's current social welfare policy, its successes, failures, and challenges, are directly linked to the political and economic conditions of the time. Social welfare theories and practices are being implemented at various levels worldwide, and legal regulations both domestically and internationally, along with the principles of social welfare, play an essential role in the realization of these theories. The theory and implementation of social welfare have become one of the key indicators of national development, playing a crucial role in ensuring economic growth and social well-being. For Mongolia, the reform and development trends in the social welfare sector should be connected to government policies and public participation, focusing on enhancing the success and efficiency of the social welfare system.

Түлхүүр үг: Нийгмийн халамж, онол, үзэл баримтлал, эдийн засаг, хөдөлмөр,

Keywords: Social welfare, theories, concepts, economics, labor

Удиртгал

Түүхийн урт хугацаа нь хүн төрөлхтний оршин тогтнохын төлөөх тэмцэл байдаг. Хүний амьдралын эцсийн зорилго нь үндсэн хэрэгцээгээ хангахад чиглэдэг учраас нийгмийн халамжийн

бодлогын асуудлыг хөндөх зайлшгүй шаардлага тулгарч байна. Хүн төрөлхтний хөгжлийн явцад хөдөлмөрийн бүтээмжийг нэмэгдүүлсэн технологийн хувьсгал, түүнчлэн хүмүүсийн амьдрах нөхцөлийг сайжруулах нийгмийн олон арга хэмжээг

хэрэгжүүлсний үр дүн гарсан нь халамжийн бодлогын хөгжлийн үндэс гэж үзэж эхэлсэн.

Эдийн засгийн хөгжлийг хүмүүсийн амьдралын сайн сайхан байдалтай холбох үзэл нь нийгмийн хүнд хэцүү хөгжлийн үр дүнд бий болсон бөгөөд үйлдвэрлэлийн үр ашгийг дээшлүүлэх, ард түмний байр суурь, эрхийнхээ төлөө нийгмийн тэмцлийг сайжруулах чиглэлээр хөгжиж ирсэн. Капиталист эдийн засаг өндөр хөгжиж буй үед эдийн засгийн үйл явц дах халамжийн хүчин зүйлийг онолын үндэслэлээр нотлох шаардлага тулгарсан. Ийнхүү нийгмийн хувьсгалын олон үе шатанд нийгмийн халамжийг өөр, өөрөөр томьёолж, ойлгож, хэрэглэж ирсэнтэй уялдан нийгмийн олон ургалч онолууд түгэн дэлгэрсэн байна.

Нийгмийн халамжийн асуудал бол хөгжлийн аль ч цаг үед аливаа улс орны нийгмийн системд томоохон байр суурь эзэлж цаашдын хөгжлийг тодорхойлогч дэд институт байсаар ирсэн. Энэ утгаараа дэлхийн улс орон бүр уг салбарт ихээхэн анхаарал хандуулж, түүнийг хөгжүүлэх шат дараатай арга хэмжээг авсаар байгаагийн нэг илрэл нь нийгмийн халамжийн салбарын шинэтгэл юм. Харин өнөөгийн Монгол улсын тухайд нийгмийн халамжийн салбарт томоохон асуудлуудтай нуур тулж байгаагаас жишээ болгон дурдвал архидалт, хүний нөөцийн хомсдол, гэр бүлийн хүчирхийлэл, хөдөлмөрийн зах зээлийн доголдол зэрэг асуудлууд маш хурцаар тавигдсаар байгаа нь Үндэсний статистикийн хорооны он оны судалгаа мэдээллээр баталгаажиг байгаа бөгөөд уг салбарт нийгмийн болон эрх зүйн нэн чухал шинэтгэл хийгдэх хэрэгцээ, шаардлага байгааг илэрхийлж байна.

Нийгмийн халамжийн онолын талаарх асуудлаар Монгол Улсад тусгайлан судалсан нэг сэдэвт бүтээл ховор бөгөөд энэ талаарх иргэдийн мэдлэг хангалтгүй түвшинд байгаа юм. Харин олон улсад уг асуудлаар Management Theory and Social Welfare, "Social Welfare Planning in the Framework of National Development Plans", The determinants and mechanisms of agent responsiveness for the implementation process

of care-needs certification for long-term care insurance: Building America's Health: A Report to the President ... Volume 1, Findings and Recommendations. National Development Plan 11 Volume (2017) зэрэг судалгааны ажлууд тус тус судлагдсан бөгөөд одоог хүртэл ор дүнгээ үзүүлсээр байна.

Энэхүү өгүүллээрээ нийгмийн халамжийн онолын үүсэл, үзэл баримтлал өнөө үед хууль эрх зүйн орчинд хэрхэн тусгагдсан, гадаад улс орнууд нийгмийн халамжийг хэрхэн хэрэгжүүлж ирснийг харьцуулан авч үзлээ.

Эрх зүйн үндэслэл

"Алсын хараа-2050" урт хугацааны хөгжлийн бодлогын үндсэн 9 зорилгын нэг болох "Амьдралын чанар ба дундаж давхарга" зорилгын үе шатанд багтах Нийгмийн хамгаалал ба дундаж давхарга хэсгийн хэрэгжүүлэх зорилт болох Хүн амын хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжин өрхийн орлогыг тогтвортой нэмэгдүүлж, идэвхтэй бүтээлч гэр бүлийг төлөвшүүлэн, хэрэгцээндээ нийцсэн байр сууц бүхий, хөрөнгө оруулалтын таатай орчин, нөхцөлд өрсөлдөхүйц бичил, жижиг, дунд бизнес эрхлэн өрх, гэр бүл, өөрийгөө тэтгэн амьдрах боломжтой, сэтгэл хангалуун амьдрах нөхцөлөөр тэтгэгдсэн дундаж давхаргыг бүрдүүлэх зорилго тавьсан байна. Алсын хараа-2050" Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого батлах тухай тогтоол" (2020).

Нийгмийн халамж түүний үүсэл хөгжил

Аливаа онолын асуудлыг хөндөхөөс өмнө түүний түүхэн үеийг авч үзэх шаардлагатай бөгөөд нийгмийн халамжийн үүсэл нь XIX зууны сүүл үеэс эхэлж тухайн үеийн их өөрчлөлтөөс үүдэлтэй нийгэм, эдийн засаг, улс төрийн нөхцөл байдал, аж үйлдвэржилт, хотжилт, хүн амын өсөлт, зэрэг нь нийгмийн халамжийг бий болгох түлхэц болсон.

Эдгээр өөрчлөлтүүдийн үр дүнд хүн төрөлхтний бүтээмжийн түвшин нэмэгдсэнтэй холбоотой шинэ хэрэгцээ, нөөцийг хангах шаардлага бий болсон байна. Development of welfare state theory: a review of the literature Dr. Agnes Orosz, (2017)

Амьдралын чанар ба дундаж давхарга

Нийгмийн халамжийн анхны жишээ бол Герман улсын Эзэн хаан /1871-1918/ Отто фон Бисмарк. Отто Эдуард Леопольд, граф фон Бисмарк-Шенхаузен (1865-1871), фюрст фон Бисмарк (с 1871), герцог цу Лауэнбург (1890) 1880-аад онд нийгмийн хамгааллын үзэл санааг анх нэвтрүүлсэн ба түүнээс хойш Германы нийгмийн даатгалын тогтолцоог бусад улсууд дуурайж эхлэв. Үүний тод жишээ нь хорь хүрэхгүй жилийн дараа Баруун Европын ихэнх оронд нийгмийн халамжийн тухай хууль гарч ирсэн төдийгүй дэлхийн нэгдүгээр дайны дараа Европоос гадна Австрали, Канад, АНУ, Японд ч мөн адил халамжийн систем бий болсон.

Манай улсын түүхэн үйл явдлаас харахад Монголын эртний улсууд байгалийн гамшиг, дайн дажны улмаас үүссэн хохирол, хор уршиг, ядуурлыг арилгах, настан буурлууд, өнчин хүүхэд, хөгжлийн бэрхшээлтэй болсон иргэдийг асран тэтгэж байсан төдийгүй "Ядуусыг асран тэтгэх" сантай байжээ. С.Мөнхсайхан (2013)

Монгол улс нь 1921 оны ардын хувьсгалаас хойш 100 гаруй жилийг нийгмийн хамгаалал жинхэнэ ёсоор бүрэлдэн тогтсон хөгжил, шинэчлэлийн түүхэн үе гэж үздэг ба Ардын Засгийн Газар 1923 оноос эхлэн байлдаанд явж байгаад шархадсан, нас барсан хүмүүсийн ар гэрт болон амьдралын бололцоо хомс иргэдэд улсын сангаас тэтгэвэр, тэтгэмж, тусламж олгох дүрэм тогтоолууд батлан гаргаж байсан. Түүний нэг жишээ нь 1925 оны "Аливаа хүчин үнэлэгчдийн дүрэм", 1930 онд батлагдсан хөдөлмөрийн тухай хуульд "хөдөлмөрийн чадвар алдсаны тэтгэмж"-ийг хуульчилсан явдал байдаг.

Нийгмийн халамжийн тухай ойлголт

Нийгмийн халамжийн тухай нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн тодорхойлолт байдаггүй бөгөөд халамжийн тухай ойлголт, түүний үйл ажиллагааны хамрах хүрээ нь улс орон бүрийн түүхэн хөгжлийн үе шат, халамжийн зорилтод ач холбогдол өгч буй байдал зэргээс хамаарч өөр өөр байдаг. Б.Нарантулга (2022)

Британика нэвтэрхий толь бичигт нийгмийн халамжийг ажилгүйдэл, осол, өвчин эмгэг гэх мэт эрсдэлээс иргэдийнхээ эдийн засаг, нийгмийн сайн сайхныг хамгаалах, 4 дэмжих оролдлого бүхий хууль тогтоомж, байгууллагуудын тогтолцоо britannica.com (2024) гэж тодорхойлсон байдаг.

Оксфордын толь бичигт тодорхойлсноор "нийгмийн халамж нь төр нь иргэдийнхээ, ялангуяа санхүүгийн болон нийгмийн хэрэгцээтэй хүмүүсийн эрүүл мэнд, сайн сайхныг буцалтгүй тусламж, тэтгэвэр тэтгэмжээр хамгаалах үүрэг хүлээдэг тогтолцоо юм В.Фридлендер (1898)

Германы түүхч Вальтер Фрийдландерын хэлснээр нийгмийн халамж нь хувь хүн, гэр бүл, олон нийтийн хэрэгцээ шаардлагад нийцүүлэн тэдний чадавхыг бүрэн хөгжүүлэх, дэмжих зорилготой зохион байгуулалттай үйлчилгээ, байгууллагуудын нэгдэл.

Судлаач Уэйн Васи нийгмийн халамж нь хоёр үндсэн шинж чанарыг агуулдаг гэж тэмдэглэсэн байдаг. (а) гэр бүлийн хэрэгцээг хангадаг нийгмийн суурь институтыг дэмжих, бэхжүүлэхэд халамжийн арга хэмжээг ашиглах, (б) хувь хүний амьдралын нөхцөл байдал, асуудлыг даван туулах чадавхыг бэхжүүлэх зорилгоор нийгмийн халамжийг хэрэглэх. У.Васи (2019)

НҮБ-аас гаргасан "Үндэсний хөгжлийн төлөвлөгөөний хүрээнд нийгмийн халамжийн төлөвлөлтийн тухай" албан бичигт "Нийгмийн халамж гэдэг нь үндсэндээ хувь хүн, бүлэг, хамт олонд өөрсдийн нөхцөл байдлыг сайжруулах, нийгэмд дасан зохицох боломжийг олгох зорилготой зохион байгуулалттай үйл ажиллагаа юм un.org (2024) хэмээн тусгасан байна.

Харин Монгол Улсад эрүүл мэндийн байдал муу, гэр бүлийн халамж, асрамж дутагдалтай, бие даан эсхүл бусдын тусламжгүйгээр хэвийн амьдрах боломжгүй, өвөрмөц хэрэгцээ бүхий иргэн, нийгмийн халамжийн дэмжлэг, тусалцаа зайлшгүй шаардлагатай өрхийн гишүүн-иргэнд амьдралын наад захын хэрэгцээг нь

хангах зорилгоор улсаас тэтгэвэр, тэтгэмж олгох, тусгайлсан үйлчилгээ үзүүлэх үйл ажиллагааг нийгмийн халамж гэнэ. Нийгмийн халамжийн тухайн хууль (2012). Нийгмийн халамж гэдэг нь эдийн засаг, нийгэм, бие махбод, оюун санааны эрүүл мэндийг хамарсан бүхэл бүтэн нийгмийн сайн сайхан байдлын үүднээс өргөн хүрээнд тодорхойлогддог. А.Гэлэгжамц (2009). Дүгнэн үзвэл, нийгмийн халамжийн үндсэн хэрэгжүүлэгч субъект нь нийгмийн хамгааллын төр харин хүлээн авагч субъект нь ард иргэд гэж тайлбарлаж болно. Нийгмийн хамгааллын төр хэмээх ойлголтын гол санаа нь иргэдийнхээ нийгмийн баталгааг хангах явдал бөгөөд ингэхдээ нийгмийн хамгааллын тодорхой арга хэрэгслүүдийг шатлан ашиглах агуулгыг илэрхийлдэг Б.Нарантулга (2022) байна.

Америкийн Нэгдсэн Улсын санхүүгийн онолч Р.Майгрейв зах зээлийн эдийн засагт төр дараах үндсэн гурван чиг үүрэг гүйцэтгэдэг гэж үзсэн Б.Нарантулга (2022):

➤ Байршуулах: Нийгмийн нөөц баялгийг бий болгох, хуваарилах.

➤ Хуваарилах: Орлого, эд хөрөнгийн хуваарилалтыг завсарчлах.

➤ Тогтворжуулах: Төрийн бодлогыг тасралтгүй хэрэгжүүлэх, эдийн засгийн үнийн тогтвортой байдал, эдийн засгийн өсөлтийг жигд барихад чиглүүлэх.

Ийнхүү төр өөрийн хуваарилах чиг үүргээ дараах хэрэгслээр дамжуулан хэрэгжүүлдэг:

1. Нийгмийн халамж: Төрөөс хэвийн амьдрах нөхцөл боломжоо хангаж чадахгүй, чадваргүй иргэдэд улсын төсвөөс тэтгэмжээр дэмжлэг үзүүлнэ.

2. Нийгмийн даатгал: Хүн санамсаргүй тохиолдолд өвчлөх, ажилгүй болох, өглөх зэрэг нийгмийн шинжтэй өөрөөс үл шалтгаалах эрсдэлээс хамгаалахад нийгмийн даатгалыг зөв зохистой ашиглах ажлыг төлөвлөгөөтэйгөөр үе шаттайгаар зохион байгуулах.

3. Дахин хуваарилалт: Татвар, татварын бодлогыг ялгамжтай оногдуулах, тэтгэмж, тэтгэвэр олгох хувь хэмжээ,

иргэдийн хэрэгцээт бараа, үйлчилгээг тодорхойлон өрхийн орлого, нийгмийн давхаргын ялгааг багасгах талаар шинэчлэл хийх.

Нийгмийн халамжийн зарчмын тухайд (Удирдлагын академи, 2022) хүн амын зорилтот бүлэг тэдгээрийн наад захын хэрэгцээтэй уялдуулан халамжийн бодлогыг тодорхойлж, хэрэгжүүлэхэд дараах үндсэн зарчмыг баримтлах учиртай.

➤ Шударга байдлын зарчим нь аливаа давхардал, алагчлал, гадуурхалгүйгээр нийгмийн халамжийн сангийн үйлчилгээг зохих эзэнд нь хүргэх асуудлыг хамарна Б.Нарантулга (2022).

➤ Үр ашгийн зарчим нь халамжийн сангийн хөрөнгийг зөв бөгөөд шаардлагатай зүйлд зарцуулсан эсэхээр тодорхойлогдоно Б.Нарантулга (2022).

➤ Хөдөлмөр эрхэлж байгаа нийгмийн давхаргыг дэмжсэний үндсэн дээр эмзэг хэсгийг хамгаалахаас гадна халамжийн үр шимийг хүртэгчдэд хөдөлмөр эрхлэх нөхцөл, боломж бүрдүүлсэн эсэх нь хөдөлмөр эрхлэлтийг урамшуулах зарчмын гол агуулга юм Б.Нарантулга (2022).

Нийгмийн халамжийн эдгээр зарчим нь өөр хоорондоо нягт уялдаа холбоотой хэрэгждэг. Тухайлбал, нийгмийн халамжийн зорилтот бүлгийг оновчтой тодорхойлж чадаагүй нөхцөлд халамж нь хүрэх ёстой эзэндээ хүрч чадахгүйн улмаас шударга байдлын зарчим алдагдаж, сангийн хөрөнгийг үр ашиггүй зарцуулах нөхцөл бүрдэнэ. Харин халамжийн үйлчилгээг бүх нийтэд тэгшитгэн олгосноор бэлэнчлэх сэтгэлгээ газар авч, ашиггүй зардал нэмэгдээд зогсохгүй халамжийн үйлчилгээний зорилго, мөн чанар алдагдахад хүрэх өндөр эрсдэл үүсч болох юм Б.Нарантулга (2022).

Нийгмийн халамжийн онолууд

Кембрижийн неоклассикизмын сургуулийн төлөөлөгч Артур Пигоу (1877-1959) нь "Халамжийн эдийн засгийн онол" (1932) бүтээлдээ "хамгийн олон хүнд хамгийн их ашиг тусаа өгөх" зарчмыг хамгаалж чухал хүчин зүйл нь "Нийгмийн сайн сайхан байдалд нөлөөлдөг зүйл бол төсвийн орлогын хуваарилалт юм" гэж

үзсэн байна. Энэхүү хандлагаар нийгмийн халамжийг авах нөөцийг "зөв" хуваарилалтаар өрсөлдөөний тэнцвэрт байдалд шилжих зах зээлийн механизмын онолын чадавхад суурилсан.

Америкийн эрдэмтэн Абрахам Маслоу нь хэрэгцээний шатлалын зохиогч (Маслоугийн хэрэгцээний пирамид) түүний үзэл санааны гол үзэл санаа нь анхдагч хэрэгцээгээ хангаж чадаагүй бол дараагийн хэрэгцээ гарч ирж, түүнийг хэрэгжүүлэх боломжгүй болно гэх үзэл юм.

Судлаач Адам Смит эдийн засгийн онолыг томьёолохдоо халамжийг цалин, орлого, түрээсийн эх үүсвэрийг харгалзан нийгмийн хөдөлмөрийг бүтээмж, хэрэглэгчдийн хэрэгцээтэй пропорциональ байдлаас хамааруулан авч үзсэн бөгөөд тэдний үнэ цэнийг мөн хамааралтай гэж үзсэн.

Английн философич Жереми Бентам нь нийгмийн сайн сайхан байдлыг хүмүүсийн аз жаргалтай холбон тодорхойлдог бөгөөд түүний үзэл баримтлалд хүн бол зөвхөн хэрэглэгч бөгөөд аз жаргалтай хүмүүс олон байх тусам нийгмийн сайн сайхан байдал өндөр болно.

Английн эдийн засагч Жон Мейнард Кейнс нийгмийн халамжийн түвшинг төр тодорхойлдог бөгөөд энэ нь ажил эрхлэлтийн түвшин, үндэсний орлогын хэмжээнд шууд нөлөөлдөг гэж үздэг.

Италийн инженер, эдийн засагч, социологич Вилфредо Парето (1843-1923)-ийн үзсэнээр хэн нэгний зардлаар бусдын сайн сайхан байдлыг сайжруулах нь нийгмийн тэнцвэрт байдлыг бий болгоно гэсэн санааг дэвшүүлжээ. Тус зарчим нь хүмүүсийн сайн сайхан байдал дээшлэх үед бусад хүмүүсийн сайн сайхан байдал муудахгүй байхаар нөөцийг хуваарилах явдал юм.

Неоклассик эдийн засгийн сургуулийн захирал Г.Сидгвик нь өөрийн судалгаанд үндэслэн улс оронд бий болсон бүтээгдэхүүний хуваарилалтыг төр удирдан чиглүүлж, улмаар халамжийн ерөнхий түвшинг дээшлүүлэх ёстой гэж дүгнэсэн. Энэ үзэл нь 80-90-ээд онд

хөгжиж К.Викселл, Жеймс Бучэнан, Стиглер нар нь түүний үзэл санааг үргэлжлүүлсэн байна.

Шинэ сургуулийн Г.Столзманн, Р.Стаммлер, А.Спанн нарын үзсэнээр нийгмийн халамжийн онолыг хөгжүүлэх хамгийн чухал алхмуудын нэг бол тухайн улсын нийгмийн халамжийн түвшинг үнэлэх шалгуур үзүүлэлтийн системийг бий болгох, сайжруулах явдал гэж үзсэн.

Хүн амьдралынхаа туршид бий болгосон орлого, үнэт зүйлсийг зөв хуваарилахыг хичээдэг гэж английн философич И.Бентам үзсэн байна. Тиймээс ямар нэгэн дүрмийг бий болгох шаардлага гарч халамжийн эдийн засгийн онол гарч ирэв. Орчин үеийн халамжийн онолын гарал үүслийг үйл ажиллагааны ашиг тус, ёс суртахууны шалгуур болгон хүлээн зөвшөөрдөг ёс суртахууны онол болох утилитаризмаас хайх хэрэгтэй буюу халамжийг хүний аливаа үйл ажиллагааны зорилго гэж тэрээр үздэг. Халамжийн хэмжээг тодорхойлохдоо, тодорхой хугацааны туршид мэдэрсэн таашаалын хэмжээнээс зовж шаналж буй хэмжээг хасаж хэмжих санал гаргасан.

Нийгмийн халамжийн онол сургаал, үзэл баримтлал

Герман улсын Нийгмийн халамжийн тогтолцооны үндэс нь канцлер Отто фон Бисмаркийн үед 19-р зууны сүүл үеэс эхтэй. Социалист хөдөлгөөнийг эсэргүүцэх, ажилчин ангийнхныг тайвшруулах зорилгоор анх байгуулагдаж байсан бол байгуулагдсан цагаасаа хойш ихээхэн хувьсан өөрчлөгдсөн. Энэхүү тогтолцоо нь өндөр настан, хөгжлийн бэрхшээлтэй, ажилгүйчүүдийг дэмжих зорилготойгоор бүтээгдсэн нь төрөөс санхүүжүүлдэг нийгмийн хамгааллын эхлэлийг тавьсан юм. Уг нийгмийн халамжийн тогтолцоо нь эв нэгдлийн зарчмаараа алдартай ба илүү их орлого олж байгаа хүмүүс уг системийг санхүүжүүлэхэд илүү хувь нэмэр оруулж, тусламж хэрэгтэй байгаа хүмүүст дэмжлэг үзүүлдэг гэсэн үг юм.

Герман улс 1945 оноос хойших жилүүдийн зовлон нь нийгмийн хамгааллыг сайжруулахыг шаардаж байв.

Нийгмийн халамжийн тогтолцоо нь бүх иргэдийг эрүүл мэнд, боловсрол, нийгмийн хамгаалал зэрэг үндсэн хэрэгцээг хангахад чиглэгдсэн цогц халамжийн систем болдог. Энэхүү систем нь хувь хүмүүсийг эдийн засгийн хүндрэлээс хамгаалах, шаардлагатай үед дэмжлэг үзүүлэх зорилготой нийгмийн шударга ёс, тэгш байдлын төлөөх Германы эрхэм зорилгын илэрхийлэл болдог.

Япон улсад эдийн засаг, нийгмийн ялгаа сүүлийн хорин жилд өргөжсөн. 2019 онд Японд төрсөн хүүхдийн тоо 864 мянгад хүрч, доош унасан. Японы 65 ба түүнээс дээш насны хүн ам 2025 онд 30%-иас давах төлөвтэй байна. Өөрөөр хэлбэл, тухайн улсын дундаж наслалтын улмаас Японы нийгмийн халамжийн систем нь хэд хэдэн сорилттой тулгарч, үндэсний болон орон нутгийн аль алинд нь нийгмийн хамгааллын зардал өсөн нэмэгдсээр байна. Энэхүү халамжийн бодлогод хандах хандлага нь Япон улсыг бусдаас ялгаруулж байгаа төдийгүй "Япон маягийн халамжийн нийгэм" гэсэн нэр томъёо бий болжээ.

"Япон маягийн халамжийн нийгэм" нь дараах зургаан элементээс бүрдэнэ. Нэгдүгээрт барууны нийгмийн халамжийн төрийн загварыг хүлээн зөвшөөрөхгүй байх явдал юм. Хоёрдугаарт хадгаламж, амьдралын даатгал зэрэг өөртөө туслах хүчин чармайлтыг бий болгох хэрэгтэй. Гуравдугаарт, гэр бүлийн тогтвортой байдал. Дөрөвдүгээрт орон нутгаас үзүүлэх харилцан туслалцааг. Тавдугаарт, насан туршийн ажил эрхлэлтээр дэмжих аж ахуйн нэгжийн байнгын дэмжлэг болон ахмад настан дээр суурилсан цалин. Зургаа дахь нь хувийн хэвшил, зах зээлийн тогтолцооны ач холбогдол.

Франц, Швед улс нь сүүлийн 25 жилийн хугацаанд гэр бүлийн бодлого, эрүүл мэндийн бодлого, өндөр настны бодлого гэх мэт гурван чухал салбарт онцгой анхаарал хандуулж ирсэн байна. 70-аад оны сүүл ба 1980-аад оны эхэн үеийн эдийн засгийн хямрал, неолиберализмын өсөлт улс төр ба дэлхийн хөрөнгийн манлайлал, үндэстэн дамнасан корпорацийн өсөлт нь Франц, Шведэд

нийгмийн халамжийн огцом бууралт гараагүйг харуулсан.

Франц улсын нийгмийн халамжийн тогтолцооны суурь нь төрөөс иргэддээ биш иргэдээс иргэд хоорондоо чиглэсэн хэлбэртэй байв. Франц нь хамгийн өндөр татвартай орны тоонд европ дээгүүр байранд ордог ба эмзэг бүлгийн иргэдэд чиглэсэн ихээхэн халамж үйлчилгээ үзүүлдэг ингэснээр ажилгүй, орон гэргүй, ядууралд өртсөн иргэдэд ажиллах, амьдрах итгэл найдварыг бага ч болтугай бий болгодог байна.

Франц улсад хүүхдэд зориулсан үйлчилгээ өргөжсөн, төрийн үйлчилгээ, төлбөртэй асаргаа нэмэгдүүлсэн бол ахмад настны үйлчилгээ багасаж, багассан цалингүй халамжийн өсөлт (Szebehely, 1998) нэмэгдсэн гэх үзүүлэлт бий. Гэр бүлийн бодлогын хүрээнд хүүхэд харах үйлчилгээ байдаг ба ингэснээр эмэгтэйчүүдийн ажиллах хүчний оролцоо нэмэгдэхийн хэрээр улс төрд эзлэх байр суурь ч нэмэгдэж байна.

Америкийн нэгдсэн улс 1870 он хүртэл насанд хүрсэн ажилчдын талаас илүү хувь нь тариачид байсан. Харин дараагийн жилүүдэд аж үйлдвэр хурдацтай хөгжиж, эдийн засаг нь үйлдвэржилт, мэргэшил, хотжилтоор тодорхойлогддог болсон. Хамгийн эртний колоничлолын үеэс орон нутгийн тосгон, хотуудад тусламж хэрэгтэй үед тусламж хангалтгүй байв. Аажмаар арга хэмжээ авч эхлэн илүү зохион байгуулалттай, ихэвчлэн бэлэн мөнгөөр тусламж үзүүлэх ядуусын тодорхой ангилалд зориулсан тэтгэмж бий болсон. Дэлхийн 1-р дайны өмнө хорьдугаар оны дундуур цөөхөн муж улс хөгшрөлтийн тусламж, хараагүй хүмүүст туслах туршилт хийж байсан.

Нийгмийн халамжийн бүтцийн институтийг улс төр, эдийн засгийн хүчнүүд хэрхэн бүрдүүлдгийг тайлбарлах зорилгоор АНУ-ын нийгмийн халамжийн онолыг тодорхойлсон. Энэ онол нь нийгмийн халамжийг тодорхойлоход ашиг сонирхлын бүлгүүдийн гүйцэтгэх үүргийг онцолж, зарим бүлэг яагаад халамжийн аж ахуйн нэгжийн хувьд ахиу халамж, тэтгэвэр авах хэрэгтэйг тайлбарладаг. Нийгмийн

халамжийн салбарын ашиг сонирхлын бүлгүүдийг ангилж, хүнд суртал, хувьчлалын динамикийн дагуу бүлэг тус бүрийн амьдрах чадварыг үнэлдэг буюу улсын хүн амын амьдралын түвшнийг ангилж хэрэгтэй хэсэгт нь илүү их хувь нэмэр оруулах зарчмаар нийгмийн халамжийн онолыг баримталж ирсэн байна.

Дүгнэлт

Нийгмийн халамжийн тухай ойлголт, түүний хөгжлийн түүх, зарчим, онолууд нь нийгмийн хөгжил, эдийн засгийн хөгжил, хүн амын сайн сайхан байдлыг хангах чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Халамжийн бодлого нь улс орон бүрийн эдийн засаг, соёл, түүхийн онцлогт нийцсэн хэлбэрээр хэрэгжиж, нийгмийн амьдралд ямар ч үед шаардлагатай байх нь тодорхой. Монгол Улс нь нийгмийн халамжийн салбарт олон сорилттой тулгарч байгаа боловч, энэ нь халамжийн системийг сайжруулах, шинэчлэх боломжийг ч олгож байна. Үндэсний хөгжлийн төлөвлөгөө, "Алсын хараа-2050" зэрэг бодлогын баримт бичгүүд нь ирээдүйн хөгжлийн чиг хандлагыг тодорхойлж, нийгмийн халамжийг илүү үр ашигтай, тэгш, шударга болгож хувиргах боломжийг бий болгож байна.

Эдгээр онолууд, судалгааны үр дүнгүүд нь төр, нийгмийн халамжийн хэрэгцээ, зарчмуудыг ойлгох, түүний үр дүнг тооцох, амжилттай хэрэгжүүлэхэд чухал ач холбогдолтой юм. Нийгмийн халамж нь зөвхөн ядуурал, өвчлөл, ажилгүйдэл зэрэг эрсдэлээс хамгаалах зорилготой биш, харин хүн амын нийгмийн амьдралыг сайжруулж, тэднийг өөрсдийн амьдралын чанарыг дээшлүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх зорилготой болохыг бид ойлгож байна.

Монгол Улсад нийгмийн халамжийн салбарын шинэчлэл хэрэгтэй байгаагийн нэгэн илрэл нь бага орлоготой иргэд ажил хийхгүй, халамжаар амьдарч байгаагийн нэг шалтгаан архидалт, үүнийг дагаад гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэгдэх шалтгаан нөхцөл болж, хөдөлмөрийн зах зээлд хүний нөөцийн хомсдол бий болж, доголдол үүсэх үр дагавартай асуудлууд байсаар байна. Иймд, халамжийн

системийг шинэчлэхэд зориулсан эрх зүйн, санхүүгийн болон нийгмийн удирдлагын арга хэмжээ нь энэ салбарын тогтвортой байдлыг хангах, шударга, хүртээмжтэй зорилтод бүлэгдээ хүрэх гол нөхцөл болох юм..

Дэлхийн олон оронд, тухайлбал Герман, Япон, Франц болон Швед зэрэг орнуудын нийгмийн халамжийн туршлагаас суралцах нь Монгол Улсын нийгмийн халамжийн тогтолцоог бүрдүүлэх, хэрэгжилтийг сайжруулахад дөхөм болно. Халамжийн үйлчилгээг эдийн засгийн бодлого, нийгмийн хөгжлийн эрэлт хэрэгцээтэй уялдуулан төлөвлөх нь үр ашигтай байх болно.

Төрийн хяналт, зохицуулалт, санхүүжилтийн зохистой арга хэмжээ нь халамжийн системийн үр ашиг, шударга байдлыг хангахад чухал үүрэгтэй бөгөөд халамжийн үр шимийг хүртэгчдэд хөдөлмөр эрхлэх боломжийг олгох, амьдралын чанарыг дээшлүүлэх зорилго бүхий бодлого хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна. Тиймээс нийгмийн халамжийн онол, зарчмыг практик хэрэгжилтэд тусгах нь хөгжилд хүрэх чухал алхам болдог.

Ашигласан материал

- Монгол Улсын Их Хурал. (2012). *Нийгмийн халамжийн тухай хууль*. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. Улаанбаатар.
- Монгол Улсын Засгийн Газар. (2020). *Алсын хараа-2050: Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого батлах тухай тогтоол*. Улаанбаатар.
- Удирдлагын академи. (2022). *Нийгмийн халамжийн бодлогын хөдөлмөр эрхлэлтэд үзүүлж буй нөлөө: Судалгааны тайлан* (х. 12–13). Улаанбаатар.
- Мөнхсайхан, С. (2013). *Монголын нууц товчоо*. Улаанбаатар: Тодорхойгүй хэвлэлийн газар.
- Гэлэгжамц, А. (2009). *Менежментийн онол ба нийгмийн халамж: Оруулсан хувь нэмэр, өргөтгөлүүд, сорилууд* (Жонс, Т. М., Дональдсон, Т., Фриман, Р. Э., Харрисон, Ж. С., Лиана, К., Махони, Ж. Т., & Прис, Ж.-тай хамт). Улаанбаатар: Тодорхойгүй хэвлэлийн газар.

National Development Plan 11 Volume. (2017). *National Development Strategy*. Retrieved from <http://nationaldevelopmentplan.org>

Нарантулга, Б. (2022). Нийгмийн халамжийн бодлогын хөдөлмөр эрхлэлтэд үзүүлж буй нөлөө. *Удирдлагын академи: Судалгааны эмхэтгэл*, 12–13.

Britannica. (n.d.). *Walter Friedländer*. Retrieved June 1, 2024, from <https://www.britannica.com>

United Nations. (n.d.). *The United Nations Development Agenda: Social Welfare Planning in the Framework of National Development Plans*. Retrieved October 1, 2024, from <https://www.un.org>

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2012). *Germany: Social Welfare and Economic Policy*. Paris: OECD Publishing.

МОНГОЛЫН ХУУЛЬНИЙ ЗАСАГ

МЕТАВЕРС ЕРТӨНЦИЙН ШИНЭ ТӨРЛИЙН ГЭМТ ХЭРГҮҮД БА МАГАДЛАХ ШИНЖИЛГЭЭНИЙ ШИНЭ ТӨРӨЛ ҮҮСЭХ НЬ

CRIMES OF THE METAVERSE: A NEW TYPE OF FORENSIC SCIENCE

Г.Гантулга*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Шинжлэн магадлахуйн ухааны сургуулийн Шинжлэн магадлахуй судлалын төвийн эрдэм шинжилгээний ахлах ажилтан-багш, цагдаагийн хошууч

Pol. Maj. Gantulga G, Ph.D Candidate, Senior Scientific Researcher -Lecturer, Center for Forensic Examination Studies, Forensic Science School, University of Internal Affairs

*Хариуцлагатай зохиогч:gantulga.g@uia.gov.mn

Хураангуй: Цахим технологийн эрин зуунд дэлхийн хөгжил урьд хожид байгаагүйгээр хурдацтай хөгжиж байна. Олон төрлийн технологийн дунд мэдээллийн технологийн шинэ түвшин, дэлхийг хэрэх дараагийн харилцааны талбар бол метаверс юм.

Хүн төрөлхтний хөгжлийн цаг хугацаанд хамгийн үсрэнгүй, богино хугацаанд хөгжиж буй цаг үе нь бидний одоо амьдарч буй мэдээллийн технологийн эрин. Хоёроос гурван арваны тэртээ зөвхөн уран сэтгэмжит зохиогчийн тархинаас гарган буулгасан, уран зөгнөлт киноноос харах боломжтой байсан робот, киборг, телепат, цаг хугацааны аялал, виртуал ертөнц, аватараар төлөөлөн амьдрах зэрэг тухайн үед байж боломжгүй санагддаг байсан зүйлс мэдээллийн технологийн үсрэнгүй хөгжлийн үр дүнд бодит биеллээ олжээ. Үүний нэг нь виртуал ертөнцийн амьдралыг бодит биелэл болгосон метаверс юм. Аливаа зүйлс үүсэж хөгжихийн хэрээр муу үр дагавар ч гарах эрсдэлтэй. Метаверс ертөнц Монгол Улсад “Гүюг” нэртэй цахим тоглоомын платформыг эс тооцвол төдийлөн хөгжөөгүй шинэ сэдэв боловч дэлхий дахинд хэдийнээ олон улсын судалгааны байгууллагын анхааралд орсон сэдэв болжээ.

Энэ өгүүллээрээ уран зохиолд л байсан, хүн өөрийнхөө хүссэн дүрээр амьдрах боломжийг олгох виртуал ертөнц бодит амьдралд биеллээ олоод буйг танин мэдэхүйн түвшинд судалж, тухайн ертөнцийн гэмт хэргийн төрлийг тодорхойлж, олон улсын байгууллагуудын байр суурийг судалж, Монгол Улсын шинжлэн магадлах ухаан бэлэн байгаа эсэхэд хариулт эрэхийг зорилоо.

Abstract: In the age of digital technology, the world's development is at an unprecedented pace. Among a wide variety of technologies, a new level of information technology and the next field of connection that can be wide among the world is metaverse.

In the time of human development, the most rapid and short-term developing time is the era of digital technology that we live in now. Robots, cyborgs, telepaths, time travel, virtual worlds, living in avatars, which were only created by imaginative authors and could be seen in fantasy films two or three decades ago, have become a reality as a result of the rapid development of digital technology. One of them is the metaverse, which makes life in the virtual world a reality. As things develop, there are some risks of malevolent consequences. The metaverse world is a new topic that has not been developed in Mongolia, except for an electronic game platform called "Guyuk", but it has already attracted the attention of international research organizations around the world.

In this article, we aimed to explore the real-life fulfillment of the virtual world, identifying the world's crimes, studying the status of international organizations, and looking for answers to whether Forensic Science in Mongolia is ready to evaluate.

Түлхүүр үгс: Метаверс, метакрим, гэмт хэргийн төрөл, шинжлэн магадлахуйн төрөл, тусгай мэдлэг, цахим шинжлэн магадлахуй

Keywords: Metaverse, metacrime, crime types, forensic science types, special knowledge, forensic digital

Үндэслэл

Метаверс гэдэг нь “meta” буюу дээд, өндөр түвшний, “universe” буюу орчлон ертөнц гэсэн утгатай хоёр үгний нийлмэл (compound) үг юм (Longman dictionary). Энэ үг нь анх “Neal Stephenson” зохиолчийн 1992 онд туурвисан, шинжлэх ухааны уран зөгнөлт “Snow Crash” романд анх дурдагдсан.

Метаверс нь бодит мэт виртуал ертөнцөд өөрсдийгөө өөрийн гэсэн аватараар төлөөлүүлсэн хүмүүсийн хамгаалагдсан хязгаарлагдмал орчин юм. Тухайн виртуал ертөнц нь түүнд байгаа нийгмийн шийдвэр болон үйлдлээс хамааран байнга хөгжиж, томорч байдаг. Хүмүүс бүрэн виртуал хэлбэрээр Metaverse рүү нэвтрэх эсвэл бодит байдлын тусламжтайгаар биет орон зайн хэсгүүдтэй харилцах боломжтой болно(Мэдээллийн аюулгүй байдлын газар, 2021).

Олон улсад хүлээн зөвшөөрөгдсөн тодорхойлолт байдаггүй ч нэгэн судалгаанд Метаверсийг "бодит ертөнцөөс тусгаарлагдсан виртуал орон зайд аватараар дүрслэгдсэн хэрэглэгчид бие биетэйгээ харьцдаг гурван хэмжээст онлайн орчин" гэж тодорхойлсон байна (Ritterbusch, et al., 2021).

Дэлхий дахиныг хамарсан хөл хорио метаверс ертөнцийг хөгжихөд чухал нөлөө үзүүлсэн. Хөл хорионоос өмнө виртуал арга хэмжээнд оролцож үзсэн хүний хувь 45 байсан бол өнгөрсөн оны намар энэ тоо 87 хувь болтлоо өссөн үзүүлэлт гарчээ. Хөл хорио дэлхий нийтийг хамарсан 2020 онд уг зах зээлийн үнэлгээ 47 тэрбум ам.долларт хүрсэн ба 2024 он гэхэд 800 тэрбум ам.долларт хүрэх магадлал бүхий тооцоолол гарсан байна. Өдгөө технологийн энэ талбарт олон төрлийн арга хэмжээ зохион байгуулагдаж, аажим аажмаар дижитал ертөнц рүү хийх шилжилт хийгдсээр байна(Unread.today, 2022).

Дэлхий дахины судлаачид метаверс ертөнцийн суурь ойлголт,

аюулгүй байдал, хувийн орон зай болон санхүү, бизнес гэх мэт олон талаас нь судалж эхэлсэн. Метаверс ертөнцөд гарах гэмт хэрэг, түүний төрлүүд талаас ч мөн судалсан хэд хэдэн судалгаа байна. Тухайлбал, БНСУ-ын “Semyung” их сургуулийн Цагдаагийн удирдлагын тэнхимийн профессор, Song HyeJin, “Jeonju” их сургуулийн Цагдаагийн удирдлагын тэнхимийн профессор Wanwoo Nam нарын “Journal of the Society of Disaster Information” сэтгүүлд хэвлүүлсэн “Метаверс дахь гэмт хэргийн төрлүүд ба өргөтгөлийн судалгаа” сэдэвт өгүүлэлдээ метаверст гарч буй гэмт хэргийн төрлийг судалж, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх стратегийг бий болгох, түүнээс урьдчилан сэргийлэх эрх зүйн хүчин зүйлийг тодорхойлохыг зорьсон. Арга зүйн хувьд гэмт хэргийн төрлийг метаверст ангилахын тулд өмнөх суурь судалгаа болон одоогийн практикт үндэслэн гэмт хэргийн төрлүүдэд “хөндий долгионы хэлбэрийн шинжилгээний GPR хайгуулын арга (the cavity waveform analysis method by GPR exploration)-аар дүн шинжилгээ хийж, “гэмт хэргийн төрлүүд олон янз байдаг тул гэмт хэрэгтэй тэмцэх чиг үүрэг бүхий байгууллагууд гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх стратеги, хууль эрх зүйн зохицуулалт, хуулийн шинэчилсэн найруулгыг бий болгох, институтийн дижитал ертөнцөд зориулсан нэмэлт механизмуудыг урьдчилан бэлтгэх шаардлагатай болно” гэсэн дүгнэлтэд хүрчээ(Song, 2022).

Мөн дахин нэг сонирхолтой жишээ дурдахад, Египетийн Цагдаагийн академиас 12 бүлэгтэй, нийт 26 зохиогчтой, 258 хуудастай Метаверсийн зуунд цахим гэмт хэргийг урьдчилан таамаглах нь (Forecasting Cyber Crimes in the Age of the Metaverse) сэдэвт судалгааны тайланг нийтэлжээ. Энэхүү судалгаанд “Метаверсийн эрин үед цахим гэмт хэргийг урьдчилан таамаглах нь (Forecasting Cyber Crime in the Metaverse Era)”, “Ирээдүйн

Дотоод Ажлын Яам

метаверс гэмт хэргүүд(Future Cybercrimes in the Metaverse)”, “Метаверс ертөнц дэх шинжлэн магадлахуйн биет баримтыг шалгах ажиллагаа:Харьцуулсан аналитик судалгаа (Investigating Forensic Evidence in Metaverse: A Comparative Analytical Study)” зэрэг Монгол Улсын гэмт хэрэгтэй тэмцэх чиг үүрэг бүхий байгууллагууд судлах зайлшгүй шаардлагатай агуулгуудыг багтаажээ(Hossam, 2023).

Технологийн дэвшил, байнгын шинэчлэлээр тодорхойлогддог, байнга хувьсан өөрчлөгдөж буй ертөнцөд хууль сахиулах байгууллагын урьдчилан сэргийлэх ажиллагаа, мэргэжлийн чадавх болон санаачилгатай байдал нь нийгмийг аюулгүй байлгахад чухалд тооцогдох хүчин зүйлс. Гэвч энэ талаар манай орны хууль сахиулах байгууллагуудаас метаверс ертөнцөөс үүдэх хор хөнөөлийн талаар санаачлан хэрэгжүүлж буй томоохон ажил, төсөл, судалгаа одоогоор байхгүй байна.

Биет болон дижитал ертөнцийг холбосон метаверсийг олон улсад харилцааны урт хугацааны дараагийн үе шат гэж тодорхойлоод байгаа тул энэ чиглэлд улсын хэмжээний алсын хараа, стратеги, эрх зүйн зохицуулалт шаардлагатай байна.

Шинжлэх ухааны уран зөгнөлт, видео тоглоомуудад түгээмэл болсон үзэл баримтлалд үндэслэн хэд хэдэн компани, платформууд Metaverse-ийн янз бүрийн элементүүдийг хөгжүүлэхэд анхаарлаа хандуулж байна. Gartner-ийн мэдээлснээр хүмүүсийн 25% нь 2026 онд Метаверст өдөр бүр дор хаяж нэг цагийг өнгөрөөх болно(www.gartner.com).

Нэмж дурдахад Метаверс нь 2030 он гэхэд 13 их наяд долларын арилжааны боломжийг бий болгож магадгүй гэсэн тооцоог тайланд зарласан(Kathleen, 2022).

Энэхүү шинээр гарч ирж буй метаверс гэх орчин нь өнөөгийн интернэтийн нэгэн адил бидний амьдарч, ажиллаж, тоглож, харилцах харилцааг бүгдийг нь өөртөө багтаан, бүгдийг тодорхой түвшинд өөрчлөх чадвартай. Дээрх судалгаа болон эдийн засгийн тооцоог үндэслэн ирээдүйд метаверс

бидний өдөр тутмын амьдралд их нөлөө үзүүлнэ гэж дүгнэж болохоор байна.

Гэсэн хэдий ч Метаверс анхан шатандаа байгаа бөгөөд бүрэн гүйцэт хөгжихөөс өмнө бидэнд даван туулах шаардлагатай техник, нийгэм, ёс зүйн олон сорилт байгааг анхаарах нь чухал байна.

Үндсэн хэсэг

“Метаверс”-ийн гэмт хэрэг, түүний төрөл цахим орчны хэрэглээ нэмэгдэж, оролцогчдын тоо өсөн нэмэгдсээр байгаа энэ үед Метаверс дэх гэмт хэрэг, түүний хор хөнөөлийг тодорхойлох зайлшгүй шаардлага урган гарч байна. Цагдаа болон хууль сахиулах байгууллагын үр дүнтэй хариу арга хэмжээ нь тодорхой хууль тогтоомжоос шалтгаалдаг тул Метаверсийн өгөгдлийн аюулгүй байдал, хүний аюулгүй байдлыг хангахын тулд Монгол Улсад гарч болохуйц гэмт хэргийн төрлүүдийг тодорхойлж, хор хөнөөлтэй үйлдлийн эсрэг тэмцэх арга, хэрэгслийг боловсруулах шаардлагатай.

Метаверс дэх одоо байгаа болон болзошгүй гэмт хэргийн үйл ажиллагааны талаар судалсан цөөн тайлан байдаг ба уг тайланг 2022-2023 онд нийтэлжээ. Тэдний нэг нь дэлхийн цахим аюулгүй байдлын чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг “Trendmicro” компанийн 2022 онд гаргасан “Metaverse or Metaworse” нийтлэлийн хүрээнд гаргасан тайлан юм. Энэ судалгааны тайлангийн хүрээнд боловсруулсан жагсаалтад NFT залилан, кибер физик халдлага, дижитал хувийн мэдээллийг хулгайлах замаар дүр эсгэх, 3D шинж чанарууд болон виртуал хөрөнгийг хулгайлах, мөшгөх, виртуал бэлгийн дарамт зэрэг гэмт хэрэг багтсан байсан(Numaan Huq et al., 2022).

Интерпол буюу олон улсын цагдаагийн байгууллагаас Metaverse-ийн талаар нэгдсэн ойлголттой болж, гэмт үйлдэлтэй тэмцэх ажилд хувь нэмрээ оруулах зорилгоор 2022 оны 10-р сард “INTERPOL Metaverse Expert Group”-ийг үүсгэн байгуулсан. Энэ нь Интерполын гишүүн орнуудын засгийн газрууд, хувийн хэвшил, эрдэм шинжилгээний байгууллагууд, шинжлэн магадлахуйн байгууллагууд болон бусад олон улсын

байгууллагуудын оролцоотой бүлэг юм. Дээрх нэгдсэн мэргэжлийн бүлэг нь гэмт хэрэгтнүүд метаверсийг буруугаар ашиглахаас урьдчилан сэргийлэх, үр дүнтэй тэмцэх, хууль сахиулах ажилд ашиглах арга, хэрэгсэл, зөвлөмж, зааварчилгаа өгөх зорилготой байгуулагдсан байна.

Дээрх байгууллагын 2024 оны нэг дүгээр сард нийтийн хүртээл болгосон “A Law Enforcement Perspective” сэдэвт судалгааны тайланд Метаверс дэх гэмт хэргийг “Metacrime” гэж тодорхойлон хор уршгийн ангилал зүйд үндэслэн төрөлжүүлжээ(Interpol, 2024).

Дотоодын цагдаагийн газар

Метаверсээр дамжин бусад хор хөнөөл учруулах боломж		
Acts intended to cause fear or emotional distress (Айдас, сэтгэлийн хямралд хүргэх зорилготой үйлдэл)	Extortion and blackmail (Хулгайлах, харлуулах)	Гэмт этгээдүүд хэрэглэгчдийн тодорхой хувийн мэдээллийг цуглуулж, шантаажлах зорилгоор ашиглаж болно. Гэмт хэрэгтнүүд нь хууль сахиулах байгууллагын албан хаагчийн дүрийг(character) дуурайн ашиглаж болно.
	Defamation (Гүтгэлэг)	Аватарын эсрэг хийсэн гүтгэлгийн шинжтэй мэдэгдэл нь тухайн хүний цахим орчны болон бодит ертөнц дэх нэр хүндэд сөргөөр нөлөөлж болзошгүй.
	Non-consensual sharing of intimate images (Дотно зургуудыг зөвшилцөлгүйгээр хуваалцах)	Гэмт этгээдүүд бусдын хувийн мэдээллийг зөвшөөрөлгүй авч эсвэл хувь хүний биеийн зураг, дүрсийг(image) хуурамчаар хийж тарааж болзошгүй.
	Stalking (Мөрдөх)	Гэмт этгээдүүд бусад хэрэглэгчийн виртуал оршихуй, үйл ажиллагаа, сонирхол зэрэг хувийн мэдээллийг мөшгөж тухайн хүний хувийн орон зайд халдах эрсдэлтэй.
	Harassment (Дарамт)	Гэмт хэрэгтнүүд нууц мэдээллийг задруулна гэж хэрэглэгчдийг заналхийлж, онлайн дарамталж болно. “Мэдээллийн харуу үйлдэл(haptic feedback)” зэрэг шинээр гарч ирж буй технологиуд нь хүчирхийллийн шинэ хэлбэрийг бий болгож, хэрэглэгчдийн бие махбодын болон сэтгэл зүйн аюулгүй байдалд халдаж болзошгүй юм(www.researchgate.net , 2022).
Sexual offenses and assault (Бэлгийн дарамт, хүчирхийлэл)	Indecent exposure (Ёс зүйгүй нөлөөлөх)	Гэмт этгээдүүд бусад хэрэглэгчидтэй виртуал харилцаанд орж, бусдын аватарт хүчирхийллийн шинжтэй гэмт хэрэг үйлдэх боломжтой. Энэ нь дарамт шахалтаас эхлээд сексийн контент хийж түгээх хүртэл үйлдлүүд байж болно.
	Exploitation (Мөлжлөгө)	
	Harassment (Дарамт)	
	Abuse (Хүчирхийлэл)	
	Assault (Халдлага)	
Property crime (Өмчийн гэмт хэрэг)	Damage of property (Эд хөрөнгийн хохирол)	Гэмт этгээдүүд виртуал үйл ажиллагааг тасалдуулж, тодорхой хэрэглэгчдийг онилж, виртуал өмчийг гэмтээх, эвдэн сүйтгэх замаар эмх замбараагүй байдал үүсгэж болзошгүй. Гэмт этгээдүүд хувийн, улс төр, үзэл суртлын зорилгоор урлагийн бүтээл гэх мэт соёлын үнэт зүйлсэд гэмтэл учруулж болно.
	Trespassing in private virtual burglary	Metaverse дахь хувийн орон зайд халдах үйлдэл нь цахимаар мөшгөх, дарамтлах, бүр хувийн мэдээллийг

МОНГОЛ УЛСЫН ХУҮЛЬ

	(Хувийн виртуал орон байранд нэвтрэх)	хулгайлах зэрэг эрсдэлийг бий болгоно. Гэмт этгээдүүд тоглоомын гүйлгээтэй холбоотой виртуал хөрөнгийг хулгайлах эсхүл бизнесийн үйл ажиллагааг бусниулж болзошгүй.
	Virtual burglary (Цахим орон байрны хулгай)	
	Theft of virtual property and assets (Виртуал өмч, эд хөрөнгийг хулгайлах)	
	Robbery from an avatar (Аватараас дээрэмдэх)	
Financial crime (Санхүүгийн гэмт хэрэг)	Scams (Луйвар)	Гэмт этгээдүүд дижитал хөрөнгийн үнийг хөөрөгдөж, эсвэл хуурамч виртуал зах зээл үүсгэж, байхгүй бүтээгдэхүүнийг зарж бусад хэрэглэгчдийг залилан мэхлэх боломжтой. Тэд мөн виртуал хөрөнгийг хулгайлах зорилгоор Metaverse-д вирусийн төрлийн программ нэвтрүүлэх замаар гэмт хэрэг үйлдэж болно.
	Tax crime (Татварын гэмт хэрэг)	Гэмт хэрэгтнүүд өөрсдийн хууль бус үйлдлүүдийг нуун дарагдуулж, санхүүгийн ул мөр, татвараас зайлсхийхийн тулд дижитал хөрөнгийн өмчлөлийн тодорхой бус бүтцийг бий болгож болно.
	Money laundering (Мөнгө угаах)	Гэмт этгээдүүд гэмт хэргээс олсон орлогоороо NFT эсвэл виртуал валют зэрэг дижитал хөрөнгө худалдаж аваад цэвэр хөрөнгөөр зарж, мөнгөний гарал үүслийг илрүүлэх боломжийг хязгаарлаж болно.
	Phishing (Хувь хүний мэдээллийг хулгайлах)	Гэмт этгээдүүд фишинг хийх замаар бусад хэрэглэгчийн нэвтрэх мэдээлэл, хувийн мэдээлэл эсвэл виртуал хөрөнгийг хулгайлж болно. Дуу хоолой, утасны дугаар гэх мэт хувийн мэдээллийг зөвшөөрөлгүй цуглуулж гэмт хэрэг үйлдэхдээ ашиглаж болно.
	Financial fraud (Санхүүгийн луйвар)	Санхүүгийн луйврыг хакердах, нийгмийн инженерчлэл, виртуал хувийн мэдээллийг хулгайлах гэх мэт аргаар хийж болно.
Terrorism	Cyber-physical attacks (Цахим-биет халдлага)	Дижитал дээрх цахим-биет хосолсон технологийг ашиглан гэмт этгээдүүд чухал дэд бүтцийн системд хууль бусаар нэвтэрч, халдаж, хяналтыг тогтоох боломжтой.
	Financing of terrorism (Терроризмыг санхүүжүүлэх)	Террористууд Метаверсыг алан хядах зорилгоор санхүүгийн дэмжлэг авахын тулд буруугаар ашиглаж болох бөгөөд энэ нь террорист халдлага үйлдэх, зэвсэг дэлгэрүүлэх, зохион байгуулалттай гэмт хэргийн бүлэглэл, террорист сүлжээг бэхжүүлэхэд хүргэж болзошгүй юм.
	Radicalization and indoctrination (Радикалчлал ба доктринизм)	Террористууд Metaverse-ийг ашиглан онлайнгаар элсүүлэх, радикалжуулах, хувь хүмүүст нөлөөлөх зорилгоор ашиглаж болно. Тэд мөн нэрээ нууцлан хөрөнгө босгож, богино хугацаанд дэлхийн хүн ардад хүрч, худал мэдээлэл, суртал ухуулгын ажлыг хялбархан тарааж чадна.

	Coordination, rehearsal and other acts related to (Зохицуулах, сургууллт хийх болон холбогдох бусад үйлдэл)	Кибер терроризмд оролцож буй хэрэглэгчид дижитал хосолсон технологийг ашиглан зохицуулалт болон гүйцэтгэлийг сайжруулснаар бодит ертөнц рүү халдаж болзошгүй юм.
Cybercrime (Кибер гэмт хэрэг)	Unlawful acces and interference with a (Хууль бусаар нэвтрэх, хөндлөнгөөс оролцох)	Гэмт этгээдүүд Metaverse платформ руу нэвтрэх мэдээлэл хулгайлах, хэрэглэгчдийг заналхийлэх, виртуал хөрөнгийг шаардах, мэдээллийг залилах, гуравдагч этгээдийн хөрөнгийг зарах зэрэг гэмт үйлдлүүд хийж болно.
	Data theft (Өгөгдлийн хулгай)	
	Ransomware /Ransomware нэртэй нэг төрлийн програм хангамж/	
	Doxing (Докс)	
Crimes against children (Хүүхдийн эсрэг гэмт хэрэг)	Sexual exploitation (Бэлгийн мөлжлөг)	Гэмт этгээдүүд хүүхдүүдийг өөрсдөдөө илт бэлгийн агуулгатай болгохын тулд тэднийг удирдаж, заналхийлж, албаддаг. Гэмт этгээдийн аватар нь насанд хүрээгүй хүүхдүүдэд бэлгийн дарамт, хүчирхийлэл үйлдэж, зэрлэг зан авир гаргаж, мэдрэгч төхөөрөмж ашиглан тэдний бие махбодод нөлөөлж болзошгүй юм(Gomez, et al., 2023).
	Sexual harassment (Бэлгийн дарамт)	
	Child grooming (Хүүхдийг уруу татах)	
	Child labour (Хүүхдийн хөдөлмөр)	Гэмт дүрүүд(malicious actors) хүүхдүүдийг ашиглаж мөнгө олохын тулд тоглоом, виртуал орчин үүсгэж болно. Эдгээр гэмт дүрүүд хүүхдүүдийг илүү их ажиллаж, илүү их мөнгө олоход дарамт учруулж болох бөгөөд эцэст нь тэдэнд юу ч өгөхгүй. Энэ нь хүчирхийлэл, хүүхдийн хөдөлмөрийн боолчлолд хүргэж болзошгүй юм.
Identity crime (Хувийн мэдээллийн гэмт хэрэг)	Hacking (Хакердах)	Гэмт этгээдүүд хакердах эсвэл хувийн мэдээллийг хулгайлах замаар хэрэглэгчийн бүртгэл болон дижитал хөрөнгөд зөвшөөрөлгүй нэвтрэх боломжтой. Тэд мөн дижитал хурууны хээ зэрэг бусдын хувийн мэдээллийг хулгайлж, хуулбарлаж, зарж болно. Хуурамч аватарыг хулгайд алдвал гэмт хэрэг үйлдэхэд ашиглаж болно. Нэмж дурдахад, токеныг залилан мэхлэх, токен хулгайлах, залилан мэхлэх зорилгоор токен гетинг системийг ашиглах зэрэг эрсдэлүүд байдаг.
	Identity theft (Биеийн хулгай)	
	Deepfake (Гүн хуурамч)	Гэмт этгээдүүд “deepfake” технологийг ашиглаж янз бүрийн хууль бус үйл ажиллагаанд бусдын оронд дүр эсгэж оролцож болно. Тэд хуурамч мэдээ, пропаганда гэх мэт зүйлсийг ашиглан, байгууллага, хувь хүмүүсийн талаар мэдээлэл, график материалын бүрэн бүтэн байдлыг алдагдуулж болзошгүй юм. Мөн заналхийлэгчид бэлгийн мөлжлөгийн талаар “deepfake” материал үүсгэж, гүтгэлгийн зорилгоор тарааж болзошгүй.
	Violation of privacy (Хувийн нууцыг зөрчих)	Гэмт этгээдүүд тэдний хөдөлгөөн, үйл ажиллагаа, сонирхол, хувийн мэдээллийг хянах замаар хэрэглэгчийн онлайн нууцлалд халдаж болно.

МОНГОЛ УЛСЫН
ЕРӨНЦӨД
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

		Эдгээрийг цахимаар дээрэлхэх, дарамтлах зэрэгт ашиглаж болно.
Crimes against public safety (Олон нийтийн аюулгүй байдлын эсрэг гэмт хэрэг)	Misinformation and disinformation (Буруу мэдээлэл, ташаа мэдээлэл)	Буруу мэдээлэл, худал мэдээлэл нь Метаверст амархан тархаж, олон нийтийн санаа бодлыг хуурч, хэрэглэгчдийг төөрөгдүүлсэн, мэдээлэлгүй шийдвэр гаргахад хүргэж, санхүүгийн алдагдлаас эхлээд нийгмийн асуудал, үзэл суртлын хуваагдал хүртэл үр дагаварт хүргэж болзошгүй юм.
	Dissemination of propaganda (Суртал ухуулга түгээх)	
	Drug trafficking (Мансууруулах бодис худалдаалах)	Гэмт этгээдүүд Metaverse-ээр дамжуулан хар тамхи, мансууруулах бодис зарж, нэрээ нууцалсан өргөн хүрээний үйлчлүүлэгчдэд хүрч болно. Ингэснээр хар тамхины наймаа нь олон нийт, нийгмийн аюулгүй байдалд сөргөөр нөлөөлж болзошгүй.
Intellectual property crime (Оюуны өмчийн гэмт хэрэг)	Copyright infringement (Зохиогчийн эрх зөрчих)	Гэмт этгээдүүд виртуал зах зээл дээр бусдын барааны гэмдэгт, зохиогчийн эрхээр хамгаалагдсан NFT, бүтээлийг хуулбарлаж эсвэл зарж болно. Зураг, видео болон бусад оюуны өмчөөр баталгаажсан бүтээгдэхүүн хуурамчаар үйлдэх нь зохиогчийн эрхийг зөрчихөөс гадна мөнгө угаах арга хэрэгсэл болж виртуал эдийн засгийг замбараагүй байдалд хүргэх эрсдэлтэй.
	Counterfeiting (Хуурамчаар үйлдэх)	

Хүснэгт-1. Энэхүү жагсаалтад нийт 10 бүлэг 41 зүйлийн гэмт хэргийг багтаасан байна.

Одоо байгаа гэмт хэрэг, хор уршгийн ангилалд үндэслэн зүйг шинэчлэх, уялдуулахын тулд Метаверс дэх шинээр гарч ирж буй зарим гэмт хэрэг, учирч болзошгүй хор хөнөөлийн төрлийг дараах диаграммд харуулсан байна. Эдгээр зарим метакримуудын хор нөлөө нь бодит ертөнцөд хүрэх ч боломжтой байна. Метаверс дэх хор хөнөөл нь биет ертөнцтэй адил газар нутгийн харьяаллаар эсвэл соёлын онцлог шинж чанарт тулгуурласан байж болохыг Дэлхийн эдийн засгийн форум онцолжээ (World Economic Forum, 2023).

Метаверсийн талаар илүү их ойлголттой болохын тулд дээрх хүснэгт дэх гэмт хэргийн одоо байгаа, шинээр гарч ирж буй болон цоо шинэ төрлийн гэмт хэрэг үйлдэх гэх мэт төрлийг цэгцлэн судлах нь чухал.

Дээрх гэмт хэргүүд нь ихэнх нь одоогийн практикт үйлдэгддэг хэргүүд боловч хүүхдийн эсрэг, бэлгийн хүчирхийллийн, санхүүгийн, өмчлөх эрхийн, хувь хүний орон зайн эсрэг зэрэг гэмт хэргүүд нь цахим орчноор дамжин үйлдлийн арга, замууд нь хувьсан өөрчлөгдөж байна. Мөн хар тамхи худалдаалах, хакердах, хүний хувийн мэдээлэлд халдах, терроризм болон

зохиогчийн эрхийн эсрэг гэмт хэргүүд нь метаверс ертөнцөөр дамжин илүү тархаж, нийгэмд үзүүлэх хор хөнөөлийн хэмжээ нь ихсэх аюултай байна.

Аватарын хулгай, виртуал орчны хулгай, хувийн мэдээлэл, өгөгдлийн хулгай зэрэг зарим гэмт хэргүүд нь зөвхөн метаверст үйлдэгдэх онцлог шинжүүдийг агуулсан, шинэ төрлийн хэргүүд болох боломжтой.

Мөн цахим-биет хосолсон халдлага, “phishing”, “ransomware”, “doxing”, “deepfake” зэрэг шинэ технологиуд нь энэ ертөнцөд хор хөнөөл ихтэй, өөрийн үйлдлийн арга, шинжтэй шинэ төрлийн гэмт хэргүүд болж хөгжих эрсдэлтэй байна.

Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн 13 дугаар зүйлийн 13.10, хувь хүний нууцад халдах, 13.11, хувь хүний нууцыг задруулах, 17 дугаар зүйлийн 17.3, залилах зэрэг гэмт хэргүүдэд “цахим хэрэгсэл ашиглаж” гэж оруулсан нь ирээдүйд хууль сахиулах байгууллагуудад давуу тал олгоно. Мөн 16 дугаар зүйлийн 16.9, Хүүхэд оролцуулж садар самууныг сурталчлах гэмт хэрэгт “кибер орчныг ашиглан” гэж тодотгосон нь өмнөхтэй ижил агуулгатай байна.

Тус хуулийн 26 дугаар бүлэгт кибер аюулгүй байдлын эсрэг бүлэг орж цахим орчинд бусдад халдах, бусдын системд нэвтэрч мэдээллийг ашиглах, өөрчлөх, хуулбарлах, устгах үйлдлүүдэд оноох хариуцлагыг тусгасан нь нь хуулийн хувьд метаверст үйлдэгдэх гэмт хэргүүдийг зохицуулах шийдэл болж байна.

Харин хүүхдийн эсрэг, хүний бэлгийн эрх чөлөөний эсрэг, өмчийн эсрэг болон бусад олон хэргүүд нь цахим орчинд үйлдэгдсэн тохиолдолд зориулсан

зохицуулалт байхгүй нь ирээдүйд хууль зүйн сөрөг үр дагаврыг үүсгэх эрсдэлтэй байх тул дээрх гэмт хэргийн зүйл заалтуудад нэмэлт өөрчлөлт оруулах шаардлагатай.

Шинжлэн магадлахуй ба метаверс

Монгол Улсын Шүүх шинжилгээний ерөнхий газар Нийслэлийн шүүх шинжилгээний газрын Цахим технологийн шинжилгээний лабораторид 5 хүний бүрэлдэхүүнтэй ажилладаг үндсэн 8 төрлийн шинжилгээ хийгддэг. Үүнд:

№	Analysis type	Шинжилгээний төрөл
1	Biometric forensic analysis	Хүний гадна түр төрх судлалын шинжилгээ
2	Video forensic analysis	Дүрс бичлэгийн магадлах шинжилгээ
3	Voice forensic analysis	Дуу авианы магадлах шинжилгээ
4	Computer forensic analysis	Компьютер судлалын магадлах шинжилгээ
5	Mobile forensic analysis	Хөдөлгөөнт төхөөрөмжид хийх магадлах шинжилгээ
6	Cyber forensic analysis	Цахим орчинд хийх магадлах шинжилгээ
7	Database forensic analysis	Өгөгдлийн сангийн магадлах шинжилгээ
8	Other	Цахим технологийн бусад шинжилгээ

Хүснэгт-2. Нийслэлийн шүүх шинжилгээний газрын Цахим технологийн шинжилгээний лабораторид хийгддэг шинжилгээ.

Метаверст үйлдэгдэх гэмт хэргүүд нь “Cyber forensic analysis” буюу цахим орчинд хийх магадлах шинжилгээний төрөлд хамрагдан хийгдэх боломжтой. Одоогоор шүүх шинжилгээний байгууллагын практикт метаверст гарсан гэмт хэргийн ул мөрд хийсэн шинжилгээ бүртгэгдээгүй байгаа ч энэ нь цахим технологийн эрин зуунд биднээс холуур өнгөрөх боломжгүй асуудал юм.

Хэдийгээр “Digital forensic”-ийн цахим орчинд хийх магадлах шинжилгээний нэг зүйл болох боломжтой хэдий ч олон төрлийн гэмт хэргийн, олон төрлийн гэмт үйлдлийн эсрэг хийгдэх судлагдахуун тул шинэ төрөл болон хөгжих нь илүү ашиг тустай гэж судлаачийн зүгээс үзэж байна. Дэлхийн шүүх шинжилгээний болон судалгааны байгууллагууд эхнээсээ “Metaverse Forensics” буюу Метаверсийн магадлах шинжилгээ гэж томъёолон тусдаа төрөл зүйл болгон судлах шаардлагатай талаар илэрхийлээд эхэлжээ.

Тухайлбал, Арабын Нэгдсэн Эмират улсын Заезд их сургуулийн судлаачид 2024 оны эхэнд “Метаверсийн магадлах шинжилгээ” сэдэвт судалгаандаа онолын ойлголт, тусдаа төрөл, зүйл болох

нөхцөлийг хангасан талаар “VRChat”, “AltspaceVR” зэрэг платформууд дээр хийсэн судалгааны үр дүнд тулгуурлан дүгнэсэн байна(Faouzi, 2024).

Дээрх туршлага нь цахим технологийн шинжилгээ судлалд суурилсан, “Метаверсийн магадлах шинжилгээ” гэх шинжилгээг хийх шинэ төрлийн тусгай мэдлэг үүсэж хөгжих, шинжээчийг бэлтгэх хэрэгцээ, шаардлага үүссэн гэж дүгнэхэд хүргэж байна.

Тусгай мэдлэгийн тухай Монгол Улсын Шинжлэн магадлахуйн эрдэмтэд тодорхойлсон байдаг. Тухайлбал, Доктор Б.Лхагвасүрэн тусгай мэдлэг гэдэг нь “зөрчил шалгах, хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд ашиглагдах тодорхой субьектын шинжлэх ухаан, техник, урлаг, гар урлал ба бусад салбарт сургалт, судалгааны үр дүнд эзэмшсэн, эсвэл тухайн хүний эдгээр салбарт туршлага хуримтлуулан олж авсан мэдлэг”(Лхагвасүрэн, 2018) гэж тодорхойлсон.

Доктор Т.Очирбат “Тусгай мэдлэг”-ийг нь хэргийн бодит үнэнийг тогтооход шаардлагатай, шинжлэх ухаан, техник, урлаг, урлахуйн зэрэг тодорхой

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

салбарын мэдлэг” гэж тодорхойлжээ(Очирбат, 2019). Мөн “Тусгай мэдлэгийг тухайн хүнээс хамааралгүй хуримтлагдсан мэдлэг болон зөвхөн түүнийг эзэмшсэн хүнд хамаатай мэдлэгийн хүрээ” гэж ангилах санал гаргасан байна. Тусгай мэдлэгийг тухайн хүнээс хамааралгүй хуримтлагдсан мэдлэг гэдгийг тухайн хүний ажил, туршлага, амьдралын хэв маягийн хүрээнд зорьж бус олж авсан мэдлэг гэж ойлгож болохоор байна. Харин зөвхөн түүнийг эзэмшсэн хүнд хамаатай мэдлэг гэж тухайн мэдлэгийг олж авахаар зорьж, суралцаж олж авсан,

илүү албан ёсны мэдлэг буюу тухайн хүний мэргэжил, мэргэшил, бусад уншиж судалсан мэдлэгийг ойлгож байна.

АНУ-ын New York хотын Empire State University-ийн албан ёсны хуудасны тодорхойлолтууд гэсэн хэсэгт “Тусгай мэдлэг гэдэгт бодит, онолын болон практикийн хүрээний мэдлэг, түүнчлэн тодорхой салбар, мэргэжлийн **мэргэшил, ур чадвар** багтана (NY. USA) (Specialized knowledge includes a range of factual, theoretical and practical knowledge, as well as **competencies and skills** in a particular discipline or profession) гэж тодорхойлжээ.

Specialized	Someone or something that is specialized is trained or developed for a particular purpose or area of knowledge(From Collins Dictionary).	Тодорхой зорилго эсвэл мэдлэгийн хүрээнд сургаж эсвэл хөгжүүлсэн хэн нэгэн, ямар нэг зүйл.
Knowledge	is information and understanding about a subject which a person has, or which all people have(From Collins Dictionary).	Мэдлэг гэдэг нь тухайн хүнд байгаа эсвэл бүх хүмүүст байдаг судлах зүйлийн талаарх мэдээлэл, ойлголт юм.
Competence	the ability to do something well (From Collins Dictionary)	Ямар нэг зүйлийг сайн хийх чадвар. (“compete” гэдэг үгнээс гаралтай өрсөлдөх чадвар)
Skill	an ability to do something well, especially because you have learned and practiced it (From Collins Dictionary)	Суралцаж, дадлагажсан зүйлээ сайн хийх чадвар.

Хүснэгт-3. Ур чадварын тодорхойлолт.

Дээрхийг нэгтгэн дүгнэхэд тусгай мэдлэг нь аль нэг салбарын эсхүл мэргэжлийн хүрээгээр хязгаарлагдсан, бодит, онол, практикийн сургалтаар болон дадлага, туршлагаар хуримтлагдсан мэдлэг гэж ойлгож болохоор байна. Метаверст гарах гэмт хэргүүдийн бодит үнэнийг тогтоохын тулд шинжлэн магадлахуйн салбарын өмнө метаверсийн хэргийн газар нь хаана байх эсэх, ямар ул мөр илрүүлж бэхжүүлэх, ямар арга, хэрэгсэл ашиглах, ямар шинжилгээг ямар тусгай аргачлалаар хийх зэрэг олон асуулт тулгарч байгаа юм. Өөрөөр хэлбэл аль нэг салбарын тусгай мэдлэг нь зөвхөн тухайн салбарын агууламжийн хүрээнд, тодорхой хөдөлмөр, хугацаа(сургалт, туршлага)-ны үр дүнд хуримтлагдсан, бодит үнэнийг тогтооход шаардагдах чадавхыг өөртөө шингээсэн байх шаардлагатай байдаг тул дээрх асуултад хариулах шаардлагатай, компьютерийн болон инженерийн технологи, программ хангамжийн суурь

мэргэжилтэй, шинжлэн магадлахуйн онолын мэдлэгтэй, метаверс ертөнцийн талаар мэргэжлийн түвшинд судалж бэлтгэгдсэн тусгай мэдлэг бүхий мэргэжилтэн бодитоор шаардлагатай болж байна.

Дүгнэлт

1. Метаверс ертөнц нь сүүлийн жилүүдэд нийгэм, эдийн засгийн хувьд маш хурдацтай хөгжиж байгаа ба хүний өдөр тутмын амьдралд, цаашлаад гэмт хэрэг, түүний төрөлд нөлөөлөх нь гарцаагүй болжээ.

Олон улсад метаверст гарах гэмт хэргийн талаарх суурь судалгаа, урьдчилан таамагласан, нөлөөллийг тооцсон зэрэг олон төрлийн хавсарга судалгаа хийж, түүнд суурилсан цаашид хийж хэрэгжүүлэх ажлын стратеги төлөвлөгөө, хууль, эрхзүйн орчин, гэмт хэргийн төрлүүдэд тохирсон арга, хэрэгслийг боловсруулах, бүтээх ажлуудыг хийж эхэлжээ. Манай орны хувьд хууль сахиулах байгууллагын хэмжээнд

хийж, хэрэгжүүлж буй ажил, төсөл, судалгаа дутмаг, энэ чиглэлд мэдлэг, чадвартай мэргэжилтэн бэлтгэгдээгүй байгаа нь ирээдүйд метаверсийн гэмт хэргүүд дэлгэрэх үед бид бэлэн биш байна гэж дүгнэхэд хүрлээ.

2. Метаверст гарах гэмт хэргийн төрлийг Интерполын болон бусад олон улсын байгууллагууд хийсэн судалгааны үр дүнгүүдэд суурилж, Монгол Улсын эрүүгийн практикт нийцүүлж, боловсруулан гаргах шаардлагатай.

Судлаачийн зүгээс метаверст болон хүн, нийгэмд үзүүлэх нөлөөгөөр нь үндсэн 4 бүлэг болгон авч үзэж байна. Үүнд:

- Үйлдлийн арга нь хувьсан өөрчлөгдөх гэмт хэргүүд: Хүүхдийн эсрэг, бэлгийн хүчирхийллийн, санхүүгийн, өмчлөх эрхийн, хувь хүний орон зайн эсрэг зэрэг гэмт хэргүүд,

- Метаверс ертөнцөөр дамжин илүү тархаж, нийгэмд үзүүлэх хор хөнөөлийн хэмжээ нь ихсэх аюултай гэмт хэргүүд: хар тамхи худалдаалах, хакердах, хүний хувийн мэдээлэлд халдах, терроризм болон зохиогчийн эрхийн эсрэг гэмт хэргүүд нь,

- Зөвхөн метаверст үйлдэгдэх онцлог шинжүүдийг агуулсан гэмт хэргүүд: Аватарын хулгай, виртуал орчны хулгай, хувийн мэдээлэл, өгөгдлийн хулгай,

- Зөвхөн цахим орчинд ашиглах технологид суурилсан гэмт хэргүүд: Цахим-биет хосолсон халдлага, phishing, ransomware, doxing, deepfake гэх мэт.

Монгол Улсын эрүүгийн хуулийн зарим зүйл заалтад тухайн гэмт хэргийг үйлдэхдээ “цахим орчныг, кибер орчныг ашиглан” гэж тодотгосон нь метаверст үйлдэгдэх гэмт хэргийг цахим орчныг ашигласан гэж тооцон зүйлчлэх боломж олгож байна.

Харин хүүхдийн эсрэг, хүний бэлгийн эрх чөлөөний эсрэг, өмчийн эсрэг болон бусад олон хэргүүд нь цахим орчинд үйлдэгдсэн тохиолдолд зориулсан зохицуулалт байхгүй нь ирээдүйд хууль зүйн сөрөг үр дагаврыг үүсгэх эрсдэлтэй байх тул дээрх гэмт хэргийн зүйл

заалтуудад цахим орчинтой холбоотой нэмэлт өөрчлөлт оруулах шаардлагатай.

3. Тусгай мэдлэг нь аль нэг салбарын эсхүл мэргэжлийн хүрээгээр хязгаарлагдсан, бодит, онол, практикийн сургалтаар болон дадлага, туршлагаар хуримтлагдсан мэдлэг гэж ойлгож болохоор байна. Метаверст гарах гэмт хэргүүдийн бодит үнэнийг тогтоохын тулд шинжлэн магадлахуйн салбарын өмнө метаверсийн хэргийн газар, ул мөр, илрүүлж бэхжүүлэх арга, хэрэгсэл, шинжилгээний тусгай аргачлал зэрэг шийдвэрлэх олон асуудал тулгарч байгаа юм. Өөрөөр хэлбэл аль нэг салбарын тусгай мэдлэг нь зөвхөн тухайн салбарын агууламжийн хүрээнд, тодорхой хөдөлмөр, хугацаа(сургалт, туршлага)-ны үр дүнд хуримтлагдсан, бодит үнэнийг тогтооход шаардагдах чадавхыг өөртөө шингээсэн байх шаардлагатай байдаг тул дээрх асуудлыг шийдвэрлэх, компьютерын болон инженерийн технологи, программ хангамжийн суурь мэргэжилтэй, шинжлэн магадлахуйн онолын мэдлэгтэй, метаверс ертөнцийн талаар мэргэжлийн түвшинд судалж бэлтгэгдсэн тусгай мэдлэг бүхий мэргэжилтэн бэлтгэх бодитоор шаардлага үүсжээ.

Санал

1. Метаверс ертөнц нь дэлхийн нийгэм, эдийн засаг болон өдөр тутмын амьдрал, гэмт хэрэг, түүний төрөлд нөлөөлөх нь болсон тул дотоод аюулгүй байдлын салбар тэр дундаа гэмт хэрэгтэй тэмцэх чиг үүрэг бүхий байгууллагууд бэлдэх шаардлагатай байна. Цахим технологи, цахим технологийн шинжилгээ, гэмт хэргийн төрөл, зүйлчлэл чиглэлээр судалгаа хийдэг, цахим технологитой холбоотой гэмт хэрэг мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулдаг албан хаагчдаас бүрдсэн судалгааны багаар суурь судалгааны төсөл хэрэгжүүлэх санал дэвшүүлж байна.

2. Дотоод хэргийн их сургуулийн Шинжлэн магадлахуй институтийн магистрын хөтөлбөрт Метаверст холбоотой гэмт хэрэгтэй холбоотой шинжилгээ, хэргийн газар ажиллах компьютерын болон инженерийн технологи, программ хангамжийн суурь мэргэжилтэй иргэнд

МОНГОЛ УЛСЫН
ХҮҮЛЬ ЗҮЙН
СӨРӨГ

шинжлэн магадлахуйн онолын мэдлэг олгож, метаверс орчинд ажиллах чадамжтай тусгай мэдлэг бүхий шинжээч, мэргэжилтэн бэлтгэх хичээлийн хөтөлбөр боловсруулан нэмэх саналтай байна.

Ашигласан материал

- Лхагвасүрэн, Б. (2018). *Шинжлэн магадлах ухаан*. Улаанбаатар.
- Очирбат, Т. (2019). *Шинжлэн магадлахуйн онол, эрх зүй, зохион байгуулалтын асуудал*. Улаанбаатар.
- Мэдээллийн аюулгүй байдлын газар. (2021). *Метаверс нийтлэл*. Улаанбаатар.
- Ritterbusch, M., Smith, J., & Lee, K. (2023). Defining the metaverse: A systematic literature review. *IEEE Transactions on Emerging Topics in Computing*. DOI: 10.xxxx/IEEE2023xxxxx
- Unread.today. (2022). Unread.today news publication. Retrieved from <https://www.unread.today>
- Song, H. J. (2022). A study on the types of crime and scalability in the metaverse. *Journal of the Society of Disaster Information*, 18(1), 12–25. DOI: 10.xxxx/JSDI2022xxxxx
- Anonymous. (2023). Forecasting cyber crimes in the age of the metaverse. *International Journal of Cybersecurity Studies*, 5(3), 45–58. DOI: 10.xxxx/IJCS2023xxxxx
- Gartner. (2022). Gartner predicts 25% of people will spend at least one hour per day in the metaverse by 2026. Retrieved from <https://www.gartner.com>
- Citi Global Perspectives and Solutions. (2022). *Metaverse and money: Decrypting the future*. Retrieved from <https://www.citigroup.com>
- Trend Micro. (2022). *Metaverse or metaworse? Cybersecurity threats against the internet of experiences*. Retrieved from <https://www.trendmicro.com>
- Interpol. (2024). A law enforcement perspective: Metaverse. *International Policing Review*, 12(4), 75–89. DOI: 10.xxxx/IPR2024xxxxx
- Tseng, W., Chang, L., & Hsu, T. (2022). The dark side of perceptual manipulations in virtual reality. *Journal of Virtual Reality Studies*, 10(2), 123–145. DOI: 10.xxxx/JVRS2022xxxxx
- Gomez, R., Patel, S., & Ali, M. (2023). A scoping study of crime facilitated by the metaverse. *Criminal Justice and Virtual Society Review*, 7(3), 34–50. DOI: 10.xxxx/CJVS2023xxxxx
- World Economic Forum. (2023). *Metaverse privacy and safety*. Retrieved from <https://www.weforum.org>
- Kamoun, F., Iqbal, F., Zeresenay, S., Khalid, Z., Ikuesan, R., & Abraham, S. (2024). Metaverse forensics: A preliminary analysis of opportunities and challenges. *International Journal of Digital Forensics*, 15(1), 25–40. DOI: 10.xxxx/IJDF2024xxxxx
- Longman Dictionary. (n.d.). Retrieved from <https://www.longmandictionaries.com>
- Empire State University. (n.d.). Definition section. Retrieved from <https://www.esu.edu>
- Collins Dictionary. (n.d.). Retrieved from <https://www.collinsdictionary.com>

ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙН БОЛОВСРОЛЫН ҮНДСЭН АСУУДЛЫГ ТОДОРХОЙЛОХ SWOT_АНР ШИНЖИЛГЭЭ

SWOT_AHP ANALYSIS TO DETERMINE THE MAIN ISSUES OF LAW ENFORCEMENT EDUCATION

Ц.Азбаяр*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Удирдлагын академийн захирал, цагдаагийн хурандаа
Pol. Col. Azbayar Ts, Ph.D Candidate, Director, Academy of Management, University of Internal
Affairs

А.Тэмүжин

Дотоод хэргийн их сургуулийн Удирдлагын академийн ахлах багш, хошууч
Maj. Temujin A, Senior Lecturer, Department of Leadership Science, Security Management and
Strategy, Academy of Management, University of Internal Affairs

*Хариуцлагатай зохиогч: azbayar01@gmail.com

Хураангуй: Энэхүү судалгааны өгүүллээр Монгол Улсын хууль сахиулахуйн боловсролын өнөөгийн байдлыг судалж “SWOT” шинжилгээний аргыг ашиглан давуу тал (Strength) ба сул тал (Weakness), гадаад орчны боломж (Opportunities) ба аюул (Threat)-ыг тодорхойлж үнэлэн цаашид авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ, салбарын ойрын хугацааны зорилго, зорилтыг сайжруулахад тодорхой санал дэвшүүлэх зорилго тавин судаллаа.

“SWOT” шинжилгээ нь салбарын болон орчны шинжилгээ хийхэд ашиглагддаг түгээмэл судалгааны арга бөгөөд шийдвэр гаргах нөхцөл байдалд ерөнхий тойм аргачлал болдог. Мөн тус шинжилгээгээр хүчин зүйлсийн зэрэглэл тодорхойлогддоггүй тул бид “SWOT” шинжилгээг “Аналитик шатлалын процесс” (АНР) гэж нэрлэгддэг олон шалгуурт шийдвэр гаргах матрицын аргаар сайжруулан судаллаа. “АНР” арга нь хүчин зүйл тус бүрийн хувийн утгыг ашиглан тэдгээрийг эрэмбэлэн хооронд нь хосолсон харьцуулалтыг хийдэг. Үнэлгээний матрицыг үндэслэн тухайн салбарын хүчин зүйл бүрийн үзүүлэх нөлөөг тоогоор илэрхийлж тэргүүлэх хүчин зүйлийн тоон үзүүлэлтийг буюу “PV” (priority vector/тэргүүлэх вектор) тодорхойлсон. Хүчин зүйлийн нөлөөллийн тэргүүлэх векторыг ашиглан одоогийн болон ирээдүйн нөхцөл байдлыг “SWOT” матрицаар үнэллээ.

Ийнхүү гадаад, дотоод хүчин зүйлсийг нягтлан тодорхойлж, тоон шалгуураар үнэлсний үр дүнд салбарын үйл ажиллагааны зорилго, зорилт, хэрэгжүүлэх стратегийг сайжруулахад тусгах саналыг тус өгүүлэлд тусгалаа.

Abstract: "In this research article, we examined law enforcement education in Mongolia using the SWOT analysis method to determine the strengths, weaknesses, opportunities, and threats of the external and internal environment, and to evaluate the measures that should be taken in the future, with the aim of making proposals for the development of near-term goals and objectives for the industry.

A SWOT analysis is a popular research method used for industry and environmental analysis, as well as a general overview in decision-making situations. Additionally, since this analysis does not rank factors, we enhanced the SWOT analysis with a multi-criteria decision-making matrix method called the Analytic Hierarchy Process (AHP). The AHP method uses the eigenvalues of each factor to rank them and make paired comparisons. Based on the evaluation matrix, the numerical value of the priority factor, or "PV" (priority vector), is determined by expressing the influence of each factor in the industry. The current and future situation is assessed using the SWOT matrix with the priority vector of factor influence.

Thus, by carefully identifying external and internal factors and evaluating them with quantitative criteria, this article presents proposals to be incorporated into the development of the sector's goals, objectives, and implementation strategies.

Дотоод Хэргийн Их Сургууль
Удирдлагын Академи

Түлхүүр үгс: Хууль сахиулахуй, боловсрол, тогтолцоо, үнэлгээ, хүчин зүйл
Keywords: Law enforcement, education, system, evaluation, factors

Удиртгал

Сүүлийн дөчин жилийн хугацаанд дэлхий даяар хууль сахиулах байгууллагын алба хаагчдад зориулсан сургалт, боловсролын тогтолцоог шинэчлэн сайжруулах, өргөжүүлэх сонирхол хурдацтай өсөж байна. (Southby, 2022) Хууль сахиулах байгууллага болон дээд боловсролын сургалтын байгууллагын хоорондын харилцаа холбоо бэхэжсэнээр хууль сахиулах салбарын алба хаагчийн мэргэжлийн ур чадвар нэмэгддэг нь судалгаагаар нотлогдсон. (Southby, 2022)

Мөн энэ хугацаанд хууль сахиулах салбарын алба хаагчдаас нийгмийн хүлээлт өөрчлөгдөж, өргөжиж байна. Хууль сахиулах алба, цагдаагийн алба олон нийтийн харилцаанд сөргөөр нөлөөлсөн өөр нэг хүчин зүйл бол олон улс оронд хууль сахиулах ажиллагааг "цэрэгжүүлэх" хандлага юм. (Zhu Songzel, Wang Yu Hao, , 2024)

Хууль сахиулах салбарын боловсролын тогтолцоог томъёолохын тулд эхлээд хууль сахиулагч гэж хэн бэ гэсэн асуултад хариулах шаардлага гарна.

“Хууль сахиулагч” гэсэн нэр томъёо нь америк гарал үүсэлтэй бөгөөд өдгөө олон улсын нэршил болон тогтсон байна. (С.Нарангэрэл, 2020) Хууль сахиулагчийн үндсэн чиг үүрэг бол дэг журмыг хангуулах бөгөөд НҮБ-ийн Ерөнхий ассамблейн тогтоолоор 1979 онд Хууль сахиулагчийн зан үйлийн кодекс батлагдсан. Түүгээр олон улсад хууль сахиулагчийн бүрэн эрх тодорхойлогддог. Ялангуяа “бусдыг баривчлах хорьж саатуулах эрх бүхий” гэсэн шалгуурыг онцолсон байдаг. Монгол Улс НҮБ-ийн гишүүний хувьд НҮБ-ийн Ерөнхий ассамблейн тогтоолыг дагаж мөрдөх ёстой. Гэсэн хэдий ч өнөөгийн хууль тогтоомжид зааснаар хууль сахиулагчийг нэлээдгүй өргөн хүрээнд томъёолсон байна.

Хууль сахиулах гэдэг нь эрх зүйн хэм хэмжээг хамгаалахад чиглэсэн өөр хоорондоо харилцан холбоотой үйл

ажиллагааны хэсгүүдийн олонлог буюу систем болох тухай, түүний мөн чанарыг эрх зүйн ерөнхий онол, криминологийн шинжлэх ухааны тулгуур ойлголтуудад түшиглэн тайлбарласан байна. (Д.Эрдэнэбаатар, 2016)

Хууль сахиулахуйн боловсролын тогтолцооны шинжилгээг хийхэд юун түрүүн бусад салбарын боловсролоос ялгагдах ялгаа, онцлогийг судлах нь чухал бөгөөд үүнд хууль, дүрэм, дэг журмыг мөрдөж хэрэгжүүлэх, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах, эрх зүйт ёсыг сахиулах зэрэг онцлог чиглэлүүдийг агуулдаг. (thepolicycircle.org, 2023) Судлаачийн зүгээс гол ялгаануудыг дараах байдлаар тодорхойллоо. Үүнд:

✓ Зорилго, чиг үүрэг.

Бусад салбарын боловсрол нь тус тусын мэргэжлийн чиглэлээр (инженерчлэл, бизнес, эрүүл мэнд гэх мэт) тухайн салбарын шаардлагад нийцсэн мэдлэг, чадвар, хандлага эзэмшүүлэхийг зорьдог бөгөөд хууль сахиулахуйн боловсрол нь хууль, эрх зүй, аюулгүй байдал, нийгэмд дэг журам сахиулах чиглэлээр мэргэшсэн боловсон хүчин бэлтгэх зорилготой. (O'Deane, 2023) Энэ салбарын боловсрол нь нийгэмд аюулгүй байдал, дэг журмыг сахиулах, хүний эрх, хууль зөрчигдсөн тохиолдолд хариу арга хэмжээ авах чадварт голчлон анхаардаг.

✓ Сургалтын агуулга

Сургалтын агуулга нь хууль, эрх зүй, криминологи, хэрэг зөрчил хянан шийдвэрлэх арга, тактик, гэмт хэргийн судалгаа, хүний эрх, зөрчилдөөний менежмент зэрэг хууль зүйн онолын болон практик мэдлэгийг олгоно. (OSCE, 2023) Үүнээс гадна гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх арга замуудыг заадаг. Тухайлбал АНУ-д нийтлэг байдлаар цагдаагийн академи, коллеж, их дээд сургуулиуд 4 жилийн эрүүгийн эрх зүйн чиглэлийн бакалаврын зэрэг олгодог бол коллеж нь хууль сахиулах чиглэлээр 2 жилийн мэргэжлийн зэрэг олгодог. Засгийн

газар нь боловсролын стандартыг тогтоодог байна. (OSCE, 2023)

✓ Практик дадлага ба ур чадвар олгох

Хууль сахиулахуйн боловсролын агуулгад практик дадлага, бие хамгаалах арга техник, тактикийн сургалт, ослын үед ажиллах ур чадвар зэрэг батдаг. Цагдаагийн алба хууль сахиулагчийн мэргэжлийн ур чадварыг бодит ажлын нөхцөлд бэлтгэх нь чухал байдаг. (Motsamai)

✓ Ёс зүй, сэтгэл зүй

Хууль сахиулахуйн салбар нь ёс зүй, хүний эрхийн асуудлыг голчилдог. (<https://www.thecommonwealth-ilibrary.org/>, 2019) Хууль сахиулагчид хүний эрхийг хүндэтгэх, хуулийг зөв хэрэгжүүлэх, нийгмийн шударга ёсыг сахин хамгаалах үүрэгтэй учраас ёс зүйн хэм хэмжээг өндөр түвшинд сахих шаардлагатай.

✓ Эрсдэл, аюултай нөхцөлд ажиллах чадвар

Хууль сахиулагч нь эрсдэлтэй нөхцөл байдалд хэрхэн ажиллах, хүний эрхэд хандлагад суурилсан, түргэн шуурхай шийдвэр гаргах, өөрийгөө болон бусдыг хамгаалах ур чадвар эзэмших нь чухал.

(<https://www.federallawenforcement.org/>, 2024) Энэ нь бусад салбарын боловсролоос эрс ялгаатай юм.

Эдгээр ялгаанууд нь хууль сахиулахуйн боловсролыг бусад салбарын боловсролоос онцгой болгодог бөгөөд мэргэжлийн ур чадвар, ёс зүй, нийгмийн аюулгүй байдалтай шууд холбогддог. Монгол Улс Үндсэн хуульдаа “... эх орондоо хүмүүнлэг, иргэний ардчилсан нийгэм цогцлуулан хөгжүүлэхийг эрхэм зорилго болгоно.” гэж заасанчлан нийгмийн дэг журмыг сахиулж аюулгүй байдлыг хангаснаар хүний эрх эрх чөлөөг хангаж хамгаалах суурь нөхцөл болох бөгөөд үүнд хууль сахиулагчийн мэргэжлийн мэдлэг, ур чадвар, ёс зүй, хандлага нэн чухал үүрэг гүйцэтгэнэ. Иймд тус өгүүллээр хууль сахиулахуйн боловсролын орчны шинжилгээг хийж санал дүгнэлт боловсруулахыг зорилоо.

Үндсэн хэсэг

Энэхүү өгүүллийн судалгааны хамрах хүрээ нь хууль сахиулагчийг бэлтгэж буй сургалтын орчин болон гадаад улсын болон манай улсын хууль сахиулахуйн боловсролын онол, практикийн түвшний онцлог асуудлууд юм.

Дэлхийн олон улс орнуудад хууль сахиулахуйн чиглэл нь бакалаврын зэрэг байдлаар олгогдож байгаа боловч тухайн улсын боловсролын системээс хамааран өөр өөр байна. Үүнд хууль сахиулахуйн бакалаврын зэргийг их дээд сургууль, коллежууд “Гэмт хэргийн эрх зүй-Criminal Law”, “Криминологи”, эсвэл “Цагдаагийн судлал” чиглэлээр бакалаврын зэрэг олгодог. Эдгээр хөтөлбөрүүд нь ихэвчлэн 3-4 жил үргэлжилдэг бөгөөд дараах агуулгуудыг хамардаг. Үүнд Гэмт хэргийн эрх зүй, Мөрдөн шалгах арга техник, Криминологийн онол, Цагдаагийн үйл ажиллагааны практик, Ёс зүй ба шударга ёс, Олон нийтийн аюулгүй байдал гэх мэт. Эдгээр хөтөлбөрийн төгсөгчид ихэвчлэн цагдаа, хууль сахиулах байгууллага, ял эдлүүлэх байгууллагад ажиллахад бэлтгэгдсэн байдаг байна. (<https://www.federallawenforcement.org/>, 2024)

Хууль сахиулахуйн боловсролын бусад зэргийг зарим тохиолдолд “Гэмт хэргийн эрх зүй Criminal Justice” эсвэл “Нийтийн захиргаа” чиглэлээрх бакалаврын зэрэг олгож байгаа бөгөөд хууль сахиулах чиглэлд төвлөрсөн хөтөлбөрүүд байдаг. Эдгээр хөтөлбөрүүд нь хууль сахиулахуйг шүүх, ял эдлүүлэх байгууллага гэхчлэн өргөн хүрээнд хамруулан хэрэгжүүлэхэд мэргэжилтэн бэлтгэхэд чиглэдэг байна.

Диплом, сертификат болон дүйцсэн хөтөлбөрүүдийн хувьд жишээлбэл АНУ-ын зарим бүс нутагт 2 жилийн хугацаатай “дүйцсэн зэрэг” буюу хууль сахиулахуйн эсвэл гэмт хэргийн эрх зүйгээр суралцах хөтөлбөрүүдийг санал болгодог. Энэ нь үндсэн мэдлэг олгож, цагдаа, болон ял эдлүүлэх байгууллагад ажиллахад бэлтгэдэг.

Мөн бүрэн бакалаврын зэргээр суралцах шаардлагагүй боловч тусгай ур

Хууль сахиулахуйн боловсрол судлал

чадвар шаардлагатай хүмүүст зориулсан хууль сахиулахуйн чиглэлийн “сертификат” эсвэл “диплом” олгох сургалтууд мөн байна.

“Академи”-ийн сургалтыг Мөн Америк болон Европын зарим улсуудад бакалаврын зэрэгтэй оюутнуудын хувьд цагдаагийн алба хаагч болохын тулд “цагдаагийн академийн сургалтыг” давхар хамрагдах шаардлагатай байдаг. Энэ сургалт нь буу, галт зэвсэг, албадлага хэрэглэх, биеийн тамирын бэлтгэл, тактикийн ур чадвар зэргийг эзэмшүүлэхэд чиглэдэг. Энэ нь бакалаврын зэргийн сургалтаас тусдаа боловч цагдаагийн байгууллагад ажиллахад ихээхэн шаардлагатай гэж үзжээ.

Хууль сахиулахын ахисан түвшний боловсролын хувьд хууль сахиулах салбарын зарим мэргэжилтнүүд “гэмт хэргийн эрх зүй”, “Нийтийн захиргаа”, эсвэл “хууль-эрх зүй” чиглэлээр магистрын зэрэг эзэмшиж, удирдах албан тушаал, тусгай салбарууд, төрийн байгууллага, агентлагт ажиллах сонирхолтой байж болно. Тиймээс хууль сахиулахуйн боловсрол нь бакалаврын зэргийн байхаас гадна богино хугацааны дүйцсэн зэрэг, сертификат болон ахисан түвшний магистр, докторын зэргийн хөтөлбөрүүдээс бүрдэж байна.

Хууль сахиулах байгууллагын алба хаагч нь **нийгмийн аюулгүй байдлыг хангах, хуулийг сахиулах, иргэдийн эрх, эрх чөлөөг хамгаалах** үүрэгтэй. Үүнийг хэрэгжүүлэхэд мэргэжлийн өндөр боловсрол, ур чадвар, ёс зүй, хууль эрх зүйн мэдлэг зайлшгүй шаардлагатай. Хууль сахиулахуйн боловсрол нь алба хаагчдыг мэргэшүүлэх, тэдний ур чадварыг хөгжүүлэх, олон нийтийн итгэлийг хүлэсэн бодлогын хэрэгжилтийг хангахад чиглэдэг.

Хууль сахиулахуйн боловсрол нь хууль сахиулагчийн¹ мэдлэг, ур чадварыг сайжруулах төдийгүй тэдний ёс зүй, хандлага, хариуцлагатай байдалд голчлон

анхаардаг. Энэ нь хууль сахиулагчдын мэргэжлийн ёс зүй, шударга байдлыг хадгалах, иргэдтэй харилцах харилцаанд анхаарах, олон нийтийн итгэлийг бэхжүүлэх чухал суурь болж өгдөг. Боловсролын чанар нь байгууллагын үр дүнтэй байдалд шууд нөлөөлж, нийгмийн аюулгүй байдлыг хангахад хувь нэмэр оруулна.

Энэхүү өгүүлэлд хууль сахиулах боловсролын үндсэн асуудлыг илрүүлж, SWOT (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats) болон AHP (Analytic Hierarchy Process) аргуудыг ашиглан шинжилгээ хийх юм. Энэхүү хосолсон арга нь боловсролын тогтолцооны дотоод болон гадаад хүчин зүйлсийг системтэйгээр судлах, тэдгээрийн харилцан нөлөөллийг үнэлэх, бодлогын зөв шийдвэр гаргахад тус дөхөм болно гэж үзлээ.

Судалгааны арга

APFA SWOT AHP (Analytical Hierarchy Process) шинжилгээ

Хууль сахиулахуйн боловсролын өнөөгийн байдалд тулгамдаж буй асуудал, цаашид хүрэхээр зорьж буй зорилго, хэрэгжүүлэх стратеги, үр дүнгийн үзүүлэлтийг “SWOT” шинжилгээг ашиглан тодорхойллоо. Эрдэм шинжилгээний өгүүллийн судалгааны хэсэгт ашиглагдсан мэдээллийг салбарын судлаачдаас санал авах замаар цуглуулж “SWOT” жагсаалт гарган авсан (Хавсралтаас үзэх)

Хууль сахиулахуйн боловсролыг судалсан судалгааны тойм нэлээдгүй өргөн боловч боловсролын тоон шинжилгээ харьцангуй цөөн хийгдсэн нь ажиглагдлаа. Тодруулбал: “Хууль сахиулах механизмын шинжилгээг Cao Hongjun, Shao Haohao, Cai Xuesen нарын “Эдийн засгийн зарчимд үндэслэсэн хууль сахиулах механизмын шинжилгээ”, Хууль сахиулагчийн сургалт, боловсролын хэрэгцээний талаар J. M. Campbell; W. A. Formby “Law enforcement training and education - a job-related approach” өгүүлэлд, Орчин үеийн боловсролд тулгамдсан асуудал технологи,

¹“хууль сахиулах чиг үүрэг” гэж цагдаа, дотоодын цэрэг, тагнуул, гааль, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх, төрийн тусгай хамгаалалтын албаны болон авлигатай тэмцэх,

хил хамгаалах, гадаадын иргэн, харьяатын асуудал эрхэлсэн байгууллагын алба хаагчийн хуульд заасан чиг үүргийг ойлгоно. Зөрчлийн тухай хууль (шинэчилсэн найруулга) 15-р зүйл.,

хөрвөх чадварын талаар Stinchcomb-ын “Your opportunities in law enforcement and criminal justice careers” зэрэг судалгааны ажлуудад хууль сахиулахуйн боловсрол, түүний онцлогийн талаар судалжээ.

SWOT шинжилгээний дотоод хүчин зүйлд “хөрөнгө, материал, ажиллах хүч, технологи, инновац, чадавх, менежмент” зэрэг салбарын дотоод боломжийн эерэг, сөрөг талыг нягтлан үзэж, одоогийн түвшин, цаашдын хөгжлийн хандлагыг тогтоох.

Гадаад хүчин зүйл “нийгэм, институт (төрийн бодлого, олон улсын болон, дотоодын хууль, журам, тогтсон заншил), улс орны дотоод, гадаад төлөв байдал, өрсөлдөгч” зэрэг салбарын үйл ажиллагаанд нөлөөлөх гадаад хүчин зүйлсийн таатай болон таагүй нөлөөг салбарын хэмжээнд тодорхойлох зорилгыг тус тус тавьсан.

Тус өгүүлээр үзүүлэлтүүдийг тоон утгад шилжүүлж ач холбогдлоор нь эрэмбэлсэн.

Судалгааны гол цөм болсон хууль сахиулахуйн боловсролын өнөөгийн байдалд нөлөөлөх нөлөөллийг чанарын судалгааны арга зүйн дагуу өгөгдөл цуглуулж үр дүнгийн боловсруулалтыг Аналитик шатлалын процессын арга зүй, онолыг үндэслэгч Томас Л Саати (Wikipedia, 2024) (1926-2017)-ын АНР

(Analytic Hierarchy Process) шинжилгээний аргыг ашиглалаа. Энэхүү арга нь салбарын хөгжилд нөлөөлөх аливаа асуудлууд хоорондоо уялдаатай гадаад, дотоод олон хүчин зүйлээс хамаарах талаар судалдаг.

Томас Л Саатигийн дэвшүүлсэн 1-9 хэмжүүр (1 - хамгийн бага; 3 - бага; 5-дунд; 7- өндөр; 9 - хамгийн өндөр) (Saaty, 1980)-ийг ашиглан арифметик дундаж утгыг тооцоолсон.

Томьёо: $SS = (z^2 * p * (1 - p)) / (e^2)$

Тайлбар: SS-түүврийн хэмжээ, z-утга, p-өгөгдлийн эзлэх хувь, e-итгэх завсар

Үнэлгээний матрицыг үндэслэн тухайн салбарт хүчин зүйл бүрийн үзүүлэх нөлөөг хувиар илэрхийлнэ. Хүчин зүйлийн нөлөөг илэрхийлэх тэргүүлэх векторыг **PV** (priority vector/тэргүүлэх вектор) гэж тэмдэглэлээ.

Зорилтыг тодорхойлохын тулд арга хэмжээ тус бүрээр нэг шалгуур үзүүлэлтийг сонгож, түүний авч болох хамгийн өндөр утгыг тодорхойлно. Хэрэв тийм үзүүлэлт сонгох боломжгүй бол хүчин зүйлүүдийн ач холбогдлын үнэлгээний оноог авч болно. Ингэж төлөвлөхдөө хүчин зүйлийн үнэлгээний матрицаар гадаад дотоод хүчин зүйлээ шинжлэн хүчин зүйлийн матрицыг бодлоо.

Томьёо: Хүчин зүйлсийн үнэлгээний матриц $(A) = \begin{pmatrix} 1 & a_{1,2} & \dots & a_{1,n} \\ a_{2,1} & 1 & \dots & a_{2,n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{n,1} & a_{n,2} & \dots & 1 \end{pmatrix}$ гэж

тэмдэглэвэл: $CR = \frac{CI}{RI}$; $CI = \frac{L_{max} - n}{n - 1}$; $L_{max} = \sum_i \left(\frac{PA_i}{PV_i} \right)$; $PV_i = \sum_j \left(\frac{a_{ij}}{\sum_j a_{ij}} \right)$;

$PA_i = \sum_j (a_{ij} \cdot PV_j)$; $(i = 1 \div n)$; томьёогоор тооцлоо.

L max=4

Матрицын хэмжээ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Санамсаргүй нийцэл	0	0	0.58	0.9	1.12	1.24	1.32	1.41	1.45	1.49

Хүснэгт 1 Санамсаргүй нийцлийн үзүүлэлт

Хууль сахиулахуйн боловсролын экспертүүд буюу салбарын доктор зэрэгтэй 10-н багшийн оролцоотой саналыг авч SWOT судалгааны өгөгдөл боловсрууллаа.

Дагуу тал (Strengths)

- Хууль, эрх зүй, практик болон онолын хосолсон мэдлэгийн өргөн цар хүрээ: Хууль сахиулагчдад эрх зүйн онол, практикийн мэдлэг олгосноор тэднийг мэргэжлийн түвшинд ажиллах боломжтой болгодог.

Хууль сахиулахуйн боловсрол судлал

- Ёс зүй, шударга ёсонд суурилсан сургалт: *Олон нийтийн итгэлийг нэмэгдүүлэх зорилгоор хууль сахиулагчдад ёс зүйг чандлан баримтлахыг сургадаг.*

- Хүний эрхийн агуулгыг бакалавр магистр, докторын бүх шатны сургалтад нэгтгэсэн.

- Сургалтын чанарын удирдлагын тогтолцоо бүрдсэн.

- Хөтөлбөрүүд дотооддоо магадлан итгэмжлэгдсэн.

- Багш нарын дийлэнх хувь нь практик байгууллагад ажилласан туршлагатай.

Сул тал (Weaknesses)

- Хууль сахиулагчийг олон улсад томъёолсноос илүү өргөн хүрээнд тодорхойлсноор хууль сахиулагчийн боловсролын чиг хандлага цэрэгжсэн цэргийн боловсролын агуулгатай нэгдсэн.

- Монгол Улсын хууль сахиулахуйн боловсрол нь ихэвчлэн онолын сургалтад хэт анхаарал хандуулдаг. Харин бодит байдалд тулгардаг практик асуудлуудыг хэрхэн шийдвэрлэх талаар хангалттай сургалт бага байдаг.

- Хууль зүйн салбар дахь өөрчлөлт, шинэчлэлтүүдэд сургалтын хөтөлбөр төдийлөн хариу өгөхгүй удах нь ажиглагддаг. Хууль сахиулагчдын сургалт шинэчлэгдсэн хууль, дүрэм журам, олон улсын стандартад нийцсэн байх шаардлагатай боловч энэ тал дээр дутагдалтай байгаа.

- Хууль сахиулах салбарт ажиллаж буй хүмүүсийн ёс зүй, хүний эрхийн талаарх мэдлэг, хандлага сул байдаг нь системийн доголдол, сургалтын чанартай холбоотой.

- Технологийн дутмаг байдал

- Орчин үеийн хууль сахиулах үйл ажиллагаа нь өндөр технологи, мэдээллийн системийг ашиглахыг шаарддаг. Гэвч Монгол Улсын хууль сахиулахуйн боловсролд техник технологийн дэвшлийг бүрэн ашиглах боломж дутмаг байгаа нь практик ажилд сөргөөр нөлөөлдөг.

- Мэдээллийн технологи, дижитал хэрэгслүүдийг ашиглах чадварын сургалт

хангалтгүй байгааг үүнтэй холбон үзэж болно.

Гадаад харилцаа, олон улсын туршлагатай уялдуулах дутмаг байдал

- Олон улсын туршлага, сургалт, хамтын ажиллагааг нэвтрүүлэн нутагшуулах тал дээр анхаарал хандуулах нь бага. Гадаадын хууль сахиулах салбарын дэвшилтэт арга туршлагыг Монголд нэвтрүүлэх шаардлага өндөр байгаа.

- Сургалтын агуулга нь ихэвчлэн дотоодын хууль тогтоомжид суурилсан бөгөөд олон улсын хэмжээнд тулгарч буй аюулгүй байдлын шинэ сорилтуудыг харгалзан үздэггүй.²

- Сургагч багш нарын мэдлэг, туршлага, арга зүй олон улсын түвшинд хүрэхгүй байх нь сургалтын чанарт сөргөөр нөлөөлж болно. Зарим багш нар хууль сахиулах байгууллагад практик туршлага багатай байдаг бөгөөд энэ нь оюутнуудад бодит ажилтай нийцэх мэдлэг олгох боломжийг хязгаарладаг.

Санхүүгийн дэмжлэг, нөөцийн хомсдол

- Хууль сахиулахуйн боловсролын байгууллагууд санхүүжилт, материаллаг нөөцөөр дутмаг байдаг нь сургалтын орчин, сургалтын чанар, техник хэрэгслүүдэд сөргөөр нөлөөлдөг.

- Орчин үеийн тоног төхөөрөмж, лаборатори, судалгааны хэрэгслүүд дутмаг учраас практик сургалтын чанар муу байна.

Ажиллах орчны болон стресс удирдах сургалт бага

- Хууль сахиулах алба хаагчид өндөр эрсдэлтэй, стресс ихтэй орчинд ажилладаг. Гэсэн ч сэтгэл зүйн бэлтгэл, стресс удирдах сургалт хангалтгүй байдаг нь ажлын явцад стрессээс үүдсэн алдаа гарах магадлалыг нэмэгдүүлдэг.

Боломж (Opportunities)

- Технологийн дэвшил: Мэдээллийн технологийн хөгжлийг ашиглан сургалтын арга зүйг сайжруулж, шинэ сорилтуудад хариу үзүүлэх боломжтой.

- Олон улсын хамтын ажиллагаа: Олон улсын сургалт, солилцооны хөтөлбөрүүд нь хууль сахиулахуйн

²Санал асуулгын дүн

боловсролын стандартыг дэлхий нийтэд нийцүүлэх, шинэ туршлагаас суралцах боломжийг олгодог.

- Практик болон онолын хичээлүүдийн уялдаа

- Хүний эрх, ёс зүй, ёс суртахууны боловсролыг сайжруулах

- Багшийн хөгжил

Аюул:

- Олон нийтийн итгэл дэмжлэг буурах : Хууль сахиулагчдын ёс зүйгүй үйлдэл, буруу шийдвэр гаргалтаас болж олон нийтийн итгэл буурах эрсдэлтэй.

- Хууль эрх зүйн орчны тогтворгүй байдал: Хуулийн орчинд гарч буй өөрчлөлтөд цаг тухайд нь дасан зохицохгүй

бол хууль сахиулах байгууллагын үйл ажиллагаа хоцрогдох магадлалтай.

- Дижитал технологи, инновацын хоцролтоос боловсролын чанар муудах

- Хууль сахиулагчийг бэлтгэх дээд боловсролын арга зүй цэрэгжсэн арга зүйд шилжих

SWOT шинжилгээний үр дүнг нарийвчлан үнэлэхийн тулд АНР (Analytic Hierarchy Process) арга нь шийдвэр гаргах үйл явцыг дэмждэг. Энэхүү арга нь хэд хэдэн хүчин зүйлийг жинлэж, ач холбогдлын түвшнийг тодорхойлоход чиглэнэ. Ач холбогдлын түвшнийг “PV-priority vector” -оор илэрхийллээ.

Бүлгийн нэр	S	W	O	T	Геометр дундаж	PV ³
S	1	0.87	0.83	0.84	0.88	0.218
W	1.15	1	0.72	0.73	0.88	0.218
O	1.21	1.39	1	1.01	1.14	0.284
T	1.19	1.38	0.99	1	1.13	0.280
SUM	4.56	4.64	3.53	3.58	4.03	1.000

Хүснэгт-2. Свот шинжилгээний матриц

Lmax 4.01

CI 0.00320001

CR 0.00355557

Зураг-1. Давуу талын үнэлгээ

Хүчин зүйлс/ Код	S1	S2	S3	S4	S5	S6	Геометр дундаж	PV
S1 Хууль эрх зүй, онолын болон практик мэдлэгийн цар хүрээ	1	0.83	1.13	0.90	0.90	1.50	1.02	0.167
S2 Ёс зүй шударга ёсонд суурилсан сургалт	1.20	1	0.94	0.75	0.75	1.25	0.96	0.157
S3 Хүний эрхийн агуулга	0.89	1.07	1	0.80	0.80	1.33	0.97	0.158

³Ач холбогдлын түвшин буюу “Тэргүүлэх үзүүлэлт”

Хууль сахиулах
боловсрол судлал

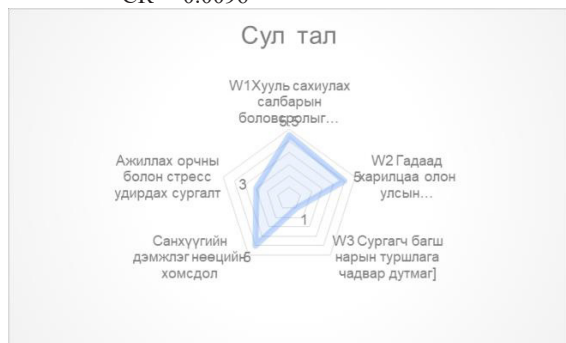
S4 Сургалтын чанарын удирдлагын тогтолцоо бүрдсэн	1.11	1.33	1.25	1	1.00	1.67	1.21	0.197
S5 Хөтөлбөрүүд магадлан итгэмжлэгдсэн	1.11	1.33	1.25	1.00	1	1.67	1.21	0.197
S6 Багш нарын ихэнх нь практик байгууллагад ажилласан туршлагатай	0.67	1.00	0.75	0.60	0.6	1	0.75	0.123
SUM	5.98	6.57	6.31	5.05	5.05	8.42	6.11	1.00

Хүснэгт-3. Давуу талын шинжилгээ

Lmax 6.06

CI 0.012

CR 0.0096

Зураг-2. Сул талын үнэлгээ

Хүчин зүйлс/Код	W1	W2	W3	W4	W5	Геометр дундаж	PV
W1 Хууль сахиулах салбарын боловсролыг цэргийн салбарын боловсролтой нэгтгэсэн	1	0.91	5.50	1.10	1.83	1.59	0.272
W2 Гадаад харилцаа олон улсын туршлагатай уялдуулах байдал дутмаг	1.10	1	5.00	1.00	1.67	1.56	0.267
W3 Сургагч багш нарын туршлага чадвар дутмаг	0.18	0.20	1	0.20	0.33	0.30	0.051
Санхүүгийн дэмжлэг нөөцийн хомсдол	0.91	1.00	5.00	1	1.67	1.50	0.257
Ажиллах орчны болон стресс удирдах сургалт	0.55	0.60	3.00	0.60	1	0.90	0.154
SUM	3.74	3.71	19.50	3.90	6.50	5.84	1.00

Хүснэгт-4. Сул талын харьцуулсан матриц

Зураг-3. “Боломж” үнэлгээ

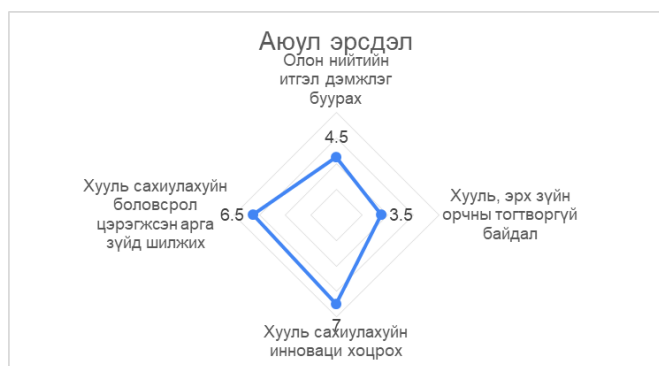
Хүчин зүйлс/Код	O1	O2	O3	O4	O5	Геометр дундаж	PV
O1 Технологийн дэвшил	1	0.88	1.27	0.81	1.14	1.01	0.182
O2 Олон улсын хамтын ажиллагаа	1.14	1	1.11	0.71	1.00	0.98	0.178
O3 Онолын болон практик хичээлийн уялдаа холбоо	0.79	0.90	1	0.64	0.90	0.84	0.152
O4 Хүний эрх ёс зүйн сургалтыг сайжруулах	1.23	1.40	1.56	1	1.40	1.30	0.236
O5 Багшийн хөгжлийг дэмжих	1.23	1.40	1.56	1.4	1	1.39	0.252
SUM	5.39	5.58	6.49	4.57	5.44	5.52	1.00

Хүснэгт-5. “Боломж” үнэлгээний матриц

Lmax 5.41

CI 0.10

CR 0.091

Зураг-4. Аюул эрсдэлийн үнэлгээ

Хүчин зүйлс/Код	T1	T2	T3	T4	Геометр дундаж	PV
T1 Олон нийтийн итгэл дэмжлэг буурах	1	0.78	0.64	0.69	0.77	0.185
T2 Хууль, эрх зүйн орчны тогтворгүй байдал	1.29	1	0.50	0.54	0.77	0.185
T3 Хууль сахиулахуйн инновац хоцрох	1.56	2	1	1.08	1.35	0.327
T4 Хууль сахиулахуйн боловсрол цэрэгжсэн арга зүйд шилжих	1.44	1.86	0.93	1	1.26	0.303
SUM	5.29	5.63	3.07	3.31	4.14	1.00

Хүснэгт-6. Аюул, эрсдэлийн харьцуулсан матриц

Lmax 4.0276

CI 0.0092

CR 0.0102

Хууль сахиулахуйн боловсрол судлал

Свот бүлэг	Бүлгийн үзүүлэлт	Свот хүчин зүйлс	Бүлэг тус бүрийн тэргүүлэх хүчин зүйл (PV)	Нийт бүлэг дэх тэргүүлэх хүчин зүйл
Давуу тал	0.218	S1 Хууль эрх зүй, онолын болон практик мэдлэгийн цар хүрээ	0.167	0.036
		S2 Ёс зүй шударга ёсонд суурилсан сургалт	0.157	0.034
		S3 Хүний эрхийн агуулга	0.158	0.034
		S4 Сургалтын чанарын удирдлагын тогтолцоо бүрдсэн	0.197	0.043
		S5 Хөтөлбөрүүд магадлан итгэмжлэгдсэн	0.197	0.043
		S6 Багш нарын ихэнх нь практик байгууллагад ажилласан туршлагатай	0.123	0.027
Сул тал	0.218	W1 Хууль сахиулах салбарын боловсролыг цэргийн салбарын боловсролтой нэгтгэсэн	0.272	0.059
		W2 Гадаад харилцаа олон улсын туршлагатай уялдуулах байдал дутмаг	0.267	0.058
		W3 Сургагч багш нарын туршлага чадвар дутмаг	0.051	0.011
		Санхүүгийн дэмжлэг нөөцийн хомсдол	0.257	0.056
		Ажиллах орчны болон стресс удирдах сургалт	0.154	0.034
Боломж	0.284	O1 Технологийн дэвшил	0.182	0.052
		O2 Олон улсын хамтын ажиллагаа	0.178	0.051
		O3 Онолын болон практик хичээлийн уялдаа холбоо	0.152	0.043
		Хүний эрх ёс зүйн сургалтыг сайжруулах	0.236	0.067
		Багшийн хөгжлийг дэмжих	0.252	0.072
Аюул	0.28	Олон нийтийн итгэл дэмжлэг буурах	0.185	0.052
		Хууль, эрх зүйн орчны тогтворгүй байдал	0.185	0.052
		Хууль сахиулахуйн инновац хоцрох	0.327	0.092
		Хууль сахиулахуйн боловсрол цэрэгжсэн арга зүйд шилжих	0.303	0.085

Хүснэгт-7. Нэгдсэн үнэлгээ

Дүгнэлт

Хууль сахиулахуйн боловсрол нь бусад салбарын боловсролын хэв маягаас нэлээдгүй онцлогтой буюу хүний эрх, эрх

чөлөөг хамгаалахын сацуу шаардлагатай тохиолдолд хуульд заасан хэм хэмжээний дагуу хүч, албадлага, тусгай хэрэгсэл

хэрэглэх ур чадварт хууль сахиулагчийг сургадаг.

Хууль сахиулагчийг бэлтгэх боловсролын тогтолцоо олон улсад шаталсан байдлаар хэрэгжиж байгаа бөгөөд манай улсад ч мөн адил бүх шатны боловсролын хэлбэрээр хэрэгжиж байна.

Тус өгүүлэлд “SWOT_АНР” аргаар шинжилгээ хийснээр хууль сахиулахуйн боловсролын өнөөгийн байдлын сул тал болон аюул эрсдэлд илүү анхаарал хандуулж, давуу тал ба боломжуудыг зөв ашиглах арга замыг тодорхойлох зорилго тавьсны дагуу салбарын үйл ажиллагаанд нөлөөлөх хамгийн чухал дотоод хүчин зүйлсийн давуу тал (Strengths-S) ба сул тал (Weakness-W), гадаад хүчин зүйлсийн боломж (Opportunities- O) ба аюул (Threats-T)-ын жагсаалтыг матрицаар нэгтгэн шинжилгээг хийсэн.

Судалгаагаар хууль сахиулахуйн боловсролын өнөөгийн байдалд сургалтын хөтөлбөрүүд магадлан итгэмжлэгдсэн, мөн сургалтын байгууллагад чанарын удирдлагын тогтолцоо нэвтэрсэн зэрэг давуу талуудыг онцолсон байна.

Харин сул талыг хууль сахиулахуйн боловсролын онцлог шинжүүдэд илүү анхаарал хандуулж цэргийн боловсролоос ялгаж тусгаарлах шаардлагатай гэж дүгнэсэн.

Мөн гадаад орчны давуу тал буюу боломжийг багшийн хөгжлийг дэмжих багшлах хүний нөөцийг чадваржуулах харин аюул эрсдэлийг хууль сахиулахуйн инновац, технологи хоцрогдох эрсдэл байгааг онцолжээ.

Санал

Монгол Улсын Хууль сахиулахуйн боловсролын өнөөгийн байдалд хийсэн шинжилгээний дүнгээс харвал сул тал болон аюул эрсдэлийн бүлгээс хамгийн өндөр хувьтай гарсан “WIXууль сахиулах салбарын боловсролыг цэргийн салбарын боловсролтой нэгтгэсэн” болон “Хууль сахиулахуйн инновац хоцрох” зэргийг салбарын бодлого боловсруулагчид анхаарах шаардлагатай. Үүний тулд “хууль сахиулагч”, “хууль сахиулах үйл ажиллагаа” гэсэн ойлголтуудыг хууль, дүрэм, журамд заасан болон онолын

тодорхойлолтуудыг нэг мөр тодорхойлох шаардлагатай.

Мөн боловсролын орчны эрсдэлийг удирдахад давуу тал болон боломж бүлгийн өндөр хувьтай гарсан “Сургалтын чанарын удирдлагын тогтолцоо бүрдсэн” болон “Хөтөлбөрүүд магадлан итгэмжлэгдсэн” мөн Багшийн хөгжлийг дорвитой дэмжих асуудал тэргүүнд эгнээнд боломж болон үнэлэгдэж байгаа тул хууль сахиулагчийг бэлтгэх хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж буй багшийн ур чадвар, мэдлэгийг дээшлүүлэх зорилгыг ойрын болон хэтийн төлөвлөгөө, бодлогын баримт бичгүүдэд тусгаж өгөх шаардлагатай гэж үзлээ.

Хууль сахиулахуйн боловсролын салбар нь нэгэнтээ дэлхийн олон улсад хүлээн зөвшөөрөгдөж хөгжлийн байр суурь нь тодорхой болсон боловч манай улсын хувьд батлан хамгаалах чиг үүрэг бүхий цэргийн боловсрол болон хууль сахиулахуйн боловсролын зааг ялгааг нарийвчлан гаргаж сургалтын бодлого, арга зүй, багшийг чадавхжуулах шаардлага, технологи, цаашлаад инновацын бодлогыг томьёолох шаардлагатай гэж үзлээ.

Ашигласан материал

- Commonwealth iLibrary. (2019). *Global development trends and analysis*. Retrieved from <https://www.thecommonwealth-ilibrary.org/>
- Federal Law Enforcement. (2024). *Law enforcement best practices*. Retrieved from <https://www.federallawenforcement.org/>
- Wikipedia. (2024). *Thomas L. Saaty*. Retrieved from <https://en.wikipedia.org/wiki/Thomas.L.Saaty>
- Federal Law Enforcement. (2024). *Operational guidelines for federal agencies*. Retrieved from <https://www.federallawenforcement.org/>
- Motsamai, D. J. (2021). Modise South African Police Service, efficient and effective leadership in law enforcement: Characteristics and behaviors of effective police leaders that assist in upholding a high standard of professionalism and integrity. *International Journal of*

Хууль сахиулахуйн боловсролын тогтолцоо

Innovative Science and Research Technology, ISSN 2456-2165.

O'Deane, M. (2023). Adjunct, assessing the police—Part 22. *Journal of Law Enforcement Studies*, 12(3), 45–60.

Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE). (2023). *Strengthening public safety through effective law enforcement*. Retrieved from <https://www.osce.org/>

Saaty, T. L. (1980). *The analytic hierarchy process*. New York: McGraw-Hill.

Southby, R. P. (2022). Challenges and opportunities in educating law enforcement officers: 2020 and beyond. In *Law enforcement and public health: Current perspectives* (pp. 45–78). Cham: Springer.

The Policy Circle. (2023). *Understanding law enforcement*. Retrieved from <https://www.thepolicycircle.org/brief/understanding-law-enforcement/>

Zhu, S., & Wang, Y. H. (2024). Influencing police-community relations: An empirical study based on the OIC three-dimensional model. *Current Psychology*.

Эрдэнэбаатар, Д. (2016). Хуулийг сахиулдаг уу хамгаалдаг уу. *LegalData*.

Нарангэрэл, С. (2020). Хууль сахиулагчийг гал сөнөөгчтэй адилтгах нь больё. *Өнөөдөр сонин*. Retrieved from <https://unuudur.mn>

Хавсралт

All changes saved in Drive

Questions Responses Settings

Хууль сахиулахуйн боловсролын тогтолцоо

Танд энэ өдрийн мэндийг хүргэе. Тус санал асуулгад Хууль сахиулахуйн боловсролын тогтолцооны давуу тал, сул тал, боломж, аюул заргийн талаар өөрийн саналыг өгнө үү. Таны саналыг бид Монгол Улсын Хууль сахиулах тогтолцоонд хийсэн шинжилгээ суурь судалгаа болон Хууль сахиулахуйн боловсролын орчны шинжилгээ эрдэм шинжилгээний өгүүлэлд эрдэм шинжилгээ, судалгааны зорилгоор ашиглах болно. Баярлалаа.

Монгол Улсын хууль сахиулахуйн боловсролын давуу талуудыг дурьдаж 1-9 хүртэлх оноогоор үнэлнэ үү.

Long answer text

Paragraph

Required

Нээлттэй санал асуулгын дүн

Монгол Улсын хууль сахиулахуйн боловсролын системийг сайжруулах боломжууд нь олон янзын арга хэмжээ, шинэчлэл, дэвшилтэт туршлагуудыг нэвтрүүлэхэд чиглэгдэх ёстой. Эдгээр сайжруулалтыг хэрэгжүүлэх нь хууль сахиулах байгууллагуудын мэргэжлийн ур чадварыг дээшлүүлэх, нийгмийн аюулгүй байдалд эергээр нөлөөлөх чухал алхам болох юм. Сайжруулах боломжуудыг дараах байдлаар тодорхойлоо.

1. Практик ур чадварын сургалтыг нэмэгдүүлэх

-Практик болон онолын хичээлүүдийн уялдаа*: Хууль

сахиулагчдыг бодит нөхцөлд ажиллах ур чадвараар хангахын тулд сургалтын хөтөлбөрт практик дасгал сургуулилт, бодит ажлын нөхцөлд тулгардаг асуудлуудыг шийдвэрлэх арга зүйг түлхүү оруулах шаардлагатай.

-Симуляцийн сургалт: Гэмт хэрэг мөрдөн шалгах, осол хэргийн газарт ажиллах, эсэргүүцэлтэй нөхцөлд ажиллах зэрэгт симуляци ашиглан сургалтыг өргөжүүлэх нь практик ур чадварыг нэмэгдүүлнэ.

2. Хүний эрх, ёс зүй, ёс суртахууны боловсролыг сайжруулах

-Хүний эрхийн талаарх мэдлэгийг гүнзгийрүүлэх*: Хууль сахиулагчдыг

хүний эрхийг хүндэтгэх, зөрчилдөөнтэй нөхцөл байдалд зохистой хариу өгөх арга барилд сургах нь чухал.

-Ёс зүйн сургалтыг өргөжүүлэх**: Цагдаа, мөрдөгч, бусад хууль сахиулагчид ёс зүйн асуудалд мэдрэмжтэй байж, хууль зөрчихөөс зайлсхийх чадварыг дээшлүүлэх сургалт явуулах шаардлагатай.

3.Технологийн дэвшилтэт сургалт
-**Мэдээллийн технологи, дижитал ур чадвар**: Орчин үеийн хууль сахиулах үйл ажиллагаанд шаардлагатай дэвшилтэт технологи, мэдээллийн системийг ашиглах чадварыг эзэмшүүлэх сургалт явуулах нь зүйтэй. Үүнд:

-Кибер гэмт хэрэгтэй тэмцэх
-Дижитал мөрдөн байцаалт явуулах

-Хяналтын системүүдийг ашиглах зэрэг орно.

-Шинэ тоног төхөөрөмж, программ хангамжийн сургалт**: Цагдаагийн ажилд ашигладаг программ хангамж, хяналтын систем, биометрийн технологи зэргийг бүрэн ашиглах чадвар олгох.

4.Сургагч багш нарын мэргэжил дээшлүүлэх

-Олон улсын сургалт, туршлага судлуулах: Сургагч багш нарыг гадаадын хууль сахиулах боловсролын байгууллагад туршлага судлуулах, шинэ мэдлэг, арга зүйг суралцах боломжийг нэмэгдүүлэх.

-Практик туршлагатай мэргэжилтнүүдийг сургагч болгох: Хууль сахиулах салбарт олон жил ажилласан, бодит туршлагатай хүмүүсийг багшлах чиглэлд бэлтгэх нь сургалтын чанарт сайнаар нөлөөлнө.

5.Олон улсын хамтын ажиллагааг өргөжүүлэх

-Олон улсын байгууллагуудтай хамтарсан төсөл, сургалт: Олон улсын хууль сахиулах байгууллагуудтай хамтран сургалтын хөтөлбөр боловсруулж, хамтарсан сургалт явуулах нь хууль

сахиулахуйн боловсролын стандартыг дээшлүүлэх нэг арга юм.

-Гадаадын мэргэжилтнүүдийн туршлагаас суралцах: Гэмт хэргийн шинэ төрлүүдтэй тэмцэх, олон улсын хууль сахиулах туршлагыг нутагшуулах зорилгоор гадаадын мэргэжилтнүүдийг урьж лекц, семинар зохион байгуулах.

6.Сэтгэл зүйн сургалтыг сайжруулах

-Сэтгэл зүйн бэлтгэл: Хууль сахиулагчид стресс, сэтгэл зүйн дарамттай нөхцөлд ажилладаг тул тэднийг сэтгэл зүйн бэлтгэлтэй болгох сургалтыг нэмэгдүүлэх нь чухал.

-Стресс удирдах сургалт: Ажлын байрны стресс, эрсдэлтэй нөхцөл байдалд хэрхэн хариу үйлдэл үзүүлэх талаар сургах, стресс удирдах арга барилыг заах.

7.Сургалтын орчныг сайжруулах

-Материаллаг баазыг шинэчлэх: Хууль сахиулахуйн боловсролын байгууллагуудын материаллаг бааз, лаборатори, сургалтын техник хэрэгслийг сайжруулах замаар суралцах орчныг илүү үр дүнтэй болгох.

-Орчин үеийн тоног төхөөрөмжөөр хангах: Суралцагчдад зориулсан биеийн тамирын заал, зэвсэгт сургалт, техник хэрэгслийн хангамжийг нэмэгдүүлж, сургалтын орчин нөхцөлийг сайжруулах.

8.Сургалтын хөтөлбөрийг шинэчлэх

-Орчин үеийн аюулгүй байдлын шинэ асуудлуудыг хамарсан сургалт: Терроризм, хүний наймаа, цахим гэмт хэрэг зэрэг шинэ төрлийн аюулгүй байдлын сорилтуудад чиглэсэн хичээл, сургалт оруулах.

-Гэмт хэргийн судалгааны хөтөлбөрүүдийг нэмэгдүүлэх: Хууль сахиулагчдыг гэмт хэргийн шалтгаан, нөхцөл байдал, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээний талаар гүнзгийрүүлсэн мэдлэг олгох судалгааны хөтөлбөрүүдийг нэмэгдүүлэх.

